

HALHATATLAN KÖNYVEK
SZERKESZTI: BENEDEK MARCELL

B U D A P E S T
D A N T E K I A D Á S

ALEXANDRA RACHMANOVA

***HÁZASSÁG
A VÖRÖS VIHARBAN***

EGY OROSZ DIÁKLÁNY NAPLÓJA

*

*FORDÍTOTTA
BENEDEK MARCELL*

NEGYEDIK KIADÁS

*B U D A P E S T
D A N T E K I A D Á S*

R A C H M A N O V A N A P L Ó J A
A K Ö V E T K E Z Ő K Ö T E T E K B Ő L Á L L :

EL S Ő K Ö T E T

SZERELEM - CSEKA - HALÁL

M Á S O D I K K Ö T E T

HÁZASSÁG A VÖRÖS VIHARBAN

H A R M A D I K K Ö T E T

A BÉCSI TEJESASSZONY

U G Y A N E B B E N A K I A D Á S B A N
J E L E N T M E G :

R A C H M A N O V A :

GYERMEKKOROM

R A C H M A N O V A :

I R G A L O M !

COPYRIGHT BY DANTE KÖNYVKIADÓ, BUDAPEST

1.746. — Hornyánszky Viktor R.-T. m. kir. udv. könyvnyomda, Budapest.
Nyomdaigazgató: Sebők Géza.

Férjemnek

*Körültekintettem és lelkem el-
telt az emberek szenvedésével.*

Radiscsev, XVIII. század.

1920. SZEPTEMBER 13.

MAGÁNYOS, szomorú életembe megérkezett a csoda. A szerelem csodája . . . Oly váratlanul jött az egész, oly különös, oly valószínűtlen! Még mindig nem tudom elhinni, nem merek hinni a boldogságban; félek a boldogságtól...

Megcsöndesedtem és aláztatossá Váltam. Csak a németemre gondolok, kedves, barna szemére, amellyel oly huncutul nézett rám, amikor naplómát visszaadta és így szólt:

—Nem vihetem magammal a naplóját, mert egyelőre még nem megyek Németországba!

—Hát nem indul a foglyok vonata? — kérdeztem elcsudálkozva.

—Indulni indul, de maga nem jöhet velem, hát ittmaradok!

Oly váratlanok voltak a szavai, hogy világosan gondolkozni sem tudtam rajtuk. Csak homályosan jutott eszembe, hogy a német mindig sóvárogva beszélt arról a pillanatról, amikor hazájába visszatérhet, — s most itt akar maradni Oroszországban, Szovjetországban? Lehetséges ez, szabad ennek megtörténnie? De keresz-

tülvillant agyamon egy másik gondolat is: az az ember, aki ilyen áldozatot akar meghozni, az szeret téged, igazi, mélységes szerelemmel!

Miközben ezt elgondoltam, merev szemmel bámultam a németre.

— Csak azt az egyet tudom: ha most elmegyek, magát sohasem látom többé! — mondta halkan s a szemében végtelen gyöngédség villant fel.

Ekkor össze kezdtem szedni magamat. Lassan ráemeltem a szememet s nagynehezen megszólaltam:

— Ezt nem szabad megtennie! örülség Oroszországban maradni! Utazzék haza, áldja meg az Isten!

Kezet nyújtottam neki. E pillanatban belépett egy olvasó, aki új könyvet akart. A német a kartotékhoz lépett, én meg gyorsan kimentem az ajtón.

A parkon keresztül indultam hazafelé. Olyan voltam, mint az alvajáró. Lábam alatt zörögtek a haldokló, aranyvörös levelek. Halkan, nagyon halkán szemerkélt az eső a szürke, vigasztalan égből... De a lelkemben napsütés volt, ragyogó napsütés! Persze megértettem, hogy csak egy pillanatról van szó. Csak a nemes fellobbanásnak rövid pillanatában tervezhette azt, hogy ittmarad. Végül mégis csak elmegy s én nem látom soha többé... Mégis köszönöm neked ezt a boldogságot, Istenem, ha csak egyetlen pillanatig tart is!

Beléptem a templomba; üres volt, mint mostanában majdnem minden templom. Hideg lehellet csapott meg, por lepett be mindent, a szentképek pókhálóval voltak bevonva, s alig tudtam a Szűzanyának csodaszép szemét fel-

ismerni. Szeretettel, gyöngéden nézett rám. Nem, nem tévedés ez: rámnézett s azt mondta: boldog lehetsz, boldognak kell lenned!

S úgy éreztem, mintha felém nyújtaná a gyermek Jézust kedves, barátságos mosolygással ... Ezt, ezt add nekem, Istennek anyja, — gyermeket, családot, valakit, aki szeret.

Áhítattal csókoltam meg a Madonna kezét, ajkam nyoma kivillant a mindent elborító porból s a sötét szem ismét azt mondta: légy boldog, fogadd el a csodát, amely most belépett az életedbe!

Lassan mentem hazafelé. Most már erősen zuhogott az eső, átnedvesítette a hajamat, beszívárgott a nyakamba. A messzeségben felbukkant a vagonváros. Eljutottam arra az útra, ahol minden órában beleragad a sárba egy parasztszekér s most is láttam, amint egy muzsik hiába iparkodott vad káromkodással rábírní a gebéjét, hogy a szekeret kimozdítsa a kátyúból.

A vagonváros. A kocsik közt kifeszített köteleken mindenütt csupa rongyos, piszkosszürke fehérenemű; elhanyagolt, piszkos gyerekek hancúroznak a vágányok között, az ember lába minduntalan hamurakásokba és szénmaradványokba botlik; sovány, sápadt asszonyok lopóznak végig lassan a szűk utcákon, összegörnyedve a lihegve cipelt vizescsöbrök súlya alatt. Minden nap, valahányszor a szolgálatból hazaterek, új erővel markol szívembe ez a képe a szörnyű nyomornak ...

S a német, aki most visszatérhetne egy műveit országba — ittmaradjon közöttünk? Elelmszer jegyek közt, amelyekből nem lehet megélni? Itt, ebben a határtalan piszokban? Nem, ennek nem szabad megtörténnie; ilyen áldozatot nem

fogadhatok el! . . . Csakhogy könnyű ezt mondani, — mintha bizony olyan egyszerű volna a dolog! Lemondjak arról a kedves szemérről, lemondjak róla? Nem, nem tudom megtenni! . . .

Nem tudom, — és mégis így kell lenni! Holnap odamegyek hozzá, s megmondom neki, hogy menjen haza ...

Ilyen rövid lesz hát a boldogságom? Hisz oly régóta nem tudtam már, mi az a boldogság! Most itt van s nem tarthat tovább egy pillanatnál?

Úgy van: nem tarthat tovább egy pillanatnál! És mégis boldogság és mégis köszönöm neked, Istenem!

1920. SZEPTEMBER 14.

ESTEFELÉ járt már az idő, amikor bementem a könyvtárba. Már jóformán meg voltam győződve arról, hogy a német visszavonja ígéretét, elutazik hazájába s engem itthagy azzal a mesével, azzal az álommal, amelyet az életről meséltem és álmodtam magamnak . .. Hogy is szabad ilyen szomorúságban mesékről álmodni?

Ugyanazt tettem, amit mindig szoktam, amikor így magamban járok: megismételtem magamban mindent, minden egyes képet, minden egyes szót, amit egymással beszéltünk, hallottam magamban minden hangot, amit valaha a hegedűjén játszott.

Különös dolog, amit idáig sohasem ismertem: ha együtt vagyok vele, akkor oly jó, oly egyszerű, oly nyugodt, oly meghitt minden! Tulajdonképpen ő az első ember, akinek társaságában egy pillanatra sem fogott el a feszélyezettség érzete, egy pillanatra sem éreztem azt,

hogy valami elszakadt, — valami lehelletszerű, jelentéktelen dolog, amit azonban mégsem lehet újra összekötni többé.

A könyvtár tele volt látogatókkal, különösen az olvasóterem. Ljuba odalépett hozzám s azt suttogta:

— Ügyeljen arra az emberre, bizonyosan megint kivág valamit a könyvből! Már régóta figyeljük; ma bizonyosan rajtaérjük!

Arra néztem, amerre a pillantásával mutatott. Egy öregember ült ott, ócska, elnyútt köpenyben, amely valamikor fekete lehetett, de most a vörös és zöld színek sajátságos keverékében fénylett. Az öreg jól túljárhatott a hatvanon, vonásai valami gyerekes ügyefogyottságot fejeztek ki, ami engem mindig annyira megszokott indítani a halál felé közeledő emberek ványadt arcában. Haját már régóta nem nyírhatták, nedves köpenyének gallérjára hosszú fürtök lógtak le. Elnéztem, amint reszkető, csontos kezével idegesen lapozgatott egy vékony könyvben s közben nyugtalanul tekintgetett mindenfelé. Körülötte mozdulatlanul ült a többi látogató, könyvekbe és újságokba mélyedve.

—Mit olvas ez az ember? — kérdeztem.

—Valamelyik szentnek az élettörténetét. Alighanem pap volt, — felelte Ljuba.

E pillanatban az öregember gyors mozdulattal bicskát húzott elő a zsebéből, letette maga mellé, aztán kisvártatva lassan és óvatosan elkezdett kivágni egy lapot. Akkor már oda is lépett hozzá az igazgató helyettese s vállára tette a kezét. Nem tudtam elviselni ezt a látványt és gyorsan hátramentem a könyvespolcok mögé. Messziről hallottam még, amint egy rekedt hang ezt kiáltja:

—Moszkvában már kályhákat fűtenek a szent könyvekkel; meg kell mentenem a szentek képeit!

—Letartóztatom! — szakította félbe egy másik hang.

Most abban a szobában voltam, ahol a német dolgozott. Mély csönd uralkodott a helyiségben, ahol száz meg száz könyv sorakozik a polcokon. Sötét alkonyi idő volt. Ott ült, háttalfordulva felém a nagy asztal mellett, s jobbra-balra tőle egész könyvtornyok emelkedtek. A szívem úgy dobogott, hogy majd szétpattant. Halkan közelebb léptem hozzá. Tintatartója nyitva volt, de nem írt.

A német ekkor hirtelen visszanezett s kissé elpirult, amikor megpillantott. Én lesütöttem a szememet.

—Mikor utazik? — kérdeztem halkán.

—Itt maradok magánál, — felelte s hangja oly határozott és szilárd volt, hogy nem tudtam mit válaszolni.

1920. SZEPTEMBER 15.

NATASA szokás szerint ma is félnégykor jött haza. De szokása ellenére egy szót sem szólt, sapkáját levágta az asztalra s köpenyegét le sem vetve, a faágyra dobta magát.

—Hát nem akarsz ma enni? — kérdeztem. — Már fölmelegítettem neked a levest s elkészítettem a kását!

—Enni? Inkább megdöglök éhen, semhogy ilyen vacakot egyek! — volt a válasz.

— Natasa, tüstént ülj le az asztalhoz s egyél rendesen! — parancsolt rá anyám szigorúan. — Mi jut eszedbe? Nézd csak meg magad a tükörben! Hiszen nemsokára tübe fűznek már!

Én is igyekeztem megnyugtatni Natasát, de mert a fáradozásom sikertelen volt, odamentem hozzá, ölbekaptam s letettem az asztal mellé. Ilyen kísérleteket most meg lehet csinálni vele, mert igazán olyan könnyű, mint a pehely. Szinte rémülten néztem sápadt, beesett arcára s fehér, sovány kezére.

Natasa az én szememben — ki kell mondanom, ha a testvérem is, — az ideális szépség megtestesülése; ez a finom, szinte földöntúli gyöngéd szépség minden nap újra meg újra hat rám. Nagy, kék szeme valósággal behatol az ember lelkébe és sápadt, nemes arcának olyan kifejezést ad, amely az ég angyalaira emlékeztet. De egész megjelenésében s lényében is van valami olyan passzivitás és gyámoltalanság, aminőt még fiatalemberben nem láttam. Maga is azt állítja, hogy nincs meg benne „az élethez való energia“. De talán éppen ebben a gyöngeségében rejlik az ereje, mert ez a megható, gyermeki gyámoltalanság valósággal ráparancsol az emberekre, hogy támogassák, segítsék, minden gondtól megkíméljék. De Natasának nemcsak az élethez nincs ereje, hanem a szeretethez sincs. Maga is gyakran mondja, hogy semmit sem szeret ezen a világon, — csak a kezét meg a haját. Csudálatos, aranyszőke haját úgy gondozza, úgy kényezteti, mintha élő lény volna, s gyöngéd kezecskéjével sohasem nyúl semmiféle durva munkához. Mindmáig elkerülte azt, hogy étkezés után elmosogassa az evőeszközöket. Micsoda

ellentét ez a gyöngéd, éteri lény s a mi menekült életünk szörnyű szegénysége, durvasága és kultúrátlansága. Gyakran elgondoltam magamban, hogy az olyan teremtetéseket, mint Natasa, nem szabad „a társadalom hasznos tagjainak“ tekinteni, hanem úgy kell nézni, mint egy képet, mint egy műalkotást, amelynek célját, hasznát nem kérdezzük, csak azt, hogy szép-e.

Ott ült hát, — előtte a szovjet-leves s a szovjet-kása, kavargatta a kanálával, aztán eltolta maga elől az egészet s kijelentette:

— Nem tudom megenni, olyan bűdös! Lehetetlen!

Sötéten meredt a tányérján levő gusztustalan kására, amely le volt öntve a zöldesen csillogó szovjetolajjal.

— Mire való egyáltalán az élet? — mondta halkán magában. — Azért él az ember, hogy nap-nap után ezt a hulladékot, ezt a kását egye? Hogy nap-nap után lássa ezeket az elvtársakat s hallgassa, amint be akarják bizonyítani, hogy a világ minden emberének el kell lomposodni, le kell rongyolódni és el kell butulni? És csináljunk úgy mindent, mint a többiek, legyen közös minden, semmi sem lehet egyedül a miénk! Isten verje meg az ilyen életet! Inkább meghalni, mint így élni!

Az utolsó szavakat már könnybefúló hangon mondta s most véget nem érő zokogásban tört ki. Újra megfogtam, visszafektettem fejére s addig cirógattam, amíg sírva el nem aludt.

Felálltam, odamentem anyámhoz. Az is csöndesen sírdogált magában s amikor leültem az ágya mellé, csak azt mondta:

— Uram Isten, mily elviselhetetlenül nehéz tud lenni az élet!

1920. SZEPTEMBER 16.

MA egész nap mosnom kellett. Nem túlságosan kellemes foglalkozás. Negyedórániról kell hozni a vizet; mosóteknő nincs, csak egy kis tál, amely egyetlen lepedővel is megtelik. Szappant nem lehet kapni, így hát lúggal mosunk, amit magunk állítunk elő hamuból. A lúg kimarja a bőrt, a kezem már csupa seb. A vagonban, amely közvetlenül a magas épület mellett áll, olyan félhomály volt, mint mindig.

Egész idő alatt a németre gondoltam. Szomorú, vigasztalan hangulatban voltam; mert mégis csak meg voltam győződve arról, hogy végül hazamegy s én egyedül maradok, egészen egyedül...

Kis idő múlva halkán dúdolni kezdtem magamban egy szomorú kis orosz népdalt.

Egyszerre csak éreztem, hogy valaki átölel.

— Uram Isten! — kiáltottam fel s tüstént megpillantottam a fölém hajló németnek az arcát. Gyámoltalanul engedtem le a kezemet, — a víz lecsöpögött róla a földre. De a német egyszerűen, erősen magához szorított. Életemben először mert valaki így átölelni, — először, pedig sokan szerettek már. Még Vadim sem tette meg soha. S életemben először éreztem azt a boldogságot, azt az üdvösséget, hogy ennyire tehetetlen vagyok, ily némán odaadom magamat... Ajkát erősen ajkamra szorította s én behunytam a szememet... Mintha egy örökkévalóságig tartott volna ez a csók s nekem csak egy gondola-

tom volt: bár maradna így mindig, bár ne lenne vége soha ...

Ekkor meghallottuk az ablakból anyámnak és húgaimnak a hangját. A német elengedett. ..

Aztán egész este egyszer se emeltem rá többé a szememet, — csak mostam, mostam szakadatlanul. Ilyen szorgalmas ritkán voltam életemben.

Este a német sokáig hegedült. De nem, most már mégsem nevezem többé „németnek!“ Közel áll hozzám, egészen közel, legközelebb az egész világon! Otmár hegedült. Tulajdonképpen honnan is ismerem olyan jól, mintha egész életemet mellette töltöttem volna? Hisz voltaképpen oly keveset beszélünk még egymással! Alig tudom, kik a szülei, hol élt, hol tanult. És mégis ismerem, mert ismerem a muzsikáját. Tudom, hogy bátor és erős, de mégsem fogja soha elnyomni azt az embert, akit szeret. Ezt mind elmondja nekem a muzsikája . . .

Amíg játszott, a vagonunk előtt összegyűltek a menekültek, ezek a szomorú, reménytelen, aggódó ábrázatú emberek, akiknek szívét éjjelnappal marcangolja a csekától való rettegés. Sokan sírtak, mert hosszú hónapok óta nem hallottak már muzsikát, amely lélekből jó és lélekhez szól, — muzsikát, ami nélkül mi oroszok nem tudunk élni.

Amikor Otmár játszott, tudtam, hogy miért szeretem; világosan értettem, bár szavakba foglalni nem tudtam volna. Ami a muzsikájából hozzám beszél, az ő maga! Nem azt értem, amit mint valami üvegfüggönyön át látni kellett, ha játékaival leleplezte a bensejét: hogy az érzésnek, a szellemnek és a kultúrának embere. Nem, több volt ennél: az, ami mindezeknek levonása

után is megmaradt, ami csak *ő* volt, ami *nekem* volt s amit csak én értettem meg, az egész világon egyedül csak én ...

Dehát mi ez? ... Szeretem! Nem szerettem-e azelőtt Vadimot, nem gondoltam-e, amikor a bolsevisták meggyilkolták, hogy soha életemben senkit nem tudok szeretni többé? Nem voltam-e szilárdul meggyőződve arról, hogy az életben csak egyszer lehet szeretni? S így aztán az, ami annyira boldoggá tesz, egyben mélységes gyötrellem is, szörnyű csalódás önmagamban.

Most a vagonunk lépcsőjén ülök s a csillagok halvány világánál írok; mert odabenn, amint ez most gyakran megesik, kialudt a villany. Hideg van. De írnom kell, mert hisz különben kivel beszélgethetnék? Reá gondolok, Otmárra. Mily nehéz volt a szívem, amikor este elment tőlem ebben a viharban; s oly messzi az útja addig a házikóig, ahol egy zsidó kereskedőnél van elszállásolva. Vájjon mi történhetik most a lelkében? Ma hallottam, amint egy kollégája a könyvtárban hosszan, komolyan beszélt vele, s bizonyosra vettem, hogy rólam van szó. Nyilván azt tanácsolta neki: mondjon le arról a tervéről, hogy ittmarad s mégis csak térjen vissza a házájába. És igaza van, ezerszer is igaza! Otmárnak haza kell térni, nem fogadhatom el ezt az áldozatot, ki kell szabadulnia ebből a pokolból!

Holnap bizonyosan egy szót sem tudok majd olvasni, a sötétségben egyik betűm a másik hátára kúszik, egyik sorom belefolyik a másikba. S ez a vihar!

1920. SZEPTEMBER 18.

KÖNYVTÁRBA menet közvetlenül egy férfi mögött haladtam, aki vadonatúj egyenruhát viselt: angolszabású zöld kabát, sötétkék lovaglónadrág és csillogó fekete lakkcsizma volt rajta. Nem tudom, miért tűnt föl nekem, hiszen most jóformán mindenki egyenruhában szaladgál s az elegáns mondur éppenséggel nem ritkaság. De valami olyan ismerős volt az egészben, hogy elébe kerültem s az arcába néztem.

— Pável Ivanovics! — kiáltottam fel örvendezve.

Bojarsinov mérnök volt, aki azelőtt minden héten ellátogatott hozzánk, családunk legjobb barátai közé tartozott.

— Pável Ivanovics, — folytattam, — mennyire örülök, hogy maga itt van! Mikor jött meg? Mit csinál itt?

Vártam, hogy ő is megörül nekem, de ennek nyoma sem látszott rajta; ellenkezőleg, valami elutasító, szinte azt mondhatnám, ijedt kifejezés jelent meg az arcán.

— Alexandra Lvovna, — szólalt meg végre habozva, — maga itt van? Hát mit csinál itt?

—A vagonvárosban lakunk! Jöjjön velem tüstént. Milyen boldog lesz mindenki!

—Nem, izé ... nem, nem mehetek magukhoz! — dadogta zavartan Pável Ivanovics.

—De hát mi történt?

—Azt hosszú volna elbeszélni! Hát... elváltam a feleségemtől!

—Micsoda? Elvált? Vera Alexandrovnától, akivel harminc esztendeig éltek együtt? Az lehetetlen!

— Hát igen, utóbbi időben sehogy sem tudtunk megférni egymással!

Egyre nőtt a csudálkozásom, rábámultam, de egy szónak sem voltam ura.

— Igen s aztán újra megnősültem. A mostani feleségem ugyan csak tizennyolcéves, de nagyon derék teremtés. És milyen csinos!

Egy darabig hallgatva mentünk egymás mellett. Amint a parkhoz értünk, Pável Ivanovics azt indítványozta:

— Jöjjön, ülünk le egy padra itt a parkban! Beszélnem kell magával. Isten büntetése, hogy összetalálkoztunk. Csak átutazóban vagyok itt, a szó szoros értelmében csak egy órára s éppen magának kellett meglátni engem!

Kérdően néztem rá.

— Hát én nem tudok tovább hazudni! Tudom, hogy itt vannak, tudom, milyen helyzetben s mégis éppen tegnap adtam el a holmijukat!

—A mi holminkat?

—Eladtam, hogy új köpenyt vásároljak a Maruszjámnak, egy denevérszabású köpenyt, amit olyan rég kívánt, meg új cipőt. Istenem, kezet se adjon nekem többet. Ha tudná, micsoda gazember vagyok! Gyakran elhitetem magammal, hogy nem én vagyok a hibás, hanem ezek az idők; de hát becsületes embernek meg kellene maradnia a becsület útján, még a legaljasabb időkben is! Megloptam magukat, értse meg, megloptam ... „Nemes ember létemre!

—Maga meglopott bennünket? — kérdeztem csudálkozva, mert még mindig nem értettem semmit ebből a zűrzavaros beszédből.

—No, majd pontosan elbeszélem. Hát így történt. A mi vonatunk volt az utolsó, amelyik a vörösök bevonulása előtt elhagyta a várost,

Véletlenül megtudtam, hogy maguk elmenekültek és semmit sem tudtak magukkal vinni. A házuk nincs messze a pályaudvartól; gyorsan fogadtam néhány munkást, azokkal a lakásukra szaladtam és sikerült még néhány holmit egy szekérrre fölrakni. Mása veszekedett és semmit sem akart kiadni, erőszakoskodnunk kellett. Néhány bútordarabot, a zongorát, szőnyegeket s egy láda ezüstneműt felraktunk egy szekérrre, aztán be a vagonba. Tyumenig minden állomáson kerestem magukat, de aztán nyomukat vesztettem, s az emberek azt beszéltek, hogy a családjuk elpusztult egy összeütközés alkalmával; mások azt állították, hogy tífuszban haltak meg. Akkor aztán kezdtem eladogatni a holmijukat. A feleségem hevesen tiltakozott ez ellen; de Tyumenben megismerkedtem a mostani feleségemmel ... tőle meg nemsokára elváltam. Hisz az most olyan egyszerű ... A mostani feleségem kommunista és állást szerzett nekem. Holnap Moszkvába megyünk... ó, és éppen tegnap adtam el a maga könyveit meg a festőszekrényét!

—De Pável Ivanovics, ez nem igaz, nem lehet igazi — szakítottam félbe.

—De igaz, Alexandra Lvovna! Bocsásson meg, amért még így nevezem. Gazember vagyok, közönséges gazember... Ha akarja, köpjön az arcomba, megérdemlem l... Igen, de az idő a hibás, ez a mostani idő! A szokás, életmód, kultúra, mind csak úgy felületesen volt ránkragasztva, most vége mindennek, minden szabad, minden! Mért ne kergessem el a vén feleségemet? Mért ne adjam el a régi barátom holmiját? Hiszen vége, vége mindennek!

Pável Ivanovicsot annyira feltűzelték saját

szavai, hogy ő, aki egy perccel előbb még porig volt sújtva, most szinte lelkesedett újonnan elért szabadságáért. Én még mindig nem tudtam mit mondani s tágranyílt szemmel néztem rá; az volt az érzésem, mintha ég és föld összeomlanék. De a lelkesedése, amely gyorsan jött, oly hamar el is múlt. Arca a szó szoros értelmében összeesett, s pirossága, amely még elárulta a fölhevülését, kiáltó ellentétben volt azzal a reménytelen kétségbeeséssel, amely most eláradt a vonásain.

— Mindent megszüntettek az elvtársak, még Istent is; de egyet, lássa, nem tudtak elkergetni: a lelkiismeretet! Ó, ha tudná, mennyit kínoz, hogy marcangol engem! Hála Istennek, hogy van még orvosság ellenei Az ember elővesz egy üveg pálinkát s újra jobban érzi magát! .. , Egyébiránt nem mindenki olyan disznó, mint én, vannak még becsületes emberek. Amikor a pianinójukat akartam eladni, éppen egy vasúti lakatossal akadtam össze, bizonyos Dvinyaninovval. Az apja kezelte valamikor. Olyan botrányt rendezett, hogy le kellett mondanom a piano eladásáról; a lakásában helyezte el s meg akarja őrizni maguknak. Elhozathatják tőle Tyumenből!

Azzal elment; azt mondta, nemsokára indul a vonatja. Szinte sírva kért tőlem bocsánatot s egészen meg volt hatva, amikor mindenek ellenére búcsúzaskor mégis csak kezét nyújtottam neki.

Odahaza csak annyit mondtam el anyámnak, hogy találkoztam Pável Ivanoviccsal s hogy a pianinók Tyumenben van; az eladott holmikról nem szóltam egy szót sem, mert tudtam, hogy ennek irtózatossága volna.

1920. SZEPTEMBER 19.

ESTE. Az eső csapkodja a tetőzetet. A jeges szél a hasadékokon át behatol a vágón belsejébe. Anyám beburkolózva fekszik az ágyban és nyög; megint beteg. Irina és Natasa Tanyához mentek látogatóba; a villany már megint nem ég, az egész helyiség sötét és vigasztalan. De a lelkem tele van fénnel.

Korán mentem el a könyvtárba. Magammal vittem a naplót, amit egyszer átadtam már Otmárnak, ő meg visszaadott nekem. De most már örökre odaadom, — erről meg voltam győződve.

Az első ember, akivel a könyvtárban találkoztam, Otmár volt. Mintha csak várt volna rám.

—Azért jöttem, hogy elbúcsúzzak magától! — mondtam.

—Jöjjön, menjünk sétálni egy kicsit. Ljuba kisasszony majd végzi helyettem a szolgálatot! — válaszolta.

—Kiléptünk az utcára s Otmár karonfogott.

—Mikor megy a vonatja? — kérdeztem halkán.

—De hisz én nem megyek el magától! — felelte határozott hangon.

—Nem, nem szabad, hogy ittmaradjon, el kell mennie! — erősködtem; de nagyon is éreztem, hogy tompa, süket a hangom s éppen ellenkezőjét árulja el annak, ami kimondott szavaimnak értelme volt. S amikor Otmár erősen megszorította a kezemet, már egy szót sem szóltam.

Sokáig járkáltunk céltalanul olyan utcákon, ahol egyikünk sem járt még soha. Mentünk és hallgattunk. De milyen tele, milyen csordultig tele volt boldogsággal ez a hallgatás!

Széles, piszkos utcába jutottunk, amelynek elhanyagolt, kis házaiban csak tatárok laktak.

Otmár megállt s gyöngéden nézett a szemembe.

— Te, Alja! — mondotta. Ebben a pillanatban elfelejtettem mindent, az utolsó évek minden szenvedését, a nélkülözéseket és megaláztatásokat, az éhséget és a félelmet. Elfelejtettem, hogy tulajdonképpen nincs jogom erre az emberre, hogy haza kellene utaznia. Oly boldog voltam!

Végét járta a rövid, sötét őszi nap; apró, sírűszemű eső hullott az égből; nekünk mégis a legszebb tavaszi nap volt ez. Elmentünk a katolikus templom mellett s Otmár felszólított, hogy lépjek be vele. Egy lélek sem volt a templomban; leültünk az egyik legutolsó padba, szorosán egymás mellé. Sokáig üldögéltünk ott. Nem tudom, Otmár imádkozott-e; egész idő alatt rá sem pillantottam. De tudtam, hogy ebben a percben egész életét nekem ajándékozza; ránéztem a messzeségben csüngő piros lámpára, ebben a számomra idegen templomban s buzgón imádkoztam. Sok forró szó szakadt föl belőlem, sok gondolat viharzott végig a fejemen, de imádságomnak értelme csak ez volt:

„Uram Isten, légy segítségemre, hogy boldoggá tegyem őt s csak érte éljek egész életemben!“

Amikor kiléptünk a templomból, már besötéteett. A házak apró ablakaiból hunyorogtak a lámpák, embert nem lehetett látni semerre.

Megálltunk. Otmár átölelt, erősen magához szorított és szájoncsókolt.

Otmár elkísért a vagonunkig s amikor magamra hagyott, visszahúzódtam a magam zugába, mámorosan, szinte örülten a boldogságtól.

Itt van, eljött a szerelem csodája! Tiéd vagyok, én ragyogó napom!

1920. SZEPTEMBER 22.

EBÉDNÉL közölte velünk Natasa, hogy a könyvtárban megismerkedett egy festővel, egy knyázzal, vagyis herceggel.

— Úgy látszik, első pillantásra belémszeretett. Kért, hogy tiszteletét tehesse nálunk; természetesen megengedtem. Ma eljön.

Natasa ezt felületes, szinte kicsinylő hangon mondta el. Máris kopogtattak az ajtón.

Kinyitottam. Egy fiatalember állt ott, nyomorúságos katonaegyenruhában, kezében tatár sapkával, csavargónak lehetett volna nézni, ha a legtöbb tisztességes ember nem ezt a jelmezt viseli mostanában.

— Igor Vladimirovics Lvov! — mutatkozott be, olyan meghajlással, amely különös ellentétben állt a ruházatával. Bevezettem s nem is értem rá, hogy megnézzem az arcát. De ahogy hűgaimat üdvözölte s anyámnak kezetsókolt, azon tüstént megismerszett, hogy az „egykori“ arisztokraták köréből való. Natasa leereszkedő mozdulattal nyújtotta kezét, szó nélkül odalépett faágyához, beburkolózott a takarójába és lefeküdt.

—Rosszul érzi magát? — kérdezte a vendég meghatóan gyöngéd hangon.

—Nem, mindig feküdni szoktam, mit is csinálhatnék egyebet! Elvégzem a szolgálatot a könyvtárban, aztán lefekszem, — felelte ingerült hangon Natasa.

A vendég zavartan nézett hol Natasára, hol reám.

—Különben, mondja csak, mit dolgozik maga a közösségért? Én legalább a könyvtárban szolgálok, de mit csinál maga? — kérdezte most Natasa.

—Én ... én festő vagyok. A forradalom előtt az apródoknál szolgáltam, aztán a művészeti akadémiára jártam, de nem sokáig, aztán börtönben ültem, egy esztendeig még magánzárkában is ...

Mindezt kellemes, halk, szinte alázatos hangon mondta el. Nekem most az tűnt fel, hogy szinte valószínűtlenül hasonlít Natasához. Ugyanaz a kék szem, ugyanaz a sasorr, ugyanaz a finom metszésű, vékony, halvány arc. Ha ebben a pillanatban idegen lép be a vagonba, okvetlenül azt hiszi, hogy két testvért lát. Mind a kettő született „fehér kacsó“, — gondoltam magamban.

—Élnek még a szülei? — kérdezősködött tovább Natasa.

—Anyám él, nemrég bocsátották ki a börtönből. Apámat agyonlőtték.

Ezt is éppen olyan szelíd hangon mondta, mint előbbi szavait, s hogy az apját agyonlőtték, az egészen magától értetődő dolognak hangzott. Natasa szemében felvillant valami.

— Miért áll még mindig? — fordult hozzá,

A vendég gyámoltalanul nézett körül, mert

igazán nem volt kéznél semmi, amire leülhetett volna.

— No, hát üljön egyszerűen ide mellém, nem szalon ez, ahol társadalmi formásokkal kellene törődni! — mondta élesen Natasa.

Egy darabig beszélgetett vele, aztán hirtelen kijelentette, hogy pihenni akar s a fal felé fordult. Most nekünk kellett szórakoztatnunk a látogatóját, aki megivott még egy csésze teát, aztán elbúcsúzott, anélkül, hogy Natasa tudomást vett volna róla.

1920. OKTÓBER 1.

MA meg voltunk híva Tanya névnapjára. Kedves, finom, szőke, elragadó arcú kisaszszonyka!

Tanyának, — ahogy maga mondja, — „szerencséje van az életben“. Egy kisedévóban dolgozik, s amikor csodálkozva kérdeztem, hogy honnan van az a sok csudadolog, amivel az ünnepi asztalt megrakta, zavart mosolygással így felelt:

—Nagyon egyszerű: a kisedévóban egy bizonyos számú gyermek részére kapunk ételmisszereket, s ha valamelyik hiányzik, nem jegyezzük be a naplóba s magunknak tartjuk meg a részét. Ezt tökéletesen jogosnak érzem, hiszen egész álló nap dolgozom s a fizetésemért éppen csak egy sós uborkát vásárolhatok, többre nem telik belőle. Már pedig nekem öreg apám és beteg anyám van.

—És nem fél, Tanya? — kérdeztem.

—Persze, hogy félek, hiszen végre is éppen úgy járhatok, mint Lizocska Vesznovszkája,

akit a hely színén agyonlőttek, mert eltüntetett három font kristálycukrot. De hát mit csináljak, más mód nincs! Vagy lop az ember, vagy éhenhal!

Engem valami kellemetlen érzés fogott el, de azért alaposan nekiláttam az ünnepi lakomának, mert friss vaj volt és finomra reszelt sajt. Régóta nem láttam már ilyesmit s úgy hatott rám, mintha Eldorádóban lennék. Amíg ettünk, Tanya anyja beszélt mostani életükről. Heten laknak egy nem is túlságosan nagy szobában. Egyik sarokban Tanya szülei alszanak, a másikkban Tanya és egy barátnője, a harmadikban két vasúti munkás, a negyedikben egy fiatalember, aki a népművelő hivatalban dolgozik. Mint mindent, a lakást is jegyre osztogatják s itt Omszkban, amelynek most állítólag 300.000 lakosa van, nem lakásra, még csak nem is szobára adnak utalványt, hanem csak „sarkokra“. Hogy a véletlen miféle embereket sodor össze, az teljesen közömbös a lakáshivatal urainak.

Tanya anyja aztán részletesen kezdte elbeszélni, hogyan oldják meg az öltözés és vetkőzés nehéz kérdését, ezen a túlszűfolt tanyán, ahol még választófalak sincsenek; de most kopogtatnak az ajtón. Tanya fülig pirult s odasúgta nekem: — Alja, kérlek, vigyázz! Tudniillik meghívtam teára egy cseka-embert, bizonyosan az jön most!

— Miért nem szóltál előbb? — mondtam szemrehányóan. — Nem jöttem volna el!

De már nyílt is az ajtó s belépett a cseka embere.

Helyet foglalt és igen öntudatosan viselkedett. Az ajkán szinte szakadatlanul játszadozott valami vidám, fesztelen nevetés, egyik cigaret-

tát szívta a másik után, kényelmesen hátradőlt a székében, — szóval minden apró mozdulata azt árulta el, hogy a nap hősenek tekinti magát, a társaság központjának, aki körül a többinek kötelessége forgolódni. S hogy látott neki az ételnek! Mintha száz esztendeje nem evett volna!

— Ezt a sajtot bizonyosan maga készítette? — fordult barátságos mosollyal Tanyához. — Igazán kitűnő, csodálatos!

Kisvártatva hozzátette:

— De vigyázzon, nehogy úgy járjon a sajttal, mint Lizocska Vesznovszkája a cukorral! — S egy pillanatra összeráncolta a homlokát, de aztán kedélyes nevetésre fakadt. Úgy nevetett, hogy alig tudta abbahagyni.

Tanya elsápadt, olyan volt, mint a fehéritett vászon. Remegő hangon felelt:

— Hiszen ezt a sajtot mint nevelőnők kaptuk, mindenki egy fontot! És cukrot is! Ne higgye, hogy...

— No de kérem! — szakította félbe a cseka ember. — Hiszen most vendégségben vagyok magánál, nem szolgálatban! A cseka különben sem olyan rossz, mint a híre! Képzelve csak el, mi lenne, ha mi nem volnánk! Fejetetejére állna minden Persze, nem lehet mindig kesztyűs kézzel nyúlni a dolgokhoz. Azt el kell ismernem: sokan vannak közöttünk, akik többet engednek meg maguknak, mint okvetlenül szükséges volna. De hát mit csináljunk, mindenkinek megvan a maga gyöngéje s éppen a legjobb erőinknek vannak a legfurcsább bolondériái. Nem dobhatunk ki azért egy használható embert, mert szórakozásból holmi kis tréfákat csinál egy-két burzsujjal!

A cseka emberét egészen feltüzelték saját

szavai; úgy nézett ránk, mint egy antik hadvezér hadifoglyokra, akik diadalmenetében felvonulnak előtte.

—És mégis csak szép, ha tudja az ember, hogy mindenkivel azt tehet, amit akar! — tette hozzá.

E szavak közben átható pillantást vetett Tanyára meg reám s mi lesütöttük a szemünket.

— Amit akar! — ismételte mégegyszer. — S a legérdekesebb, hogy mindenki igyekszik a legjobb oldalát megmutatni előttünk, mindenki keresi a kedvünket, sőt, úgyszólván a kegyeinket! ... Hogy hogy tudják a farkukat csóválni a tisztelt urak és hölgyek — és különösen a kisasszonykák!

Amikor a cseka embere elhallgatott, egy percig olyan nyomasztó csend volt, hogy az már neki is szemelláthatóan rosszul esett. Azzal törte meg a csendet, hogy hirtelen hozzámfordult:

—Szereti a zenét?

—Igen! — feleltem kurtán.

—Ha akarja, eléneklem magának a kedvenc dalomat.

A felszólításunkat nem is várta meg, hátradőlt a széken, lehunyta szemét s édeskés tenorhangon énekelni kezdett:

„Ah, kedvesem, ne értem imádkozz,
Nem érdemlem, hogy érteni könyörögj!...”

A dal érzelgős, édeskésen lágy szavai, az énekesnek szinte nőies póza és tremolázó hangja — mindez együtt oly bántó hatást tett, hogy én szinte testi fájdalmat éreztem. Igazán teljes akarat erőmet össze kellett szedni, hogy ezt elviselhessem: itt nyugodtan, elégedetten, nagy önbizalommal ül egy ember, gyöngédségről és szere-

lemről szóló dalokat énekel s ugyanez az ember — gyilkolt! S gyilkolni fog ezután is, bizonyára sokszor még! Szörnyű!

Sok mindent meg tudok érteni: hogy szenvedés, betegség, halál van a világon, — talán így is kell lenni a világ rendje szerint. De hogy vannak emberek, akik gyilkolnak s aztán kacagnak és énekelnek, — ez elviselhetetlen nekem, ez végképpen kétségbeejt...

S én szemközt ültem vele s kénytelen voltam hallgatni és mosolyogni!

— Táncoljunk, táncoljunk! — kiáltott fel most a cseka embere. — Mit ültök itt, mint az őszi legyek? Talpra, ifjúság!

Ugyanakkor, amikor felállt, hogy Tanyát táncra kérje, én is fölkeltem helyemről s azt mondtam:

—Megbocsáss, édes Tanya, de nekem most haza kell mennem. — Nem tudtam elképzelni, hogy ez az ember a derekamra teheti a kezét.

—Már ily korán, kisasszony? — kérdezte udvarias meghajlással a cseka embere.

—Holnap előadást kell tartanom a Kom-szomolban, a kommunista ifjúság szövetségében s még elő kell készülnöm egy kicsit.

—De kérem, adok magának egy cédulát, hogy nem készülhetett, mert nálam volt szolgálatban! — felelte szemtelen vigyorgással a cseka embere. — Én minden engedélyt megadhatok magának.

—De én nem szeretem elmulasztani az előadásaimat, igazán mennem kell! — erősködtem, azzal elbúcsúztam mindenkitől és távoztam.

1920. OKTÓBER 4.

ANYÁM Tyumenbe utazik. A biztos leánya révén, akit most tanítok, megkapta az engedélyt. A biztos ahhoz a feltételhez kötötte, hogy anyám zongorára fogja tanítani a leányát. Aztán kiállított egy igazolványt, amely feljogosít bennünket arra, hogy magunknál tartsuk a pianinót. A zongorát ugyanis most állami tulajdonnak tekintik s aki engedélyirattal nem tudja igazolni magát, attól nemcsak a hangszert veszik el, hanem tüstént le is tartóztatják. Omszkban történt már néhány ilyen eset. Mindenki irigyli anyámat azért a boldogságért, hogy utazhatik, mert jegy most nincs, engedélyt kapni pedig közönséges ember számára majdnem lehetetlen dolog.

1920. OKTÓBER 10.

A PIANINO itt van a vagonunkban. Szörnyű állapotban: össze-vissza repedezett, a fényezést majdnem teljesen lesikálták róla. Egész esztendeig állt Dvinyaninov lakatos fásszínében, tüzelőfa és szalma közé rejtve, hogy a cseka embereknek mindenben keresztülhatoló pillantásától megmentsék.

Mennyire örülünk neki! Hiszen mi az élet zene nélkül? De én legjobban azért örülök ennek a drága bútordarabnak, mert tanúságot tesz arról, amit már szinte mesének tekintettem: az emberek tisztességéről, becsületességéről. És Dvinyaninov még csak el sem akart semmit fogadni az anyámtól!

A pianino a vágón közepén áll s ilyenformán két helyiségre osztja szét. A hangja idegenszerű, rekedt és fakó, De mégis csak pianino! Anyám már néhányszor leült melléje, de egyetlen darabot sem tudott végigjátszani, mindig erőt vett rajta a sírás. Irina éhes farkasként vette magát a régóta nélkülözött hangszerre s most órákhosszat játszik. Azt hiszi, néhány nap alatt pótolnia kell mindazt, amit e hosszú idő alatt technikában vesztett.

1920. OKTÓBER 13.

IRINA éppen most adta át nekem útmár levelét. Kedves, drága levél. Persze, van benne néhány nyelvi hiba, de éppen az a legkedvesebb benne!

Hányszor elolvastam ezt a levelet! Minden szavát, minden betűjét tudom, minden kis vonását utána tudnám rajzolni.

Midrt is nem vagy most mellettem, kedves?! Hogy elmondhatnám neked, milyen boldoggá akarlak tenni! Vájjon sikerül-e ez? A leveledben kételkedel, hogy ma, ebben a szörnyű időben érted megyek-e a könyvtárba? Ugyan, hogy is kérdezhetsz ilyent? Hát tudnék-e élni, ha egy egész napig nem látnálak?

1920. OKTÓBER 19.

LEVELET kaptam Lipa Udincevától, akivel együtt jártunk a gimnáziumba; most nevelőnő a gyermekotthonban. Azt írja, látogassam meg.

A könyvtárból hazajövet útba ejtettem a

príomnikot, a központot, ahonnét a gyerekeket széptosztják az egyes otthonokba. Komor épület, külső lépcsője félig összeomlott, a pitvarában undok bűz terjeng. A nagy szobában, ahol a gyerekek hálnak, szalmazsákok hevernek a földön, egynemű nélkül, de annál bőségesebben beborítva poloskával és tetűvel. Piszok, bűz, koldusnyomor. A gyerekeket piacokon, pályaudvarokon s az utcán szedik fel és idehozzák, hogy szétozzák az otthonokban. Igazi gyermekotthon még nem láttam, de erről ítélve, nem csodálom, ha a gyerekek lehetőleg megszöknek s inkább töltik szabad ég alatt az éjszakát. Lipa ezzel fogadott:

— Tudom, hogy téged érdekelnek az ilyen dolgok. Meg akartam mutatni neked ezeket a gyermekeket. Tudom, hogy minden emberben meg akarod keresni a jót, a csalogányt, amely a legrosszabb ember szívében is énekel. De kíváncsi vagyok, hogy megtalálod-e ezt a kedves madárkát annak az embernek a lelkében is, aki ezeknek a szegény gyerekeknek apja!

Az utolsó szavakat olyan hangon mondta, mintha valósággal haragudnék rám ezért a gyöngeségemért.

—Mi bajod, Lipa? — kérdeztem.

—Ej, ezek a gyerekek itt a sarokban! Elpusztították már az idegeimet, rájuk sem tudok nézni.

A padlóra terített szalmazsákon három rongyokba burkolt gyerek ült, — sápadt, földszínű axcok, az elhanyagolt gyerekek szokásos külseje. Szemük nyugtalanul villogott, csupasz, cérnavékony karjukat valósággal beborította a piszok, ilyen piszkot életemben nem láttam.

— Mondd, kicsikém, mikor mosdottál utol-

jára? — kérdeztem barátságosan az egyik gyerektől. Fiú volt s nyolc esztendősnak tartottam, de Lipa kijelentette, hogy régen elmúlt tizenegy éves. A gyerek nem felelt, hanem alattomosan, dühösen pillantott rám, mint egy farkaskölyök. Sárga haja a homlokába lógott s csak a szemét hagyta szabadon, amelynek kifejezése olyan volt, mint egy vadállaté. Mit szenvedhetett ez a gyerek, amíg idáig jutott, gondoltam magamban fájó szívvel. A fiú erősen fogta a húga kezét; a kislánynak majdnem hülye arca volt, amelyre rádermedt valami tompa, fájdalmas mosoly. Úgy hatott az emberre, mintha elfelejtett volna mindent, mintha örökre elvesztette volna önmagát. Ez is alattomosan nézegetett rám, de míg a fiú szeme bizalmatlanságot és gyűlöletet árult el, a leányka szemében könnyek csillogtak.

Most a társaság harmadik tagja, egy öt esztendőös kis görcs, akinek puffadt hasa olyan volt, mint a dob, s arcvonásai egyáltalán nem lászottak a pizsoktól, hangosan üvöltöni kezdett. A legidősebbik egy szót sem szólt, hanem öklével olyat vágott a kicsike fejére, hogy csak úgy dőngött. Aztán kikapcsolta a szíját, amellyel bundáskája meg volt kötve s azzal akart nekimenni az öccsének. Megragadtuk a karját, s elszörnyedve kiáltottuk:

—Mit csinálsz, te!

—Hát mért bög? — felelte a fiú, olyan nyugodtan, mintha a legtermészetesebb cselekedetre készült volna. Én leginkább azon az ügyességen csodálkoztam, ahogy a szíjat kezelte. Tüstént megismerszett, hogy ezt a mozdulatot régóta gyakorolta s talán apjának példája is egészen természetessé tette számára.

— Látod azokat a szálakat, amik a gyerekek ruháján lógnak? — kérdezte most Lipa.

Észrevettem, hogy fehérítetlen cérnaszálak lógnak a leány ruhájáról. Ugyanilyenek voltak Misa bundáján is, amelyet csupasz testén viselt, ing nélkül. Eleinte nem értettem a dolgot, de aztán Lipa megmagyarázott mindent. Este, lefekvés előtt a gyerekek erősen bevarrták magukat egy takaróba, hogy a leánykát megvédjék az apjuktól, ha részegen jön haza! Ezt a módszert a fiú eszelte ki. .. De azt mondta:

— Most két napja nem volt elég cérnánk s amikor apa hazajött, széttépte az egészet s Dunkát odavette magához a kemencepadkára... Ezért tegnap agyonlőtték. Úgy kellett neki, kutyá pusztuljon kutyamódra! Anyámat is halálra verte!

A leányka erre ismét sírni kezdett s mielőtt beleavatkozhattunk volna a dologba, a fiú már leoldotta a szíjat s olyat vágott a gyerek hátára, hogy vastag vörös csík duzzadt föl rajta.

Borzalommal és szomorúsággal telt meg a lelkem s egyszerre megértettem, mily elképzelhetetlenül mélyen gyökerezik az ember lelkében a vadállati természet.

1920. OKTÓBER 24.

IRINA levelet hozott Otmártól:

„Kedves Alja! Miért nem maradhattunk tovább együtt tegnap este? Miért kellett elmennem tőled? Megértetted-e, hogy egyedül neked Játszottam? Nem, nem is játszottam, csak elmondtam neked azt, ami sokkal légiesebb, sem-

hogy a durva nyelv esetlen szavai kifejezhetnék, — azt, amit csak a zene tud kifejezni... A lelkemet adtam oda neked tegnap s te elfogadtad, éreztem én ezt. És a lelkünk melódiája egyetlen dalba fonódott össze.

Alja, — magányomban, álmaimnak végtelen óráiban alkottam magamnak egy képet a boldogságról, tápláltam magamban a szerelem sóvárgó vágyát. Te meghoztad nekem ezt a szerelmet, — tudom, hogy épp oly nagyranőve, épp oly tisztán virágzik benned, mint az én szívemben. Én tudom, hogy ez a szerelem csak egyszer születhetik meg az életben s csak az élettel együtt érhet véget.

Azt mondtad nekem tegnap, hogy gondoljak meg újra mindent, még most sem késő hazautaznom. Nem, most már késő, számomra nincs választás többé, mert nem élhetek nélküled. Tegnap soká nem tudtam elaludni, de nem azért, amiért régen, mert sóvárgással és szomorúsággal nem tudtam megbirkózni, hanem mert eleven színekben vonultattam fel szemem előtt a jövőt, a kettőnk jövőjét. Meggondolni? Mit gondoljak meg? El tudnám-e képzelni az életet tenélküled? Ugyan minek gondolnám meg: hogy volna az, ha kétszer kettő öt lenne és nem négy?

De voltaképpen nem tudom, miért írom neked mindezt. Hiszen megértetted már tegnap, amikor mellettem ültél, amíg játszottam ...

Alja, a szemedbe akarok nézni, úgy, ahogy tegnap láttam, amikor válaszolt arra, amit a zene hangjaival mondtam neked. A szemedbe, amely oly végtelen mélyen néz a lelkembe s

amely a gyöngéd, melengető szerelem boldogságát ígéri nekem!

Szeress engem, Alja, úgy, ahogy én szeretlek.

Otmár.“

1920. OKTÓBER 27.

—ALJA, el ne merd olvasni ezt a könyvet! — mondta ma Natasa, s kitépett a kezemből egy angol regényt.

—Miért ne? — kérdeztem csudálkozva.

—Mert én olvastam. Nem akarom, hogy te is elolvasd: legalább valami legyen egészen az enyém! Nálunk most minden közös, a fehérnemű, az ágy, az étel... legalább ezt meg akarom tartani egyedül magamnak! — szökött és eldugta a könyvet a párnája alá.

1920. OKTÓBER 29.

OTMÁR ma nem jól érzi magát. Az arca kivörösödött, bizonyosan láza van. Valahogy olyan gyámoltalan ma. Ha legalább homlokára tehetném a kezemet, hogy hűsítsem; ha megsimogathatnám, megcirógathatnám! De hát a többiek előtt nem lehet! Amikor elment, sírva fakadtam. Beteg és egyedül van, nem ápolhatom!

Nem volt nyugtom, valakivel beszélnem kellett erről, hát rászántam magam, hogy mindent elmondok anyámnak. Egyszer úgy is meg kell

lenni. Ágyában feküdt, betakarva mindennel, amink csak volt, s mégis rázta a hideg. Nem tudom, hogyan találtam meg a szavakat, s el is felejtettem már, hogyan mondtam meg neki mindent. Úgy hatott rá, mint a derült égből le-sújtó villámcsapás. Fölült és sírvafakadt.

— Ó, Alja, — mondotta, — igazán semmit sem tudok már elviselni, mindjárt sírnom kell. S annyira váratlan a dolog, még hozzá most, amikor apád oly messze van!

Erősen magához szorított s mind hevesebben zokogott.

—S mért éppen ő, Alja? Hiszen vannak elegen, akik szívesen feleségül vennének, például Verescsagin doktor, vagy Kolja Beljajev, vagy Dima Govorov, vagy Zavadovszki professzor! Mért nem mégy ezek közül valamelyikhez? Mért választasz éppen idegent? Hiszen magam is megszerettem, de mégis csak idegen, mégis csak német!

—Nem, nem idegen, — feleltem, — oly közel van hozzám s oly boldog vagyok veié!

Egy darabig hallgatott anyám, aztán lassan így szólt:

— S hogy tudtad Vadimot elfelejteni?

Kegyetlen kérdés volt. Tudtam, hogy nem azért mondja anyám, mintha fájdalmat akarna okozni; de belekapaszkodott abba a reménybe, hogy ez a szemrehányás hatással lehet rám s mégis csak megingat elhatározásomban. Félt ettől a hirtelen eseménytől, ami annyi új és ismeretlen elemet hozhat az életünkbe.

Nem feleltem semmit és kimentem. Anyám nagy fájdalmat okozott nekem, Vadim! Vájjon te mit szólnál hozzá, ha tudnád? ...

Az ember érzése olyan, mint a folyó víz . . .
elfelejti a halottakat s az élők felé fordul . . .

1920. OKTÓBER 30.

IGOR Vladimirovics Lvov herceg most minden nap eljár hozzánk s gyakran órák hosszat itt marad. Valamennyien annyira megszoktuk már, hogy jóformán észre sem vesszük a jelenlétét. Akárcsak Natasa, ő is valóságos szenvedéllyel szereti a haját, bár nem is lehet különösen szépek mondani. Legnagyobb gondja, hogy egyetlen szálacska se hagyja el helyét művésziesen felépített frizuráján. Aztán van még egy másik bolondériája is. Felhajszott valahol egy pár elegáns szabású, jó fekete bőrből készült cipőt. Ez pertze sehogysem illik nyomorúságos egj^enruhájához, vagy leírhatatlan kopott kurta bundájához, amelyet egy lengyel légionáriustól szerzett. De azért igyekszik mindig tiszta és ragyogó állapotban tartani s ez aztán valósággal komikussá teszi az ellentétet. Ha a piszoknak leghalványabb nyomát is felfedezi lelkéből lekezett drága cipőjén, tüstént előveszi a zsebkenőjét s gondosan fényesíteni kezdi. Hogy Omszk leírhatatlanul piszkos utcáin hogyan tudja cipőjét tisztántartani, ez mindnyájunk szemében rejtély.

Ha a knyáz eljön hozzánk, rendesen az az első dolga, hogy odalép a faagyhoz, amelyen Natasa hever s aggódva megkérdezi, hogy fáradt-e A válasz így hangzik:

Persze, hogy fáradt vagyok, mindig fáradt vagyok! De ha akar, lerajzolhat.

A knyáz ekkor előhúz zsebéből egy kis tömböt meg egy ceruzát és rajzolni kezd. Natasa mozdulatlanul hever, oly mozdulatlanul, ahogy csak ő tud heverni. Néha el is alszik, ilyenkor álmában rajzolja le a knyáz. Vastag tömbje már tele van Natasa képeivel, de sajtóságos módon a kifejezése valamennyinek egyforma: ernyed, gyámoltalan s a szája körül valami kis megvetés és csöndes undor kifejezése van. S mindig úgy rajzolja, hogy a vágón ablaka a feje fölött van; de a kép azt a benyomást teszi, hogy Natasa nem vagonban, hanem börtönben hever.

—S mit csinált egész esztendőben, amíg magánzárkában ült? — kérdeztem ma a knyáztól.

—Feküdtem s azon gondolkodtam, hogy mit rajzolnék, ha ceruzám és papirosom volna. A világ semmi kincse nem lett volna akkor olyan drága nekem, mint egy darab papír, s egy kis ceruzacsonk.

—S még csak ezt sem adták meg magának?

—Nem, éppen ezt nem, mert tudták, hogy festő vagyok.

1920. NOVEMBER 1.

KÜLÖNÖS dolog a szerelem! Átitat mindent s minden csak általa nyer értelmet. Most minden mozgás, minden munka Örömet szerez nekem. Munkám pedig akad elég, mostani hihetetlen körülményeink között.

Ma korán reggel lementem a folyóra, hogy

egy kosár fehéreneműt beáztassak. Amikor visszatértem, egy szembe jövő férfi megkérdezte:

—Mondja kisasszony, olyan mulatságos dolog az a fehéreneműáztatás?

—Hát persze! — feleltem kacagva és tovább mentem.

—Nahát, az embert valósággal felboszszantja, ha manapság valaki ilyen jókedvű arcot vág! — mormogta továbbmentében. De igazán nem tehetek róla, nekem csakugyan gyönyörűség volt ez a munka, mert egész idő alatt olyasvalamire gondoltam, ami megkönnyítette a kínlódásomat.

Tegnap hallottam, amint két asszony rólam beszélt s az egyik azt mondta:

— Ez az Alja olyan jókedvű és vidám, mintha kastélyban lakna és aranytáliból ennél

Szerettem volna odakiáltani nekik:

— Igazatok van, kastélyban lakom, a szerelem kastélyában l

Ma délután fát fűrészeltünk. Olyan hosszú hasábokat kapunk, hogy ketté kell vágnunk, ha a tűzhelyünkbe be akarjuk dugni. Régebben Irinával végeztem ezt a munkát, vagy egy orvos feleségével, aki a harmadik vagonban lakik tőlünk; de most a kedvesem segít benne. Rendszeren egy ládán térdelek, így kényelmesebb nekem. Otmár állva fűrészel s így közben fölém kell hajolnia. Ilyenkor a szemébe nézek, érzem a lehelletét és úszom a boldogságban. Azt hiszem, sose tudnék belefáradni, ha száz esztendeig tartana is, mert nem is érzem a karom mozgását, a testem munkáját, csak a szemét látom s az ajka közelségét érzem.

Késő volt már, világot kellett gyűjtanunk, hogy dolgozhassunk. Így fűrészeltünk tovább;

egy óra is eltelhetett s akkor kialudt a villany. Letettem a fűrészt s fölálltam, főlegyenesedett Otmár is. Szorosan mellettem állott; nem láttam, mert közben tökéletesen besötétedett, de éreztem a közelségét s remegve éreztem azt is, hogy egyre közelebb jön hozzám. Lehelletem az arcomat égette s egyszerre csak átkarolt Oly erősen szorított magához, hogy a lélegzetem is elállt. Esméletemet is elvesztettem, amíg csókolt. Aztán a villanylámpa lassan izzani kezdett ismét s kezdtem felismerni a kedvesem vonásait. S megint egész lelkesen éreztem hogy meg kell mondanom neki, mennyire szeretem, meg kell köszönnöm mindazt, amit nekem adott.

De egy árva szónak sem voltam ura.

1920. NOVEMBER 6.

— UGYAN, Natasa, adj a hercegednek tüt és cérnát, hogy a kabátja ujját megfoltozhassa — szoltam ma a húgomhoz, a knyaz távozása után.

— Ha tetszik, adj neki magad! — felelte. — Törődjék ő maga a rongyaival!

— Miért vagy olyan szívtelen hozzá? Hiszen látod, hogy szeret! — mondta anyám szemrehányóan. — Valósággal goromba vagy hozzá, ennek igazán nincs értelme!

— Némely embernek sok melegség van a szívében, odaadja s még mindig sok marad neki; más ember keveset ad, mégis odaad mindent, amije van ... — mondta lány hangon Natasa. — Meg aztán, talán éppen azért szeret, mert go-

romba vagyok hozzá... És különben is, — most már élesen, haragosan csengett a hangja, — különben is olyan akarok lenni, amilyen vagyok, azzal pászl! .

1920. NOVEMBER 8.

A KNYÁZ ma hivatalosan megkérte anyámtól Natasa kezét. Anyám természetesen azt felelte, hogy ez teljesen Natasa dolga s figyelmeztette arra is, hogy Natasa természete nem jelent valami könnyű boldogságot. Végül kijelentette, hogy Natasa is, a knyáz is gyámoltalan gyermekek, akik a mai időkben nehezen fognak utat törni maguknak az életben.

— Ó, ezt már elintéztem az anyámmal, — mondta a knyáz, — éppen úgy fog törődni Natasával, mint velem.

Hiábavaló volt anyámnak minden ellenvetése, s a jó óra hosszát tartó beszélgetés azzal végződött, hogy a knyáz engedelmet kért: beszélhessen Natasával.

Este a magam rekeszében ültem a pianinó mögött. Anyám aludt, Irina nem volt otthon, s amikor a knyáz azt hitte, hogy én is elaludtam már, Natasához fordult s minden további bevezetés nélkül kerekén így szólt:

— Natasa, szeretem magát, akar e a feleségem lenni?

Natasa hallgatott egy-két pillanatig, aztán elnevette magát; végül így felelt:

— Maga házasodni akar s azt kívánja, hogy a felesége legyek ... nagyon mulatságos ... Ez a szerep nem illik se magához, se hozzám, azt alighanem belátja ... És különben is, majdnem

megfeledkeztem a földologról — én tudniillik egyáltalán nem szeretem magát.. .

—Hiszen ezt tudtam, — felelte halkán a knyáz, — de annál jobban szeretem én magát. Natasa, én egyszerűen nem tudok maga nélkül élni!

—Én annál könnyebben tudok maga nélkül... Tudja, adok magának egy jó tanácsot. Vegye feleségül Toszját, az halálosan szerelmes magába s ami igen fontos, gondját is fogja viselni; ő volna az anyja kedvére való asszony, nem pedig én! ... Nincs igazam?

A knyáz hallgatott.

—No, miért nem felel? Mit mondott erről az anyja?

—Hát igaza van, ő azt tanácsolta nekem, hogy Toszját vegyem feleségül. De végül is én házasodom s nem az anyám s különben is megígérte nekem, hogy amíg él, úgy gondját viseli magának, mintha tulajdon leánya volna.

—Amíg él. És aztán? Akkor rosszul jár velem... Újra mondom, az egyetlen, amit megtehet: vegye el Toszját!

A knyáz elment. Natasa az ajtóig kísérte, aztán lassan visszajött. Leült mellém az ágyamra s egyszerre csak keserves sírásra fakadt. Meglepetten néztem rá.

— Tudod, Igor olyan ember, aki csak addig fog engem szeretni, amíg én nem mutatok neki szerelmet. De félek, hogy túlságosan gyönge vagyok s nem tudok soká ellentállni neki. Annak aztán rossz vége lenne, nagyon rossz vége lenne. Tudom, hogy rossz emberek vagyunk mind a

ketten, szeszélyesek vagyunk, nem tudunk alkalmazkodni ...

—Nem értelek, — szakítottam félbe, — hiszen nem szereted s ilyenformán szó sem lehet arról, hogy mi lenne, ha összeházasodnátok.

—Na igen, természetesen ... — felelte és tovább sírt. Sírt egész este.

1920. NOVEMBER 17.

HA apám hazajön, összeházasodunk, — mondogattam magamban minden reggel. Különös egy szó: összeházasadunk! Boldogan nézek abba az ismeretlen messzeségbe, ahová ennek a szónak ragyogó betűi mutatnak. Nem is kétkedem abban, hogy boldog leszek. Meggyőződésem, hogy a házaselet boldogsága csak az akaratától függ; fel nem foghatom, hogy egymást szerető emberek hogyan lehetnek boldogtalanok egymással!

Amikor ma a könyvtárban elmondtam ezt a gondolatomat, az ellenvetések egész áradata szakadt rám.

—Igenis, — ismételtem, — az emberek csak azért boldogtalanok a házasságban, mert nem akarnak boldogok lenni! Az ember semmit sem érhet el erőfeszítés nélkül, még a boldogságot sem. Rendesen úgy van, hogy sem a férfi, sem az asszony nem törekszik igazán a boldogságra s aztán kölcsönösen felelőssé teszik egymást.

—Tekintettel hajadoni állapotára, megengedhetetlen módon egyszerűsíti a problémát! — mondta mély basszushangján az igazgató he-

lyettese. — Gyakran megesik, hogy mind a kettő komolyan akar boldog lenni s mégis minden egyéb lesz a dologból, csak boldogság nem! A legnagyobb boldogtalanságot tudniillik az úgynevezett erényes asszonyok tudják okozni. Nincs félelmesebb dolog a világon, mint ezek az erényes asszonyok, akik azt hiszik, hogy az urukat éppen azon a módon kell boldoggá tenni, amelyet ők tartanak egyedül helyesnek s úgyszólván a boldogság diktatúráját akarják megalapítani. Reggeltől estig folyvást a férjükkel törődnek, az ételt pompásan készítik el, a gyerekek tiszták, rendesek és minden feladatukat elvégzik, a házban minden ragyog a tisztaságtól s az ilyen asszonytól mégis legszívesebben megszökne az ember. Valami egyéb is fontos a házasságban, erről azonban fiatal hölgyek jelenlétében nem akarok bővebben nyilatkozni... úgy-e, most megmondtam!

Amikor bevégezte, körül sem nézve, távozott s eltűnt a könyvállványok mögött.

— Alexandra Lvovnáknak igaza van! — avatkozott most a vitába Elena Ivanovna, egy okos, rokonszenves asszony. — A házasság művészet, — művészet és egyben munka. S minden boldogtalanság abból származik, hogy az emberek mindig azt hiszik: a házasságban mindennek magától kell menni. Lássák, engem mindig bosszantanak azok az ostoba szerelmi regények, amelyek mind ott végződnek, ahol tulajdonképpen kezdődniök kellene. Csak a házasság után kezdődik az, ami igazán érdekes, csak a házasság után kezd megmutatkozni a jellem, az ember s ami a legfontosabb: csak akkor derül ki, hogy van-e az embernek tehetsége a boldogsághoz ... Az én meggyőződéseim pedig az, hogy a házasság

ság boldogtalanságában majdnem mindig a férfi a hibás. Nincs benne olyan elnézés, olyan türelem, olyan szeretet a szűk családi kör iránt, mint az asszonyban. A férfi, aki oly büszke arra, hogy államot tud fölépíteni, még csak családot sem tud megalapozni!

—Nos, én pedig azon a nézeten vagyok, hogy sem a férfi, sem az asszony nem hibás, — hozakodott most elő nézetével a kommunista Valja. — Még pedig azért, mert a család alapításának egyáltalán semmi értelme nincs. Ezek mind elavult előítéletek, a cári uralom szomorú maradványai. Gyereke lehet az embernek házasság nélkül is, s egyáltalán nagy ostobaság olyan nagy jelentőséget tulajdonítani annak, ami az egyes emberek életében tulajdonképpen jelentéktelen, elenyésző szerepet játszik. Egyedül az a fontos, hogy kollektív, állami életet építsünk fel, — szerelem, házasság, ez mind csupa ostobaság! Egyáltalán nem tudnék egy egész életet ugyanazzal a férfival végigélni s amellet még föl is építeni valamit! Mindig újat akarok, új embereket, új szerelmet, meg akarom teremteni a saját életemet, de eszem ágában sincs, hogy holmi jöttment férfival összeláncolva, elpusztuljak ebben a megpenészedett házasesletben!

—Így beszélnek a mai fiatalok, — mondta izgatottan az az öregasszony, aki a figyelmeztetőket írja a pontatlan könyvkölcsönzőknek. — Hallgassanak meg engem! Akaratom ellenére adtak feleségül egy iszákos emberhez, aki amellett kegyetlenül verni is szokott. Rosszabb férjet képzelni sem lehet. Háromszor szöktem meg tőle s mind a háromszor visszatoloncoltak hozzá, mert nem engedte, hogy külön útlevelet váltsak. Egyszer föl is akartam akasztani magamat, de

még éppen jókor vették le a hurkot a nyakamról. Hanem az anyám mindig azt mondta nekem: „Túrj, Ljubocska, túrj, Isten azt parancsolta nekünk, hogy túrjunk!” De nekem máig is fáj, hogy túrtem s tönkretettem az egész életemet. Tönkrement ebbe a gyerekek élete is, hiszen elképzelhetik, mit jelent az, ha a gyerekek ilyen dolgokat kénytelenek látni a szüleiknél!

—Persze, ilyenkor a gyerekek szenvednek legtöbbit, — nyilatkozott most a hosszú, sápadt Ólja. — De hibásnak egyesegyedül a férfi hibás. Én, ami engem illet, sohasem megyek férjhez! A férfi összetöri az asszony lelkét, ezt százszor is elmondta nekem az anyám, márpedig ő elfogulatlan tanú, mert szerelemből ment apámhoz s mégis komolyan állítja, hogy boldog házasság nem lehet a világon.

—Lebecsülhetik a szerelem és a házasság jelentőségét, ahogy akarják, de egyet mondhatok maguknak, mint könyvtáros: minden ezek körül a dolgok körül forog! — A könyvelő beszélt így, egy mozgékony kis ember, akinek citromsárga bőre és furcsa metszésű zöld szeme volt. — Nézzék csak meg, milyen könyveket olvasnak leggyakrabban! Csak azokat, amelyek szerelemmel és házassággal foglalkoznak, a többi azok mellett jóformán számba se jő. A tudományos könyveket — persze azoknak kivételével, amelyek a két nem viszonyát tárgyalják, — csak a szakemberek olvassák, a szerelemről és házasságról szóló könyveket azonban mindenki. Ez annyit jelent, hogy ezen a téren mindenki szakemberré akarja kiképezni magát. Érthető is, hiszen minden ember boldog akar lenni s hol is találná meg a boldogságot, ha nem a szerelemben? De azt még ki kell jelentenem:

hogy az emberek a szerelemben és a házasságban nem találják meg a boldogságot, akármily görcsösen keresik is, abban legmélyebb meggyőződésem szerint nem a férfiak hibásak, hanem az asszonyok. Egyesegyedül az asszonyoki A vitának majdnem valamennyi résztvevője egyszerre akart válaszolni erre az állításra, amikor izgatottan odaszaladt Szonecska:

— Elvtársak! Mi jut eszükbe! A közönség könyveket akar s már türelmetlenkedik, maguk meg nyugodtan itt álldogálnak s a szerelem és a házasság sorsáról akarnak dönteni!

Miközben szétszaladtunk, Elena Ivanovna még gyorsan odasúgta nekem:

— Alexandra Lvovna! Okvetlenül beszél-nem kell magával! Talán együtt mehetnénk haza.

A könyvtárt bezárták s Elena Ivanovna hozzám fordult:

— Megengedi, hogy hazakísérjem?

Együtt mentünk, nagy kinnal törve utat a végtelenül piszkos utcákon.

— Az imént azt mondta a könyvtárban, — szólalt meg egy kis hallgatás után Elena Ivanovna, — hogy a házaseslet boldogsága csak a boldogság akarásától függ. Én azonban azt mondom magának: igen kevés embernek adatott meg az a művészet, hogy akarni tudjon. Tudja, Alexandra Lvovna, minden embernek van egy eszméje, — bocsásson meg, nem tudok jól beszélni, de maga majd csak megért engem, — minden ember szeret valamit és törekszik valamire. Az én eszmém egész életemben a házasság és a család volt. Az apám féltékenységi ro-

hamában agyonütötte anyámat s ezért tizenkét esztendei kényszermunkára ítélték. Én akkor tizenhárom esztendő voltam. Vele mentem Szibériába és munkát kerestem. Amit ott átéltem, arról egész regényt írhatnék. Csak egyet mondhatok magának: a férfiak mind állatok. Egész életemben nem találok egyetlen tisztességes férfival. Lehet, hogy véletlenség ez, de így van. Talán nem helyes, hogy így beszélek magával, de beszélnem kell, mert érzem, hogy maga megért.

Tizenhárom éves koromban tizenöt esztendőnek látszottam s igen csinos voltam. Ez volt a szerencsétlenségem. Be akartam állni gyermeklánynak, szobalánynak, vagy mosónőnek, hogy valamit bevihessek apámnak a börtönbe. Szerettem, pedig megölte az anyámat.

Tizenhárom esztendő lányka létemre is mindent tudtam arról, ami férfi és asszony közt történni szokott. De talán éppen ezért korán meggyökerezhetett bennem az az eszme, amely későbbi éveimben mindig vezetett: hogy meg kell őriznem a tisztaságomat. Már az anyáin is előkészített erre a gondolatra, hol célzásokkal, hol meg kerekén kimondva a szót. A szüzességet mindig valami virágnak tekintetem s nem értettem a férfiakat, akik ezt a virágot le akarják tépni, hogy aztán elhajítsák. A magam részéről mai napig sem tudok egy virágot leszakítani, a világ sűrű kincséért sem ...

Tudom, hogy nem fog egészen megérteni, mert bizonyára sohasem kellett úgy védelmeznie az ártatlanságát, mint nekem. Voltak szülei, volt otthona s egész környezete bizonyosan olyan volt, hogy senki se mert volna merész pillantást vetni magára. Nálam másként állt a do-

log. Egyedül voltam, nem volt senki, aki pártomat fogta volna, egy fegyenc leánya voltam, pénz nélkül, egyedül egy idegen városban. De szilárd jellemem van és sohase mulasztottam el a Szűzanya védelmét kérni. Nem fogja elhinni és mégis így volt! Mindennapos ima a Szűzanyához, hogy egy tizenhárom esztendő leánykát megóvjon a végső veszedelemtől, mert az nem tud másként segíteni magán! A férfiak állatok. Valamennyien. Hogy valaki ártatlan, gyámoltalan és védelemre szorul, az úgy hat rájuk, mint a bor. Az első egy orvos volt, akihez edénymosogatónak álltam be. Eleinte „atyailag“ dédelgett, aztán komiszkodni kezdett. Pofonütöttem és sírva elszaladtam. A második egy ügyvéd, aki szintén azzal kezdte, hogy atyailag simogatta a kezemet s megfogta az államot. Vele is úgy végződött a dolog, mint a doktorral. Ha ezekre a napokra gondolok, máig is hideg borzongás fut végig a hátamon. Hogy is lehetséges, hogy semmi részvétet nem éreztek a gyermek iránt? S mellett nekik maguknak is volt gyermekük, volt leányuk, akit mint valami kincset, őriztek minden gonosztól. Voltam két kereskedőnél, egy patikusnál, egy hivatalnoknál: az eredmény mindenütt ugyanaz, valamennyi meg akart rontani.

Most beláttam, hogy cselédsorban lehetetlen, amit akarok s munkásnőnek léptem be egy gyárba. De itt még rosszabb volt. A munkásnők, akik már elvesztették leányságukat, — s a túlnyomó többség ilyen volt, — gyűlöltek, amikor észrevették, hogy én meg akarom őrizni azt, amit ők eldobtak maguktól. Mindent megtettek, hogy megsértsenek s támogatták a munkások nyers közeledési kísérleteit. Sose higgye, ha el

akarják hitetni magával, ahogy mostanában szokás, hogy a burzsujok rosszabbak és romlottabbak, mint a proletárok. Ostobaság! Méltók egymáshoz, egyforma állatok valamennyien! ... S aztán sohase higgyen a férfiak „atyai” érzéseiben. Férfi és asszony közt végeredményben csak egy dolog lehetséges: az, amit szerelemnek neveznek, még ha mindenféle más szóval takarogni próbálják is!

Hallgatva türtem el mindent. Amikor már nem bírtam tovább, ott hagytam a helyemet a gyárban s egy tejesboltba léptem be, mint elárúsítónő. A tulajdonosnő megszeretett, a vevők kedveltek s végül a tulajdonosnő fia belémszeretett. Ez is úgy kezdte, mint a többiek, mindenképpen meg akart kaparintani; de amikor képményen ellenálltam neki, feleségül akart venni. Látta, hogy másként nem juthat célhoz.

Csakhogy éppen akkoriban ismerkedtem meg a későbbi urammal. Elárúsító volt egy illatszerüzletben. Tüstént láttam, hogy iszákos, erélytelen ember és szoknyavadász. De éppen ez vonzott hozzá: segíteni akartam rajta, meg akaram menteni. Akkor már tizennyolc éves voltam s jól mehettem volna férjhez.

Egyszóval, elkezdtem „megmenteni” az én Nikolájomat. Megmagyaráztam neki, hogy mit várok én a házasságtól, hogy csak érte és a családért akarok élni, barátja, társa, asszonya akarok lenni.

—És boldog vele? — kérdeztem.

—Nem. Mélységesen boldogtalan vagyok. Gondolja el: annyi esztendeig, oly sok áldozattal őriztem számára az ártatlanságomat! S tudja, mit mondott nekem a nászéjszakánk után való reggel? — Mit lehessen tudni, hogy igaz-e! Sok

nőszemély ügyesen tudja álcázni az ilyesmit. — S a szó szoros értelmében az esküvőt követő reggelen elkezdett megcsalni.

—Hát nem szereti magát? — vettem közbe.

—Ellenkezőleg, nagyon is szeret. De ez éppenséggel nem akadályozza abban, hogy mellesleg másokat is szeressen. Nézze csak meg ezt a fényképet! Ezt névtelenül küldték el nekem.

A fénykép fehérhajú, kövér, disznószemű, katonaruhás férfit ábrázolt, aki egy igen elhízott, igen sötétbőrű és igen öreg asszonyt tartott átölelve.

— Hát nézze, ez a vén lúd eteti, ez hord neki ételt a táborba, ő pedig összeáll vele. Tudniillik fehér tiszt volt s ezért most a X-i gyűjtőtáborban van, de viszonylag szabadon él s gyakran kijárhat a városba. Én itt a falatot is megvonom a szájamtól, hogy valamit küldhessek neki, ő meg ott eközben otthonosan berendezkedett. Én is egyedül vagyok itt. De hát eszembe jutna azért, hogy megcsaljam? Undorodom, ha csak gondolok is ilyesmire!

Most minden lehetőet megteszek, hogy kiszabadítsam s meg is ígérték nekem, hogy egy hét múlva itt lesz. Előre tudom, mi történik majd. Eleinte tagadni fog mindent s megesküszik, hogy nem csalt meg soha. Aztán végre mindent megvall s térdenállva kéri a bocsánatot s én kénytelen leszek megvetni őt. Igen, megvettem és mégis szeretem! Ez a tragédiám ... ó, adjon tanácsot, Aljecska, mit tegyek?

Belenéztem kedves, nagy, szomorú szemébe, amely oly félénk várakozással tekintett rám s azt feleltem:

— Hogy mit tegyen? Talán éppen a bol-

dogtalanságában van a forrása a boldogságának. Maga sokkal szilárdabb, energikusabb, zártabb egyéniség, semhogy egy ugyanolyan erős embert megtűrhetne maga mellett. Hiszen maga is elismerte, hogy éppen a gyöngesége, akarattalansága miatt vonzódott hozzá. Nemcsak szeretni akarja, hanem vezetni is és — öntudatlanul — meg is akar bocsátani neki. Meg akarja menteni s ez bizonyosan sikerül is magának. Csak-hogy nem egyszerre: hosszas folyamat ez, amely folytonos fájdalommal és állandó áldozatokkal jár együtt. De mégis csak megmenti, újra meg újra felhúzza magához az iszapból, ahol maga nélkül menthetetlenül elpusztulna. S ez is nagy feladat!

— Ó, milyen hálás vagyok magának ezekért a szavakért! — mondotta s a hála könnyeitől csillogó szemmel nézett rám.

Eközben elértünk a vagonunkhoz, Elena Ivanovna elbúcsúzott, én pedig fölsiettem a lépcsőn.

1920. NOVEMBER 21.

MEGPRÓBÁLTUNK lakást fölhasználni a városban, hogy legalább ideiglenesen berendezkedhessünk, ha összeházasodunk. Hiábavaló volt minden. Először is a lakáshivatalban majdnem egy egész napig sorba kellett állnunk. Aztán közölték velünk, hogy szobáról ezidőszerint szó sem lehet, csak „sarkokat“ adnak ki, vagyis szobárezeket. Egyelőre meg kell hát barátkoznunk azzal a gondolattal, hogy a vagonban maradunk.

A hivatalnok kijelentette, hogy minden szobának csak négy sarka van s ezek már mind le vannak foglalva.

1920. DECEMBER 6.

MA reggel, amint föl akartam kelni, olyan élményem volt, amely eleinte félelmesnek látszott, de később majdnem komikusnak bizonyult. Szokás szerint, mihelyt fölébredtem, ki akartam ugrani az ágyból, de hirtelen erős fájdalmat éreztem s nem tudtam mozdítani a fejemet, — mintha csak oda lett volna szögezve. Majd hogy halálra nem ijedtem, de hamar rájöttem a titok nyitjára: a hajam éjszaka odafagyott a vágón falához. Odakünn szörnyű hideg van most, a vágón falai vékonyak s a jég úgy lerakodik rájuk, mint egy ablakra. Nem csekély fáradságomba került, hogy elszabaduljak és sietnem is kellett, mert öt óra volt már, én pedig megbeszéltem a mérnök feleségével, aki a szomszéd vagonban lakik, hogy öt órakor a helyszínén leszek, szénlopás céljából.

Fogjuk a vödröket s átmegyünk a teherpályaudvarra, hogy fölszedjük a földön elszórva heverő széndarabokat. Azt mondta, hogy szén lopni megyünk, mert a szénnek ez a felszedése kifejezetten tilos s úgy tekintik, mint az állami tulajdon ellopását. Akit rajtakapnak, bezárják. De mi egyebet lehetne tenni? Az állam ellopott tőlünk mindent, kényszerít, hogy egész nap ingyen dolgozzunk s még annyi fűtőanyagot sem ad, hogy három napra megmenthessük magunkat a megfagyástól.

Nos, éppen azzal foglalkoztam, hogy utolsó

hajfűrtjeimet felszabadítsam, amikor már be is kopogtatott a mérnök felesége. Most már gyorsan kiugrottam az ágyból; öltözködnöm nem kellett, mert most úgy alszunk, hogy egész ruhatárunk rajtunk van; a vagonban ugyanis csak addig van meleg, amíg fűtenek s az éjszaka folyamán a hőmérő majdnem az utcai hőmérséklet szintjére süllyed.

Jevgenja ugyanolyan ruhában várt rám, amilyent én viseltem: nemez férficsizma, rövid katonaköpeny, prémes katonasapka és zsákvászonból varrott, kóccal kitömött nagy kesztyű volt rajta. Az éjszaka meglehetősen világos volt, fagyosan ragyogtak a csillagok s a hó hangosan csikorgott a lábunk alatt. Át kellett vágnunk egy mezőn, amelyen csak nagy ügyel-bajjal jutottunk keresztül, mert a hó nagy koloncokban tapadt a nemezcizmákra. Aztán egy kis kerten haladtunk át, kétszer is keresztül-mászva a kerítésen. Most még csak a pálya meredek lejtőjén kellett lejutni s megérkeztünk a teherpályaudvarra. Vagonok, vagonok, csupa vágón mindenfelé; már rég nem tudtunk másfajta életet elképzelni, csak vagonok között.

Valahol messze egy lokomotív üvöltése halatszott s fülünket megütötte a jégborította síneken sikló kerekek éles csikorgása. Valami finom, tompa zúgás volt a levegőben, „üvöltött a fagy“, ahogy az itteni parasztok mondják. Gyorsan átmásztunk a vonatok alatt, hogy arra a vágányra jussunk, ahol a szénvonatok szoktak közlekedni. Kilenc vonat alatt másztunk már át, amikor végre célhoz értünk. Ott heverték a széndarabok csillogva a fehér hóban. Úgy vetettük rá magunkat ezekre az értékes tárgyra, mintha csupa gyémánt lett volna s hihetetlen gyorsasággal töl-

töttük meg a vödreinket. Éppen vissza akartunk indulni, amikor lépéseket hallottunk s egy mély hang azt kiáltotta:

— Sztoj! Megállj!

Egy másodpercig mozdulatlanul álltunk, megdermedve a rémülettől. Aztán Jevgenja Petrovna futásnak eredt, én meg követni akartam. De az őr már megragadta a karomat, összeszedtem minden erőmet, amit csak a kétségbeesés öntött belém, kiszakítottam magamat s eltűntem egy vágón alatt, a mérnök feleségének nyomában. A katona azt kiáltotta:

— Állj, vagy lövök!

Ügyet sem vetettünk a fenyegetésre s tovább másztunk a vonatok alatt. A katona, aki vastag bundájában nyilván nem tudott követni, néhány lövést küldött utánunk. Lelkünkszakadtából futottunk s hamarosan biztonságban voltunk. Akárhogy megrémültünk is, s akármilyen emberfölötti erőfeszítésünkbe került is: pilanatra sem feledkeztünk meg kincseinkről s szénnel teli vödrökkel értünk haza.

1920. DECEMBER 7.

ANYÁMNAK láza van s a vagonban akkora a hideg, hogy minden lélegzettel sűrű fehér köd-felhő hagyja el az ember száját. Elhatároztam, hogy még egy kísérletet teszek s a fatelepen legalább egy kis részét megszerzem annak a fának, amely a jegyünk szerint megillet bennünket.

A fatelep messze a városon kívül van. Hó borít mindent, vakító fehér, óriási takaró, kövér, könnyű pihékből szöve. Végtelen napfény öm-

lött szét a havon s akármilyen hideg volt, a vererek vígan ugrándoztak a szántalpak nyomában. Mily szép volt ez, a rácsosablakú, sötét vágón után! És különös: negyedórája sem volt még, hogy a városnak hátat fordítottam s már úgy rémlett nekem, mintha egyéb sem volna a világon, csak szépség, öröm és boldogság! Lelkemet olyan ujjongás töltötte el, aminőt már régóta nem ismertem, szinte üdvözülten boldognak éreztem magamat.

Előttem volt a fatelep, — óriási fal, piszkos-szürke deszkakerítésből, — kapuja előtt kis parasztszánok, kibogozhatatlan csomókban összefolva.

Amint éppen be akartam lépni a kapun, két katona jött *velem* szembe, akik feltűzött szuronyok közt vezettek egy fiatal leányt. Kék szeme csupa könny volt, ajka remegett, teste úgy rázkódott, mintha forró láz gyötörné. A csoport mögött haragos arcú, szélesvállú, szőke férfi lépdelt, — joggal sejtettem, hogy a biztos lehet. Egészen sajátos biztostípus fejlődött már ki: zöld katonanadrág, fesszészárú, ragyogó fekete csizma, vadonatúj barna kabát, csigalakú fürt a homlokán, aminőt régebben a kozákok viseltek, csak jobban felbodorítva. Egyébként azok a szavak, amelyeket a leány után kiáltott, tüstént igazolták a sejtésemet:

— Majd megtanítalak én benneteket dolgozni! Ez nem cári uralom, nem is Kolcsák uralom! Majd megtanítalak én, hogy kell a gépen tisztességesen írni! — aztán elismételhetetlen szitkok áradata következett.

A biztos ekkor megpillantott engem; tüstént abbahagyta a szitkozódást, oly hirtelen, hogy a katonák, sőt a szegény kis kisasszony is

csudálkozva néztek vissza. Nyugodt, szinte gyöngéd hangon, udvarias meghajlással szólított meg:

—Mivel szolgálhatok?

—A fa végett jöttem. Tudniillik, már több mint három hónapja nem kaptunk fát s a szó szoros értelmében megfagyunk!

—Hát mért nem fordult előbb hozzám? A nevem Kalasnikov biztos. Ha hozzám fordult volna, azonnal megkapja a fáját... Versinnikov elvtárs, Versinnikov elvtársi

Bevezetett egy nagy szobába, ahol egy se-reg fiatal ember, férfi és nő, kis asztalok mellett ült és írt. Közben odasietett az imént megszólított Versinnikov elvtárs s egy kutya alázatával állt a biztos elé. A biztos ragyogó egyenruhája s a hivatalnok rongyos öltözete egészen sajtószerű ellenétben volt egymással. Katonanadrágot viselt ez is, de a térde olyan lyukas volt, hogy ki-látszott a pusztja bőre.

— Hozza ide Brjanszkája elvtársnőt! — pa-rancsolt rá a biztos.

Megjelent egy öreg hölgy.

—Hol bujkál? Hol a fenében járt? — or-dított rá a biztos. — Micsoda megokolással ta-gadta meg a fát ennek a polgártásnőnek?

—Szabad a nevét kérem? — kérdezte el-sápadva a hölgy.

—Rachmanov doktor családja.

—Biztos elvtárs, — felelte a hölgy, — hi-szen maga parancsolta, hogy ne adjunk ki ne-kik több fát, mert a doktort büntetésből helyez-ték el!

—Micsoda? Én parancsoltam? Maga meg akarja hazudtolni a följebb valóját? Versinnikov elvtárs! Brjanszkája elvtársnő három napi fog-ságot kap! Megértette?

Az öreg hölgy kétségbe volt esve, azt mondta, hogy az ura beteg, s az ő segítségével nélkül nyomorúságosan elpusztul. Könyörögni kezdtem érte s a biztos tüstént azt mondta:

—De kérem, ha ön lép közbe az érdekében, akkor természetesen! ... Brjanszkája elvtársnő, köszönje meg a polgártársnőnek! — Aztán hozzám fordult:

—Kérem, jöjjön a szobámba! Szeretném személyesen elintézni a fájuk dolgát!

Szorongó szívvel mentem utána. A szoba igen fényesen volt berendezve, de első pillanatra meglátszott, hogy mindent válogatás nélkül szedtek össze különböző polgári házakból. A vörösfenyőből készült szép íróasztal előtt mahagóni karosszék állt, egyik sarokban félkör alakú szófa, amilyenek női budoárokban szoktak fehérre lakkozva a tükör előtt állani. Egy nagy, feketére fényezett kótatartón aktacsomók heverték s a képet egy olyan márványasztal egészítette ki, aminőket olcsó szállodák vendégszobáiban lehet látni. Ezen az asztalkán egy darab kenyér hevert s mellette hosszú kolbász, amelynek vége le volt harapva. Ez a kolbász tette rám a leglebilincselőbb hatást, mert ilyen nagyszerű dologban már régóta nem volt részünk.

— Foglaljon helyet, polgártársnői — udvariaskodott a biztos. — Te pedig, vén disznó, egyelőre lódulj innét! — fordult egy öregembehez, aki a sarokban ült s akit eddig észre sem vettem. Lassan fölemelkedett és kisompolygott az ajtón. Tüstént fölismertem, hogy „egykori“ úriember: szemének fáradt kifejezése, egész magatartásának gyámoltalansága és reménytelensége mellett rávallott az a bizonyos valami is,

ami mindig elárulja a társaságbeli embert, még ha semmi egebe nem maradt is.

— Ez a mérnököske itt dolgozik nálam; azelőtt a fatelep vezetője volt. Most itt hivatal-szolga. Különben egészen kedves fickó!

Még mielőtt leült volna, hirtelen elkezdte levetni szolgálati kabátját. Elszörnyedve néztem rá. Bocsánatot kért, odament a falhoz, amelyen néhány ruhadarab s egy revolvertartó öv lógott, levett a fogasról egy díszkabátot s azt húzta föl. Megkönnyebbülten lélegzettem fel, amikor háttatfordított a fogasnak, amelyen időközben a revolver mellett egy korbácsot is fölfedeztem, s könnyed mosollyal leült az íróasztal mellé.

— Polgártársnő! — fordult most hozzám. Volt valami ünnepélyes, valami pathetikus a hangjában, mintha szónoklatba akarna kezdeni. De amikor szilárd tekintettel néztem a szemébe, elakadt, könnyű remegés futott végig az ajkán s egész arca biborpirosra gyulladt.

Amikor összeszedte magát, szinte alázatos csengésű hangon mondta:

— Jól van, polgártársnő! Egyelőre foglaljon helyet, most utánanézek az ügyének!

Elővettem egy könyvet a zsebemből s türelmesen olvasni kezdtem, ahogy már megszoktam; mert ha a sok sorbanállás közben olvasással nem ölné az ember az időt, azt hiszem, meg kellene bolondulni. Amíg ott ültem és olvastam, észrevettem, hogy a biztos gyakran nekifohász-kodik s beszélgetést akar kezdeni velem, de mégsem tudta rászánni magát, hogy megszólaljon s újra meg újra elpirult. Világosan éreztem, hogy uralkodom ezen az emberen.

Így telt el néhány óra s majdnem végigolvasztam már a Symposiumot, amikor az ingaóra

hármat ütött. Ilyenkor zárták a hivatalt; a biztos felállt és azt mondta:

—Kérem, polgártársnő, jöjjön el holnap újra! Még nem készültem el egészen az ügyével!

—Jó, — feleltem, — holnap újra eljövök. Mi egyebet mondhattam volna? Ha úgy parancsolta, el kellett jönnöm másnap, hiszen nyugodtan le is tartóztathatott volna. Ezek a biztosok most megtehetnek mindent, amit akarnak. Féltre gondoltam a holnapra, csak az a tudat vigasztalt, hogy ez az ember összezsugorodik a jelenlétemben, — hatalmam van rajta.

1920. DECEMBER 8.

ESTE 4 óra. Éppen most tértem vissza a fatelepről. Ott voltam már reggel kilenckor, a hivatalos óra kezdetén. A biztos zavart mosolyával üdvözölt s azt mondta:

— No, polgártársnő, hát megint könyvet hozott magával? Nagyszerű! Kérem, foglaljon helyet, mingyárt foglalkozom majd az ügyével!

Leültem és olvasni kezdtem. Kisvártatva belépett Versinnikov, a rongyos nadrágos ember; a térdén tátongó lyukakat ma még nagyobbnak láttam, mint tegnap s a kikukucsáló bőr egészen ibolyakékre fagyott. Abba az alázatos pózba vágta magát, amelyet már megszoktam nála s így szólt:

— Biztos elvtárs, mi történjék Brjanszkája elvtársnővel? Fél órát késett!

Megijedtem, mert tudtam, hogy éppen az utóbbi napokban igen szigorú parancsokat adtak ki az elharapódzó későnjárás ellen.

—Micsoda? Későn jött? — ordította dühösen a biztos. — Azonnal lecsukni egy hétre!

—Izé ... ugyanis azt mondja, hogy a férje tegnap meghalt!

—Ahhoz semmi közünk, a szolgálat — szolgálat. Magánügyeknek semmi köze a szolgálathoz! — felelte nyers hangon.

Ekkor felém fordította a tekintetét; szót sem szoltam, csak szemrehányóan néztem rá.

— Na, várjon, most az egyszer menjen a fenébe; de mondja meg neki, hogy ilyesmi többet elő ne forduljon! — kiáltotta Versinnikov után, aki már rátette kezét a kilincsré.

Ez felbátorított. Meg sem igen gondoltam, hogy mit mondok, már hallottam a hangomat:

— Biztos elvtárs, nem adhatna neki néhány szabad napot? Ha az ura meghalt, bizonyára sok mindenféle elintéznivalója lehet!

A biztos elképedve nézett rám; szemmelátlatóan megijedt a vakmerőségetől s engem is elfogott a félelem, alighogy végigmondtam a kérésemet. A biztos néhányszor megsétáltatta tekintetét Versinnikov elvtárs és én köztem, aztán végre így szólt:

— No, vigye el az ördög, adok neki egy heti szabadságot! Temesse el az urát, az ördög nevében!

Néhány pillanat múlva kopogtattak az ajtón s a biztos „szabad“ kiáltására Brjanszkája asszony lépett a dolgozószobába. Tönkre volt sírva az arca s kezében egy darab vásznat tartott, amely a zsebkendőket akarta pótolni s amelyet idegesen gyúrt az ujjai között. Megköszönte a biztosnak a szabadságot.

— Na, na, csak temesse el az urát! Köszö-

nettel különben nem nekem tartozik elsősorban, hanem ennek a polgártársnőnek!

Az öreg hölgy kiment és én újra olvasni kezdtem. Egyhangúan ketyegett az óra, a mutatók lassan, észrevétlenül másztak előre. A biztos egyik cigarettát szívta a másik után, idegesen járt-kelt egyik sarokból a másikba s éreztem, hogy szakadatlanul reám gondol; ez az érzés elviselhetetlen teherként nehezedett rám. Nem félttem már tőle, de a jelenléte fájdalommal és iszonyattal töltött el.

Időnkint bekopogtatott valaki az ajtón s a hirtelen ilyenkor kikiáltott:

— Menjen a pokolba! Dolgom van!

Így telt az idő háromig. Hivatalzáráskor azt mondta a biztos:

— No, holnap úgy-e megint eljön a könyvével?

Most már igazán kíváncsi vagyok, meddig tart ez így, s hogy fog végződni a dolog.

1920. DECEMBER 10.

TIZENEGY órakor azt mondta a biztos, akinél ismét kilenc óra óta üldögéltem:

— Nem akar hozzálátni, kérem? Valami finom dolgot kaparintottam meg a maga számára! — s ravaszul hunyorgatott a szemével. — Konzervtejt! A kisasszonyok szeretni szokták a konzervtejet! — Közben csak úgy ragyogott az arca; látszott rajta, mekkora örömet szerez neki, hogy ezzel a ritka nyalánksággal vendégelhet meg.

—Nagyon köszönöm, — feleltem. — Nem kérek konzervtejet, csak a másfél öl fát szeretném s ha nem kaphatom meg, inkább hazamegyek.

—Micsoda? Haza? — mondta ijedten. — Nem, nem, még sokáig el kell ide járnia! — Zavartan elhallgatott s így igazította ki a szavát:

—Tudja, nálunk olyan összevisszaság van most, hogy valóban nem tudtam még eligazodni az ügyében. Hiszen rettentően sok most a munkánk! — És kisvártatva hozzátette:

—Hát nem tetszik itt magának? Olyan kedélyes hely ez, szépen berendezve s jó melegre befűtve!

—Igaz, — mondtam, — de hát szolgálatom is van s otthon is sok a dolgom, szükség van minden percemre!

—Úgy, hát hol szolgál, hogy délelőtt elmaradhat a munkából?

—A könyvtárban teljesítek szolgálatot, de van olyan munkám is, amelyet otthon végezhetek, mert előadásokra kell elkészülnöm!

—Nohát ez pompás, akkor egyszerűen idehozza a könyveit s itt a meleg szobában zavartalanul dolgozhatik. Nézze, annál a márványsztalkánál elég helyet talál!

—És mikor kapom meg a fát?

—A fáját? No igen, persze, a fáját! Hát azt majd elintézem, mihelyt eligazodtam az írásai közt!

S így ültem ott ismét három óráig!

De holnap semmiesetre nem megyek el, akármilyen történik is! Nem engedem, hogy tovább vezessen az orromnál fogva!

1920. DECEMBER 12.

MA reggel nem mentem a biztoshoz. De kaptam egy géppel írott kis levelet, amelyben ez volt:

„Azonnal megjelenni faátvétel végett!”

Kalasznikov biztos.“

Az aláírást alig lehetett kibetűzni, a biztos nyilván kezdő volt még a betűvetés művészetében. A levélkét a csupasztérdű Versinnikov elvtárs adta át. Aztán tüstént távozni akart, de visszatartottam s megkérdeztem tőle:

—Maga bizonyosan egyedül áll a világban, nincs senkije?

—Igen, egészen egyedül állok. A nadrágom miatt gondolja? — mondta elpirulva. — Igaz, a szó szoros értelmében egy darab rongyom sincs, amivel megfoltozhatnám.

Aztán elbeszélte nekem, hogy jogászember, egy államügyész fia; apját agyonlőtték, anyja tifuszban halt meg, menyasszonyát menekülés közben elveszítette s minden kísérlete hiábavaló volt, hogy újra összeköttetést találjon vele. Olyan sors ez, aminőt ma százezer számra produkál az élet. Megkérdezte, mit gondolok: vajjon elpusztult-e a menyasszonya Kolcsáknak Novonikolajevszkiből való visszavonulása közben, vagy talán mégis van valami remény, hogy külföldre menekült? S közben úgy nézett rám, mintha a válaszom végképpen eldöntené a sorsát. Bizonyos, hogy mindenkinek fölteszi ezt a kérdést, akivel összetalálkozik és senkinek nincs szíve hozzá, hogy nyíltan megmondja neki, mily csekély a valószínűsége annak, hogy valaha vi-

szontlássá a menyasszonyát. Természetesen én sem tettem másként s miközben vigasztaltam, összekerestem néhány foltnak való rongydarabot, amely úgy-ahogy illett az egyenruhájához s adtam neki tűt meg fekete cérnát. Szegény ördög mélységesen meg volt hatva s búcsúzáskor azt mondta:

— Ó, kisasszony, jöjjön el megint a fatelepre! Amíg maga ott van, a biztost kenyérré lehetne kenni; de mihelyt elmegy, nem lehet kibírni; minden második szava: letartóztatni!

Nehéz szívvel mentem oda. Kalasnikov biztos örömtől ragyogó, de zavart ábrázattal fogadott.

— Nohát hová fújta el a szél, polgártársnő? — kérdezte. — Egyébkiránt még sem a keresztnevét, sem az apai nevét nem tudom!

— Alexandra Lvovm! — feleltem.

Rámutatott arra az ülőhelyre, amelyet már oly sok óra hosszat foglaltam el s kisvártatva így szólalt meg:

— Nos hát, Alexandra Lvovna. Most mégis csak bocsánatot kell kérnem magától. Tudja, az egész dologban a szeme a bűnös . . . meg aztán érzem, hogy maga mégis csak úgy néz rám, mint emberre szoktak; vagyis érzem, hogy akármi-lyen disznó és barom vagyok, van rá valami okom. így, most pedig elmondom magának az életemet! Tudja, egész életemben mindenki úgy rugdalt, mint a kutyát s most én akarom vissz rugdalni őket, különösen ezeket a burzsujokat! A konyhában nőttem föl, szakácsné volt az anyám. És egész életemben rosszul bánt velem mindenki, még a kutyák is mindig belémharaptak. Mindenki fölöslegesnek tartott, mindenki- nek terhére voltam. Előbb mint kocsis szolgál-

tam, akkor a gazda vert meg, később a pult mögött álltam, akkor a kereskedő ütött, a katonaságnál az őrmester meg a tisztek. No, aztán jött a forradalom s most én akarom verni, szidni, bezárni valamennyit. Igazán mondom, gyönyörűség nekem, ha megrémíthetem az embereket, örülök, ha valaki reszkette áll előttem! Még inkább, ha képére mászhatok egy ilyen burzsujnak! Csak reszkessetek, csak csóváljátok a farkatokat, mint a kutyák, úgy kell nektek, azelőtt én is úgy csináltam! Éheztek, fagyoskodjatok! Azelőtt lepedőn háltak? Hát most háljanak puszta deszkán! Az ám, amikor a vörösök kiküldtek bennünket egy büntető expedícióval, utolértünk egy fehér menekülővonatot s két nőt találtunk egy marhakocsiban. Ott feküdtek a fapriccseken s reszkettek félelmükben. Semmit se csináltam volna velük, igazán semmit, de képzelje csak el, lepedőt terítettek a fapriccsre, lepedőt! Úgy földühített ez a burzsuj szokás, ez a komiszság azokkal a lepedőkkel, hogy leszúrtam őket...

Elszörnyedve meredtem rá s aztán akaratlanul is végigjártattam szememet a dolgozószoba „burzsuj“ berendezésén. Megkérdeztem:

—És nem érez lelkifurdalást?

—Mostanáig nem. Tudom, hogy a burzsujokat meg kell semmisíteni. De most, hogy magával találkoztam, minden visszájára fordult a lelkemben. Hiszen maga is burzsujka s magát mégsem tudnám leszúrni! Nem, nem tudnám, a világ sűrű kincséért sem! Valami történt bennem. Mostanáig meg voltam győződve, hogy csak a proletárnak van joga élni, de most kezdek részvétet érezni. Az ilyesmi nem illik egy proletárhoz, egy kommunistához. A proletárnak

acélból kell lenni, annak nem szabad részvétet érezni se isten, se ember iránt, senki iránt a világon! ... És lássa, most a tetejébe még elnéző is lettem; Brjanszkája elvtársnőnek elengedtem a büntetését s még szabadságot is adtam neki, egy gépirónőnek megrövidítettem a börtönbüntetését s az a két halott a lepedőn most folyton a szemem előtt van ... Mennyi vér volt azon az átkozott lepedőn, mennyi vér van egy ilyen emberben! ...

Egyébiránt nem is erről akartam magával beszélni. Lássa, a maga szeme meg a könyve egészen kiforgatott magamból. Idejön egy biztoshoz, jól tudja, hogy akármelyik pillanatban lelőheti magát s nyugodtan leül, könyvvel a kezében! S az a könyv is bizonyosan valami burzsuj könyv, hiszen a regényolvasás is afféle burzsuj szokás!

Node, ez sem az, amit mondani akartam! Tudniillik azt akartam ... azt gondoltam ... Hogy ha még szabad, nem akar-e a feleségem lenni... Tudniillik, egyszerre csak eszembe jutott, hogy szeretnék megint ember lenni s maga mellett megint emberré lennék!

Még a kezét is kinyújtotta felém, szelíd, szinte gyámoltalan mozdulattal. Kezetnyújtottam neki s halkán azt mondtam:

— Nagyon megtisztel az ajánlata, de sajnos, már másnak vagyok a menyasszonya!

Hosszasan nézett rám, szomorúan és ijedten, de mégis meglátszott rajta, hogy el volt kényszerítve valami ilyenféle válaszra.

Egyszerre elpirult, nyaka valósággal megduzzadt, mint a pulykakakasé s haragtól remegő hangon felkiáltott:

— Ki az?

Öklét összeszorította, szeme vadul forgott s előttem ismét ott állt az a vadállat, aki azt a két nőt a menekülővonatban meggyilkolta, mert tiszta lepedőjük volt.

—Német ember, volt hadifogoly, — feleltem.

—Német? Akkor jól van! Magunkfajtának nem adtam volna oda, de ha német, nem bánom, legyen az övé! Azzal úgyse érek föl! De ha nem bánik magával tisztességesen, csak jöjjön ide hozzám s mondja meg, huszonnégy órán belül „elintézem!“. . . Most pedig menjen haza, két órán belül megkapja a fáját!

Hazamentem s valóban, két óra múlva megkaptuk már a fát, két öl csodálatos, egészen kiszáradt nyírfát, tehát fél öllel többet, mint amennyi voltaképpen járt nekünk.

Egész nap nagyon levert hangulatban voltam és különös, de fájt a szívem Kalasnikov biztosért.

1920. DECEMBER 20,

MOSTANÁBAN majdnem minden nap eljön hozzánk Toszja. A kicsi, kellemes, mindig vidám és eleven Toszja tipikus ellentéte Natasának. Fülíg szerelmes Igorba s ezt nem is titkolja. Mindent megtesz érte, amit csak lehet, összebarátkozott az anyjával, javítgatja a fehérneműjét, rásegíti a köpenyét, gyakran még haza is kíséri. Natasán nem lehet észrevenni, hogy örömet vagy bosszúságot érez-e emiatt.

1921. FEBRUÁR 3.

MA volt a nagy nap, amikor a hivatalban bejegyeztettük a házasságunkat. Szokatlanul derűs, fényes nap volt. Még a mi vagonunkba is betévedt valahonnét a napsugár, a rácsos ablakon át. A reggeli teánál azt mondja anyám:

— Ma csak egy darab fekete kenyeret kaptok a teához, nehogy azt találjátok hinni, hogy ünnepnek tekintem ezt a bejegyzést! Én majd csak akkor tartalak házasársaknak, ha a templomban is megesküdtetek.

Csak amikor már felöltöztem, akkor derült ki, hogy mégsem olyan jelentéktelen az egész dolog. Anyám keserves sírásra fakadt, megszállhatatlan keresztet vetett rám, Irina és Natasa szintén sírt s felváltva kapaszkodott a nyakamba. Csak én voltam nyugodt; oly jó hangulatban voltam, hogy a világ minden kincséért sem tudtam volna egyetlen könnycseppet is elsírni. De miért is lennék szomorú, amikor Otmár szeret?

Amikor a lépcsőn lejöttem, Otmár karon fogott. Arca ragyogott az örömtől s olyan volt, mint a nap, amely aranyos sugarait küldte le ránk. Hogy fénylett, csillogott a kristálytisza hó, mily vidáman úsztak a tavaszt ígérő kék égen a kedves kis fehér felhők!

Hallgatva mentünk el a hivatalig; fölösleges volt minden beszéd, mert szorosán egymáshoz simultunk s ezzel többet mondtunk egymásnak, mint amennyit szavakkal ki lehet fejezni.

Odaértünk. Nagy, szürke épület, előtte mindenütt rendetlenség és piszok s a bejáratnál a két kariatid rosszkedvűen nézett le ránk. Néhány folyosón áthaladva, bejutottunk egy nagy terembe, ahol hosszú asztal mellett folyt le a

házasságkötések szertartása. Egyik végén egy kisasszony ült, katonapoztóból készült, magavarrta blúzban. Fáradt szemmel, sápadt arccal nézett föl ránk s így szólt:

— A következő pár!

Most a tanúival előttünk álló pár került sorra. A férfi negyven éves lehet, a nő tizenhat. A férfinak tipikus biztos-külseje van: hátradülő homlok, tömpe, állati arc, kiugró járomcsontokkal és vakító-fehér, nagy fogakkal; a leány finom arcocskájáról és elegáns mozdulatairól tüstént látszik, hogy a legjobb fajtából való „egykori“. A férfi szeme nyugodt, érzéketlen, a leány tekintetéből kiált az izgalom, a kétségbeesés, szemében könnyek csillognak.

A következő pár egy szőkefürtös, alig tizennyolc esztendőes fiú, meg egy rendkívül gyanús külsejű leány, feltűnően és nagyon ügyetlenül kifestve. A fiú sötéten néz maga elé s látszik rajta, hogy azt sem tudja, hová bújjon szégyenletében; a nő annál fesztelenebbül érzi magát s állandóan hozzásimul vőlegényéhez.

Mi a fal mellett lévő padon ülünk. Egyszerre csak a nagy asztal másik végén, olt, ahol a válások történnek, iszonyú zaj támad.

— Én pedig nem fizetek tartásdíjat! — kiáltja egy katonaruhás, kinyalt külsejű ifjú.

— Ez azt hiszi, hülyével van dolga; amiért nem tudok olyan okosan beszélni, azt akarja, hogy én fizessek a többiek helyett! Csak egyszer mentem vele sétálni s a többiek, akikkel folyvást együtt lógott, majd a markukba nevetnek!

— Tüstént elvász a feleségedtől és elveszel engem, vagy pedig tartásdíjat fizetsz! — rikácsolja egy csúnya, sovány nőszemély,

— Én nyilvánosan egyáltalán nem is közeltem hozzá, micsoda alapon tesz engem felelőssé? — kiáltja vissza a fiatalember. — És különben is, miféle rendeletek vannak most, hogy a nőnek utólag tartásdíjat kell fizetni?

— Nem, galambocskám, ilyen könnyen nem szabadulsz a markomból! — rikácsolja a nőszemély. — Vagy elvász és feleségül veszel, vagy tartásdíjat fizetsz!

A fiatalember ekkor a tisztviselőhöz fordult.

— És ha feleségül veszem ezt a lotyót, akkor végül a saját gyermekeimnek kell tartásdíjat fizetnem?

— Természetesen, elvtárs, hiszen fudja, hogy a szovjetállamban nincs különbség törvényes és törvénytelen gyerek közt! Valamennyit köteles eltartani!

— Úgy? — kiáltja a fiatalember kicsukló hangon. — Akkor hát egész életemre tönkretett ember vagyok? Inkább megyek és beleugrom az Irtisbe!

Fülére csapja a sapkáját, kirohan, a nőszemély utána.

— A következők! — mondja közömbös hangon a válásokat intéző tisztviselő.

Még néhány párocskát volt alkalmunk megfigyelni, míg végre ránk került a sor.

— A személyazonossági igazolványokat! — mondta a kisasszony.

Átnyújtottuk neki s két blankettát nyomott a kezünkbe.

— Írják ide, hogy önként lépnek házasságra és hogy nincs maguk közt házassági akadály, vagyis nem házasok és nem rokonai egymásnak!

Most születésünk helyét, idejét, stb. kellett a blankettán kitölteni, aztán a kisasszony azt kérdezte tőlem:

—Milyen vezetéknevet akar viselni? A lánykori nevét, a férje nevét, vagy mind a kettőt együtt? Legokosabb, ha a lánykori nevét tartja meg. Tudniillik, ha még ebben a hónapban el akar válni, esetleg nehézségei lehetnek az élelmiszerjegyek körül, ha a férje nevét veszi föl.

—De én egyáltalán nem szándékozom egy hónapon belül elválni! — mondtam nevetve.

—Ezt mondja mindenki, — felelte a kisasszony, — de aztán három hét múlva mind idejönnek! Legjobb volna, ha úgy csinálnák, mint P ...-ben, ott favágó munkára küldenek mindenkit, aki három hónapon belül elválík!... És maga? — fordult Otmárhoz, — maga milyen nevet akar viselni?

Otmár értetlenül nézett rá.

—No, mert maga is fölveheti a felesége nevét vagy kettős nevet viselhet, mind a két félnek egyenlő jogai vannak! — magyarázta a kisasszony.

—Azt hiszem, az lesz a legegyszerűbb, ha megtartom a magam nevét! — nevetett Otmár.

Miközben a kisasszony egy vaskos könyvbe beírta az adatainkat, elnéztem azt a végtelen sort, amely a válóasztal előtt állt. Még nagyobb volt a tolakodás, mint a házasságkötéseket bejegyző kisasszonynál s mindenféle korú párokat lehetett látni, sok öreg embert és asszonyt is. Eszembe jutott egy mondás, amelyet valamikor olvastam: a házasságban legfontosabb a türelem. Nos, a türelem erénye, úgy látszik, elveszett mostanában az emberekből!

Készen voltunk s hallottam meg, amint az utánunk sorrakerülő férfi azt mondja:

— Elvtársnő, mi a múlt héten elváltunk, de most újra össze akarunk házasodni!

Fiatal gyerek volt, s a karján egy csinos kisleány, aki szerelmes pillantásokat vetett rá.

— Vagyis összevesztek, aztán megint kibé-
kültek . . .Kérem az irataikat!

Most egy tisztviselő kiadta a házasságkötésünkről szóló kész iratokat, amelyeket még a két tanúnak is, a könyvtárunk két alkalmazottjának, alá kellett írnia.

Hazamentünk. A nap talán még szebben sütött, mint előbb, a háztetőkről patakozott a hólé, óriási jégcsapok csillogtak a ragyogó napfényben. A verebek hangosan csiripeltek. Épp oly hallgatva mentünk egymás mellett, mint előbb, épp oly szorosán egymáshoz simulva. Néha-néha egymás szemébe néztünk.

1921. FEBRUÁR 7.

MA volt az egyházi esküvőnk. Ennek a napnak örömét az zavarta meg, hogy apám nélkül kellett megünnepelnünk, akiről már régóta nem hallunk semmi hírt.

A templomba sok néző gyűlt össze: könyvtári kollegáink, különböző tanfolyamok mindkét nembeli hallgatói, akik az előadásaimra járnak s aztán egy sereg vagonlakó. Én ügyet sem vetettem senkire, csak Otmárt láttam s csak rá gondoltam.

Az esketést egy ősz öreg pap végezte, akin meglátszott, hogy egész szívével együttérez ve-

lünk. Hosszabb beszédet tartott s megvilágította benne a házasság értelmét. A végén soká szorongatta a kezünket s azt mondta:

— Nagy dolgok választanak el benneteket: vallásotok, nemzetiségetek, anyanyelvetek különböző; de szerelmetek legyen oly erős, hogy kössön egymáshoz mindörökre!

Esketés közben tréfás eset történt. A hosszú szertartás közben a pap egyszer hátat fordított nekünk s amikor ismét visszafordult, észrevette, — s vele együtt én és a tanúk is, — hogy a vőlegény eltűnt. Rémülten kerestük mindnyájan a pillantásunkkal; de akkor már Otmár újra megjelent a színen. Amikor a pap hátat fordított nekünk, azt hitte, vége a szertartásnak, s a ruhatárba ment, hogy köpenyéből kivegye azt a pénzt, amit az egyházfi számára készített elő.

Mifelénk az a hit járja, hogy az lesz az úr a háznál, akinek lába először érinti azt a kis szőnyeget, amelyen a jegyespár áll a szertartás alatt. Én úgy intéztem a dolgot, hogy először Otmár lépjen rá. Anyám bosszankodott ezen s büszkén jelentette ki:

—Nálunk mindig hagyomány volt, hogy az történik, amit az asszony akar!

—De hisz az mindegy, én úgyis mindig azt akarom majd, amit Otmár akar — feleltem kacagva.

De anyámat ez sem vigasztalta meg; Otmár nyugtatta meg ezekkel a szavakkal:

— A dolog így áll: Alja keresztül fogja vinni a maga akaratát, de olyan ügyesen beburkolja, hogy én mindig azt hiszem majd: az történik, amit én akarok.

Beesteledett. A vendégek elmentek, vége az ünnepi lakomának. Otmár ma először marad nálunk. Késő van már, de még mindig ott ülünk a kis asztal körül, amelyről még nem hordták el a lakoma maradványait. Hallgatva ül mindenki; ugyan mire várnak?

A szívem reszket. Otmár csöndesen megszorítja a kezemet s felírja egy darab papírra: „Drágám, most már örökre enyém vagy!” A mondat végén tíz felkiáltójel, pontosan megszámloltam ... Hiszen oly ritkán lehattunk egyedül, oly ritkán mondhattunk kedves szavakat egymásnak, hogy gyakran szoktunk írásban beszélgetni.

„Mire gondolsz?” — írja most Otmár. Elolvasom és elpirulok. „Bizonyosan arra, amire te”, felelem. Kis időre megszakad a levelezésünk, aztán újabb cédula érkezik: „Milyen kár, hogy még mindig nem tudtunk szobát találni!” Olvasom s újra elpirulok, még mélvebben és forróbban, mint az imént Anyámra és hűgaimra nézek s látom rajtuk, hogy ugyanazt gondolják, amit Otmár most írt nekem. Különösen anyám! Ezt érzem. De megdöbbenéssel látom: végtelen fájdalmat okoz neki, hogy ez az éjszaka érkezett. S csak most tűnik fel nekem, hogy éppen ő nem segített bennünket a lakáskeresésben, sőt, meg is nehezítette. Pedig máskülönben mily megható. Gondossággal készített elő mindent az esküvőre! Mennyit fáradt, hogy tűrhető menyasszonyi ruhát szerezzen nekem, mennyit kínlódott, hogy egy pár csattos fehér cipővel megajándékozhasson! Csak akkor nem mozdította az ujját sem, amikor arról volt szó, hogy idejében szobát szerezhessünk. Igen, félt ettől a naptól, ettől az órától!

Ahogy anyámat ismerem, kinszenvedés lehetett neki, hogy csak gondoljon is „ezekre a dolgokra“, amikor a lányáról volt szó. Az utóbbi napokban gyakran észrevettem, hogy nekikésszülődik, beszélni akar velem erről, aztán megint elhallgat, mielőtt még igazában belekezdett volna.

—Alja, te holnap férjhezmégy! — szolt hozzám még tegnap este is s úgy elpirult, mint egy fiatal leány. Meglehet, hogy nemsokára gyermekeid lesznek és . . . és . . .

—No, mamocska, akarsz még valamit mondani? — kérdeztem gyöngéden.

Egy ideig a szemembe nézett, szomorú pillantással, aztán így szolt:

— Nem, semmit, fiacskám!

Így volt ez többször is. És most elérkezett az az este, amelytől annyira félt.

Féltizenkettő.

Irina és Natasa suttogva beszélnek egymással s közben rám nézegetnek.

Lesütöm a szememet s az előttem heverő füzetbe nézek.

—Késő van már; le kell feküdni! — mondja most anyám fakó hangon.

—Igen, késő van! — ismétlem meg s a hangom olyan tompán cseng, mintha valami sötét, üres helyiségből jönne . . . magam is megijedek magamtól.

Ismét hallgatva üldögélünk. Otmár előtt könyv, valami arab vagy kínai nyelvtan; de jól tudom, hogy nem olvassa, mert a könyv fordítva fekszik előtte . . .

— Alja, mostantól fogva tiéd a Natasa

ágya, Otmár pedig Irina ágyába fekszik! Ti, gyerekek, az elülső szobában háltok! — fordult anyám előbb hozzánk, aztán Irinához és Natasához. Most energikusan csengett a hangja s egyszerűs mind vidámabban és megnyugtatóbban is, mint az imént, így hát szedelődzködni kezdtünk. Végre elmúlt rólunk az a félelmes varázs, amely mindnyájunkat lenyűgözve tartott a kis asztal körül. Végre!

Irina és Natasa kimentek az „elülső szobába“, vagyis a vágón elülső részébe, amelyet fal választott el a többitől. Én utolsónak kelek föl a helyemről s a világért sem néznék szemébe senkinek, mert fülig elpirultam s percről-percre forróbban ég az arcom. Senkire sem merek ránézni, mert hiszen Irina és Natasa ágya a „hátsó szobában“ van, a pianinó mögött, közvetlenül egymás mellett!

Még mindig határozatlanul állok az asztalnál s nem tudom, hogyan mozogjak, mit tegyek, mit mondjak. Ekkor anyám eloltja a villanyt. Vak sötétség. Ma történik először, hogy anyám eloltja a lámpát, mert mindig későn fekszünk le s pontban tizenkettőkor az egész vagonvárost amúgyis kikapcsolják a világítási hálózathoz.

Néhány pillanatig egyedül állok a helyemen, oly egyedül, mintha kívülem nem is volna ember a világon. Félni kezdek, szörnyen félni...

— Drágám, gyere! — súgja most fülemben Otmár, karja a derekamra fonódik, szája megérinti a homlokomat. . .

Hová lett a félelmem? Forró hullám emelkedik föl bennem s átkarolom a nyakát.

Lassan tapogatózunk végig a sötét helyiségen, szívem úgy dobog a boldogságtól, majd szétpattan. Csak egy pillanatra térek még vissza

a valóság világába. Hallom, amint Natasa mozgolódik a választófal mögött s hangosan felsóhajt, aztán meg halk sírás üti meg a fületem. Anyám ágya felől hallatszik. Miért sírsz, drága anyám? Hisz én olyan boldog vagyok!

De mindez csak egy pillanatig tart, aztán újra semmiségbe tűnik minden körülöttem. Még szorosabban simulok Otmárhoz. Lassan tovább húz magával; minden szétfoszlik, az idő kizökken útjából, semmit sem tudok többé magamról... Ótmár!... Otmár!...

Toszja, mint rendesen, ma délután is eljött hozzánk, de egészen zavarodottnak látszott s mielőtt még üdvözölhettük volna, sírva fakadt.

— Már megint letartóztatták Igort. Uram Istenem, mi lesz vele? — jajveszékelt. — Éppen az anyjától jövök, egészen kétségbe van esve. Megígértem neki, hogy Natasa majd megvigasztalja s lépéseket fog tenni, hogy Igort kiszabadítsa.

Natasa szokása szerint a faágyon hevert. Arca halványabb lett egy árnyalattal, de egyéb nem látszott meg rajta.

— Miért gondolod, hogy lépéseket teszek az érdekében? — fordult Toszjához. — Eszem ágában sincs!

— De Natasái — mondta Toszja. — Hiszen ez voltaképpen természetes lenne... De az anyjához legalább elmégy?

— Oda sem. Egyébiránt nagyon jól tudom, hogy nem is vagyok fontos neki.

— Talán még Igort sem akarod meglátogatni?

— Őt sem. Ugyan minek? Akkor is szeretni fog, ha nem látogatom meg! Ha azt akarod, hogy téged szeressen, dolgozzál érte és szaladj el hozzá, de engem éppen olyannak szeret, amilyen vagyok!

Az utolsó szavakat valami egészen sajátságos hangon mondta Natasa; különös, mélységes keserűség érzett ki belőle s nekem az a gondolatom támadt, vájjon nem tévedtünk-e mindnyájan Natasa megítélésében. Hátha egyáltalán nem is szívtelen bábú, hátha egyáltalán nem is közömbös neki a fiú, csakhogy jól ismeri s talán megérti, hogy a megadás egyet jelentene az elvesztéssel...

— Natasa, te valóságos szörnyeteg vagy!
— kiáltott fel Toszja. — Szívtelen ember vagy!

— Ne ítéld meg engem, Toszja, — felelté a lány hangon Natasa. — Harc nélkül adom oda neked azt, amit más már csak hiúságból is magának tartana meg. Most van alkalmad, hogy figyelmességgel, gondoskodással magadhoz láncold. Egyszerűen lemondok róla a te javadra... Nem fogja megbocsátani a szívtelenségemet, ahogy te nevezed, s akkor a tiéd lehet!

Toszja erre Natasa karjaiba vetette magát s azt kiáltotta:

— Köszönöm neked, Natasa! Hiszen úgy szeretem, olyan véghetetlenül szeretem!

1921. FEBRUÁR 9.

MA megkaptam a fizetésemet. Kétezeröttszáz rubel. A könyvtárból egyenesen kimentem a zsibvásárra, az emberek szörnyű tömkelegébe,

ahol mindenki rongyokat árul és rongyokat akar vásárolni. Nem tudom még, mit vásároljak: egy sós uborkát, egy csészére való savanyú káposztát, egy üveg tejet, vagy néhány szem fagyos krumplit. Ekkor észrevettem egy asszonyt, aki egy cserép virágot árult, egy éppen bimbózni kezdő, pompás fehér jácintot. Egészen szokatlan, páratlan jelenség, — virág az omszki zsbivásáron!

Megszólítottam az asszonyt s megkérdeztem, mit kér a virágért. Nagyon szeretem a virágot s ezzel a cseréppel örömet akartam szerezni Otmárnak; azt akartam, hogy a boldogság napjaiban virágok nyíljanak körülöttünk.

—Ötezer rubel! — mondta az asszony.

—Ötezer? Csak kétezerötszázam van! Adja ide ennyiért! Nincs több pénzem!

— Kétezerötszáz rubelért ilyen virágot? Mi jut eszébe? Magamnak is többre van! Most egyáltalán nincs is virág sehol! Ehhez is véletlenül jutottam. Az uram régebben kertész volt s megőrzött néhány hagymát.

Szomorúan mentem tovább, a virágról való álmodozásom végetért, pedig azt hiszem, soha semmit nem kívántam úgy meg életemben, mint ezt a jácintot. . .

Ekkor hangot hallottam a hátam mögött:

— No, fogja polgártársnő! Hiszen ki vásárol manapság virágot? Úgyse találok rá vevőt. Vigye el Isten nevében kétezerötszáz rubelért!

Fogtam a jácintot, szívemhez szorítottam s lelkemszakadtából futottam vele hazafelé.

Vígan rohantam föl a vágón lépcsőjén. Odabenn azonban más világ volt, mint az én szívemben. Ott ült a tegnap meghalt Kornilov mérnök felesége és sírdogált. Még tegnap reg-

gel, amint a könyvtárba indultam, így szólt hozzám a mérnök:

— Aljecska, maga mindig olyan friss és jókedvű. Aki magával találkozik, annak bizonyosan szerencséje lesz!

Két óra múlva halott volt, váratlanul meghalt szívszélhűdésben.

Most, amint az asszony megpillantott, így szólt:

— Jácint! Hol szerezte, Aljecska! Ó, milyen szomorú, hogy a Vologya koporsójára nincs egy szál virágom sem! Honnan is szerezném, az egész városban nem lehet találni s ha volna is, miből fizetném meg?

Szomorúan néztem a virágomra s éreztem, hogy neki épp oly fontos most ez a jácint, mint nekem néhány perccel előbb a zsidvásáron.

—De hiszen természetes, — mondtam, — hogy odaadom magának ezt a virágot!

—Ó, köszönöm! Ha tudná, milyen jót tett velem! — suttogta könnyek között szegény Nina Michailovna.

—És vegye el ezt az inget is, — mondta könnyezve anyám. — Éppen most készültem el a varrásával, kézzel varrtam, gép nélkül, az uramnak. Mindig vártam, hogy hamarosan visszatér, de hát Isten tudja, mikor fogjuk viszontlátni!

—Uram Isten, micsoda nyomorúság ez! — zokogta Nina Michailovna. — Húsz esztendeig szolgált az uram a vasútnál, tíz évig volt igazgató s most az sincs, amiben eltemessük!

Elkísértük Nina Michailovnát a vagonjáig, ahol az ura föl volt ravatalozva. Fejéhez állítottam a jácintot. Az lett volna a hivatása, hogy

még szebbé tegye két ember boldogságát; hadd legyen most utolsó ékessége valakinek, aki ezeknek a félelmes időknek áldozatul esett...

1921. FEBRUÁR 10.

AZ első levelet, amelyet Otmár a házasságunk óta írt nekem, ma Irina hozta magával a könyvtárból:

„Drágám! Az egész napot nélküled kell eltöltenem s ez úgy elszomorít. Egész lelkem veled van tele. Az a sok könyv, amely máskor annyi mindent jelentett nekem, most értelmetlenül, halottan sorakozik a polcokon s miközben gépiesen olvasgatom a címeket, a szemem mindenütt csak téged lát. A bölcseségnek és szépségnek felfoghatatlanul széles világa beszél eleven szóval ezekből a könyvekből; de ma süket fülekre talál nálam. Nem tudok semmit, nem értek semmit, nem érzek semmit az egészből, csak a szemedet látom, az az életem, az a boldogságom.

Ma reggel, amikor a reggelimet készítetted, azt hitted, alszom még. Miközben háziasszonyi dolgot végeztél, egyszer-egyszer odaléptél az ágyamhoz és rám néztél. Alvást tettem, mert a világ kincséért sem akartam volna egy szemernyit is elveszíteni abból, ami asszonyi szerelem és gondoskodó anyai érzés volt a szemedben. S hogy viseljem el most, hogy itt kell ülnöm a könyvek között, egyedül, amíg te otthon vársz reám s gondolatban már arra készülsz, hogyan boríts be gyöngédségeddel, gondoskodásoddal szerelmeddel?

Alja, tudod, mennyire szeretlek. De talán sohasem éltem még át oly mélyen, mint ma. Végtelenül szeretlek, Alja, ahogy csak az szerethet, aki mindent, mindent odaadott és mindent, mindent megkapott!

Otmár.“

1921. FEBRUÁR 11.

A KÖNYVTÁRBAN én vezetem az úgynevezett kulturális felvilágosító munkát.

— Alexandra Lvovna, március 8-ig rendezzen kiállítást ebből a tárgykörből: „Az Asszony“, — parancsolt rám a könyvtár vezetője. — Először is, állítsa össze mindazoknak a könyveknek a bibliográfiáját, amelyek a könyvtárunkban erről a tárgyról szólnak, ossza csoportokba, később majd megmondom, milyen szempontok szerint, azután szerkessze meg a plakátok szövegét. A művésznőnk majd megrajzolja a plakátokat.

Néhány óra múlva megadta a témákat: az Orosz Asszony története, a Polgári Asszony, a Proletárnő, stb. s végül: a Jövő Asszonya.

—Mit írnak a jövő asszonyáról? — kérdeztem.

—Mit tudom én? — felelte. — Honnan tudjam én, hogy milyen lesz a jövő asszonya? Azt magának kell tudni, mint kultúrmunkásnak!

—No jó, majd megpróbálok egy pillantást vetni a jövőbe! — törődtem bele. — De úgy látom, hogy az a beosztás, amelyet maga adott

nekem, nem egészen következetes. Hogy lehet például . . .

— Ugyan, Rachmanova elvtársnő, — vágott a szavamba, — magának az a dolga, hogy mindent megértsen és ne kérdezzen semmit.

1921. FEBRUÁR 12.

MA bementem a könyvtárba, hogy a művésznővel megbeszéljem a kiállítás plakátjait. Aránylag egészen fiatal leány, egy tábornok leánya, akit a vörösök agyonlőttek. Nagy nyomorúságban él s a szó szoros értelmében rongyosan jár. Szoknyája liszteszsákból van összevarrva s ha lehajol, kilátszanak alóla egy kalikóból készült katona alsónadrág szárai. Természetesen röstelli ezt s ha csak lehet, sohasem veti le a köpenyét, amely aránylag még legtűrhetőbb ruhadarabja.

Leültünk az ablak mellé, a nagy szekrény mögött s kezdtük megbeszélni közös feladatunkat.

— Ó, Alexandra Lvovna, a legnehezebb probléma a jövő asszonya, — szólalt meg. — A könyvtár vezetője már a hatodik rajzomat küldi vissza, semmivel sincs megelégedve. Csinos, tisztán és tetszetősen, de egyszerűen öltözött asszonyt rajzoltam neki, aki örvendő arccal néz a messzeségbe. A vezető dühöngött. Azt mondta: ahhoz, hogy a jövő asszonya legyen, túlságosan is elégedett s ami fő, nem látszik meg rajta az osztályöntudat. Hogy képzeleli maga egyáltalán a jövő asszonyát? — Azt feleltem neki: Olyan lénynek, akiben egyesül a szabad

emberiesség az asszonyisággal. — A fene azt a maga asszonyiságát! — kiáltott rám, — talán még gyerekeket és családot is képzels hozzá? Az új asszony építse az államot, éppen, mint a férfi. Megértette?

—Hát mondja most kérem, mit csináljak? Rajzoljak egy asszonyt, akin tüstént meglátszik, h^ogy a jövő asszonya, hogy az államot építi és osztályöntudat van benne ... És maga mit fog írni az új asszonyról?

—Azt hiszem, nem lesz olyan nehéz dolog, csak össze kell foglalni mindazt, ami az olyan asszonyt jellemzi, aki egyáltalán nem asszony.

—Csak mondaná ezt a vezetőnknek, az fölfalná magát haragjában! Ma újra megkérdeztem, hogyan rajzoljam meg ezt az asszonyt. Azt felelte: rajzolja úgy, hogy tüstént meglássék az arcán, hogy örökre megszabadult az otthoni levesesfazéktól! — Erre nem tudtam türtőztetni magam s azt feleltem: — Igen, meg kell látni az arcán, hogy megszabadult az otthoni levestől s ahelyett azt élvezheti, amit mi kapunk a közös étkezőben, a benne úszkáló marhaszemekkel együtt! — A vezető kijelentette, hogy én tele vagyok polgári előítéletekkel s fenyegetőzött, hogy megtorló intézkedéseket tesz.

Így beszélgettünk még egy darabig s végre elváltunk, anélkül, hogy valamilyen eredményre jutottunk volna. Most már magam is kíváncsi vagyok, hogy a mi polgári maradiságunkkal hogyan fogjuk a Jövő Asszonyát megteremteni...

1921. FEBRUÁR 13.

A VEZETŐ ma sötét ábrázattal adta kezembe az „Orosz bojárasszonyt“ ábrázoló plakátterveimet, amelyre a népművelő hivatal elnöke sajátkezűleg írta rá:

„Igyekeznünk kell elfeledtetni az orosz asszonnyal, hogy valaha is voltak bojárasszonyok a világon. Ennek a plakátnak helyébe másikat kell összeállítani, Az orosz jobbágyasszony címmel. Rachmanova elvtársnő szigorúan megdorgálandó proletár osztályöntudat hiánya miatt,“

Azt mondtam a vezetőknek:

— No lássa, akkor a maga osztályöntudatával is baj lehet, mert az a gondolat, hogy az orosz bojárasszonyról plakátot kell csinálni, teljes egészében magától származik!

A vezető ajkába harapott, belemerült a munkájába s egy szót sem szólt. Amikor észrevettem, hogy hivatali előljáró létére nem szándékozik törődni a megjegyzésemmel, otthagytam a faképnél.

1921. FEBRUÁR 15.

A NAGY asszonykiállítás keretében még külön kiállítást is kell rendeznünk, „A kommunista asszonyról“. Ennek a megrendezésére a Zsenotgyelből, az asszonyokat felvilágosító csoportból egy fiatal kommunista nőt vezényeltek ki hozzánk; Szója Teplouchova a neve s alig tizenkilenc éves. Majdnem csúnyának lehet mondani; vastag, duzzadt ajka van, nagy

uborkaorra s egész arcát pattanások borítják; de azért vidám teremtés, csupa életkedv és energia. Mingyárt hosszú beszélgetésbe elegyedett velem s legelső közlései közé tartozott, hogy már hat mesterséges abortusz áll mögötte. Egyáltalán érdekes, hogy mihelyt kommunista nőikkel beszélek, büszkén terelik a szót erre a témára s mindig megtudom ezeknek a beavatkozásoknak a számát is, anélkül, hogy kérdezném. Szinte az a benyomásom, mintha ezekben a körökben valami ranglétrát jelentene az ilyesmi; ahogy régebben a katonatisztek a kitüntetései száma szerint becsülték, úgy becsülik most a kommunista nőket az abortuszok száma szerint.

— Nekünk, új asszonyoknak, — mondta többek közt, — nincs szükségünk családra és házasságra. Mire való a gyerek, mikor úgyse vagyok soha otthon, az egész napot s a fél éjszakát az irodában s a gyűléseken töltöm el? Persze, gyerekekre tulajdonképpen szükség van, de azokat vegye át az állam! Minthogy azonban egyelőre nem tartunk még ott, hogy tisztességes gyermekotthonaink lennének, hát céltalan dolog gyermekeket hozni a világra. S ha bizonyos szükségleteim vannak, mindig találok egy elvtársat, aki rendelkezésemre áll. Egyebekben az államé és a kommunista párté vagyok.

1921. FEBRUÁR 18.

OTMÁR meg én egész szabad időnköt arra használjuk fel, hogy az államvizsgára készülünk, mert határozottan reméljük, hogy egy-

szer majd csak sikerül egyetemi városba kerülnünk. Könyvünk szerencsére elég van, mert az itteni tudományos könyvtár aránylag gazdag filozófiai és filológiai munkákban. Annál nehezebb papírhoz jutni. Sohasem írtak Oroszországban annyit, mint most, amikor jóformán minden házban hivatal van s akármihez kezd az ember, ahhoz külön engedélyre van szükség. Ehhez járul, hogy ezek a hivatalos megnyilatkozások mind oly rossz papírra vannak írva, hogy néhányszori ki és behajtogatás után az ember csak rojtosszélű cafatot tart a kezében. Növeli a papírhiányt az is, hogy minden papírfajtát cigarettasodrásra használnak fel. A zsibvásáron aránylag kevés pénzért lehet régi könyveket, újságokat s más efféjét kapni, amit a lakosság szívesen vásárol meg erre a célra. Hogy írópapír-szükségletünket fedezzem, tegnap kimentem a zsibvásárra s ezer rubelért óriási aktacsomót vásároltam, amely egy lelkészi hivatal archívumából származik, s a papirosa jóformán csak az egyik oldalán van teleírva.

1921. FEBRUÁR 28.

APÁM visszatért. De száműzetése alatt annyira megváltozott, hogy a görnyedt aggasztásban alig tudtunk ráismerni. Keze reszket, haja megfehéredett, vonásaira gyermekes gyámoltalanság kifejezése telepedett. . .

Sztepan Petrovics szavának álit, apám ismét köztünk van. De különös: sem ő, sem mi nem mutatunk igazi örömet. Vagy talán elfelejtettünk már örülni?

Apám hallgat, mint mindig, amikor valami súlyos élményen ment keresztül. Mindmostanáig egy szót sem beszélt arról, mit élt át a száműzetésben, — valósággal egyetlen szót sem. Órákhosszat üldögél a tűzhely mellett és hallgat. Olyan hegedűre emlékeztet, amelynek húrjait leszaggatták ...

1921. MÁRCIUS 6.

—MA már megint hat levelet kaptál, Alja! — szolt hozzám Otmár. — Minden nap legalább hármat kapsz, — igazán válaszolsz valamenynyire?

—Természetesen! Ezek a levelek mind olyanok, hogy nem lehet őket válasz nélkül hagyni. Nézd, ez itt például egy tizennégy esztendőös leánykától van, akit a szobaúr, egy katonatiszt, megrontott, ahogy itt a nép mondani szokta, öngyilkos akart lenni, de megmentették; most gyűlöli az anyját s szemére veti, hogy az ő hibája, ami történt. Meg van győződve, hogy örökre oda az élete s most meg kell győzőm az ellenkezőjéről, arról, hogy a „szégyen bélyege“ ellenére is egész ember lehet még belőle.

—És hisz neked?

—Persze, hogy hisz. Abban a könyvtárban ismerkedtem meg vele, ahol ezelőtt szolgáltam. Hercegnőjének nevez s mindenkinél jobban szeret a világon. Csak az én leveleimből él. Éppen ezekben az években végtelenül fontos, hogy legyen valakije az embernek, akiben megbízhatik ..

S nézd ezt a levelet, egy tizennégyéves fiú

írja, akit szintén a könyvtárban ismertem meg. Majdnem úgy ír, mint egy felnőtt, mindig azt írja, hogy milyen rettentően szenved a magányosság miatt... Tudod, miért írnak éppen nekem ezek az emberek? Mert sohasem gondolok arra, hogy elítéljek valakit, mindig csak arra, hogy megértem ... Nálatok, katolikusoknál van egy csudálatos dolog, a fülbegyónás; minden emberben megvan az az ösztön, hogy meggyónjon. De kihez forduljon? Azokhoz, akik legközelebb állnak hozzá? Azok rendszerint az utolsók, akiknek gyónni szeretne az ember, — a legszívesebben olyasvalakinek gyónik, akit csak egyszer lát életében.

—S kitől jött ez a vastag levél? Hiszen ebben legalább is egy zászlóalj gyónhatja meg az egész életét!

—Egy öreg embertől, akinek senkije sincs a világon.

—No, jó, ezt végeredményben megértem. Az emberek gyónnak neked a levelekben. De te minden levelükre válaszolsz. Mit tudsz írni nekik, hiszen egyszer csak kifogysz a mondani-valóból?

—Dehogyan! Mindig az iránt érdeklődöm, ami őket abban az időpontban foglalkoztatja és kínozza. Abból indulok ki, hogy mindenkinek igaza van, akinek fáj valami. Aztán igyekszem fölébreszteni bennük az önmagukban való hitet. Hiszen az embereknek többnyire sejtelmük sincs arról, mennyi egyéni, soha meg nem ismétlődő érték rejtőzik bennük!

—S érdekel téged ez az egész levelezés?

—Nagyon is. Engem tudniillik minden ember érdekel.

— Fogalmad sincs, hány magányos ember

Van a világon. Majdnem minden ember magányos, még a szerelmes is s az is, akit szeretnek. Meggyőződtem erről. Majdnem minden ember úgyszólván sivatagban él, légüres térben. Egész életében vágyódik valaki után, akiben egészen fölolvadhatna, de ritka ember, aki megtalálja. Nem mindenki olyan boldog, mint én ...

—De mondd csak: írtál te is olyan leveleket, amilyeneket kapni szoktál?

—Én? Nem. Az embereknek nincs szükségük az én gyónásomra, egyáltalán nem érdekli őket. Senki sem kérdezősködik rólam, azok sem, akik szeretnek. Mindenki azt hiszi: sokkal erősebb vagyok, semhogy nekem is támaszt kellene keresnem valahol. De éppen az úgynevezett erős emberek sokszor jobban vágyakoznak a segítő szerelem után, mint a gyöngék. Voltaképpen csak most értettem meg egészen, hogy mily magányos voltam, mennyire szenvedtem a magányosságom miatt, — most, amikor örökre vége van, amikor boldog vagyok, mert te az enyém vagy!

1921. MÁRCIUS 7.

MA váratlanul levelet kaptam Alexandrov professzortól, akinek szemináriumában az irkucki egyetemen az orosz irodalomtörténetből dolgoztam. Többek között ezt írja:

„— Sokáig kutattam, hogy megtudjam a címét, mert hiszen annakidején nagyon is gyorsan és váratlanul tűnt el Irkuckból. Végre megtudtam, hogy hol tartózkodik s most sietek egy örvendetes hírt közölni magával. Sikerült első

asszisztensemé kineveztetnem. A szemeszter elején E . . .-be kerülök s ott megkapom az orosz irodalom katedráját. Csomagolja hát össze gyorsan a holmiját s utazzák E . . . -be, hamarosan odaérkezem én is, lakásról gondoskodom . . .“

Jó néhányszor végigolvastam ezt a levelet s mélységes keserűség fogott el. Íme, váratlanul közeljár a beteljesedéshez az a vágyam, amely oly régen, már kislánykorom óta élt bennem, — hogy az egyetemre kerüljek. Igen, odakerülhetnék, — de nem szabad! Nem hagyhatom magukra a szüleimet, most, ebben a szörnyű helyzetben!

A levelet csak Otmárnak mutattam meg; a szüleim ne is tudjanak róla semmit. Lehetetlen volna, hogy elengedjenek minket E ... -be, de elviselhetetlenül nehéz volna az is, hogy elfogadják tőlem ezt az áldozatot.

1921. MÁRCIUS 10.

VÉGRE elkészült a kiállításunk; tegnapelőtt megnyitották. Az eredmények egyelőre igen érdekesek s kommunista munkatársnőm szempontjából lesújtóak. A kommunizmus történetéről és a munkásnőről szóló plakátok előtt jóformán senki sem áll meg. Ellenben mindenkét érdekelnek azok a plakátok, amelyek az asszonyok lélektanával és fiziológiájával, meg hasonló tárgyakkal foglalkoznak.

— Kérem, elvtársak, nézzék ezt a plakátot, amely olyan szemléletesen ábrázolja a

kommunizmus fejlődését, — biztatja a kommunista nő a látogatókat.

— Eh, őszintén szólva, ez már a könyökünkön jön ki, — felelik teljes nyíltsággal a munkásnők, — hiszen mindenütt ott látjuk a „Vörös sarokban“.

Ugyanígy vagyunk a könyvekkel is. A propagandairodalmat jóformán nem olvassák, legtöbben olyan kérdések iránt érdeklődnek, amelyek voltaképpen semmi közvetlen összefüggésben nincsenek a kiállítás propagandisztikus céljával. Annál az asztalnál, amelyen „Az asszony fiziológiája“ van kiállítva, akkora a tolongás, hogy alig lehet odaférni hozzá.

Este be kellett vezetnünk a látogatók statisztikáját az előírt formuláréba. A kommunista nő bejelentette, hogy a propaganda irodalmat 31 olvasónő kérte, míg én a 459-es számmal szolgálhattam. A vezető elgondolkozva nézett maga elé, körmét rágta s végre így szólt meg:

—Alexandra Lvovna, ez így nem megy. Más formát kell adnunk a dolognak. Bizonyára nem lesz kifogása az ellen, ha egyszerűen fölcseréljük a számokat. Azt írjuk tehát, hogy a kommunista propagandaplakátok előtt egész nap valóságos tülekedés volt, s a propaganda-irodalmat 459 olvasónő kérte, a többit 31.

—De hiszen ezzel fejetetejére állítjuk az igazságot, — vettem ellen.

—Ugyan, de naiv maga, Alexandra Lvovnal Nem a statisztikának kell az eseményekhez alkalmazkodni, hanem megfordítva. az eseményeknek a statisztikához. Az eredmények újságba kerülnek, talán külföldre is eljutnak s különösen a németeknek, akik ezt olvas-

sák, azt a benyomást kell nyerniök, hogy az egész nép lángol a lelkesedéstől. Végül maguk a kiállítás látogatói is szentül hiszik majd, hogy mindenki csak a kommunista propagandaplakátokkal törődött s még azok is, akik csak „Az asszony lélektanát“ olvasták, megesküsznek arra, hogy propagandairóvalommal szívták tele magukat.

A legfőbb oka pedig annak, hogy a számokat föl kell cserélnünk: így, ahogy ez a statisztika most van, el sem jut Moszkváig, csak a fölöttünk lévő hivatalig s én, meg talán maga is, kirepülünk a könyvtárból, mint alkalmatlan emberek. Ennek a kijavított statisztikának azonban bizonyosan jutalmazás lesz az eredménye. Hát mit akar inkább?

1921. MÁRCIUS 11.

MINDIG korán ébredek, de ma a szokottnál is korábban ébredtem föl. Mélyen a szívembe markolt az, ami ilyen korán fölriasztott szendergéséből. Hallottam, amint apám sírt álmában. Nem először történt. Sohasem mondja el, hogy mit álmódott, de nem egyszer mesézik, hogy mindnyájunkat fölriaszt álmunkból, még Irinát is, akit pedig ágyúlövésével is nehéz fölébreszteni ... Pedig apám mindig olyan ember volt, aki önuralmával és bátorságával gyakran bámulatba ejtette a többieket, — s ez az ember most sír álmában. Tökéletesen össze lehetnek ronszolva az idegei. Megtörte már a menekülés, a vörös terror, s a Vjernübe való száműzetés elvégezte a többit...

Hallom ezeket a kínzó hangokat s mélységes bánat fog el, nem miattunk, nemcsak azok miatt a szegény emberek miatt, akik ezekben a vagonnak nevezett gyufaskatulyákban élnek szörnyű életüket. Búsulok minden emberért... mindenkinek egész életéért... Sajátságos érzés ez; lebegek a térben, az élet tágas terében, a milliórétű zűrzavar középpontjában s mindenfelől hegyes tűk gyanánt hatol felém minden élőlény fájdalma s bár megmagyarázni nem tudom, világosan érzem, hogy nemcsak a ma elszenvedett fájdalmak ezek, hanem elmúlt és eljövendő fájdalmak is ... És mégsem ez a végtelen nyomorúság ejtett kétségbe oly kimondhatatlanul, hanem egyetlen gondolat, amely életre kelt bennem, s amelyet hússá-vérré válva láttam magam előtt: az a bizonyosság, hogy ez mindig, mindörökké így lesz, hogy minden élőlény s legelsősorban az ember, örökkön-örökké halálra fogja gyötörni egymást . . .

S beláttam azt is, hogy ez nem lehet más-ként. Csak a halál végtelen mélységének gondolata bírhatja igazi szeretetre az embereket, már pedig az ember soha nem fog érteni ahhoz, hogy a halált lássa . . .

Apám ismét sír, — úgy sír, mint a gyerek. Szörnyű, amikor így sír egy férfi, aki évtizedeken át nap-nap után szemébe nézett a halálnak s most tehetetlenül kétségbeesik, inert nem tudja elviselni, hogy szembe kell néznie az emberek mélységes, ördögi gonoszságával...

Nappal hallgat, éjszaka sír. A lelke össze van zúzva, meg van semmisítve. Százával, ezrével járnak-kelnek most ilyen emberek a szemem előtt...

1921. MÁRCIUS 12.

A KIÁLLÍTÁSON az első előadást a Zsenotgyeltől kiküldött lektor tartotta, az új életviszonyokról. A lektor nagyon fiatal volt s nagyon elfogódott. Katonai egyenruhát viselt s hihetetlenül hosszú köpenyt; furcsán hatott, hogy előadás közben sem vetette le, hanem szakadatlanul ki- s begombolta.

A közönség túlnyomórészt munkásnőkből állt, de gépírónők és háziasszonyok is voltak jelen. Mindenki figyelmesen hallgatta, de úgy látszott, hogy valamennyien legalább is éppen annyira zavarban vannak, mint a lektor.

—Eltársnők! — kezdte el s tüstént megakadt. Eltartott egy ideig, amíg összeszedte magát, aztán így folytatta:

—Eltársnők! Természetesen látjátok, hogy nem vagyok asszony, hanem férfi! — Néhány munkásnő az első sorokban nem tudta visszafojtani a derültségét s hallhatóan vihogott. Ez még jobban kihozta sodrából az előadót; fülíg pirult s hosszabb ideig tartott, amíg ismét képes volt tovább beszélni.

—Eltársnők! — mondta végül. — Azért küldtek hozzátok, hogy megmagyarázzam nektek: asszonyok vagytok!

—Azt már tudjuk! — kiáltotta hangosan egy asszony.

—Vagyis azt akarom mondani, hogy a kapitalista hidra idejében csak a burzsujasszonyok özönlöttek az egyetemre! De most minden proletárasszony, ha a melle beesett is a munkától, betörhet az egyetemre s professzor lehet belőle! S ti, elvtársnők, meg fogjátok te-

remteni az új életet, a férfiak segítségével s velük együtt fölépítitek az új államot!

Minden mostani nemzetközi politikai kérdés közül az a legfontosabb, hogy milyen legyen a különböző nemű elvtársak házastársi viszonya, egyszóval, hogy hogyan viselkedjétek ti, elvtársnők, a férfielvtársakkal, mint házastársakkal és családapákkal szemben.

Az egésznek az a titka, hogy korunk mozgató szellemét fölismerjük, s elöttetek, elvtársnők, nem titok, hogy ez a mozgató szellem az új kor asszonya, a kommunista nő, aki a férj elvtársra, a gyerekekre az otthoni levesesfazékra és a háztartásra egyszerűen füttyül és általánosságban építi föl az új életet!

Eltársnők! A szocialista nap alatt idővel minden megváltozik. És ne higyjétek, hogy a férj elvtárs mindig elnyomta a feleség elvtársnőt. Nem árt, ha megtudjátok, elvtársnők, hogy a matriarchátusban a feleség elvtársnő nyomta el a férj elvtársat mégpedig nagy eredménnyel! S a méheknél például, éppen az anya elvtársnő játssza a főszerepet, sőt sokszor meg is öli a férj elvtársakat és kidobja őket! Ez a dialektika, elvtársnők! Ez a fejlődés módszere, amelyet a mi vezetőink alkalmaznak! Nem azt jelenti ez, hogy a feleség elvtársnők most már kidobálják a férj elvtársakat, hanem általánosságban gondolom, mert a dialektika az a tudomány, amely megmagyarázza nektek, hogy miért kell új államot felépítenünk.

Régebben, a kapitalista rendszerben reggeltől estig dolgoznotok kellett s a gyártulajdonos meg a férj megnyúzott benneteket s a férj elvtárs amellet meg is vert s a véreteket is kiszívta. Ott álltatok a mosóteknő mellett, ő meg

részezen jött haza s fahasábot vágott a fejetekhez! . . .

Néhány asszony sírvafakadt s ez még erősebb lendületet adott az előadónak. Emelt hangon folytatta:

— A házasság feladata a mi kommunista szempontunkból a fiziológiai kielégülés. A régi rendszer alatt ez nem volt lehetséges. Vagy számításból mentetek férjhez, vagy rosszul éltetek, mert a kapitalista rendszerben szegények voltak s ebből származott a jobbagyság a házasságban!

S a férj elvtárs kettős morált hozott be: ő azt teheti, amit akar, az asszony elvtársnő pedig elégedjék meg a férjével. Az új életben az asszony elvtársnő éppen úgy él, mint a férj elvtárs; ha a férje nem tetszik már neki, elmegy a hivatalba, elválik tőle, másik elvtársat keres, attól újra elválhat s egyidejűleg fölépíti az új államot! A nemek kölcsönös viszonyának szennye csak a régi rendszerben létezett, az új kommunista társadalomban ilyesmi egyáltalán nincs. Ha egyik férfi elvtárs nem tetszik nektek, mehet a fenébe, ide a másikkal! Az asszony elvtársat semmi sem köti többé. A házasság felbonthatatlansága a pópák és a kapitalisták találmánya, hogy a népet könnyebben elaltathassák ópiummal! S hogy a férj a család feje, az is a kapitalista hidra találmánya, hogy az asszonyokat könnyebben kezükben tarthassák!

A kommunista állam megengedi az asszonyoknak, hogy egy hónappal szülés előtt és két hónapig utána egyáltalán ne dolgozzanak; teljesen megszabadította őket az otthoni levelesfazéktól s most nyilvános étkezőkben táplálja. És az abortusz elítélése nem más, mint a

nyugati országok undok szenteskedése. Mi minden további nélkül megengedjük az elvtársnőknek a magzatelhajtást, ahányszor csak tetszik nekik, mert nálunk az asszony elvtársnő minden tekintetben egyenlő jogú a férfi elvtárral!

Erre az első sorokban ismét fojtott nevetés támadt. Általában azonban sűrűn csordogáltak a könnyek az elvtársnők arcán.

— Igenis, elvtársnők, képzeljétek el például egy sányári munkásnőt; gyermeke van s nem tud neki tejet adni. Nem okosabb ilyen esetben, ha mesterségesen elvetéli? Nálunk szabad minden. A kapitalista rendszerben az asszony kénytelen volt eladni magát, de nálunk erre nincs szüksége. A burzsuj házasság keservesen hurcolja szomorú létét, a kommunista házasság hatalmas virágként bontakozik ki a kommunista felépítés hátterében. A kapitalista államban olcsó nedű volt az elvtársnők vére, a kommunista államban minden osztálytudatos elvtársnői arannyal mérnek fel!

A kommunista forradalom összetörte a régi láncokat s azokkal együtt a régi családot is. Fölszabadította az asszony elvtársnőt! Nálunk az asszony egyenjogú a férfival, a közigazgatás minden területén!

Azelőtt az asszony elvtársnő a konyha rabszolgája volt, most megszabadult ettől is! Eszetekbe se jusson, hogy férjétek és gyerekeitek piszkos fehérneműjét mossátok! A gyermekek menjenek a gyermekotthonba! Éljen a közös étkezés! Éljenek a gyermekotthonok! Éljenek a nyilvános mosóintézetek! Nekünk az asszony elvtársnőre mint építő erőre van szükségünk, nem pedig mint szakácsnőre és mosó-

nőre! Esténkint pedig járjatok a klubokba s a többi nyilvános családi szórakozóhelyekre!

S egyáltalán, a szerelem, meg a többi amourok, ezek mind az elavult burzsuj világnézet előítéletei! A szerelmi drámák s a többi bárgyúság mind a régi durvult ideológia alakjai! Az egész titoknak a nyitja az, hogy a házasságot az emberi szervezet elkerülhetetlen szükségletének tekintsük s az utolsó sorba helyezzük!

Asszony elvtársnők, ti eddig közönséges szülőgépek voltatok, de mostantól fogva az életünk építőmesterei vagytok!

Egy szó, mint száz, asszony elvtársnők, füttyüljetek mindenre, ami régi és elavult, füttyüljetek minden akadályra és előítéletre, füttyüljetek a férfi elvtársakra s nyújtsatok kezet nekik abban a harcban, amelyet az új kommunista közösség fölépítéséért vívnak!

Szűnni nem akaró taps jutalmazta a szónokot fejtegetése miatt, a legtöbb jelenlévő könynyeket ontott, csak egynéhány akadt közöttük, aki zavartan mosolygott.

Én szórul-szóra legyorsírtam a beszédet!

1921. MÁRCIUS 15.

TÖBB napi távollét után ma ismét megjelent nálunk Toszja. Lesoványodott, halvány lett az arca, alig lehetett ráismerni.

— Natasa, — mondotta, — Igor megkért, szóljak neked, hogy látogasd meg. A gyűjtőtáborban van. Tegnap vittem neki egy kis süteményt s a szalvétára, amelybe becsomagoltam,

ceruzával ráírta: „Kérd meg Natasát, jöjjön el hozzám.“

—Mondd, hogy nem érek rá, — felelte szárazan Natasa.

—Natasa, láttam tegnap, ahogy a városba vezették téglát kirakni. Oly sápadt volt s olyan gyöngé, hogy a lábán is alig állt. Nézd, Natasa, könnyen meglehet, hogy agyonlövök, hiszen knyáz és az apja kormányzó volt! Natasa . . .

—Nem érek rá! — mondta Natasa oly határozottan, hogy Toszja nem erőltette tovább.

1921. MÁJUS 3.

VÉGRE kiutaltak nekünk néhány ágyást a vagonjaink előtt elterülő mezőn. Micsoda boldogság! Magunk ástuk fel a földet s elültettünk egy kis hagymát, retket és krumplit. Az ágyás ugyan nem nagy, de mindnyájunknak, s különösen nekem, nagy örömet szerzett. Semminek sem tudok most úgy örülni, mint hogyha megfigyelhetem, amint valami felnő, erőre kap, megél... Szerelmes vagyok az életbe és mindenbe, ami él... Minden kis fűszál, minden bimbó gyöngédséget ébreszt föl a szívemben. Azon a félcipőn, amelyet a könyvtárban rendezett sorsoláson kaptam, s túlságosan kicsi nekem, egy tyúkot cseréltem, s most arról álmodozom, hogy csirkéket neveljek. Többször is megpróbáltam már tojásokat rakni a tyúk alá, de mindig elszaladt. Nyilván nincs kedve kotlani. Pedig én úgy vágyakozom kedves, sárga, pihés csirkék után! Fölszedtem az utcán egy macskát, egy sovány, szerencsétlen, eléhezett jószá-

got, s szememben most a legfontosabb dolog, hogy ennek a kis állatnak az életét megmentsem. Nagyon is sok halált láttam s most mindenben, ami él, pótolhatatlan értékű kincset látok, soha meg nem ismétlődő örömek forrását.

1921. MÁJUS 7.

OTMÁR a könyvtárban van. Én éppen most tértem vissza az Irtüs mellől, ahol fehérneműt áztattam be. De ma lassan, igen lassan ment a munka, mert olyan meleg, enyhe tavaszi nap van. Melegedni, nyújtózkodni szerettem volna a napon, mint az a kis zöld gyík, amely egy kövön kuporgott a parton, rám bámult kerek szemével s közben lázasan lüktetett a nyaka.

Tavaszi! Ezek az apró, világoszöld ragadós levelek, a nagy, sárga virágok, amelyek a tompán zúgó folyó meredek partját beborítják, a rovarok, amelyek zümmögve szállonganak a húsos rügyek körül, — mindez fölkarolja lelkemet, fölpezsdíti véretem, halkan megremegteteti idegeimet...

Nem tudom, mi lesz ebből, de elfelejtettem mindent, ami volt, s nem tudok semmit arról, ami lesz; csak a jelen áradata hullámszik bennem, csak azt érzem, ami van, ugyanaz a boldogság él bennem, mint a fák duzzadó, fényes rügyeiben s a zöld gyík pici, remegő szívecskéjében, — ugyanaz a gondolkodás, kérdezősködés, eszmélkedés nélkül való boldogság.

Nem akarok már semmit az élettől, nem vágyódom semmi után, ami ezután jó, mert tele

vagyok azzal a mérhetetlen, határtalan boldogsággal, amellyel a szerelem ajándékozott meg.

Azelőtt, ha kinéztem a rácsos kis ablakon, semmi mást nem láttam, csak a nagy épület szürke falát. Az a fal ma is ott áll még, de nekem úgy tetszik, mintha keresztüllátnék rajta, kinézhetnék a tavaszi tájra s éjszaka, amikor a nyitott ablakon át behatol a virágzó fák illata s valahol messze egy mélabús dal hangjai remegnek: szívem majd szétpattan örömeiben. Ilyenkor erősen, nagyon erősen odasimulok Otmárhoz s ha gyöngéden cirógatni kezd, minden meginog, minden eltűnik körülöttem s nem tudok semmi mást, csak azt, hogy: szeretek ...

S ha aztán fejemet keblére hajtom s lassan-lassan elszunnyadok, valami csöndes csudálkozás fog el s azt kérdezem: Lehetséges az, hogy ilyen boldog legyen valaki?

Így ültem hát az Irtüs partján, a messze-ségbe nézve s ahelyett, hogy fehéreneműt áztatam volna, azon gondolkoztam, hogy is volna, ha most idejönne Otmár és megcsókolna. Fülemben csengtek a dallamok, amiket játszani szokott, hallottam a zenét, amely el tudja mondani azt, amit semmi szó, semmi gondolat formába önteni nem tud. Nem, nem gondolkozom, csak átadom magam az érzésemnek, szerelmem muzsikájának, amely eszemet elhallgattatja, testemet megremegeti...

Jó ez? Rossz ez? Nem tudom, nem is tördöm velem. Élni akarok, élni szerelmemben, boldogságomban.

1921. JÚNIUS 2.

MA végre engedtem Otmár és anyám sürgetésének s elmentem az orvoshoz. Utóbbi időben igen sápadt vagyok s szemmelláthatóan lesoványodtam. Valami különös érzés szorongat, mintha súlyos követ hordanék magamban. A fejem szédül, sajátos keserű íz van a nyelvem.

A várószobában vagy húsz asszony ült. Valamennyinek a szeméből szenvedés, szomorúság, kínlódás beszélt. Leültem a legtávolabbi sarokba. Hirtelen rosszul lettem. Fantáziám minden erejével próbáltam valami szép, kellemes dolgot elképzelni, de nem sikerült. Szemem előtt folyvást annak a marhaszemnek tompa fénye lebegett, amelyet ma a közös étkezőben találtam a levesemben. Oly szörnyű élességgel állt előttem, hogy legapróbb részletét is láttam, még a fehér hályogfolt alakja is folyvást szemembe tűnt. Halálosan rosszul éreztem magam s már ki akartam menni, amikor egy sutogó beszélgetés elterelte figyelmemet ezekről a félelmes képzelődésekről s maradásra kényszerített.

Egy sovány, lenszőke hajú asszony, akinek meglehetősen színtelen, de mégis igen rokonszenves arca volt, így szólt a szomszédjához, egy bájos kis barna teremtéshez:

— Hát hiszi azt maga, hogy a férfi igazán képes megérteni az asszonyt? Csak percei vannak, amikor azt képzei, hogy nem tud asszony nélkül élni. Úgy jön ez rá, mint a vihar, mint az orkán, — most, most muszáj, hogy megkapja, aztán nem gondol rá többet, tovább-

megy, elfelejti. De mi, mi ittmaradunk, azzal, ami örökre a mienk, a gyermekkel. S ha mindig arra gondolunk, ha sohasem adjuk úgy oda magunkat, hogy egészen meg tudjunk feledkezni róla, akkor a férfi megsértődik, azt mondja, nem értjük meg a szerelmét, a szenvedélyét, nem tudunk fölemelkedni hozzá . . . Ó, mondhatom magának, gyűlölöm ezeket a perceket ... Ha az uram hozzám jön, megfogja a kezemet és megcirógatja s aztán úgy néz rám, mint egy állat, gyűlölni tudnám. Ilyenkor tudom már ... neki ez „boldog perc“, nekem végtelen kínszenvedés. Négy gyermekem van, mind a négy éhezik, fázik, az egészségemet tönkretette a sok abortusz s végeredményben ő is boldogtalan, mert szeret s kétségbeesik, ha a szenvedésemet látja. S mégsem tud másként viselkedni! ... Én már nem bírom, előbb-utóbb kénytelen leszek elválni tőle!

Fázni kezdtem, amint ezeket a félelmes szavakat hallottam, ezeket a borzalmas, reménytelen szavakat, a gyűlöletté váló szerelem szavait!

Kinyílt az ajtó s egy fiatal leány rontott ki rajta, — szép volt, de gyűlölet és düh torzította el az arcát, szeme könnyel volt tele. Sietős mozdulattal igazgatta meg félig nyitott blúzát s rohant a kijárat felé.

Egy darabig megdőbbent csönd uralkodott. Aztán egy idősebb hölgy folytatta azt a beszélgetést, amelyet a szerencsétlen szőke abbahagyott:

— No, mégsem olyan egyszerű a dolog! Lássa, a házasságban nem a lelki rokonság a legfontosabb, nem is az érdekközösség, hanem egyszerűen a fiziológiai elem. Nagyon sok asz-

szony maga bűnös abban, hogy a házassága összeomlik s a férje mások után szaladgál! Magam is sokszor hibáztattam az uramat s hallgattam meg az ismerőseim panaszait, de most, amikor már késő, belátom, hogy én voltam a hibás. Lássa, mi az ismeretségünk első napjától fogva megcsaljuk az urunkat! Megfogjuk kedves mosolyunkkal, csinos álarcunkkal, gusztusosságunkkal, bájosságunkkal. Úgy szeret minket, amilyenek leánykorunkban voltunk, aztán otthagy, amikor már nem vagyunk olyanok, amilyenek mutattuk magunkat. Mert hiszen mit lát kevéssel az esküvő után? Egy lomposan öltözött, fésületlen, mérges asszonyt, aki legföljebb idegenek miatt fárad azzal, hogy ismét elragadó legyen, mert a férje előtt nincs miért feszélyeznie magát! S mi a vége a dolognak? Ha a fizikai varázs eltűnik, vége a szerelemnek is, nem segít a lelki rokonság. így volt ez nálam is ... Az uram jó, finom, előkelő ember volt, s mégis elvesztettem, vagy talán éppen azért, mert olyan finom volt. Fel nem foghatta, hogy az én szememben minden fontosabb volt, mint az, hogy az ő számára szép legyek s megőrizzem a szépségemet. Mi asszonyok, s különösen mi orosz asszonyok, túlságosan nagyra vagyunk az intelligenciánkkal, pedig ezt legkevésbé s legutolsó sorban kívánják tőlünk a férfiak ... S mit használ a kötelességteljesítés, mit használ az, ha a gyerekeket mosdatjuk, a port letörölgetjük, ha főzünk és ruhát foltozunk, de megfeledkezünk az első kötelességünkről, arról, hogy feleségek legyünk a férfi oldalán!

Kisvártatva egy szobaleány odalépett hozzám és azt mondta:

— A kisasszony következik!

Jóformán félig sem nyitottam ki az ajtót, már rámkiáltott egy durva hang:

— No, meddig tart még? Azt hiszi, ma este akarok ebédelni?

Aztán megkérdezett:

— Mi baja van egyáltalán?

— Azt... azt hiszem, gyermekem lesz! — feleltem húzódozva.

Odalépett hozzám és megvizsgált, de olyan durván, hogy elhúzódtam tőle. Ez még jobban felbőszítette s a dolog azzal végződött, hogy kikerültem a szobájából s voltaképpen nem is tudtam, hányadán vagyok s rendben van-e minden.

Odahaza Otmár és anyám türelmetlenül vártak. Válasz helyett Otmár karjába vettem magamat, sírva fakadtam s azt mondtam:

— Sohasem megyek többé ehhez a doktorhoz!

Otmár karjába kapott, az ágyhoz vezetett s leültetett rá; szorosán hozzásimultam s talán öt perc sem telt belé, már el is aludtam. Meglehető soká alhattam; amikor végre fölébredtem, elszállt belőlem minden kellemetlen, nyomasztó érzés, csak a nagy-nagy boldogság töltött el: a gyermek! Megcsókoltam Otmárt, oly gyöngéden, ahogy csak telt tőlem s fülébe súgtam:

— Gyermekünk lesz! Muszáj, hogy fiú legyen s éppen olyan, mint te, drágám!

Közben egészen besötétedett. Otmár mind erősebben szorított magához s éreztem, ahogy szerelme belémhatol s átcsap a fejem fölött, mint egy végtelen folyam ... Milyen boldogság, milyen kibeszélhetetlen boldogság!

1921. JÚNIUS 5.

—ALJUSKA, drágám, menjünk sétálni egy kicsit! — mondta Otmár, amikor a könyvtárból hazatért. Éppen a vágón alatt hevertem, ahol néhány deszkából kedélyes kis helyet ácsoltunk össze magunknak s a szakácskönyvet olvastam. Szörnyen éhes voltam, aminthogy mostanában mindig éhes vagyok, mert azokat a borzalmas dolgokat, amiket a szovjetétkezésben kapunk, a legjobb akarattal sem tudom már legyűrni a torkomon, egyéb pedig jóformán nincs. Éppen sült malacról olvastam pohánka-kásával, amikor Otmár bemászott hozzám a vágón alá.

—No, gyere hát, nézd, milyen gyönyörű az este! — bízott.

—Azonnal, csak a sült malac receptjét akarom még végigolvasni!

Otmár szomorúan nézett rám. Becsaptam a könyvet, mert láttam, mennyire bántja, hogy kénytelen vagyok *olvasni* az evésről.

Kiértünk az Irtüs partjára. Lágy, meleg tavaszi este. A kis felhők, amelyek messze a szeppe fölött lebegtek, tompa rózsaszínű fényben rajzolódtak ki az orgonakék égen. A nap eltűnt már a látóhatár mögött, sűrű szürkesség kezdte beborítani a földet, csak egy-egy hosszú, zöld csík bukkant még föl az alkony homályából, ahol a német települők falvai vannak . . .

Lábunk alatt a folyó mormoló habjai; de a víz nem volt olyan morcos és komor, mint máskor, mormolásának egyhangú dallamán keresztülcsengett valami halk, barátságos hang, amely a szeppe titkairól énekelt.

A földből könnyű köd szállt fel, a fekete föld lélegzete, amely magába fogadja a tavaszt, — a tavaszt, amely a száraz cserjékből előcsókolta az apró zöld rügyeket! Az élet lehellete szállt föl a meleg, sötét földből, amely készülődött, hogy új életet szüljön a világra. Mint valami isteni varázs, úgy fogott körül a szülés örök, végtelen titka . . .

— Milyen csodálatos ma minden! — szoltam Otmárhoz, s odasimultam hozzá. Leültünk a part lejtőjén. A lábunk alatt leváló apró földkoloncok lassan gurultak le a folyóba.

Soká hallgattunk. Mind mélyebbre merültem a boldogság tengerébe, amely magába ölelt, amikor megéreztem magam körül a föld lehelletét. Bennem, az én testemben is mozdul már az új, zsendülő élet, én is új életet hozok a világra, mint körülöttem a föld, amellyel most egynek érzem magam. Istenem, mennyire szeretek minden életet s mily hálás vagyok neked, amiért kiválasztottál arra, hogy egy új teremtménynek adjak életet! A gyermekem! Szemem előtt láttam, éppen olyannak, aminőnek látni kívántam, amilyennek megálmodtam. Csöndesen nevettem magamban, úgy tele voltam boldogsággal.

Otmár csudálkozva nézett rám, az arcán gond és nyugtalanság látszott.

— Alja, — mondotta, — természetesen most már kétségtelen, hogy másállapotban vagy. De én . . . én félek . . . nem is merek arra gondolni, hogy mi lesz ebből!

A meleg szél a folyó fölé vitte azt a finom, megelevenítő illatot, amelyet a virágzó föld árasztott magából, odaát, ahol a német telepések rétjei és szántóföldjei húzódtak el.

— Alja, drágám! — folytatta kisvártatva Otmár. — Annyira féltelek! Ha valami bajod történnék! Nem, nem tudnám elviselni, hiszen nincs senkim, csak te!

Gyöngéden kezébe fogta fejemet s szemembe nézett. Aztán mindketten a messze-ségbe néztünk, ahol már semmi sem látszott, csak sötét szürkeség. Soká ültünk így, hogy meddig, nem tudom. Én az anya diadalmas örömevel, aki a zsendülő élet csodáját hordja magában, s szorosan hozzásímulva Otmár, szomorúan és kétségbeesve, mert féltette az egyetlen ember életét, akit szeretett.

Az egyetlenét; hiszen nem érezhetett még szeretetet az iránt a lény iránt, aki még csak körvonalakban lebegett az ismeretlen jövő sötét ködében, — de akit én már tisztán láttam magam előtt, oly tisztán, mint azt a megszámlálhatatlan fűszálat és rügyet, amelyet a tavasz most elővarázsol a földből. Otmár nem hallhatta a szülemlő élet hatalmas énekét... Nem hallhatta, mert túlharsogta az értelem hangja, az értelemé, amely a jövő lehetségeit és valószínűségeit hosszú menetben vonultatta föl, míg én tökéletesen belévesztem az anyaságnak tompa, primitív, időtlen boldogságába, amely egyesített mindennek szülőanyjával, a természettel...

1921. JÚNIUS 29.

AZT hiszem, megszoktam már az éhezést, mint minden ember Oroszországban, aki nem kommunista. De milyen gyötrő az éhség, ha áldott állapotban van az ember! Folyvást az

evésre gondolok, képzeletem mindenféle fantomokat varázsol elém: hol tokkal töltött kalácsot, jól füstölt halat, sokszor meg csak egy közönséges darab kenyeret, de valódi, fehér kenyeret. Hogy narancsra vagy szőlőre gondoljak, azt még a képzelet sem engedi meg nekem. Aztán újra meg újra fölmerül ez a kízó kérdés: vájjon az a táplálék, amit most az állam ad nekünk, elég lesz-e nekem és a gyermekemnek? Nem fogja-e a teste megérezni a hiányos táplálkozás következményeit? Sohasem sópánkodom ezen, de napról-napra nehezebben viselem el.

1921. JÚLIUS 13.

MÁR megint önkéntes szombati munka volt. Most sohasem múlik el szombat s vasárnap sem ilyen munka nélkül. Az én állapotomban különösen nehéz térdig vízben állni s aztán fahasábokat hordozni, ingadozó deszkapallón, a bárkából a partra.

Hideg, szürke, nyugtalan nap volt, az Irtüs hullámai haragosan, tompán zúgtak. Éhes, elkínzott emberek cipelték a súlyos nyírfahasábokat. Valamennyin meglátszott, hogy minden energiájukat össze kellett szedni, amíg testüket-lelküket rá tudták kényszeríteni erre a munkára.

— No, elvtársak, zendítsetek rá az Internacionáléra, mindjárt vígabban megy a munka! — kiáltotta felém a hivatalvezető, aki felügyelt a munkára. Mindnyájan engedelmesen kezdtünk rá a dalra. Metsző gúny gyanánt csengtek fülünkbe ezek a szavak:

„Fel, fel, ti rabjai a földnek,
Fel, fel, te éhes proletár . . .“

Igen, most aztán szabadok vagyunk és jólaktunk, annyi szent!

A legkínzóbb ebben a szombati önkéntes munkában az, hogy többnyire értelmetlen, teljesen hiábavaló munkát végeztetnek velünk. Például legutóbb is: parancs jön, hogy a könyvtár alkalmazottai kötelesek erről meg erről a bárkáról tüzelőfát kirakni. Kirakjuk, ekkor azonban kiderül, hogy a hatóság rossz bárkát jelölt meg, ismét vissza kell rakni mindent s a vasárnapot újra megteszik önkéntes munkanapnak, amikor a megfelelő bárkát kell kirakni . . .

Tegnap különösen kellemetlen volt nekem a munka, mert az ingadozó deszkapallón való járástól folyvást szédült a fejem.

Odamentem a hivatalvezetőhöz s azt mondtam:

—Kérem, elvtárs, engedjen haza, ebben az állapotban igazán nem tudok tovább dolgozni!

—Hja, az nem lehet, szerezzen orvosi bizonyítványt! Különben is, két hónappal a szülés előtt szabadságot kap, addig nem tehetek semmit.

Otthagytam s leültem egy gerendára, hogy legalább néhány pillanatig pihenjek. Ekkor odajött hozzám Otmár s amikor megtudta, miről van szó, azt mondta:

— Eh, füttyülj az egész szovjetköztársaságra, gyerünk haza! Azzal ugyan nem mentik meg, hogy egy-két fahasábbal többet vagy kevesebbet hordunk ki a bárkából. Nem nézhetem a kínlódásodat!

Kivártunk egy pillanatot, amikor a hivatal-

vezető éppen a bárkában volt s óvatosan elsurrantunk. Hazaérve tüstént lefeküdtem s egész nap nem tudtam többé felkelni. A fejemben forgott minden s úgy éreztem, hogy egy tagomat sem tudom mozdítani.

1921. JÚLIUS 20.

— NA, gyerekek, ma végre megkaptam a kinevezésemet a mi városunkba!

Ezekkel a szavakkal lépett ma délben apám a vagonba. Uram Isten, micsoda lárma lett erre, hogy kiáltoztunk, szaladgáltunk valamennyien össze-vissza! Egész életünk alapjában megváltozik, fenekestül fölfordul minden, s reméljük, hogy jobbra is fordul. Persze, nem egészen veszélytelen a dolog. Hallottunk már olyan esetekről, amikor visszahívtak valakit R . . .-be s aztán agyonlőtték, amiért két évvel ezelőtt Szibériába menekült a vörösök elől.

De hát hol és mikor van az ember csak félig-meddig is biztonságban? Az esetleges kellemetlenségek gondolata nem is tudta legyűrni a többit, s elűzte az az öröm, hogy végre ismét hazajutunk a mi egyetemi városunkba.

De a győzelmi hangulat hullámai hamarosan csöndesedni kezdtek. Az első pillanatban egészen megfeledkeztünk arról, hogy Szovjetországban élünk, ahol senki sem teheti azt, amit akar. Igen, apámnak zsebében van a parancs, amely R...-be küldi. De mi lesz velünk? Először is a munkahelyét senki sem hagyhatja el önhatalmilag, meg aztán van egy nemrég kibocsátott külön rendelet arról, hogy az úgynevezett kultúr munkások semmi körülmények közt nem hagyhatják

el Szibériát, mert itt nagy hiány van ilyen emberekben. Azt kellett tehát elérnünk, hogy vagy átrendeljenek bennünket Oroszországba, vagy R...-ből hívjanak meg. Tüstént nekiültem s írtam néhány levelet R ...-be, azzal a céllal, hogy az egyetem mint beiratkozott hallgatókat, visszatérésre szólítson föl bennünket. Amint ezzel elkészültem, elindultam, hogy ellátogassak a szibériai népművelő hivatalba.

Az óriási épületben, ahol most ez a hivatal, a SzibNarObrasz el van helyezve, csak úgy nyüzsögtek az emberek. Minden helyiség tele volt hivatalnokokkal, de akárkihez fordult is az ember, senki sem tudott semmit. Mindegyik ezt mondta:

— Hja, akkor menjen elvtársnő ehhez meg ehhez, ez az ő ügykörébe tartozik.

Ha aztán az ember az illető elvtárshoz fordult, bizonyosan továbbküldték megint. Így telt el több, mint három óra, amíg megtudhattam, hogy az Oroszországba való rendelés az osztályvezető döntésétől függ. Vercholancev osztályvezetőhöz azonban nem juthattam el, mert egy személyben több hivatalt is tölt be.

Egyáltalán szörnyű egy berendezés ez; az ilyen szovjetnagyság az egyik hivatalban vezető, a másokban igazgatósági tag, a harmadikban és negyedikben ismét másvalami, folyvást szaladgál egyik hivatalból a másikba; minden összezavarodik a fejében, mindig végtelenül izgatott s halvány sejtelve sincs arról, hogy mit kell tennie tulajdonképpen. Ennek következménye aztán az, hogy idegességét a látogatóin tölti ki. Megint több, mint egy órát vártam más, nálam fontosabb személyiségek társaságában; a titkára áttelefónált a GubNarObraszba; ott azt mondták neki.

hog az osztályvezető a GubOno-ban van, ott viszont azt állították, hogy éppen most ment el s bizonyosan egy anyavédőintézetben lesz, — és így tovább.

Végre érkezett a hivatalzárás órája s kénytelen voltam hazamenni anélkül, hogy bármit is elértem volna. A beszélgetésekből mindenestre megtudtam annyit, hogy az osztályvezető most Oroszországba való áthelyezéseket elvből nem ír alá. Ez nem hangzott valami vigasztalóan.

1921. AUGUSZTUS 1.

A SZÜLEIM már két nap múlva utaznak R ...-be és én még mindig nem értem el semmit, bár egész nap reggeltől-estig szaladgálok a szovjethatóságok útvesztőiben. Anyám folyvást sír, mert attól fél, hogy gyermekei kénytelenek lesznek magukra maradni Szibériában. Apám most engedélyt kér, hogy Oroszországba utazását elhalaszthassa egy héttel.

1921. AUGUSZTUS 5.

MA végre sikerült bejutnom Vercholancev osztályvezetőhöz. Várakozásom ellenére jó benyomást tett rám, — a legtöbb szovjetnagysággal ellentétben, nem fecsegett s igen tárgyilagosan beszélt. Magas, sovány ember, az arca sápadt, tele forradásokkal. Amikor az ügyemet előadtam, így szólt:

— Hallottam az előadásait, jártam a kiállításon is s minden nagyon tetszett nekem. De

nem engedhetem el, mert szükségem van magára s a férjére is, hiszen nagyon kevés munkaerőnk van itt, aki bírja a nyugateurópai nyelveket. Ugyanez vonatkozik az egyik hűgára is. A legfiatalabbikat magukkal vihetik a szülei Oroszországba, azt elengedem. Mit gondol, hova jutnánk, ha mindenkit odaengednénk, ahova menni akar? Hamarosan nem maradna Szibériában egyetlen ember sem, akinek a kulturális munka terén hasznát vehetnők.

Könyörgésre fogtam a dolgot, de hiába, kénytelen voltam szomorúan hazamenni. Hogy anyámat ne izgassam föl túlságosan, azt mondtam, hogy a kérdés még nincs véglegesen elintézve.

Így nem maradhat a dolog, valaminek történni kell. Az osztályvezető azt mondta: a törvény — törvény. De nem hiába tartja az orosz közmondás: a törvény olyan, mint a koci rúdja; amerre fordítják, arra megy.

1921. AUGUSZTUS 7.

AMIKOR a könyvtárban társnőim előtt panaszkodtam szerencsétlen esetem miatt, Szonvecska így vigasztalt:

— Ne szomorkodjék, Aljecska, biztos forrásból tudom, hogy Vercholancevet fölmentik a hivatalától; nincsenek vele megelégedve; ő is „egykori“ úriember, állítólag ügyvéd volt. Helyére az a Vorobjov kerül, aki nekem udvarol. Akkor bizonyosan tudok majd magán segíteni.

Gyöngé vigasz! Mikor lesz ez így? Az idő pedig sürget.

1921. AUGUSZTUS 9.

GYORSABBAN történt minden, mint remélhettem volna; Vercholancev kegyvesztetté vált. Szemére vetették, hogy nem alkalmazkodott a bolsevista vonalvezetéshez, túlságosan előtérbe tolt a kulturális munkát s elhanyagolta miatta a propagandát, mindenekfölött pedig túlságosan sok helyet engedett az alája rendelt intézményeknél az „egykoriaknak“. Áthelyezték Novonikolajevszkbe. A bolsevistáknak különben is az az elve, hogy senkit sem hagynak meg sokáig egy helyen, nehogy — amint mondani szokták — „megtollasodjék“. S hogy a dolog csakugyan úgy történjék, mint a mesében, a helyét Vorobjov, Szonyecska udvarlója kapta meg. Holnap megyek hozzá.

1921. AUGUSZTUS 10.

MA voltam Vorobjovnál. Távolról sem értelmes külsejű fiatalember, helyesebben mondva, fiú, legföljebb huszonöt éves. De azért rokonszenves, nyíltszívű, jóindulatú ember hatását teszi. Természetesen csontja velejéig pártember, hiszen különben meg sem kaphatta volna ezt a fontos állást. Ellentétben az elődjével, származás tekintetében is teljesen kifogástalan; apja cipészsegéd volt, anyja mosónő. Az ilyen származás ma aranyat ér s ha valaki olyan meg gondolatlan volt, hogy az értelmiséghez tartozó szülőket választott, súlyos hibát követett el s most keservesen meglakol érte.

Vorobjov elvtárs rendkívül barátságosan fogadott.

— Úgy, úgy, hát Oroszországba akar repülni, galambocskám? — nevetett rám.

— Igen, nagyon szeretnénk odakerülni, — feleltem, — először is, mert a szüleim Oroszországba mennek, másodszor meg, mert szeretnők az egyetemi tanulmányainkat bevégezni.

— Először is a szülei — nevetett, — ez nem helytálló ok, mert a szülő, az előítélet a cárok idejéből. Ami az egyetemi tanulmányok bevégzését illeti, az sem ok, mert minek az egyetemet elvégezni? Nézzen rám, én osztályvezető lettem a SzibNarObraszban, pedig nem végeztem egyetemet, csak falusi népiskolát s egy-két különböző tanfolyamot. De azért mégis elengedem mindnyájukat Oroszországba, sokkal helytállóbb okból: tudniillik Szonyecska kért meg a maguk érdekében. Mihelyt R...-ből megérkeznek a felhívások, elutazhatnak. Ellenszolgálat fejében azonban azt kérem, hogy maga is szóljon értem egy jó szót Szonyeckánál!

1921. AUGUSZTUS 12.

MA végre megérkeztek az írások R...-ből; barátunk, Zavadovszki professzor gyorsan és fényesen elintézte az egyetemen ezt a bonyolult ügyet. Hazamegyünk hát! Olyan vagyok, mint az alvajáró. A széles, piszkos utcák, a kirgizek és tevéik, a nehéz zöld ablakpárkányos házak, ez az egész óriási, félelmetes Omszk, ez a végtelen, titokzatos Szibéria, — mindez máris oly valószínűtlen, elméleti valamivé vált a szememben, pedig még nagyon is benne vagyok! Még néhány nap, talán már holnap utazunk hazafelé!

— Igazán, nem akarsz elbúcsúzni Igortól?
— kérdeztem Natasát.

— Persze, hogy nem! Minek? — volt a válasz.

1921. AUGUSZTUS 14.

MEGHATÓAN búcsúztunk Omszk városától. Megjelent valamennyi gyerek, akinek mesét mondtam s majdnem valamennyi menekült, akivel ezekben a nehéz hónapokban megismerkedtünk.

Közben, minél inkább közeledett a búcsú órája, annál jobban kezdett félelemre válni az örömünk. Vájjon nem járunk-e úgy, mint sokan mások, akik visszatértek szülővárosukba s ott a cseka fogadta őket?

1921. AUGUSZTUS 15.

LASSAN halad a vonat. A vagonjainkat egy tehervonathoz kapcsolták.

Velünk szemközt, csaknem szakadatlanul, evakuáló vonatok jönnek, a Volga-menti és északi ínséges területekről. A marhakocsik tele vannak zsúfolva emberrel s férfiak, asszonyok, gyermekek fürtökbe tapadt férges módjára szoronganak egymás hegyén-hátán. De hát emberek ezek még? Soknak nincs már foga, az ínye véres, arca zöldes-szürke, mint a szeppe földje, amelyen reménytelenül hervadoznak a növényzet utolsó maradványai. Legtöbb gyerek jóformán meztelen. Vastag, dob formájára felpuffadt hassal kuksolnak a helyükön; karjuk, mint valami vékony

pálcika, erőilenül lóg le. De legszörnyűbb a szemük: mereven, tompán, az örültséget követő eltompultsággal néznek maguk elé. Meglátszik ezeken az embereken, hogy kimondhatatlan borzalmakat szenvedhettek végig, de ennek a szenvedésnek már vége. Már csak a kialvóban lévő láng lobban fel bennük utoljára.

Feltűnik nekem, hogy a szerencsétlenek közt különösen sok tatár van, s Otmár megállapítása szerint nagyszámú német is, a Volga vidékéről. A nagy többség azonban orosz, aki tudja, hogy sorsa a szenvedés.

A legtöbb szerencsétlen mozdulatlanul, részvétlenül üldögél a vagonja padlóján s képtelen arra, hogy bármivel is megpróbálkozzék nyomorúságos élete fenntartásáért. Amikor a vonat megáll, csak kevesen másznak ki a kocsiból, hogy a többi vonatok utasaitól egy darab kenyeret kolduljanak. Ezt is kevesen bírják már, de annyi ilyen vonat van, hogy ez a kevés is óriási számmá dagad s minden vagonablak előtt száz meg száz kiaszott kar nyúlik fel csökönyösen és reménytelenül. De még ha a többi vonatok utasai nem volnának maguk is éhező szovjetpolgárok, ha odaadnák is mindenüket, az is csak forró kőre hullatott vízcsepp volna.

S ez a színjáték megismétlődött a végtelen útvonal minden állomásán, mindenütt megszámlálhatatlan ezrei nyüzsögtek az éhezőknek! Omszkban suttozták, hogy odaát Oroszországban százezerszámmra hálnak éhen az emberek. Nem hittük el, túlzásnak tartottuk. Most már elhisszük, sőt tudjuk; a valóság oly borzalmas, hogy azt már szóval kifejezni sem lehet. Visszameiékszünk azokra a vonatokra, amelyekben annakidején a fehérek menekültek a vörösök

elől, Szibéria felé; most ismét ilyen borzalmas menet árad végig ezen a boldogtalan vaspályán. De az akkori menekülés gyerekjáték volt ahhoz képest, amit most láttunk. Most tudjuk: ha akkor a vörös hadsereg tízezerszámra hajszolta az ártatlanokat maga előtt a halálba, most már milliók vannak, akiknek a kommunizmus az életébe került. Csakhogy most már bizonyosan nincsenek többé burzsujok közöttük, most már valóban az orosz népet hajszolják halálba a felszabadítói!

1921. AUGUSZTUS 17.

MÉG egy útitársat kaptunk Oroszország felé, egy Vitya Akulov nevű diákot; szülővárosáig, K...-ig szándékozik velünk tartani. Elutazásunk előtt az utolsó pillanatban kért engedelmet tőlünk, hogy velünk jöhessen s természetesen nem tagadtuk meg. Szomorúan, szótlanul ült egy sarokban. Amikor a szomorúsága okát kérdeztem, elkezdte kiönteni a szívét:

— Két sajtós írást kaptam a nővéremtől K...-ból. Az egyikben hív, hogy térjek vissza, egészen egyedül van s elemésztí az utánam való vágyakozás. De már a következő napon ezt a levelezőlapot kaptam.

Átadta nekem s elolvastam:

„Meg kell vallanom az igazat: egyáltalán nem vágyakozom utánad. Nemrégiben találkoztam egykori játszótársaddal, Lucsinnikovval s közölnöm kellett vele a címedet. Most igen magas állást foglal el. Ne utazzál haza, tudod, hogy a városunk klímája nem tenne jót a te gyöngé tudódnak ...“

— De Vitya, — mondtam, — hát hogy lehet az, hogy ezt nem érti meg? A levelet a cseka kényszerítésére írta a nővére s utóbb azért küldte a levelezőlapot, hogy figyelmeztesse magát. Azért írt levelezőlapot és nem levelet, hogy föl ne keltse a cenzúra figyelmét. Semmiesetre se térjen vissza K...-ba! Egyébiránt kicsoda ez a Lucsinnikov?

—Kortársam, aki a szomszéd házban lakott s állandóan lopta a cseresznyét a kertünkben. Akkoriban ki nem állhatott, mert sokszor rajtakaptam és elpáholtam. Később elvesztettem a szemem elől, de hallottam, hogy most a csekánál van ... Igaza van, ilyesvalamit gondoltam én is. De mégis haza kell mennem, nem tehetek másként!

—Ezt nem értem. Ha egyszer veszedelemben forog az élete ...

Folytatni akartam, de éppen megálltunk egy nagyobb állomáson s forró víz szerzéssel, meg egyéb fontos dolgokkal kellett törődnünk.

1921. AUGUSZTUS 18.

ESTE volt. Iszonyúan rázott a vonat; hideg szibériai őszi este volt. Csupasz mezők, álmodó erdők száguldtak el mellettünk. A vonat Őrjögő sebességgel rohant.

Vitya ott ült mellettem. Egyszerre csak gyámoltalan mosolygás húzódott végig az arcán s rámnézett nagy, sötét szemével.

— Talán mégis csak megbocsátják nekem, — mondotta, — hogy a fehér hadseregben szolgáltam. Hiszen be kell látniok: apámat, anyá-

mat agyonlőtték; mit tehettem volna egyebet?... Talán megbocsátják ... Hisszen úgy szeretnék még élni...

1921. AUGUSZTUS 19.

ÉJ derekán fölédtem s az volt az érzésem, hogy valami szörnyűségnek kellett történni. Amint kissé magamhoz tértem, világossá vált előttem a dolog. Az egész nap látott szörnyű képek nehezdedek most rám súlyos teher gyanánt. Az éhezők, akikkel egész nap minden állomáson találkoztunk, hosszú vonatokban, marhakocsikba összezsúfolva s akik tompa, örült szemükkel és sovány kezükkel kenyéért könyörögtek! Hány száz ilyen kéz nyúlt ma felénk s hány százan suttogták, — hiszen beszélni már nem tudnak, — chlebl chleb! kenyeret! kenyeret! S az a reménytelen kifejezés a földszínű, fakó arcokon, amikor meghallották a választ, amelyet előre tudtak már: nyetu, — nincs!

Egész nap úgy látja az ember ezeket a dolgokat elvonulni maga előtt, mint egy pokolbeli álom képeit; a borzalom sokkal nagyobb, sem hogy a lélek egész valóságában befogadhatná magába. De éjszaka visszatérnek ezek a kezek, ezek a szemek, előtörnek az öntudatlanság homályából, megfoghatatlanul, tetetlenül, de annál nagvobb erővel. Csak most élem át az egész valóságot, a maga szörnyű kegyetlenségében és értelmetlenségében s ilyen pillanatokban az egész emberi élet örült lázalomnak rémlik előttem

Csak lassan tudtam annyira amennyire kitépni magamat ennek a lidércnek karmai közül,

lassan találtam meg az utat egy másik, fényesebb világ felé; eszembe jutott ismét, hogy szeretek, hogy szeret valaki, hogy boldog vagyok. A látomások ismét tünedezni kezdtek. De valami mégis ottmaradt utánuk: az az érzés, mintha ez a boldogság végeredményben mégsem volna az enyém, mintha meg nem érdemelt, lopott jószág volna, mintha semmi jogom nem lenne erre a boldogságra, mert megakadályoz abban, hogy teljesen résztvegyek a Mindenki végtelen fájdalmában.

Erősen mozgolódhattam, mert Vitya halkán megszólított:

—Alexandra Lvovna, nem alszik?

—Nem, — feleltem.

—Beszélhetek magával egy kicsit?

—Természetesen!

—Igazán nem bírom tovább ily egyedül ezt az éjszakát, amely talán utolsó éjszakám.

A vonat ekkor hirtelen megállt. Lámpavilág csíkjai villantak át az ablakon. Egy rekedt hang éppen a mi vagonunk előtt azt kiáltotta:

—Ennek a vagonnak a tengelyei hőnfutottak! Le kell kapcsolni!

—Eh, hát hőnfutottak! Útközben ebben a hidegben majd csak lehülnek megint. Ugyan messzire jutnánk manapság, ha ilyen semmiségek miatt minden vagonat lekapcsolnánk! — válaszolta egy másik hang.

—Igazad van, menjen csak tovább! Úgy sincs már az egész köztársaságban egyetlen egy ép vagon se! Meehett!

—Hallotta, Alexandra Lvovna, mit mondott ez a vasutas? Egyetlen egy ép vágón sincs! De hogy egyetlen egy ép ember sincs többé a Szovjetköztársaságban, arról nem beszélt. Min-

den orosz lelkébe úgy hatol most be a csekától való félelem, mint a húsba a hegyes karó . . .

A vonat ismét örült sebességgel haladt tovább s a mi vagonunk minden eresztékében recsegett, mintha perceken belül szét akarna esni.

—Bárcsak késnénk, legalább egy óracs-kát! — mondta kisvártatva Vitya. — Mért is ragaszkodik az ember olyan erősen az élethez!... De azt hiszi, hogy legalább a kommunisták nyugodtak Oroszországban? Szó sincs róla! Állandóan fölkelésektől, merényletektől rettegnek... Nem, egész Oroszországban egyetlen ember sem tud nyugodtan aludni... És Európában, ott bizonyosan nyugodtan alszanak az emberek. Egyszerűen lefekszenek, jóéjszakát kívánnak egymásnak és alszanak . . . Egyébként nem tűnt fel ez magának? Oroszországban az emberek megszoktak arról, hogy jóéjszakát kívánjanak egymásnak. Nem is tehetnék, hiszen ördögi irónia volna . . .

—Valóban, — feleltem meglepetten, — eddig nem vettem észre, de csakugyan így van!

—No, lássa. Igazán el sem lehet képzelni, hogy ezek az utóbbi évek mennyi emberi dolgot vettek el az ember életéből. ..

Milyen szép is volt az ifjúságunk! Akkor egyszer szerelmet akartam vallani magának s nem tudtam, hogyan fogjak hozzá. Vásároltam egy bokréta hóvirágot és sokáig rakosgattam össze a szavakat, amiket mondandó voltam. Akkor maga éppen szembejött velem s fehér kalapjában, fehér köpenyében olyan volt, mint a tavasz. Hátraléptem, nehogy meglásson Ugyanannál az asszonynál vett egy hóvirágbokrétát, akinél én vásároltam magának. De az öröm és boldogság kifejezése, amellyel a virá-

got nézte, világosan elárulta nekem, hogy reám már nincs szüksége. Nagyon szerencsétlen voltam s szerettem volna meghalni. Meghálni, igen, de a maga közelében... No lássa, most talán teljesedik a kívánságom ...

—De az Isten szerelméért, Vitya, magyarázza meg nekem, hogyha ott K...-ban akkora veszedelem vár magára, miért utazik oda? — szakítottam félbe. — Szálljon ki a legközelebbi állomáson, meneküljön el valahová!

—Csak huszonnégy évet éltem át ebből az életből, de oly fáradt vagyok már — nincs kedvem tovább harcolni és menekülni. S különben is azt hiszi, a cseka nem találna meg akárhol? Nem, nem bírom már tovább az örökös bujkálás és menekülés kínjait. Inkább jöjjön a bizonyosság! S aztán, ha egyszerően hazautazom K...-ba, talán mégis megbocsátanak nekem s futni engednek ...

Ismét állomásra értünk. Néhány ember megint kalapált valamit a kocsinkon, összevissza hangokat hallottunk, aztán valaki azt kiáltotta:

—No, K...-ig elmegy, aztán vége!

—Hallotta, Alexandra Lvovna? A kocsit gondolja, de rám vonatkozik, amit mond! K...-ban végem lesz! Igen, így lesz ... Kiszállok, a nővérem vár s a háta mögött már ott áll a cseka embere, hogy magával vigyen. Aztán következik a halál, a szörnyű halál, a cseka pincéjében... Ó, pedig hogy szeretnék élni, élni ...

Félóráig hallgathattunk s akkor újra megszólalt Vitya:

— Emlékszik még a diákbálra, amikor magával együtt rendező voltam s maga az Istenbe vetett hitéről beszélt nekem? Gyakran

gondolkoztam ezen s próbálgattam a maga Istenét megtalálni, de nem sikerült; az apám gyerekkorom óta elvett tőlem mindent, ami képessé tehetett volna a hitre. De most, most szükségem van Istenre, nem lehetek meg Isten nélkül, most, amikor előttem áll a halál, most kell nekem az Isten ... Alexandra Lvovna! Vájjon mellettem áll-e majd a maga Istene, még hogyha én nem tudtam is megtalálni?

— Mellette fog állni, nem hagyja el!

Közben halványodni kezdett az éjszaka. Gyöngé, tejfehér derengés hatolt át a kis ablakon. Rosszul éreztem magam, össze-vissza rázott a vágón. De ekkor egyszerre valami egészen új, szokatlan dolog történt velem, valami, ami majdnem megijesztett s ugyanakkor mégis mélységes örömmel töltött el: először mozdult meg bennem a gyermekem! Új élet, új ember keletkezett bennem! Mi lesz belőle? Hogyan fog élni? Micsoda titok! Azért az egyért imádkoztam áhítatosan: járja Istenben az élet útját. Akkor jól lesz minden ...

A vonat fékezni kezdett s egy durva hang azt kiáltotta:

— K...!

Vitya kezét nyújtott nekem. Jéghideg volt a keze.

— Isten önnel, Alexandra Lvovnal — mondta remegő hangon. — Segített nekem, hogy kibírjam ezt az éjszakát, talán utolsó éjszakámat. Köszönöm. S most igazán hiszek abban, hogy Isten nem fog megfélekezni rólam a túlvilágon.

Ekkor fölébredt apám.

— Micsoda? Már K...? — kérdezte cso-

dálkozva. — Hiszen akkor el kell válnunk magától, Vitya!

Most fölébredtek a többiek is. Közben megállt a vonat s Otmár segítette Vityának a nebéz ajtót félretolni. Sokáig tartott, amíg csikorogva, recsegeve kinyílt. Odakünn hideg, ködös őszi reggel feküdte meg a síneket. Ránéztem Vitya arcára. Sápadt volt, földszínű, szinte olyan, mint az a megszámlálhatatlan ezernyi arc, amellyel az éhezők vonatain találkoztunk.

A Perronon nyüzsögtek az emberek. Néhányan kiváltak a tömegből s odajöttek a vonatunkhoz. Nem voltak sokan s Vitya hamarosan fölfedezte köztük a nővérét. Egy nagy, barnaszemű, halvány asszony zsebkendőjével integetett neki s a tekintete gyöngédséget, de még inkább félelmet fejezett ki.

Vitya elbúcsúzott mindnyájunktól és kiszállt. Nővére a nyakába borult. Ekkor fölbukkant mögöttük egy fiatalember, a cseka egyenruhájában. Rátette kezét Vitya vállára s megkérdezte:

—Maga Viktor Vasziljevics Akulov?

—Az vagyok, — felelte elsápadva Vitya.

—Akkor felszólítom, hogy kövessen.

A cseka embere és Vitya eltávoztak, a nővére kis távolságról követte őket.

—Vájjon hova viszik szegény Vityát? — mondta Natasa.

—Oda, ahová most Oroszországban minden tisztességes embert visznek s ahonnan nincs többé visszatérés! — mondta sötétben apám, azzal beburkolózott a takarójába s a falnak fordult.

Tudom, arra gondolt, hogy őt ugyanez a sors várhatja a mi városunkban.

Ezen a napon sokat megértünk még.

A vagonunkban ültünk s még forró vízért sem mertünk menni az állomáson, nehogy valaki fölismerjen s kellemetlenségeket okozzon. Éppen ebédhez készülődtünk, amikor valaki kopogtatott az ajtón s megkérdezte:

— Ez a Rachmanov doktor vagonja?

Riadtan ugrottunk föl, de nem adtunk életjelt magunkról. A hang azt parancsolta:

— Tüstént nyissák ki!

Nagy üggyel-bajjal széttoltuk a nehéz ajtót. Odakünn egy fiatal, pirosarcú egyenruhás ember állt. Csak egy pillantást kellett vetnünk rózsapiros, kihízott arcára s az oldalán viselt revolverre: mindjárt tudtuk, hogy a cseka emberével van dolgunk.

—Maga Rachmanov doktor? — kérdezte apámtól.

—Az vagyok.

—Szibériából tér vissza, ahová a fehérekkel menekült?

—Úgy van, — felelte szilárd hangon apám.

—Ez itt a családja?

—Igen!

—A katonai körzet parancsnoka, Gorbunov elvtárs elrendelte, hogy családjával együtt jelenjék meg nála! A lovak már várnak a pályaudvar előtt.

Egymásra néztünk; halálosan elsápadtunk valamennyien. Csak Otmár állt nyugodtan s oly derűsen nézett maga elé, mintha ez a legközségesebb dolog lenne a világon. Szegény Otmár, sohasem fogja megérteni, mire képesek itt az emberek; tudja, hogy van cseka a világon, de mégsem érti . . .

—Gorbunov? — ismételte anyám ezt a nevet, merev ajakkal. Emlékeztünk tudóvészes arcára, égő fekete szemére, hosszú, vékony, átlátszó orrára, s a gyűlölködő kifejezésre, amely arcát eltorzította, amikor annakidején halálra kereste a nagybátyámat.

—Addig lezárom a vagont. A kulcsot aztán megkapják a pályaudvar parancsnokságánál! — mondta a fiatalember.

Hallgatva mentünk utána s beszálltunk egy nagy landauerbe, egy olyan pompás fogatba, aminővel azelőtt csak a leggazdagabb emberek büszkélkedhettek. Két nagyszerű hollófekete ló villámsebesen vitt végig a város hosszú, széles utcáin. Nem voltunk olyan hangulatban, hogy megfigyeléseket tegyünk, de akarva, nemakarva látni kellett, hogy itt is, mint mindenütt, csupa rongyos, kiéhezett alak lődörög az utcán, a házak omladoznak, a kirakatok helyén sötét, üres lyukak tátonganak. Ez hát K ..., amely azelőtt büszkén hirdette magáról, hogy leggazdagabb városa az egész vidéknek!

Végre megálltunk egy villa előtt, amely a körülötte lévő épületekhez képest valósággal feltűnően jó állapotban volt. Egy katona kinyitotta a kaput s fölvezetett bennünket a vörös szőnyegekkel borított márványlépcsőn. Odafele fehérkötényes szobaleány fogadott s kért, hogy tegyük le a holminkat. Segített is s mi majdnem szégyenkeztünk, ütött-kopott, elnyúsott felsőruháink miatt.

— Tessenek a szalonban várakozni!

Beléptünk. Nagy, világos, magas helyiség volt. Az első, ami a szemünkbe ötlött, a nagy fehér perzsaszőnyeg volt a szalon közepén. Nagyszüleim szőnyege volt, amelyet valamikor

egyenesen Perzsiából hozattak, mesterműve a perzsa szőnyegcsomózó művészetnek. Nem lehetett tévedni, ugyanaz a szőnyeg, kék és sárga virágaival! Hallgatva néztünk egymásra... Szőnyegek mindenütt, a padlón, a falakon, a díványokon.

— Nézz oda! — suttogta anyám. — Nagypapa arcképe!

S valóban, a falon, két ablak közt, nagypapám nagy, olajfestésű képe lógott, megszólalásig hasonlatosan. S ami a legérdekesebb: nem is tudtunk ennek az arcképnek létezéséről.

—Nézd csak, ez a szekrény nagypapa dolgozószobájából való! — szólalt meg ismét anyám.

—Ez a dívány pedig Lavrov ügyvéd szalonjából került ide, pontosan emlékszem rá! — vágott közbe Natasa. — Mennyit játszottunk rajta!

Így ismertük föl sorjában Sarov doktor tükrét, a kormányzó házából való fiókos szekrényt s még sok más tárgyat. Apám egész idő alatt körülnézegetett, de egy szót sem szólt.

Erre kinyílt egy ajtó s belépett a Gorbunov házaspár. Akárcsak mi, ők is megdermedtek első pillanatra a bámulattól; egyikünk sem készült el arra, hogy a többieket ennyire megváltozva látja viszont.

— No, maguk ugyan megöregedtek és lerongyolódtak! — mondta Gorbunov nyers, jóindulatú nevetéssel. — Meglátszik magukon, hogy nem valami híres konyhán élnek! Hja ja, nem olyan kedélyes dolog ám a vörösök elől elmenekülni!

Gorbunov vadonatúj, rendkívül elegáns egyenruhát viselt, de arca épp olyan sápadt volt,

mint azelőtt, talán meg sápadtabb s a szemében éppen olyan szenvedélyes tűz égett. Tüstént láttam, hogy a tüdővész tovább végezte rajta munkáját s meggyőződésem, hogy ez az ember nem ér meg több tavaszt. A felesége ellenben ragyogó színben volt s valósággal pompásan, ámbár izléstelenül öltözködött.

— Persze, hogy rossz dolgunk van, hiszen szegény ördögök vagyunk, — mondta apám. — De nézd csak, hogy laknak a burzsujok!

Apám szavai gorombán, élesen hangzottak. Ijedten néztünk rá. Sápadt volt, de nyugodt; azok után, amiket itt látott, nem tudta fékezni magát, bár éreznie kellett, hogy az életével játszik.

Gorbunov arcát sötét pirosság öntötte el s így szólt apámhoz:

— Maga vendégem s férje Lidia Nikolajevnának, Nikolaj Michailovics leányának, akit tisztelek. Máskülönben rosszul járhatna. De amint mondtam, vendégem s orosz ember szemében szent a vendég!

Apám erre is válaszolni akart valamit, de anyám megrángatta a kabátja ujját s hallgatott.

— Tessék asztalhoz ülni! — mondta Gorbunov. — Nagyon örülök, hogy találkozhatom magukkal; tiszta véletlenségből tudtam meg, hogy ma átutaznak a városon. Elhatároztam, hogy meghívom. Máig sem tudom Nikolaj Michailovicsot elfelejteni. Lássák, még arcképet is festettem róla fénykép után egy művésszel. Úgy-e, nagyon hasonlít?

Átmentünk az ebédlőbe. Itt is eszünkbe jutott a nagyapánk; mert ilyen ennivalókat s ekkora bőségben azóta se láttunk, hogy utoljára nála ünnepeltük a húsvétot. Vörös és fekete ka-

viár, tok, füstölt hal, mindenféle finom halkonzerv, torta, töltött kalács, szóval mindaz, amiről azt hittük, hogy nyoma sincs már Oroszországban. S mindez a legdrágább edényekben. Fehérkötényes szobalány szolgált fel. Fedoszja Ivanovna, Gorbunov felesége, osztani kezdett.

A leány ekkor behozta a szamovárt. Nagypám súlyos ezüst szamovárja volt, amellyel mindig büszkélkedett. Láttára könny szökött anyám szemébe. Mindnyájan észrevettük, de senki sem szólt egy szót sem.

—Hát miért nem látnak hozzá? — fordult apámhoz Gorbunov.

—Köszönöm, jóllaktunk! — felelte.

—Már hogy laktak volna jól, hiszen meglátszik magukon, hogy éhesek!

—Nem, igazán jóllaktunk — ismételte apám energikus hangon.

Most Gorbunov asszony kezdett kínálkozni s rábírt bennünket, hogy legalább látszatra hozzálássunk. Az étkezés igen egyhangú volt, jóformán csak Gorbunov beszélt; elmondta, milyen előkelő állása van most s mennyire örül, hogy a burzsujok legyőzése után résztvehet az új társadalom fölépítésében. Lelkes szavakkal beszélt, de az arca meghazudtolta. Nem meglepő látszott rajta, hanem gyűlölet és nyugtalanság s aligha tévedek, ha azt mondom, hogy félelem is. Félelem a haláltól, amelynek borzalma semmiféle vigasz nem enyhíthette.

—Megijedtek, amikor azt hallották, hogy én hivatam magukat? — fordult aztán Gorbunov apámhoz, aki egész idő alatt hallgatva ült helyén.

—Ugyan miért ijedtünk volna meg? — felelte nyugodtan apám. — Annyi mindent lát-

tunk már, annyit átéltünk már, hogy minket nem ijeszt meg semmi. Egyszer úgyis meg kell halni; hogy egy kicsit előbb, vagy később, az nem jelent sokat!

Gorbunov érdeklődve nézett apámra.

— Mondja, hogyan tudja oly nyugodtan várni a hálál közeledését? Megszámlálhatatlan kivégzésen vettem részt s meg kell vallanom, sok burzsuj igazán értett hozzá, hogyan kell meghalni.

— Igen egyszerű a dolog, elég hozzá az Istenbe vetett hit, az a hit, hogy nincs vége mindennek, amikor ez a nyomorúságos földi élet végetér. Talán maga sem felejtette még el ezt a szót: „Jöjjetek hozzám valamennyien, akik megfáradtatok és megterheltettek ...“

Egyébiránt, ha már ezekről a dolgokról beszélünk, nem tudná megmondani, mi történt azzal az Akulov nevű diákkal, akit ma reggel elvittek a vagonunkból?

— Akulov? Egykori fehér tiszt, ugyebár? — kérdezte Gorbunov s az ajka megvető mosolyra rándult. — Valószínűleg elintézték már!

— Már! — kiáltotta fel riadtan apám.

— No, ha annyira érdekl, tudakozódhatom.

Gorbunov felállt, odament a telefonhoz s felhívta a csekát.

— Ma reggel elfogtatok egy Akulov nevű diákot. Mi történt vele? Igen? ... Mikor? ... Mingyárt reggel? ... Köszönöm!

Gorbunov letette a kagylót s visszatért az asztalhoz. Mogorva hangon mondta:

— Elintézték!

Erre fölálltunk és búcsúzni kezdtünk. Nem

marasztaltak. A kocsi ismét kivitt a pályaudvarra.

Szomorú voltam. Emlékezetemben a vad, kegyetlen, vérszomjas Gorbunov élt, a proletár, aki pokoli, őrült gyűlöletet érzett a polgárság iránt. Félelmes, leverő kép volt az, amit emlékezetemben magammal hurcoltam. De egy dolog megóvott attól, hogy emiatt az ember miatt az egész emberiséget megutáljam: legalább olyan ember volt, aki egy eszméért tette mindazt, amit tett. De most ugyanaz a Gorbunov, aki annakidején a maga eszméjével eltelve, egyetlen kopeket sem vett el a nagyapám vagyónából, maga is burzsujjá vált, ugyanolyanná, mint azok, akiket meggyilkolt! Ha ezt elmondják nekem, nem hiszem el senkinek; de most tulajdon szememmel láttam! Igen, Gorbunov legyilkolta a burzsujokat, de a burzsóázia győzött, mert Gorbunov maga vált burzsujjá.

1921. AUGUSZTUS 22.

KORA hajnalban érkeztünk meg a városunkba. Az ablakok előtt sűrű köd s amikor a kis ablakot félig kinyitottam s kinéztem az égre, csak fehér falat láttam magam előtt.

—Hová kerül ez a kocsi? — kiáltotta a közelünkben egy rekedt hang.

—Holtvágányra, s a másik is! — kiáltotta egy másik, éppen olyan rekedt hang. Megértettem, hogy a mi vagonunkról és Filippov felcser vagonjáról van szó.

Szülővárosom, csöndes, kedves városom! Ahol gyermekségem és serdülő korom éveit el-

töltöttem! Hogy összeszorult a szívem félő örömeben, amikor viszontláttalak! Mennyi emlék, mennyi kép rohant meg egyszerre: s mennyire féltem mégis ettől a találkozástól, azoktól az emberektől, akik itt élnek. Más emberré váltam, egészen mássá, mint az volt, aki hosszú idővel ezelőtt hátatfordított ennek a városnak!

Ekkor eszembe jutott egy mondás, amelyet olvastam valahol: „Engedd, Uram Isten, hogy öreg koromban ne találkozzam azokkal, akik ifjan szerettek ...!“ Csodálkoztam, hogy miért éppen ezek a szavak jutnak eszembe s tünődésem közben rájöttem, hogy valóban attól félek: összetalálkozhatom valamelyik régi ismerősömmel, — s félelmem oka az, hogy ilyen rosszul vagyok öltözve! Pedig mindig megvettem minden külsőséget és sohasem törődtem sokat a ruháimmal! De most valósággal fizikai fájdalmat okozott nekem, amikor elképzelttem, hogy az emberek azt mondják:— nézzétek, milyen sápadt, beesettarcú madárijesztő lett ebből a csinos, elegáns leányból!

De úgy látszik, a város is szegyeit a szemem közé nézni. A szó szoros értelmében nem ismertem rá a városomra. Legfőképpen a félelmes csönd döbrentett meg. Mintha kihalt volna a város. Az utcák üresek, csak itt-ott surran el egy asszony, égy vödör súlya alatt görnyedve. Az arcok soványak és sápadtak, úgyszólván mindenki rongyokba van burkolva. Hogy elszörnyedtem, amikor egyik ilyen alakban ráismertem Vasziljevszki mérnök feleségére! A vödörhordó rúd alatt meggörnyedve, valóságos öreg asszonyként vonszolta tagjait az utcán, ócska katonaköpenyben és rongyos bakancsban. Rámismert ő is.

—Aljecska, — mondta fáradt mosollyal, amelyet tökéletes részvétlenség kifejezésének is lehetett tekinteni. — Hát maguk is visszajöttek?

—Vissza, — feleltem, s gépiesen hozzá akartam még tenni: Hogy van? de ez az ostoba kérdés még idejében torkomon akadt. Csak azt kérdeztem:

—Hogy van Lidocska és Valja?

—Ó, ne is kérdezze, olyan beteg mind a kettő!

Remegett az ajka, mintha sírni készülne. De erőt vett magán s szívesebb hangon folytatta:

— Kérem, látogasson meg, de most a pincében lakom saját házamban, s még onnan is ki akarnak dobni! — s ismét remegni kezdett az ajka. — Iván Petrovics, az uram, bízott abban, hogy mindig rokonszenvezett a vörösökkel s őt is agyonlőtték, mingyárt első éjjel, amint bevették a várost... No, jöjjön csak el, majd meghall mindent, sok mondanivalónk van még egymásnak!

Fáradtan búcsút intett s tovább cepekedett a súlyos vödörrel.

Nem, nem ismerek rád, kedves, régi városom!

Továbbmentem.

Egyik legelső utam kedves, régi iskolatemplomunkba vezetett, ahová egész gimnazista körömbe annyira szerettem eljánni. De mi lett belőle? A kereszt helyén vörös zászló lobog a tornyán. Habozva, félve mentem föl a kapuhoz. Tele volt aggatva proklamációkkal s egyéb felírásokkal s fölötte nagy tábla lógott: „A vasúti munkások klubja“.

Lassan lementem a lépcsőn s tovább balagtam, szívemben mélységes gyásszal.

Valamennyi parkból krumpliföld lett, még a széles utakon is krumplit ültettek különböző helyeken. Az üzletek általában zárva voltak, a kirakatok majdnem mindenütt összezúzva és deszkákkal beszögezve. Éppen az azelőtt legforgalmasabb utcák képe a legszomorúbb. Az egykori városi nagyságok házain mindenütt táblák, a legkülönbözőbb, legfantasztikusabb hivatalok megjelölésére. A kerítéseket többnyire ledöntötték, a vakolat mindenütt lehullott, a kilincsek letörtek és mindenütt piszok, piszok és újra piszok!

Az egyik utcán egy ember feküdt, öreg ember volt, ruhája csupa rongy, arca valószínűtlenül sovány, a szó szoros értelmében csak csont és bőr. Odaléptem hozzá; nem mozdult, halottnak látszott. Odahívtam egy arrajáró asszonyt s kértem, segítsen nekem, mert ezzel az emberrel tenni kell valamit. Az asszony letette a vödreit s szoba elegyedett velem. Elmagyarázta, hogy itt minden nap tucatszámra esnek össze s halnak éhen az emberek az utcán. Egyszerűen összeszedik, elviszik s valahol elföldelik őket. Az asszony elbeszélései borzalmas hatással voltak rám. Már Szibériából hazautaztunkban is láttuk, hogy minél közelebb jövünk Európához, annál szörnyűbb az éhínség. Egyre jobban féltem szülővárosomtól s már szinte vissza kezdtem kíváncsozni Szibériába ...

Továbbmentem s ott, ott, a sarkon túl, ott volt a mi házunk! Azt hittem, csak oda kell mennem a főlépcsőhöz, be kell csengetnem s mingyárt kiszalad a kövér, kedves Mása és barátságos, zsíros mosolygással fogad. Szerettem

volna berohanni az előszobán át a fürdőszobába, alaposan megmosakodni, mindent ledobálni magamról, újra jó fehérneműt venni fel, aztán asztalhoz ülni, zamatos teát szüröcsölni s beleharapni egy darab ropogós kalácsba ...

Már ott is álltam a házunk előtt. Érdekes: a többi épületekhez képest milyen jó állapotban maradt. Minden ablaka ép s még régi függönyeinket, virágcserepeinket is megismertem az ablaküvegeken át. A függönyök közt megpillantottam még az araukáriákat is s azt a szép törpe pálmát, amelyet anyám annyira szeretett. Tehát van itt valaki, aki törődik velük!

Az ajtó, igaz, erősen meg volt rongálva, tüstént meglátszott, hogy a mostani lakók nem szoktak csöngetni s jobb szeretnek az ajtó rugdosásával kérni bebocsáttatást. De a „Dr. Rachmanov“ felírású réztábla még mindig a helyén volt, bár a zöld rozsda egészen beborította.

Sokáig álltam az ajtó előtt s nem tudtam, mit tegyek. Végre elhatároztam, hogy szerencsét próbálok a hátsó bejáratnál, hiszen ki tudja, ki lakik most az utcai fronton!

Bekopogtattam s aki ajtót nyitott, senki más nem volt, mint Mása! Mása, testestül-lelkestül! Tüstént ráismertem, de ő sokáig értetlenül nézett rám s csak akkor ismert meg, amikor köszöntem neki.

— Kisasszony, Aljecska! — kiáltott fel s mingyárt bevezetett a konyhába. Anyámnak egy fekete bársonyruhájába volt öltözve, amelyet persze átalakított a maga módja szerint s fején olyan főkötőt viselt, amelyet egy zöld nyári kalapomból szerkesztett össze.

A konyha meleg és kedélyes volt. A polcon hosszú sorokban csillogott az edény s én

akaratlanul is az egyetlen fazékra gondoltam, amelyet mi a vagonban főzésre használhattunk. A húsvágógép, a kávédaráló, a habverő s a többi konyhafelszerelés mind ott lógott, ugyanolyan rendben, mint azelőtt s minden tükörfényesre volt pucolva. S hogy az illúzió teljes legyen, még az öreg macska, Márta is odasompolygott s dorombolt valamit a lábamhoz simulva. Mintha ez is megismert volna . . .

— Kisasszony, Aljecska! Hát itt van megint! Uram Isten! Hogy lefogyott! Alig lehet ráismerni! ... S micsoda köpenye van, micsoda vedlett jószág, igazán mingyárt. . .

Hirtelen abbahagyta s így folytatta:

— De várjon csak, tüstént alágyújtok a szamovárnak!

Az asztal a jólismert piroscsíkos, durva abrosszal volt megterítve, amely még nagyanyámtól származott. Mása le nem vette rólam a szemét és észrevettem, hogy megdöbben a öltözködésem.

—És mit csinál a nagyságos asszony? És mit csinál a nagyságos úr? — kérdezősködött tovább. Észrevettem, hogy kissé nehezeére esik a „nagyságos úr“ és „nagyságos asszony“ szavakat kimondani.

—Nálunk az a hír járta, hogy Lidia Nikolajevna és Lev Michailovics útközben tifuszban meghaltak! — mondta kenyérvágás közben.

—Igen, anyámnak útközben csakugyan kiütéses tifusza volt s máig sem szedte össze magát egészen, — feleltem.

—No és hol fognak most lakni? — kérdezte, miközben az asztalra állította a szamovárt. Elcsudálkozva néztem rá; de nem vette észre s folytatta a tea elkészítését:

—No, mingyárt meglátja, hogy megvendégelem magát; cukrot is kapok a lakóimtól!

—Miféle lakóktól?

—Hát tudja, bérbeadtam az egész lakáso-
mat, nekem csak a konyhára van szükségem!

Még mindig nem tudtam kiokosodni, de a „lakásom“ szó erősen föltűnt nekem. Mielőtt azonban tovább kérdezősködhettem volna. Mása már fölvilágosított:

— Tudja, amikor maguk elutaztak, egy biztos költözött ide és sokáig itt is lakott. Hát ez aztán pontosan megmagyarázta nekem, hogy tudniillik ... Én ugyanis olyan soká dolgoztam maguknál és hát ilyenformán, hogy úgy mondjam, engem illet a lakás, nyugdíj fejében!

Úgy bökte ezt ki, mintha másként nem is lehetne s nem is várna tőlem semmiféle ellenvetést. Valóban, annyira meg voltam lepve, hogy egy szóval sem tudtam tiltakozni.

—Hát így aztán, — beszélt tovább, — bérbeadtam a lakást: a nagyságos úr dolgozószobájába egy doktor jött, az még most is ott lakik; a maga szobájában két ápolónővér lakik s a szülei hálószobájában egy állami árúház alkalmazottja a feleségével, — ez különösen fontos nekem, mert mindenféle élelmiszereket hordoz haza... Az ebédlőben két diák lakik. A szalonba egy táncosnőt engedtem be, gondoltam, szórakoztatni fog majd. No hiszen, csinált is már színházat nekem, de minden nap meghívta ide a barátait s úgy lármáztak, hogy aludni se lehetett tőlük, hát kidobtam. Most egy festő lakik ott, neki nagyon alkalmas a szoba, mert jó világosi

—No de Mása! — szóltam közbe. — Hát akkor mi hol lakjunk?

— De hova gondol, kisasszony! — felelte elszörnyedve Mása. — Hiszen arról szó sem lehet! A biztos ezerszer is megmagyarázta nekem: azt mondta, ha a burzsujaid hazajönnek s egyetlen darab holmit is visszaadsz nekik, majd meglátod, mi lesz veled! Azt mondta, bizony! Igazán, maga is beláthatja, semmit sem tehetek magukért!

Fölálltam:

— Köszönöm, Mása, nem kell a tea! Csak látni akartam, mi történt a lakásunkkal!

Ez a szó: „lakásunkkal“, úgy látszik, mély hatást tett rá. Hirtelen megragadta a kezemet s csókcolgatni kezdte:

—Ó, milyen szegény maga, milyen szerencsétlen! Hogy lenyúzta magát ott Szibériában! Igazán vérzik az ember szíve, ha látja ...

—Mit csináljunk, Mása, nem csak mi veszítettünk el mindent! — mondtam keserűen.

—Hát persze, mások is, de azért mégis .. *
S a szegény nagyságos asszony, igazán nem szokta meg a szegénységet... — sajnálkozott rajtunk tovább s a hangjában becsületes, őszinte részvét remegett, ó és én, ostoba liba, mind elajándékoztam a maga cipőit, az ápoló nővéreknek, nekem mind túlságosan szűk volt, sehogyse fért bele a lábam ... s elajándékoztam a ruháit is ... Hiszen ki gondolhatta volna, hogy visszajön még valaha!... Node egy darab forró kalácsot csak megesszik legalább ... Az ám, a szobába még be se vezettem, mert ott most az én medikusom lakik!

Elpirult, mint egy fiatal leány.

— Az ám, Koljenka, egy fiatal medikus, tizenkilencéves, de szeret engem s én is őt és holnapután házasoknak Íratjuk be magunkat...

úgy gondját viselem, mint egy kisgyereknek ... Nem akarja megnézni, milyen szépen berendeztem a szobáját? Beállítottam a díványokat a várószobából, meg a nagyságos asszony ágyát és a nagyságos úrnak majdnem valamennyi könyvét becipelte magának, mert nagyon szeret olvasni...

Félbeszakítottam beszédje áradatát s azt mondtam:

— Mása, most mennem kell, hogy lakást keressek; a vagonban hideg van s félek, hogy anyám állapota megint rosszabbra fordul.

Márta, a macska, utánam szaladt, amint az ajtó felé mentem. Fölkaptam és megcirógattam; úgy éreztem, sehogy sem érti, miért kell elmennem a tulajdon házamból. ..

—Hát semmit sem akar visszaadni? — kérdezte anyám, amikor visszatértem s közben megpróbált felülni az ágyban.

— Nem, semmit! — feleltem tompán.

— S nem is lakhatunk ott?

— Nem!

Anyám a falnak fordult, egy szót sem szólt többet.

1921. AUGUSZTUS 23.

MÁSODIK utam az egyetemre vitt. S milyen jó, hogy mingyárt odamentem! Már egy hét múlva lesznek a próbaelőadások az angol lektori állás betöltése végett. Ez Otmárnak való volna!

Ott találtam Georgi Alexandrovicsot, akit megszokásból még mindig a magántanárnok-

nak nevezek; a jó Zavadovszki professzort, aki mingyárt első szavával azt kérdezte, hogyan segíthet rajtunk; Ernst professzort, akinek sápadt arcán és hosszú, lelógó bajuszán meglátaszott, hogy életének minden pillanatát nagy tudományos munkájának szenteli; Muratov professzort, aki olyan, mint egy angol lord s kínos gonddal igyekszik is, hogy minden mozdulata megfeleljen ennek a hasonlatosságának; s végül Bjeloborodov professzort, aki ugyan a képzelhető legproletáribb származással dicsekedhetik, de azért mindenki másnál inkább sóvárog a nyugati kultúra világa után.

Egészen úgy érzem magam, mintha a tékozló fiú lennék, aki ismét visszatérhet családjá körébe. De egy dolog mégis kínosan hatott rám. Mindenki szörnyű rosszul van öltözve. Persze tudtam, hogy ez most nem is lehet másként; de oly rég nem láttam őket s emlékezetemben még mind úgy éltek, amilyenek azelőtt voltak s vértzett a szívem annak a láttára, hogy ezek az emberek, nemzetünk díszei, így kénytelenek élni. De hamarosan megvigasztalódtam, mert már az első beszélgetésekből kiderült, hogy a legszörnyűbb külső életkörülmények sem tudták tudományos érdeklődésüket elfojtani, vagy akár csak meg is gyöngíteni.

— Az egyetem most tele van új diákokkal! — mondta Ernst professzor. — Mindenkit fölveszünk, akinek kedve van, vizsga nélkül, nem is érdeklődve az ismereteik iránt. Így akarják az elvtársak, ez az ő új kísérletük, — de a tanári kar összetétele a régi s mi éppen úgy, mint azelőtt, most is védjük a szabad tudomány jogait!

Ernst professzor most a filozófiai fakultás

dékánja s minden felvilágosítást megadott a lektorság ügyében, amire az uram törekedett. Még két reflektáns van erre az állásra; aki a próbaelőadást a történelem-filológiai fakultás tanári kara előtt legjobban állja meg, az lesz a lektor.

Repülve siettem vissza a vagonba, megragadtam Otmár kezét s mielőtt még kérdezhetne volna, hogy miről van szó tulajdonképpen, magammal vonszoltam az egyetemi könyvtárba. Ott megírta a kérvényét, mert hiszen nálunk a vagonban tinta sem volt.

1921. AUGUSZTUS 26.

MA délután bekopogtatott valaki az ajtónkon. Félretoltuk s hideg, nedves szélroham tola-kodott be a kocsiba. Egy asszony állt odakünn.

— Én vagyok, Mása! Látogatóba jöttem magukhoz!

Kövér testével nehezen tudta feltornászni magát a vágón tengelyéhez erősített lépcsőn. Amikor végre kiismerte magát a sötét vagonban, odarohant anyámhoz s meg akarta csókolni a kezét. De anyám visszahúzta és sírva fakadt. Mása sem maradt adósa s ő is keservesen sírt.

— Jaj, nem gondoltam volna, hogy ilyen szegénységben laknak! S milyen rossz színben vannak, hogy lesoványodtak! — zokogta.

Anyám közben megnyugodott s ülésével kínálta Mását.

— De kérem, állhatok is ... — zokogta tovább Mása. — Ó, vérzik a szívem, amikor így

látom a nagyságos asszonyt! Hát hogy áll az egészsége?

—Rosszul, mindig beteg vagyok! — felelte anyám.

—Hja, nehéz most az élet! — mondta Mása s el nem állt a szava, egyik tárgyról a másikra ugrált s egyszerre csak a diákjáról kezdett beszélni, akihez feleségül megy.

—Mennyi idős vagy? — vágott a szavába szigorúan anyám.

—Ötvenhét!

—S a diákod?

—Hát tizenkilenc! Mi van abban, hogyha egyszer szeretjük egymást? — felelte és sértődöttén biggyesztette a száját. Ott állt anyám előtt, elegáns hódprémes bundában és téli kalapban, — mind a mi holmink volt. Észrevettem, hogy anyám tetőtől-talpig végigvizsgálja az öltözetét. Aztán a falnak fordult s egy szót sem szólt többet.

—Azt hiszem, elaludt a nagyságos asszony! — fordult hozzám Mása

—Akarsz talán teát? — kérdeztem, hogy az illem és az orosz szokások törvényeit megtartsam.

Minthogy igent mondott, betöltöttem neki a teát, egy elvágott palackból rögtönzött pohárba s megkérdeztem, hogy szaharinnal akarja-e vagy anélkül? Töltött magának néhány cseppet a szaharindatból s leharapott egy kicsit a kenyérből, amit eléje tettem. Látszott rajta, hogy csak azért eszik, mert nem akar udvariatlan lenni; bizonyos, hogy jóllakott és jobbhoz szokott.

Amikor elkészült, felállt és így szólt hozzám:

— Aljecska, talán eljön még egyszer hozzám körülnézni, — a fás színbe kiraktam egy csomó holmit, amire nincs szükségem!

Elbúcsúzott; anyám nem fogadta a köszönését, apám kurtán azt morogta: viszontlátásra! Miközben a deszkalépcsőn leászott, azt mondta még:

— Ó, úgy élnek itt, mint a madár a kalitkában, szörnyen kényelmetlen dolog ez!

Távozása után anyám sokáig sírt még s folyvást azt emlegette, hogy milyen jó dolga volt nálunk Másának. Vigasztalásul azt mondtam neki: meglehet, hogy Mása idead még valamit a holminkból, ha holnap elmegeyek hozzá.

1921. AUGUSZTUS 27.

MA elmentem Másához, bár persze nehezen tudtam rászánni magamat. Fogta a kulcsait s az udvaron át a fás színhez vezetett.

— Ami itt van, azt mind elviheti! — mondta nagylelkűen. — Különben is csupa olyan holmi, aminek nem vehetem hasznát!

Nagy rakás füzet, könyv és levél hevert ott. Boldog voltam, mert semmi sem szerezhett volna nekem nagyobb örömet, mint éppen ezek a dolgok, amelyekhez annyi emlék tapad. Lelkesedve kiáltottam föl:

—Mása, Mása, milyen szép, hogy megőrizted a leveleimet, meg a gimnáziumi naplót! Micsoda öröm!

—No, nem mondhatom éppen, hogy megőriztem, de hát ez a papír nem jó befűteni, hát idedobtam! Különben volt nálunk egy medikus,

most már doktor; azt érdekelte ez a holmi; sokat elolvasott belőle, magával is vitt egy s más... Na és elveheti azt az ördögös jószágot is, — egy Mefisztofelesz szobrocskára mutatóit, — meg a vasmozsarat is, az se kell nekem, hiszen van rézmozsaram.

Megköszöntem a szobrot és a mozsarat, összekerestem valamennyi naplómat, füzetemet és leveletem, nagy batyut csináltam az egészből s hazafelé indultam.

—No, adott-e takarót, edényt, fehérneműt? — kérdezte anyám izgatottan.

—Nem, semmi effélét, csak a naplóimat meg a te Mefisztofelesz szobrocskádat s a vasmozsarat ajánlotta föl.

—Nohát sohasem gondoltam volna, hogy az ember ilyen disznó is leheti — mondta anyám.

Valóban, magam sem hittem volna el, ha Mása esetét elmondja nekem valaki!

1921. SZEPTEMBER 1,

ÚGY érzem magam, mintha a mennyországban volnék! Otmár próbaelőadásai fényesen sikerültek, s egyhangúlag megválasztották az angol nyelv lektorának. Leginkább azon csudálkoztak a professzorok, hogy Otmár ilyen rövid idő alatt ennyire megtanult oroszul. Amikor a dékán külön gratulált neki ehhez, rám mutatott és így szólt: — Hja, én páratlanul vonzó módszerrel tanultam az orosz nyelvet!

Most elértem azt, amit a legnagyobb boldogságnak tartottam: Otmár az egyetemen van,

az én szülővárosomban. Életünk célja most már világosan élénk van szabva, Otmárral kötött házasságom megkapta a legfőbb áldást: ezzel a házassággal olyan embert ajándékoztam hazámnak, aki segítségére lesz a mi bátor orosz tudósainknak kétségbeesett harcukban. Milyen értékes lehet most hazámnak egy olyan ember, mint Otmár! Most, amikor majdnem minden összeköttetésünk megszakadt a nyugat kultúrájával s amikor népünk mélységeiből a sötét ázsiai démon emelkedik föl, hogy lerombolja mindazt, ami nekünk, oroszoknak jogot adott, hogy az európai kultúra ragyogó, csodás épületén dolgozhassunk!

Én magam a népművelő intézetben kaptam helyet; előadásokat kell tartanom a gyermeklélektanról és gyermekirodalomról. Fizetésem öt font zab és három font szárított hal, amit azonban nem lehet megenni. Hogy mennyi pénzt kapok, nem tudom; sokezer rubel, de vásárolni egyáltalán nem lehet vele.

1921. SZEPTEMBER 8.

MA az egyetemen voltam s beadtam a folyamodványomat, hogy az államvizsgát letehessem. A kedves Zavadovszki professzor azonnal megígérte, hogy minden lehető módon segítségemre lesz. Mindenekelőtt — ami most legfontosabb, — ellát a szükséges könyvekkel.

Majdnem az egész napot azzal szoktuk tölteni, hogy lakást keresünk a városban, akárcsak egyetlen szobát is. Esik a hó és hideg van.

Ócska vagonunkba szinte korlátlan bejárása van a hideg őszi levegőnek és az esőnek.

Kétségbe kell esnünk, mert sehol semmit nem tudunk felhajszozni. A város zsúfolva van, sok házat leromboltak, a többinek pedig jórészt hivatalokkal rakták tele, mert hivatal, az most megszámlálhatatlanul sok van.

1921. OKTÓBER 15,

VÉGRE kaptunk legalább egy szobát. Sztepan Petrovics Pugovkin szerezte, aki még mindig nagy rokonszenvvel viseltetik apám iránt. Igen barátságosan fogadta s az egykori kapusnak egy szava elég volt, hogy megszerezze nekünk azt, amit közönséges ember, — amint erről az utóbbi napokban meggyőződhattünk, — egyáltalán nem érhet el.

A szoba igen nagy. Közepén nagy asztal, a falak mentén faágyak. Mily boldogok voltunk, hogy ismét szilárd talajt éreztünk a lábunk alatt! Ki tudná elképzelni, mit jelent hosszú hónapokon át vagonban lakni? Sohasem biztos az ember, nem szalad-e neki hirtelen egy lokomotív, úgy, hogy minden feldől és lepotyog, ami nincs a helyéhez kötve, — vagy, ha néhány percre eltávozik, visszatérve nem talál-e ürességet az „otthona“ helyén.

S aztán ablakok, valóságos, igazi ablakok, rács nélkül! S mindehhez még a folyóra nyíló, gyönyörű kilátás! így ősz idején haragos, sötét és komor a folyó s mégis milyen szép, túllátni rajta a messze távolba, a titokzatos, ibolyaszínű derengésbe.

Most egész nap a könyveink közt ülünk, mert Otmár is, én is minél előbb el akarunk készülni az államvizsgákkal.

1921. OKTÓBER 20.

A NAGY ház egyetlen, közös konyhájában főzünk. Egész álló nap fűtik az óriási tűzhelyt s mindenkinek rendelkezésére áll, akinek főzni-valója van. A nagy platni többnyire üres, csak időnként jelenik meg egy asszony, hogy „gyöngytyúkot“ süssön. A gyöngytyúk most körülbelül az egyetlen étel, amit az emberek megengedhetnek maguknak. Az elkészítése igen egyszerű: végy egy krumplit, hámozd meg úgy, hogy a héján minél kevesebb maradjon a bel-sejéből, aztán vagdald vékony szeletekre, tedd a forró platnira s ha mindkét oldala aranysárga színt kapott, kész a csemege.

— Bárcsak vajunk is volna hozzá! — só-hajtott fel valaki. — Álom ez! Megvalósulhatatlan álom!

1921. OKTÓBER 22.

AMIKOR ma délelőtt a közös konyhán „gyöngytyúkot“ sütöttem, odalépett hozzám Sztesa, a házgondnoknő.

— Gyöngytyúkot süt? Ó, Istenem, itt van nálam egy árvagyerek, akit magamhoz vettem; milyen öröme telnék egy ilyen gyöngytyúkban! Azt ki sem lehet mondani!

Jól tudtam, hogy nincs senkije s csak azért találta ki az árvagyereket, hogy „résztvevőbb“

színezete legyen a dolognak. Adtam neki két darabot. Sztesa úgy megköszönte, mintha egy mázsa krumpli lett volna s egyet a kötényébe dugott, a másikat enni kezdte. Gondosan, szinte gyöngéden fúvogatta, amíg kissé le nem hűlt, aztán oly hosszan elcsámcsogott rajta, hogy csudálni kellett, meddig el tudja húzni ezt a semmiséget. Amikor elkészült, vaskos, vörös kezét a platni fölött melengette s amíg kinyújtott karral ott ült, kiöntötte előttem a szívét:

— Hogy példát mondjak magának: ma fölkeltem, munkába mentem s nem ettem semmit, mert nincs semmi ennivalóm! A fizetésemért egy üveg tejet sem tudok venni s amit jegyre kap az ember ... Uram Isten, hát lehet zabot enni? Ami krumplit kapunk, annak egy nap alatt vége. Havat lapátolni meg éppen úgy kell, mint a cár alatt! Igaz, kutya életünk volt a cár idejében is, de legalább volt mit enni s fel is tudtam öltözködni. És minden télen vehettem magamnak egy nadrágot. Ó, hogy vágyakozom most egy nadrág után, azt el nem mondhatom! Amikor a térdemet mardossa a hideg, a szemem is könnyelábad s imádkozom Istenhez, küldjön nekem egy nadrágot, mindegy, hogy milyent, női nadrágot, katonanadrágot, csak nadrág legyen! Még ha alszom, akkor is erről álmodom s nagy, meleg, kékcsíkos flannelnadrágot látok álmomban ...

Sztesa fölállt s könnyek pörögtek a szeméből. Elővette a sarokból lapátját és söprűjét s lassan az ajtó felé ment. Nadrág-álma engem is majdnem könnyekig meghatott; visszahívtam s még egy krumplit adtam neki. A derék aszszony elárasztott hálálkodó szavakkal, ismét leült s azt mondta;

— Igazán nem értem már, hányadán áll a dolog. Minden ülésen azt mondják: most tiétek a hatalom, ti parancsoltok. Uralkodjatok, kormányozzatok! — Még hogy én kormányozzam az országot! Azt már látom, hogy muszáj lesz nadrág nélkül kormányozni!

1921. OKTÓBER 29.

MA súlyos csapás ért bennünket: apámat B.. -be helyezték át s még ma este el kell utaznia. Hogy mennyi időre, nem tudja senki. Hogy mindnyájan vele menjünk B.. -be, arról szó sem lehet, mert ott lakást találni még tízszerre nehezebb volna, mint itt.

1921. NOVEMBER 4.

— NA, gratulálok, úgy látom, a fakultásunk mehet a pokolba! — ezekkel a szavakkal rontott be a szobába Ernst professzor, a mostani dékán. Mint mindig, most is országúti csavargónak volt öltözve, hihetetlenül elnyűtt ruhában s a nyaka körül nyakkendő helyett virágos mintájú sállal. Egy valami azonban vadozatú volt rajta, — egy pár elsőrangú nemez-cipő. Mint Kátya Uszpenszkája odasúgta nekem, ezt hallgatónőitől kapta ajándékba, akik már nem tudták elviselni, hogy régi, rongyos nemez-cipőjében lássák.

Mind kövémeredtünk s kérdésekkel ostromoltuk Ernst professzort. Amikor kissé elült a lárma, megmagyarázta a szavait.

— A mi kedves Jefimov barátunk Moszkvába utazott s ott a legfőbb népművelő hatóságnál a fakultás bezárását akarja szorgalmazni. Azt mondja, hogy elég volna az orvosi fakultás is, a többi teljesen fölösleges, hiszen itt van az INO, a népművelő intézet. Ennek oka pedig a következő: minekutána Jefimov híres csúszómászó tehetségével elérte, hogy kinevezék az INO igazgatójává, most azt hiszi, az is sikerülni fog neki, hogy megkapja az egyetemi magántanárságot. A pártnál mindent megpróbált már s a párt maga is kívánja, hogy megbízzuk pedagógiai előadások tartásával. Ennek azonban az a nagy akadálya van, hogy a záróvizsgákat még nem tette le. Tudom, hogy egyes kollegáim, — a jelenlévők sem kivételek! — bizonyos részletvizsgákon „jó“ eredménnyel engedték át, én azonban már háromszor megbuktattam. Nem azért, mert disznó, hanem mert valóságos hülye, igazi trotkli. Még az érettségit sem tudná letenni! Na mármost: dühében és gyűlöletében elhatározta, hogy megsemmisíti a fakultásunkat. Úgy vélekedik, — s az ő álláspontjáról persze egészen logikusan, — hogy még mindig jobb, ha nincs itt semmiféle fakultás, mintha van egy olyan, amelyen ő nem magántanár!

—No igen, de hát nem volna jobb, ha ezt az egy embert beengednők, ahelyett, hogy kockára tegyük az egész fakultás sorsát? — vette közbe Vinogradov professzor.

—Nem, egyáltalán nem! — felelte Ernst professzor. — Először is nem lehet azt mondani: inkább engedjük be egy embert, mert hiszen máris van benn két hamisítatlan kommunista, Chlebnikov és Grozdov. Ennek a kettő-

nek azonban, legalább egyelőre, csak úgynevezett politikai előadásokat engedélyeztünk, ami mégis csak jelent egy bizonyos távolságot. Mondhatjuk, hogy ez valami külső dolog, afféle lektorság! De Jefimov igazi, valóságos magántanár akar lenni s közben egyetlen nyugateurópai nyelven sem tud olvasni!

És még valamit, kérem! Tegyük fel, hogy Jefimov elvtárs bekerül a tanári testületbe: mi lenne a legelső gondja? Minden erejét megfeszítené, hogy bennünket egymásután eltávolítson s a maga embereit hozza ide az INO-ból, a végeredmény pedig az volna, hogy rövid időn belül mégis csak megsemmisülne a fakultás. Lehet, hogy még mindig fakultásnak neveznék, de mi nélkülünk s Jefimovval és társaival nem lenne többé fakultás! Jefimov kebelbarátja már most is ádáz harcot folytat ellenünk a diákok között. Biztos forrásból tudom, hogy egy gyűlésen Deniszov professzor ellen izgatott, mert az a szemináriumában megköveteli a német nyelv ismeretét. Azt mondta, elmúlt már az az idő, amikor németül kellett tudni, ha lélektanl foglalkozott az ember, mert hiszen az összes német pszichológusok közt egyetlen materialista sincs. Ma már úgyis csak néhány amerikai jöhet tekintetbe, igazi jelentőségük azonban csak az oroszoknak van.

Azt is mondta még, hogy a nyugateurópai nyelveknek ez a túlságos nagybecsülése csak arra jó a professzoroknak, hogy a proletár származású diákoknak az egyetemre való bejutását megnehezítsék ...

Tehát, amint látjuk, uraim, ha beengedjük ezt a Jefimovot, csak siettetjük a sorsunk beteljesülését. Persze elkerülni ezt a sorsot nem

tudjuk. Ha hamarosan fordulat nem történik, menthetetlenül elvész az az ügy, amelyért harcolunk. Egyetlen feladatunk most az, hogy amíg lehet, védelmezzük az orosz tudomány zászlaját. Otmár Karlovics, ön majd tanúságot tehet később Európa előtt, hogy bátran küzdöttünk ...

Amíg beszélt, egyre vakaródzott testének legkülönbözőbb részein, hol a kabátja, hol a gallérja alá nyúlva. Észre sem vette ezt, mert végtelenül szórakozott volt és sohasem tudta, mit csinál. Végül is hosszabban kotorászott a hóna alatt s előhúzott valami férget. Mindenki elszörnyedve bámult rá. Ő azonban nyugodtan beszélt tovább s észre sem vette, micsoda föltűnést keltett; miközben beszélt, nyugodtan sodorgatta az állatot az ujjai közt s végül kedélyesen szétrnyomta a körmei közt. Micsoda körülmények közt élhet az az ember, aki már idáig jutott! De hát manapság egy professzor is csak úgy élhet meg, ha anyagi ellátásának eszközeit nap-nap után újra kiharcolja. Ma itt osztanak ki valamit, holnap ott lehet valamit kapni, de csak akkor, ha az embernek ilyen vagy olyan írása van, ha meghatározott időben, meghatározott helyen megjelenik s türelmesen sortáll; a legfontosabb pedig: szemét, fülét állandóan nyitva kell tartani, hogy kilesse az ilyen alkalmakat, mert ha nem fürge az ember, üres kézzel távozik. Legtöbb professzorunk alkalmazkodott az életnek ehhez a nyomorúságához, vagy legalább is van felesége, rokonsága s ezek leveszik a válláról ezt a gondot. Ernst professzornak azonban senkije sincs, aki törődne vele, ő maga még csak észre sem veszi a földi életet s így történt aztán, hogy ilyen

szörnyű látványban részesített bennünket az az ember, akinek könyveit sok nyelvre lefordították már.

1921. NOVEMBER 8.

IDÁIG eredménytelen volt minden fáradozásunk, hogy lakást találjunk. Még most is valamennyien kénytelenek vagyunk egyetlen szobában lakni s hallgatni a szomszéd helyiségekből hozzánk hatoló lármát. Amellett Irina zongorázik, Natasa pedig fel és alá járva, hangosan mondja fel mindazt, amit meg akar tanulni.

A gyomrom üres, mert ennivalónk igazán jóformán semmi sincs, fülemben érzem a vér lüktetését s olvasás közben csak nagy ügyelbajjal tudom a szavak értelmét felfogni. Otmár mellettem ül s állandóan fogom a kezét. Ez erőt ad nekem s ha már nagyon is nehezen viselem a bajokat, elnézem őt, ahogy nyugodtan ül a helyén s olyan figyelemmel tanul, mintha minden a legszebb rendben volna. Befogom a szemét s azt mondom neki:

— Otmár, örülten szeretlek!

Ilyenkor megcsókol s ismét úgy érzem, mintha fáradság, éhség nem is volna a világon.

1921. NOVEMBER 16.

MA megint erősen panaszkodtak a diákság süllyedő színvonala miatt.

— Hogy a szegény diákokat minden fizetés alól fölmentették, azzal teljes mértékben egyet-

érték, — mondta Deniszov professzor, — hanem hogy akárki eljárhat az egyetemre, akinek eszébe jut, tekintet nélkül az előzetes képzettségére, hát ez valósággal katasztrofális. Arra a kérdésemre, hogy ki volt Kant, egy diáklány azt felelte: Egy mensevik vezér! Platónt pedig az egyik diák megtette fehér tábornoknak. Az előadásokon a hallgatóság fele elalszik, mert egy, árva szót sem ért meg; legutóbb az egyik diák egyszerűen szemembe mondta: — Eh, mindig ezekről a külföldi vezéerekről beszél nekünk! Hát nincs elég vezérünk itthon a pártunkban, akikről többet lehetne beszélni?

— A nyelvtudományban sem állunk jobban, — mondta Ernst professzor, — az „újak“ közül sokan a nevüket sem tudják helyesen leírni s én aztán értessem meg velük az indoeurópai nyelvek összehasonlító nyelvтанát! A legkellemetlenebb pedig az, hogy halálosan megsértődnek mindenben, amit nem értenek meg ... Amikor legutóbb a gyakorlatokon egy diáklányt a prefixumokról és suffixumokról akartam kikérdezni, elpirult és azt mondta: kérem, az ilyen illetlenségek az orvosi fakultásra valók! — Hogy mire gondolhatott, az persze rejtély előttem.

1921. NOVEMBER 31.

TEGNAP ismét volt egy olyan estély, amelyen a professzorok és magántanárok havonként kétszer találkozni szoktak. Rendesen Muratov professzornál tartják, mert neki van legnagyobb lakása. Csak az úgynevezett „régí tanári kart“ szokták meghívni, vagyis azokat a

professzorokat, akik a független tudomány alapján állnak s nem „alkalmazkodtak“ a kommunistákhoz. Éveit tekintve, Otmár közöttük a legfiatalabb. A szellemi tudományok képviselőin kívül néhány orvos és természettudós is megjelenik, akik különösen érdeklődnek szellemtudományi kérdések iránt. Az estétet kollektív alapon rendezik, minden résztvevő hoz valami ennivalót s átadja a „szolgálattelvő“ hölgyeknek, akik aztán mindent egyes adagokra osztanak, tányéron a vendégek elé raknak s magukra vállalják a tea betöltését is. Természetesen a hczott ennivaló a mai időknek megfelelően nagyon is szerény: fekete kenyér, sütemény rozslisztból vagy búzakorpából, kotlettek kölesből és így tovább. Az egymáshoz tolt asztalok mellett több mint harmincan ülnek. Az arcokat nehéz megismerni a rosszul égő villanylámpák világánál, de annál erősebben hat rám ezeknek az embereknek a hangja; rengeteg erő és hajthatatlan akarat rezeg benne. Kimondhatatlanul büszke vagyok a mi orosz tudósainkra. Tudom, hogy az arcuk sápadt s lesóványodott az éhségtől, tudom, hogy a ruhájuk ócska, kopott és foltozott, hogy újra meg újra meg kell foltozni, — tudom, hogy odahaza hideg, fűtetlen szoba várja őket s íróasztaluk tele olyan kéziratokkal, amelyek sohasem látnak nyomdafestéket, — de azért tovább élnek a tudomány világában, pihenés nélkül dolgoznak“ tovább, végső erejüket is megfeszítve, egy olyan eszméért, amelyet a hatalom birtokosai gyűlölnék és kikacagnak ...

Az a tárgy, amelyet ma megvitatásra kitztek, különösen érdekes volt: „Az orosz ember“.

— Én csak egyet mondhatok, — szólalt meg Deniszov professzor, — akármennyit írjanak is az orosz népről, akármennyit kísérleteznek is vele, mindig mélységes rejtély marad. Még mindig alszik a lelke, akárhányszor próbálták is öntudatos életre ébreszteni. Már Nagy Péter is megpróbálkozott ezzel az ébresztéssel, amikor kínpadra vonta az orosz népet, azzal, hogy a nyugati népek mintájára akarta átformálni, — s most ismét kínpadon hever, mert egy Marx eszméi épp oly idegenek neki, mint annakidején a nyugati eszmék voltak. Különös és tragikus sorsot kell az orosz népnek elszenvednie, mert nem engedik meg, hogy a maga útján járjon. Erőszakkal kiragadják a medréből, amelyben a maga széles, lassú, kifürkészhetetlen folyásával hömpölyög ... Mintha bizony lehetséges volna a Volga folyását úgy szabályozni, hogy Rajna vagy Szajna legyen belőle?

Ha belegondolom magam az orosz nép lényegébe, mindig Turgenyev költeményére, a Szfinkszre kell gondolnom:

„Sárgaszürke, fenn elporló, lenn szilárdabb, csikorgó homok, végnélkül, amerre nézel.

És e homoksivatag, e holt por tengere fölött emelkedik egy egyiptomi szfinksz óriás feje.

Mit akarnak ezek a vastag, duzzadt ajkak mondani, ezek a kitágult, mozdulatlan orrlyukak, — s ezek a szemek, ezek a keskeny, félig álmos, félig figyelmes szemek, a magas szemöldökök kettős íve alatt?

Bizonyos, hogy mondani akarnak valamit s beszélnek is, — de csak Oedipus tudja megfejteni a rejtvényt, megérteni a néma beszédet.

Ő, hiszen megismerem ezeket a vonásokat ... nincs is már bennük semmi egyiptomi.

A fehér, alacsony homlok, az arc előreugró csontjai, a rövid, egyenes orr, a csinos, fehér-fogú száj, a puha bajusz, a fürtös kis szakáll, s ezek a nagy, egymástól messzeeső szemek ... s a fejen a kétfeléválasztott dús haj... — hisz ez te vagy, Karp, Szidór, Szemjon, parasztocská Rjazan vagy Jaroszlav vidékéről, földim, orosz ivadék! Mikor kerültél a szfinkszek közé?

Vagy te is akarsz valamit mondani? Igen, — szfinksz vagy te is.

És a szemed, ez a színtelen, de mély szem, — ez is beszél... s épp oly néma és titokzatos a beszéde.

De hol van a te Oedipusod?

Ó, nem elég parasztzubonyt húzni, hogy valaki Oedipusod lehessen, orosz szfinksz!“

Néhány pillanatig mélységes csönd volt. Mindenki megrendült, úgy, ahogy csak a legnagyobb rejtvények rendítik meg az embert.

Aztán Deniszov professzor halkán tovább beszélt:

— Dosztojevszki nem tévedett, amikor az orosz népnek az „istenhordozó“ melléknevet adta. Kiirthatatlanul hordozza magában a vallást, — ez egyik legfőbb, leglényegesebb vonása. De a lelke sötét, zavaros, öntudatlan. Akármelyik vénasszony, mielőtt belefog valamibe, okvetlenül gyertyát állít a Szűzanyának; akármelyik Pjotr vagy Iván ugyanolyan áhítattal hisz Marxban vagy Leninben, mint ez az anyóka a Szűzanyában. Az oroszoknak szüksége van valamire, ami vezesse, irányítsa, — szüksége van valamire, amit bámuljon, ami előtt meghajoljon, mert saját szava alszik még a lelkében. A forradalom szörnyű kegyetlenségei sem az orosz nép kifejezései voltak, csak az alvó óriás tompa,

haragvó mozdulatai. A szavát még nem mondta ki. De egyszer kimondja majd s az olyan szó lesz, hogy az egész világ kénytelen lesz meghallani! Harsogni fog, mint a mennydörgés, világítani, mint a villám s nagy igazságot hoz az egész emberiség számára ...

— A mi szemünkben talán értelmetlenségnek, örületnek látszik mindaz, ami most Oroszországban történik, — mondta Vinogradov professzor. — De talán éppen a rombolásban rejtezik valami szükségesség, talán el kell pusztulnia a mi nemzedékünknek, hogy új nemzedéket lehessen előkészíteni, amely ismét visszatér az oroszország ősi mélységeibe s meglátja majd azt, amivel szemben mi megvakultunk, mert túlságosan nyugateurópai módra érzünk. A bolsevizmus el fog pusztulni, mert az örület sohasem maradhat fenn tartósan, mint rendszer; de a bolsevizmus szörnyűségeire talán szükség volt, fenyítésképpen azoknak, akik a helyes utat elvesztették!

Természetesen nem szabad magunkra gondolnunk. Hiszen igaz: egész intelligenciánk, egész művelt felső rétegünk mindenestül elpusztult. De ezzel szabaddá válik az út a nép mélységeiből feltörő új erők számára.

Az én meggyőződéseim is az, hogy az orosz nép ismét fel fog ébredni örületéből s kimondja még a maga szavát. S ha a mi nagyrabecsült Matuvjev Archipicsünk Turgenyevnek egy prózai költeményét idézte, én is el akarok egyet mondani e csodálatos alkotások közül, a népünk jövőjébe vetett hit kifejezése gyanánt:

„Á kétség napjaiban, amikor súlyos gondolataim támadtak hazámnak sorsáról, te voltál egyetlen támaszom, te nagy, hatalmas, igaz és

szabad orosz nyelv! — Ha te nem volnál, kétségbe kellene esni annak láttára, ami hazánkban történik.

De nem lehet elhinni azt, hogy ilyen nyelv nem egy nagy nemzetnek adatott!..“

— Az orosz szfinkszről és az orosz nyelvről igen jól elmondtak mindent, — szólt most közbe Georgi Alexandrovics, — s arról a szóról is, amelyet az orosz nép ki fog még mondani. De amíg idáig jutnánk, még sok meglepetés áll előttünk. Sohasem becsültem le az orosz népet, de túlbecsülni sem szoktam. Fogadjuk el úgy, ahogy van s ne tartsuk titokzatosabbnak, mint amilyen valójában. Nem szabad a minden emberrel közös irracionálitást az orosz nép különös sajátosságának tekinteni. Minden nép lényege és sorsa homályba van burkolva; de mért kell ezt éppen az orosz népnél valami különösen misztikus fátyollal beborítani?

S aztán valóban szükséges volna ez az örült kegyetlenség ahhoz, hogy valami újat hozzunk létre? Amíg mi arra várunk, hogy az orosz nép kimondja a maga szavát, tönkremegy minden szép, jó és lényeges dolog, amit a faj megszámlálhatatlan nemzedéken át alkotott. Hatoljanak csak be gondolatban a bolsevizmus lényegébe s látni fogják, hogy az nem más, mint a halál. Mindenkire egyforma gondolatokat, véleményeket és ruhákat akarnak erőszakolni. A bolsevizmus maga a tisztán kitenyészített durvaság és ostobaság, bárgyú nemismerése az emberi lélektan és a történelmi történések legprimitívebb alaptényeinek. Visszagurulás a szellemi primitívségnek olyan állapotába, amelytől minden gondolkozó embernek el kellene borzadnia. Azt mondták itt, hogy új erők útja szabadul föl! De

hát hol van az megírva, hogy ha valaki műveltséget akar szerezni, előbb agyon kell ütnie azt, aki már megszerezte ezt a műveltséget? Valóban lehetetlen volna az alsóbb rétegek fölemelkedését megcsinálni, anélkül, hogy eközben az erőnek és életnek ilyen örült hekatombáit áldozzuk fel? A normális, lassú fejlődés útján nem lehetett volna ugyanezt a célt könnyebben és alaposabban elérni? A bolsevizmus, az halála minden életnek, minden szabadságnak és egyéniségnek, minden teremtő erőnek, s Oroszország nem más, mint végtelen börtön.

Amilyen a pap, olyan a nyája, — tartja a példabeszéd. Nézzenek csak körül, ki vezeti most a mi Oroszországunkat! Nézzék meg ezeket a „felelősöket“, s meg fogják érteni, hogy Oroszországnak szerencsétlennek kell lennie, ilyen vezérlet alatt. A vezetőinkről egyébiránt felvilágosíthatja önöket egy igen érdekes beszélgetés, amelyet Rozskov professzorral, az ismert történettudóssal folytattam. Jó viszonyban van Leninnel. Mármost képzeljék el: a professzort nagyon nyugtalanítja, hogy a vezetők közt olyan sok kétes egyéniség akad. Meg is mondta ezt Leninnek s tudják, mit felelt rá? Szóruszóra ezt: — A mi pártunk nem leánynevelő intézet. A párt munkásaira nem lehet a kispolgári morál kicsinyes mértékét alkalmazni. Egy gazfickó gyakran éppen azzal lehet hasznunkra, hogy gazfickó.

Matuvjev Archipics megállapította az imént, hogy az orosz nép „istenhordozó“ és nem élhet Krisztus nélkül. Mondják meg nekem, kérem: mit ér az olyan nép, amely a maga Krisztusát olyan könnyedén felcseréli egy Marx fürtös fejével? Alattomban új istent raknak eléje, ő

meg körül se néz és siet, hogy ugyanúgy tisztelje, mint kevéssel előbb a régit. Nézzék csak meg ezeket a „vörös sarkokat“, ezeket a Lenin-zúgokat“ a klubokban. Nem ugyanaz ez, mint régen az oltár? Az én diákjaim most éppen úgy emlegetik Marx és Lenin nevét, mint régen az Istenét!

A jövőnk reménytelen. Ezek a szfinkszek, ezek a Szidorok és Szemjonok kikacagnak bennünket a tudományunkkal. A mi tudományunk' nevetséges, haszontalan játék az ő szemükben. Velük együtt áldozatul kell esnünk a kollektív ostobaságnak, mert megvan a fizikai ertjük, hogy erre kényszerítsenek bennünket, — vagy pedig, ha egyéniségünket, gondolkozóképességünket, személyiségünket meg akarjuk menteni, ki kell menekülnünk Európába! Ez a sorsunk, az orosz tudós sorsa ...

1921. DECEMBER 1.

OTMÁR ma letette az államvizsgának utolsó részletét. Milyen boldog vagyok!

1921. DECEMBER 13.

Éppen most jövök vissza az újabb filozófiából letett vizsgámról, „igen jól“ kaptam. Hála Istennek, hogy ismét itthon vagyok, ez után a veszélyes expedíció után. Mert mostanában veszélyes dolog, ha az egyetemünkön az esti órákban van dolga valakinek. A roppant épület áthatolhatatlan sötétségbe van burkolva.

Nagy ügyesség kell ahhoz, hogy az óriási udvart borító hóhegyek közt utat törjön magának az ember. Senki sem emlékszik olyan esztendőre, amikor ennyi hó esett, mint az idén. A lépcsők inognak s néhol a korlátjuk is hiányzik. Mi mindent láttak ezek a lépcsők az utóbbi években! Az épület előbb egyetem volt, aztán kórház, aztán vörös kaszárnya, aztán anarchista kaszárnya, aztán fehér kaszárnya, aztán magint vörös kaszárnya! Ezek a lakók nem kíméltek semmit, pusztítottak és romboltak, ahogy csak tudtak, Most újra bevonult az épületbe az egyetem, de még a legszükségesebb javításokról sem lehet szó. Legveszélyesebb a helyzet a külső feljárónál, amelyből több lépcsőfok hiányzik. Az egész épületben egyetlen egy lámpa sem ég.

Sokáig tartott, amíg végre odatapogatóztam ahhoz a teremhez, amelyet kerestem. Éppen kinyílt az ajtó s egy Petrova nevű diáklány lépett ki rajta, kapucniban, bundában, magasszárú nemezcipőben, kezében petróleumlámpával, amely kísértetiesen világította meg sápadt arcát, — olyan volt, mint egy gnóm valami hátborzongató meséből. Nyomában lassan, mint egy kísértetektől álló menet, diákok és diáklányok sora lépkedett, beleveszve a sötétségbe. A menetet Braun professzor zárta be. Odaléptem hozzá s eszébe juttattam, hogy ma kellene vizsgáznom nála.

— Igen, igen, — mondotta, — a filozófiai szemináriumban jövünk össze. Matuvvej Archipics és Vaszili Grigorevics bizonyára ott vannak már. De képzelje: a házigondnok kölcsönadta a lámpákat egy előadásra, amely csak nyolc órákor végződik s most még csak hegyed hét van. Ennyi ideig természetesen nem várha-

tünk. Hát, ha nincs kifogása, majd sötétben tartjuk meg a vizsgát.

Együtt indultunk a harmadik emeletre, ahol a filozófiai szeminárium van.

—Nem hallotta, mikor lesz a legközelebbi kiosztás? — kérdezte útközben a professzor.

—Nem, — feleltem, miközben minden figyelmemet arra fordítottam, hogy semmibe se ütközzem bele s ne botoljak meg.

—Kár, — mondta a professzor. — Én a diákétkezőben eszem, de hát ott sincs egyéb, csak víz. Gondolja el, nyolc gyermekem van és nincs mit ennünk! A legkisebb gyerekem két éves s mióta nem látott már cukrot! Hogy a csokoládé micsoda, azt egyáltalán nem tudják!

—Ki jár ott? — kiáltotta felénk valaki.

—Mi vagyunk, Alexandra Lvovna és Viktor Karlovics! — felelte Braun professzor.

—Legalább fél órája várok már! — halatszott Matuvjev Archipics rekedt hangja.

—Hát honnan tudja, hogy nem vagyunk pontosak, hiszen ebben a sötétségben nem láthatja az órát! — morogta Braun professzor.

—Csak úgy érzem! — felelte Matuvjev Archipics.

Ekkor a közelünkben gyufa lángja lobbant fel s aludt el ismét. Ez a pillanat azonban elég volt, hogy Vaszili Grigorovicst fölismerjük.

— No, együtt volnánk, — mondta Braun professzor, — kezdhetjük. Senki sem tudja, mikor lesz a legközelebbi kiosztás? Oly nagy szükségem volna rá!

Ezalatt magamban gyorsan át kezdtem gondolni a filozófia tankönyvét, a professzor pedig kinyitotta a dolgozószoba ajtaját. Odabenn az ablakon átszűrődő gyöngye világosság segítségé-

vel találtunk néhány széket s megkezdődött a vizsga.

— Mondjon valamit, kérem, Schopenhauer Hegelhez való viszonyáról! — kezdte a kérdést Braun professzor. Szinte meglepődtem, annyira más volt a hangja, mint egy perccel előbb, amikor még a kiosztásról beszélt; mintha minden kapcsolata megszűnt volna ezzel a szörnyű jelennel. S amíg feleltem, éreztem, hogyan nő bennem a bámulat a mi orosz tudósaink iránt, akik a mai hihetetlen életföltételek között egy lépésnyire sem tágítanak attól a vonaltól, amelyet tudományos felelősségérzetük szab meg a számukra. S így következett egyik kérdés a másik után, éhség, hideg és cseka feledve volt, ebben a sötét helyiségben nem volt semmi más, csak a tudomány objektív, odaadó szolgálata...

1921. DECEMBER 17.

MA utolsó részletvizsgámat kellett letennem. Hat órára rendelték az egyetemre.

— Hol van Szilveszter Afanaszjevics? — kérdeztem a vizsgáztató tanár asszisztensnőjét.

— Ó, az ma valószínűleg nem jöhet el. A zenei technikumban szárított halat osztogatnak s ott is tart néhány órát, hogy erről az oldalról is jusson valamihez. Útközben találkoztam vele, egy szánt húzott maga után.

A folyosón várakoztam. Szédültem, fáradt voltam s ez a bizonytalan várakozás szinte kétségbeejtett. Gogol, Puskin, Lermontov, meg a többiek születésének és halálának évszámai zúgtak a fejemben. Így vártam nyolc óráig,

akkor aztán leverten indultam hazafelé. Mi lesz ebből? Ma 17.-e van s az orvos azt mondta, hogy a hónap végére várhatom a lebetegedésemet. Ha ez a buta szárított hal nincs, ma készen volnék a vizsgáimmal!

1921. DECEMBER 18.

ISZONYÚ idő van. Az égből vastag pelyhekben hull a vizes hó, a hideg szél belekapaszkodik az ember arcába és orrába s a ruhán át bemászik a testéig. A piacról jöttem vissza, ahol egy vödör krumplit vettem, s kínosan cepekedtem, szél ellenében, a sikos, jeges utcán hazafelé. S otthon? Hideg szoba, amelyet még előbb be kell fűtenem, egy tányér leves, amelyben néhány szelet krumpli úszkál, kis darab zabkenyér, — és munka, amely értelmetlenségében szinte elviselhetetlen. Mennyit kell kínlódnni, amíg a kályhába be tud fűteni az ember, csak azért, mert az egész fa, amit a hatóságtól kapunk, oly nedves, mintha most húzták volna ki a folyóból; vagy mennyit kell cepekedni, hogy néhány vödör víz legyen a háznál, mert senki sincs, aki a vízhordást vállalná, — már csak azért sincs, mert senki sem tudná megfizetni érte; vagy mennyi időt elvesztegetünk a főzéssel, azért, mert nem kapunk olyan lisztet, amely tele ne volna kavicsal, spárgával, szögekkel, stb. s legalább egyharmadában ne állna korpából és polyvából. Ilyen példát százat meg százat hozhatnék fel. Kisebb-nagyobb kellemetlenségek és kényelmetlenségek végtelen láncolata, akadályok áradata, amelyek élénk tódulnak, hogy szétrágjanak s megfosszanak attól a len-

dülettől, amely utamon továbbvihetne. De nem, nem engedem szétrágni magam, át kell törnöm mindenben, előre kell jutnom mindennek ellenére, ugyanúgy, mint ahogy ma széllal, hóval, hideggel dacolva, utat törtem magamnak hazáig.

1921. DECEMBER 20.

MÁR negyedik napja járok be az egyetemre, hogy utolsó vizsgámat letegyem s mindig közbejön valami. Ma már majdnem megkezdődött, de ekkor belépett két katona, odament a professzorhoz s közölte vele, hogy tüstént velük kell mennie, hogy előadást tartson a most behívott rekrutáknak a léghajózást és a vegyi ipart támogató társaságról. Amikor azt mondta, hogy ezt az előadást nem tudja megtartani, hiszen ő nem vegyész, hanem nyelvész, az egyik katona azt felelte:

— Én nem tudom, hogy mi az, hogy nyelvész, de professzor, hát muszáj, hogy mindenhez értsen!

S így ismét vizsga nélkül maradtam!

1921. DECEMBER 22.

EBÉD után sétálni mentünk Otmárral, szokás szerint fölfelé a folyó mentén, a sínek mellett. A folyó szunnyad a jég alatt, köröskörül minden fehér, egy lelket sem látni semerre. Itt órákhosszat járhat az ember, amíg vonatot lát elhaladni a folyó pariján végighúzódo egyetlen

szabad sínpáron. A többi síneken mindenütt halott lokomotívok állnak. Itt egy óriás amerikai gép, amelyről a kémény és a mozdonyvezető helye hiányzik, mellette egy másik, amely alighogy megáll, mert kerekeinek fele eltűnt, aztán ismét egy óriás, amelynek belső részei kilátszanak, mert egész borítását letépték. S így állnak sorjában ezek a holttestek, ameddig a szem ellát, négy sínpáron egymás mellett. Sokszor megpróbáltuk összeszámolni őket. Egyszer kétszázig jutottunk már, de még nem voltunk készen; többnyire hamarabb hagytuk abba a számolást, mert végtére is, két egymást szerető embernek egyéb dolga is van, mint lokomotívokat számolni. Tulajdonképpen nem tudom, miért szeretünk sétálni ebben a lokomotív' temetőben, mert hiszen alapjában véve, bajoi szomorúbb, leverőbb, félelmesebb dolgot elképzelni, mint ezeket a vastömegeket, amelyek fenyegető ősvilági óriások gyanánt emelkednek ki merev tagjaikkal a fehér hótakaró alól. Nem tudom, mi vonz újra meg újra a halálnak erre a borzalmas helyére, Talán valami homályos diadalérzet, amelyet a testemben csirázó élet támaszt bennem, az élet diadala a halálon. Talán az a regényesen hátborzongató hangulat, amely ezt a helyet betölti s titokzatos, mesebeli országot teremt itt a nagyváros szélén. De bizonyosan hozzájárul még az a körülmény is, hogy itt fényes nappal, miközben köröskörül üvöltenek a gőzösök és gyárak szirénái, ölelkezni és csókolózni lehet, mintha senki más nem volna a világon, csak két ember, aki szereti egymást...

1921. DECEMBER 24.

VÉGRE, végre hátam mögött vannak a vizsgák, szabad vagyok, kezemben a diploma s most azt tanulhatom, amit akarok. És ami fő: teljes nyugalommal annak szentelhetem magam, ami egyelőre bizonyosan lefoglalja minden érzéke-
met és gondolatomat: a gyermekemnek.

1921. DECEMBER 30.

MA naplemente felé ismét a sínparók mentén kószáltunk. Szinte félelmes érzés fogott el hazafelé indulóban. Az alkonyi félhomályban a megcsönkített óriástestek közül egyik-másik mintha mozogni kezdett volna, úgy, ahogy egy haldokló mozog. Nekem úgy rémlett, mintha nem is a roppant vasúti területnek egy zugát látnám, hanem az egész nagy, végtelen Oroszországot, s nem halott lokomotívok állnának előttem, hanem orosz emberek lelkei, amelyek elpusztulnak a bolsevista rémuralom fojtogató terhe alatt. Egyre félelmesebb érzések fogtak el s mire hazaértünk, egészen elcsüggedtem. Azon tűnődtem: vájjon túléled-e a gyermeked születését, életben maradhatsz-e, amikor itt mindenütt a halál uralkodik?

Egyetlen gondolat vigasztalt valamennyire: hátha nem elég finomak az érzékeim, hogy egészen felfoghassam a valóságot. Igaz: körülöttem nincs semmi más, csak nyomorúság és halál; de talán a halál takarója alatt széles Oroszországban valahol megmozdult már az új élet csírája, mint bennem a gyermekem ... Bizo-

nyosan így lesz, hiszen Oroszországnak élnie kell, mint ahogy élnie kell az én gyermekemnek is!

1922. JANUÁR 7.

A RÉGI naptár szerint ma van karácsony ünnepe. De apám nincs itthon s levelet is ritkán kapunk tőle. Ünnepi hangulatról szó sem lehet. Fekete lisztből és szacharinból áfonyás kalácsot sütök — s ez az egész.

1922. JANUÁR 8.

MÉG mindig semmi előjele a gyermek megszületésének, aminek az orvos prognózisa szerint már négy napja meg kellett volna történni. De váratlanul igen jól érzem magam, mintha már az egész dolog el volna intézve s bizonyos volna, hogy a gyermekem mindörökre nálam marad.

1922. JANUÁR 10.

A SZÜLÉSZETI klinikán fekszem. Már harmadik napja ... Fiú ... Még egészen gyöngye vagyok s csak nagy fáradtsággal tudok írni.

Éjszaka. Három vagy négy óra lehet. Éppen velem szemközt ég a nagy villanylámpa, amely a helyiséget megvilágítja, a fénye szinte elviselhetetlenül tűz a szemembe. Folyvást azon igyekszem, hogy a lepedővel vagy a takaróval elfödjem az arcomat, de nem bírom soká,

olyan túrhetetlen szag árad belőlük. Aztán megint szemembe tűz a fény, mintha hegyes tűkkel szurkálna. Oldalt nem fekhetem, mert a lábaim erősen össze vannak kötve.

Elmúltak már annak a boldogságnak első percei, amit a gyermek okozott; vége annak a jó érzésnek, hogy a szülésen túl vagyok. Aggodalom, félelem karmai kezdik szorongatni a lelkemet, reszketek a gyermekem sorsáért s a magam életéért. Itt oly borzalmas minden, hogy attól félek: sem a gyermek, sem én nem bírjuk ki azt a kilenc napot, amit itt kell töltenünk . . .

Otmár egyedül van . . .

Uram Isten, kibírom-e? Legyőzi-e egészséges szervezetem ezt a rendetlenséget, az ápolásnak ezt a tökéletes hiányát?

Mellettem egy tatár nő fekszik. Keze egészen fekete a piszoktól. Hasonlóképpen arca, nyaka, egész teste. Tíz hónapja nem mosdott már; azt mondja:

— Nálunk így van ez, a terhesség ideje alatt nem szabad mosdani, mert az ember okvetlenül belehal a szülésbe!

Másik oldalamon, amint itt mondják, egy „sétáló leány“ fekszik, aki szülés közben trágár szavakkal szitkozódott. Most is szüntelenül szid valami Vasziljkát, aki miatt ilyen fájdalmakat kellett elszenvednie. Ma láza van. Az én hőmérsékletem is 37.8° , a mellettem lévő tatár nőé 38° . Csak vérmérgezést ne kapjon! Csak a sarokban fekvő asszony egészséges a körülményekhez képest, de az meg szörnyen morcos kedvű. Senkivel sem beszél, még a nővérek kérdéseire sem válaszol.

Végtelen lassúsággal vánszorog az éjszaka. A ház tele nyugtalanító, félelmes hangokkal. A

szülészobából idehallatszanak a szívettepő kiáltások. Úgy érzem, mintha egész életemben hallottam volna ezeket a fájdalmas hangokat; már el sem tudom képzelni az életet ilyen kiáltások nélkül.

Sohasem gondoltam volna, hogy a szülés ilyen szörnyű valami. Mindig féltem tőle, de hogy ilyen, azt nem hittem.

Amikor Otmár szánon idehozott, odalent sokáig kellett csöngetnünk és várakoznunk; a fájdalmaim már megkezdődtek s alig álltam a lábamon. Egy morgolódo, bosszús nővér fogadott. Pattanásos arcán végtelen álmoság lát szotf.

— Maga nem mehet tovább! — mondta Otmárnak.

Otmár átölelt s könnyektől elfojtott hangon súgta a fülembe:

— Most hát magadra maradsz, kicsikém!

Kényszerítettem magam hogy rámosolyogjak s azt mondtam:

— Holnap eljössz és megcsókolod a gyermekünket.

Az ajtó bezáródott Otmár mögött s én fölmentem a lépcsőn. Csak lassan jutottam előre s akárhogy összeszorítottam is a fogamat, minden lépésre hangosan fel kellett nyögnöm.

— No, mi baja? — riadt rám a nővér. — Azt hiszi, maga miatt itt töltöm az éjszakát a hideg lépcsőn?

Végre följutottam s a nővér haragosan csapta be utánam az ajtót.

Szűk kis szoba, a levegője hihetetlenül áporodott. Halálosan rosszul lettem. Egyik sarokban egy halom véres fehérenmű hevert. Középen egy szennyvödör, — főképpen ez árasz-

totta az átható szagot, — s egy viaszkosvászon-
nal bevont zöld díványon piszkos kendő volt
kiterítve.

— Vetközzék le! — mondta parancsoló
hangon a bába.

Nagynehezen vetközni kezdtem. A fájdal-
maim egyre hevesebbek voltak, s erősen aj-
kamba kellett harapnom, hogy hangosan föl ne
kiáltsak.

—Vezetékneve? — kérdezte szigorú han-
gon a nővér.

—Wagner.

—Kora?

—Huszonkét éves vagyok.

Hol születtem, mikor, hányadik gyerme-
kem és így tovább, végtelen sora a kérdéseknek,
amikre egyre nehezebben tudtam válaszolni.

— Vetközzék le egészen! Itt van egy ing!
— mondta aztán a bába s odavetett nekem egy
durva inget, amelyen világosan látszottak a vér-
nyomok. Rábámultam a zöldespiros foltokra s
megkérdeztem:

— Megengedné talán, hogy a magam ingé-
ben maradjak?

— Nem, itt senki sem viselheti a saját fe-
hérmeműjét!

Kimondhatatlan undorral húztam fel az
inget. A helyiségben nagyon hideg volt, a fogam
vacogott. Bizonyosan nemcsak a hidegtől, ha-
nem sokkal inkább izgatottságomban. S a bába
ott ült a fűzetével és írt, írt. ..

Végre elkészült.

— Feküdjék le! — parancsolt rám.

Néhány másodpercig vizsgált, aztán fő-
nyesen jelentette ki:

— A szülés holnap lesz.

—De szülésznő elvtárs, — vetettem közbe, — érzem, hogy megkezdődött már! — és vonaglottam fájdalomamban.

—Megmondtam, hogy holnap lesz! — vágott a szavamba.

Most odadobott nekem egy pár rongyos papucsot, amelynek talpát csak egy szál tartotta.

— Jöjjön! — szólított fel.

Utána mentem, egy szál ingben, a papucsban, amely minden lépésre lemaradt a lábamról. Iszonyatos hideg volt. Az ing egyik vállpántja hiányzott, a kivágása túlságosan nagy volt s az egész olyan rövid, hogy csak a térde-mig ért. Egész akaraterőmet össze kellett szednem, hogy hangosan jajgatni ne kezdjek.

Végre megálltunk egy kis szoba előtt, ahonnan nyögés és sírás hallatszott ki. Beléptünk.

— Feküdjék le ide! — parancsolt rám a bába.

Rámutatott a középen álló vaságyra. Vérrel átitatott szalmazsák volt rajta, se lepedő, se párna. Elszörnyedve néztem rá, mélységes felháborodással: hát itt jöjjön világra a gyermekem, az én gyermekem!

—Szülésznő elvtárs! — dadogtam végre, határozatlan hangon. — Hoztam magammal egy lepedőt, talán megengedné, hogy használjam?

—Ugyan, menjen már a maga burzsuj előítéleteivel! Megmondtam, hogy itt senki sem használhatja saját fehérműjét!

Ismét erősebben jelentkeztek a fájdalmak s leültem az ágyra.

— Ne üljön, hanem feküdjék le!

Lefeküdtem. A fejem hátraesett, a szalmaszakban egészen szét volt dülva a szalma s éppen ott, ahová a fejem került, mély lyuk volt. Ez a helyzet iszonyú kínokat okozott nekem, de egy szót sem szóltam többé. Megértettem már, hogy itt nem szabad beszélni.

Ebben a pillanatban jobboldali szomszédom, egy iszonyúan rút, fájdalomtól eltorzult arcú asszony, szörnyű kiáltással kiugrott az ágyából s szaladgálni kezdett a szobában.

— Te ördög, te ördög! Te átkozott ördögi A te gyönyörűségédért kell nekem ilyen kínokat kiállni!... Nem bírom! Nem bírom! Meghalok, meghalok!

Úgy szaladgált, mint az örült, a fájdalom egészen elvette az eszét.

Nem tudtam utánaézni, hát a másik sarok felé fordítottam a fejemet. Ott egy asszony mozdulatlanul feküdt az ágyán; ennek is megmerevedett az arca, csak az ajka mozgott s halkán beszélt valamit.

Nem tudom, csak ez a perc okozta-e, de meg voltam győződve, hogy sohasem láttam még ilyen szép arcot. Fehér volt, mint a hó s látszott rajta, hogy soká, végtelen soká kellett szenvednie, — oly soká, hogy a világ valóságáról régóta megfeledkezett már.

Egy-egy szava a fülemig jutott, hallottam, hogyan beszélt ahhoz, aki ebben a percben egyedül menthette meg:

— Uram Isten! — mondotta. — Érzem, hogy meghalok ... Négy napja már, s még sincs vége ... Nem tudok már tovább szenvedni . . . Add meg a gyermekemet, Istenem s szenvedek még négy napig, még öt, még tíz napig! De en-

gedd, hogy éljek, add meg a gyermekemet! Segítség, Istenem, hiszen te Mindenható vagy!

Annyira megindított, hogy szinte nem is éreztem már a magam fájdalmát. Valóságos vágy fogott el, hogy éppen úgy szenvedjek, mint ez a csudaszép asszony, épp oly alázatosan, mint ő s nem dühöngve, gyűlölködve, mint az a másik.

S amíg ő halkán a Szűzanyához fohászzkodott, a másik úgy ordított, hogy az egész ház hallhatta:

— Te ördög, te átkozott kutya! Ha kikerülsz innét, szétverem azt a piszkos pofádat. Többet nem jössz a közelembe! Szülésznő elvtárs, üssön agyon, szúrjon le, nem bírom tovább!

A szülésznő elvtárs pedig egész idő alatt nyugodtan ült a székén, s egy zöldfödélű füzetből olvasott. Pontosan ki tudtam betűzni a címét: „Szerencsétlen szerelem, avagy rémtett a grófi kastélyban.“

Az idő megállt; úgy rémlett, végtelen hosszú idő telik el, amíg a bába tovább lapoz a könyvében. S a csöndes, szép asszony áhítatos mormolása épp oly időtlennek tetszett, mint a másoknak a bömbölése. A lámpa kegyetlenül küldte arcomba szűrő sugarait s újra meg újra elolvastam a plakátokat, amelyekkel a falak köröskörül tele voltak aggatva: A hatodik hónap előtt ne adjatok kását a gyermeknek!

Már kívülről tudtam valamennyi nagy betű alakját, ismertem a kiáltozó asszony hangjának minden árnyalatát s szinte lázas izgalommal vártam arra a pillanatra, amikor a bába ismét tovább lapoz.

— Én itt kínlódom, ez meg nyugodtan tud olvasni! — ordított fel hirtelen az asszony. — Hogy tudsz itt olvasni, te buta liba!

A bába nyugodtan nézett rá, szemét alig egy pillanatra emelte fel a könyvéről s azt mondta:

— Szentelen teremtés! Ha tüstént el nem hallgat, kiröpül az utcára!

Aztán megint tovább vánszorogtak a percek, végtelen lassúsággal. Egyre nagyobb fájdalmaim jöttek, kétségbeesetten ragadtam meg a vasrudakat az ágyam felső végén s görcsösen szorongattam, hogy hangosan föl ne kiáltsak. Amikor aztán homlokomról le akartam törölni a verejtéket, észrevettem, hogy véresre vagdos-tam a kezemet. De a kezemben nem is éreztem fájdalmat, annyira marcangolta a kín a testemet. Éreztem, hogy valami kimondhatatlan törté-nik bennem, tökéletes bizonyossággal éreztem, hogy világra hoztam a gyermeket.

—Szülésznő elvtárs! — merészkedtem újra megszólalni, bizonytalan hangon. — Azt hiszem, kezdődik már a szülés!

—Megmondtam már magának, hogy csak holnap lesz! Hagyjon már végre békében! — felelte anélkül, hogy egy pillantást is vetett volna rám.

A szobában hideg volt, borzongani kezdtem. Takaró egyáltalán nem volt ebben a helyi-ségben.

Most már hiába próbáltam tisztába jönni azzal, hogy mióta fekszem itt. Egy órája? Kettő? Négy? öt? Nem tudtam megállapítani.

Ekkor belépett egy ápolónő, odament a csöndes asszonyhoz s azt mondta:

—A férjed odakint van s üvölt, mint az állat! Azt mondja, vágják szét a gyereket, csak te maradj életben!

—Nem, nem! — felelte az asszony, — szenvedni akarok az utolsó perzig! Akarom a gyermekemet!

Emlékszem még, hogy folyton egy és ugyanaz a mondat járt a fejemben s ezt mormogtam magamban újra meg újra: Milyen erős lehet az anyaság vágya, milyen erős lehet az anyaság vágya ...

Százszor is elmondhattam magamban ezt a mondatot s ekkor oly erős fájdalmak fogtak el, hogy szinte átharaptam az ajkamat. A vér a szájamba ömlött, de hangot nem adtam ki, a világ kincséért sem akartam kiáltani! ...

Most újra a falakat borító feliratokat kezdem olvasni: A hatodik hónap előtt ne adjatok kását a gyermeknek! Egészséges anya — egészséges gyermek. Inkább ne legyen gyermeked, semhogy elveszítsd!

Jobboldali szomszédom is ezekre a feliratokra kezdett bámulni s hangosan betűzgette magában: „A terhes asszonynak tökéletes nyugalomra van szüksége, nem szabad túleröltetni, jó kell laknia!”

— Szép szavak, szép szavak! — kiáltotta az asszony. — Az egész kilenc hónap alatt egyebet se láttam, csak félelmet és éhséget!

„A normális lefolyású szülés első föltétele a teljes tisztaság!” — olvastam tovább.

A fájdalmak percről-percre tűrhetetlenebbé váltak. Uram Isten, kibírom-e vájjon? Érzem, hogy fogy az erőm, éreztem, hogy patakszik belőlem a vér.

—Szülésznő elvtárs! — kiáltottam fel hangosan. — Megkezdődött!

—Hát nyugton hagy már ma végre, vagy sem! — ordított rám haragosan. — Eh, egyszerűen elmegyek, azzal megkaptátok!

Kiment s úgy becsapta az ajtót, hogy az egész lépcsőház döngött belé.

Egyre erősebbek lettek a fájdalmak, a testem összegörnyedt, minden izmom pattanásig feszült, mint az acélhúr. A fájdalmaim tűrhetlenné váltak s mégis — magam sem értettem, úgy rémlett, mintha nem az én fájdalmaim volnának, mintha semmi közük nem volna hozzám, s az örömnék, szinte azt mondhatnám: a kéjnek érzése vonaglott át rajtam. Hangosan felkiáltottam:

— Gyermekem, gyermekem!

S újra jöttek a fájdalmak, mind erősebben és erősebben; volt egy pillanat, amikor a lehetlenségig növekedett a fájdalom s ugyanakkor mérhetlenné nőtt bennem az öröm érzete is. Tágra meresztettem a szememet s magam előtt láttam a Szűzanyát, amint a gyermek Jézust felém nyújtja. Hogy nézett rám nagy, szelíd szemével, amelyet annyira szeretek!

Ezzel vége is volt a fájdalomnak Olyan ez, mint egy másik élet, gondoltam magamban; vagy talán a halál ez?

Sírás ébresztett föl félálomból, egy gyermek sírása, összeszedtem utolsó erőmet s felsőtestemet lassan fölemeltem. Ott feküdt valami, egy kis bugyor, egy kis test, — a gyermekem! Az erőm elfogyott, éreztem, hogy tüstént elájulok. De hát akkor elpusztul a gyermekem, megfagy, vagy megfullad a vérben!

—Szülésznő elvtárs! — kiáltottam. Gyermeket szültem! — De a hangom gyöngé, erőtlen volt, sápadt szomszédom nyögése is elfojtotta. Szájamhoz emeltem a kezemet, tölcserít csináltam belőle s teljes erőmből belekiáltottam:

—Szülésznő elvtárs! A gyermek! — De ez a hang is oly gyöngé volt, hogy senki sem hallhatta meg. Most már végképpen kifogyott az erőm s úgy dőltem hátra, mint a halott. Nagy könnyek folytak végig az arcomon.

Ekkor megláttam magam fölött a szomszédom szemét, amelyet kifejezéstelenné tett a fájdalom.

— Elvtársnő! — mondtam halkán. — Kérem, én nem tudok ... legyen oly jó, hívja ide a bábát, gyermekem született!

A szerencsétlen asszony arcán megjelent a részvét kifejezése; a rútság mintha varázslásra eltűnt volna róla. Ágyam fölé hajolt s azt mondta:

—Az ám, igazán itt van! — S jóízű nevetéssel folytatta:

—Itt fekszik, mint egy kis csibe! Tüstént hozok valakit. Átkozott ördögök, fel kéne akasztani valamennyit, hisz itt megdögölhet az ember, amíg bejön valaki!

Gyorsan az ajtó felé ment s láttam, hogy minden lépés kimondhatatlan fájdalmakat okoz neki. Kinyitotta az ajtót, kikiáltott valamit. Bejött az ápolónő, kezében egy cédulával, amely bizonyára baloldali szomszédomnak szólt. Az én ágyamhoz érve fölkiáltott:

— Bátyuski, egy gyerek!

Azzal újra eltűnt ismét s néhány pillanat múlva a bábával tért vissza.

— Ah, ah! — kiáltott föl ijedten a bába, — hogy lehet ez? Hiszen megmondtam, hogy csak holnapra jön meg!

Fölém hajolt s még jobban megijedt.

— Tüstént menjen doktorért! — szólt a nővérhez. — Ilyen vérveszteséget! Kérem, feküdjék egész csöndesen s meg ne moccanjon!

Most úgy rémlett nekem, hogy bizonyosan meg kell halnom. A testemet kimondhatatlan gyöngesség fogta el.

— Hogy lehet ez? — faggatott a bába. — Hiszen nem kiabált, mégcsak nem is nyögött!... Mingyárt itt lesz az orvosi... Milyen egészséges gyerek, fiú!

Vörös haja ekkor úgy tűnt föl a szememben, mint valami aranyos dicsfény, arcát angyalian szépnek láttam s hangja ezüst csengettyűként szólt, amikor ezeket a szavakat kimondta: Fiú! Egészséges!

—Van-e körme?¹⁾ — kérdeztem halkán.

—Hát persze, hogy van!

A gyerek sírni kezdett; sose hittem volna, hogy egy újszülöttnak ilyen erős hangja lehet...

A bába tett-vett körülöttem. Megint heves fájdalmakat kezdtem érezni s hangosan felnyögtem.

— Feküdjék nyugodtan! Jaj, mennyi vér! Ez meg fog halni! — hallottam a nővér hangját.

Ezek a szavak ismét felráztak félálomból. Meghalni? Most? Nem, az nem lehet! Szörnyűség volna! Most! Amikor élnem kell, a gyermekemért, Otmárért! Minden erőmet összeszedtem, hogy gyöngé mosolygásra kényszerítsem

*) Ezekben az éhínséges időkben a gyermekek gyakran köröm nélkül jöttek a világra. *(Szerző jegyzete.)*

magamat s mint szomszédom, én is életemért kezdtem imádkozni.

Egyre tompábban érzékelttem a dolgokat magam körül; mintha sűrű ködön át hallottam és láttam volna mindent. Az utolsó, amit végleges elalvásom előtt még felfogtam, az volt, hogy belépett egy nagy katona, karjára vett, mint egy kis gyereket s elvitt egy hosszú, hosszú folyosón át.

Abban a szobában ébredtem föl, ahol most fekszem. Hogy meddig feküdtem eszméletlenül, nem tudom. Senki sem jött többé hozzám, senki sem érdeklődött irántam. Időnkint lépések hallatszottak be a folyosóról s kiáltottam, ahogy tőlem telt, de mindig hiába. Pedig úgy szerettem volna látni a gyermekemet!

— Egészen hiába fárad! — mondta végre keserűen a mellettem fekvő tatár nő. — Itt kiáltozhat, ameddig akar, nem mozdul meg senkii

—De nekem azt mondták, hogy a doktornak varrást kell végezni rajtam! — feleltem.

—A doktornak? — mondta gúnyosan. — Már ötödik napja fekszem itt, s a doktornő még egyetlen egyszer sem kegyeskedett benézni hozzám!

Végnélkül suhantak egymásután az órák. Megpróbáltam elaludni, de hiába. Fájdalmaim voltak, úgy éreztem, hogy nagy lázam lehet...

Végre szürkülni kezdett a reggel; hideg, fagyos reggel. A lámpa fénye halványodott s a magány és elhagyatottság érzete még nagyobbra nőtt ebben a szívtelen szürkületben. Csak ennyit tudtam felfogni: ha innen is élve menekülsz meg, az valóságos csoda; de élned kell!

Hosszan elnéztem az ablak jégvirágait, amelyek szétágaztak az egész üvegen. Végre keresztültörtek rajtuk a nap első sugarai.

És végre, végre belépett a szobába a nővér. Egy tálcán mindenkinek egy pohár piszkos teát s egy darab fekete kenyeret hozott. Kis darab újságpapírra fél teáskanál kristálycukrot szórt minden betegnek. De evésre gondolni sem tudtam.

— Mikor jön a doktornő? — kérdeztem.

A nővér csudálkozva nézett rám s azt felelte:

— Majd jön, ha úgy gondolja, hogy szükség van rá!

Azzal ismét kiment.

S az órák csak surrantak tovább. Próbáltam elaludni s behunytam a szememet. Ekkor közvetlen közelemben valami neszt hallottam s fölnéztem. A sarokban fekvő sovány asszony állt előttem; a kenyeremet ette s a teámat itta. Amikor észrevette, hogy nem alszom, fűlig pírult s gyors mozdulattal visszatette székemre a poharat meg a kenyeret.

—Egyék csak, én úgysem vagyok éhes! — mondtam.

—Köszönöm! — dadogta, még mindig pirosan a szégyenkezéstől. — Itt, ha nem lop az ember, éhenhalhat!

Ivott és tovább ette a kenyeremet. Közben kiköpdöste a belésütött forgácsdarabokat s hallottam, hogy csikorog foga alatt a homok. Még egyszer megköszönte, aztán visszafeküdt az ágyába, fejére húzta a takarót és elaludt.

Délre járhatott az idő, amikor végre néhány fehér köpönyeges ember ment végig a

folyosón. A szoba ajtaja éppen nyitva volt, s tőlem telhető erővel kikiáltottam:

— Kérem, doktor, jöjjön ide hozzám!

De ismét hiába, — az egész menet elvonnult a szobánk előtt.

Újra végtelen órák teltek el, amikor egy asszonyt láttam elmenni a szobánk ajtaja előtt, aki külsejéről ítélve, csak orvosnő lehetett. Már bunda és sapka volt rajta.

Kikiáltottam neki s kelletlenül odajött hozzám. Amikor mindent elmagyaráztam, azt mondta, anélkül, hogy megvizsgált volna:

— Most már késő bevárni, magától is begyógyul majd!

Ránéztem sápadt, fáradt arcára, tüstént láttam, hogy olyan ember áll előttem, aki maga is sokkal több fájdalmat hordoz, semhogy együtt tudna érezni mások fájdalmával. Olyan ember, aki már túl van mindenben, akinek közömbös minden.

—Ki vette el a gyermekét? — kérdezte végül, nyilván azért, hogy a tekintetemtől megszabaduljon. — Bizonyosan Klavdia Petrovna! Annál mindig rosszul sikerül minden! Azonnal értem kellett volna küldeniel

—Akart is önért küldeni! — vetettem közbe.

— Akart! Senki sem járt nálam, bizonyosan elfelejtette. Nyilván megint regényt olvasott!

Az orvosnő elment s én újra egyedül maradtam, segítség nélkül.

Elaludtam s mintegy álmomban hallottam még, ahogy a nővér az előszobában azt mondja valakinek:

—Ma még nem mehet be, csak holnap.
Fiú!

—Fiú? — válaszolt egy hang... Otmár hangjai kimondhatatlan boldogságot éreztem s elaludtam.

Még aznap többször is kértem, hogy hozzák el a gyermekemet, de csak másnap hozták, kora reggel.

Barna paplanba burkolva hozták el. Először láttam a gyermekemet!

Mindenekelőtt megpróbáltam kibetűzni, mi van arra a cédulára írva, amelyet biztosítótűvel erősítettek a takaróra. „Wagner, fiú“ — olvastam rajta — „született 1 óra 45 perckor, fönt“. Még valami volt ott, de abból nem tudtam kiköszödni. Most aztán nézegetni kezdtem a fiacskám piros kis arcát. Hát ilyen vagy? — gondoltam magamban s az az érzés, amellyel az ember valami egészen idegen dolgot néz, kezdte legyőzni eddig érzett örömeimet. Igen, akármily különös is, ezekben az első pillanatokban idegen volt nekem a gyermekem, egészen idegen, ebben a pillanatban szikrányi szeretet sem volt a szívemben, fel sem tudtam fogni, hogy ez az én gyermekem.

A nővér lefektette mellém s azt mondta:

— Szép, nagy gyerek!

Ekkor sírni kezdett a fiú. Szájával szívó mozdulatokat tett s a sírása egyre erősödött. Csak most kezdtem ismét Szeretni ezt a kis teremtest, s mélységes részvét fogott el az éhező kis jószág szenvedése iránt. Minden érzékemen úrrá vált az a vágy, hogy a gyermek éhségét csillapítsam; de mozdulni is alig tudtam és sokáig tartott, amíg annyira jutottam, hogy végre odanyújthattam neki a mellemet. Ekkor már

újra belépett a nővér, egy nagy kosárral, amelybe a gyermekeket összegyűjtötte. Amikor elvette tőlem az enyémet, sírva fakadtam:

—De az Isten szerelméért, hiszen még nem is szopottl

—A szoptatás ideje letelt! — mondotta, elvette a gyereket és kiment.

Még mindig sírtam, amikor a nővér behozta Otmár levelét s egy csomagot, amelyben két kotlett s néhány darab cukor volt. Mennyi erőt öntött belém ez a levél, mennyi szeretet s aggódó gondoskodás beszélt belőle! Otmár különösen arra volt büszke, hogy kockacukrot küldhetett nekem, mert a cukrot most jóformán arannyal mérik föl. Honnan is szerezhette?

Hogy tudok majd holnapig várni? Holnapig, amikor Otmár ismét az enyém lesz!

1922. JANUÁR 11.

Ma két órakor jön az én napom, Otmár! Egybekelésünk óta először történt, hogy ily hosszú időre el kellett válnom tőle, — elviselhetetlennek érzek minden percet, amelyet nélküle töltök. Ki gondoskodik majd róla, amíg én nem vagyok otthon? Anyám beteg, húgaimat túlságosan elfoglalja a maguk dolga, nem gondoskodhatnak róla úgy, ahogy tőlem megszokta.

S mit szól majd a gyermekünkhöz? Ó, csak itt volna már!

Otmár és Irina itt voltak nálam. Éppen most mentek el, Natasának anyám mellett kellett maradnia.

Otmár hozzám rohant, megragadta a kezemet. Éreztem, hogy reszket.

—Hogy vagy, drágaságom? — ezek voltak az első szavai. Leült mellém az ágy szélére s könnyes szemmel nézett rám. Irina sírvafakadt s izgatottságában egy szónak sem volt ura.

—Várj egy kicsit, mingyárt hozzák a gyerekeket, — mondtam halkán.

Jött a dajka s mellém tette a gyermekünket. Aludt.

— Milyen nagy és milyen szép! — mondtam büszkén. — És körme is van már! Úgy-e, hogy a homloka meg az orra egészen a tiéd!

De Otmár ahelyett, hogy a gyermeket csodálta volna, folyvást csak rámnézett s azt kívánta, mondjak el neki mindent, ami velem történt. Izgalmában egészen piros volt s minduntalan könnyelábadt a szeme.

— Ó, nagyon jól ment minden, — hazudtam — s az ápolással is meg vagyok elégedve. Csak te maradhatnál mindig nálam!

— Sajnos, nem lehet, csak minden második nap láthatlak. De napközben többször is írok majd. Írj te is nekem, drágám!

— Hogyne, okvetlenül, hiszen papírt eleget hoztam magammal, tudod, hogy nem is élet az életem, ha folyton le nem írok mindentl . . . De hát mért nem nézel már a gyerekre?

— ó, Álja, ma olyan csodálatos az arcod kifejezése, hogy lerajzólnálak, ha művész volnék! — mondta ekkor Irina, aki eddig folyton sírt. De alighogy ezt kimondta, újra elsírta magát

Most belépett a szobába a nővér, tapsolt és azt mondta:

— A látogatási időnek vége!

Otmár megcsókolt s elment Irinával. Most két egész nap telik el, amíg viszontlátom. Két egész nap! Mi minden történhetik addigi

Az ápolónő éppen levelet hozott Otmártól.

Ó, milyen mulatságos, milyen édes! Hogy beszél a gyerekéről, akit jóformán nem is látott még, milyen naivul, milyen meghatóan!

Egyszer le kell már rögzítenem a naplóm-ban, hogy telik el egy nap a mi betegszobánk-ban.

Öt órakor jönnek a bába meg a nővérek, egy tál meleg vízzel, amellyel végigmosdatják a beteget, anélkül, hogy friss vizet öntenének belé. A mosdatás abból áll, hogy a test megsebzett helyét gummiszivaccsal letörlik, miközben a víz egészen átnedvesíti a lepedőt; a beteg aztán egész nap kínlódhatik a nedves ágyban. Arcot és kezet egyáltalán nem mosnak. Aki már járni tud, a folyosóra megy, ahol egy vizes-vödör van. Ezzel az egyetlen edénnyel kénytelen beérni mindenki. Aztán jön a tea, sohasem mosott poharakban, — olyan ital, amelynek mindenféle szaga van, csak teallata nincs. Ehhez fél kanál cukor s egy kis darab fekete kenyér, amelyben több a forgács meg a homok, mint a liszt. Aztán ebédig nem látni többé ápolónőt. Hívni őket teljesen céltalan.

A gyermekek odalent vannak s állandóan szörnyű kiabálás, sírás hallatszik föl, sok gye-

rekhang össze-vissza. Természetesen mindenki azt gondolja: az én gyerekeim kiabál legjobban! Napközben néhányszor kosarakban hozzák szoptatni a gyerekeket s tüstént elviszik újra. Tizenkettőkor ebéd. Ez egy tányér vízből áll, amelyben mikroszkopikus sárgarépa és krumplidarabkák úszkálnak, s hozzá ismét egy darab fekete kenyér. Vasárnap állítólag krumpikotletek is vannak. Hat órákor vacsora, ugyanaz, ami az ebéd és hét órákor tea, de cukor és kenyér nélkül.

Ettől az ételtől természetesen éhenhalhatna az ember s a kórház lakói abból élnek, amit a rokonaik hoznak; persze legtöbbször ezeknek sincs semmijük, hiszen mindenki éhezik. S az asszonyok éheznek és közben szoptatják a gyermeküket! Egész nap nem beszél senki, senki sem nevet, senki sem tréfál. Mélységes csönd van, mint a sírban, csak a gyermekek sírása szakítja meg s a szülőasszonyok szörnyű kiáltásai, amik felhallatszanak hozzánk. Különös, szinte borzasztó gondolat: éhség, nyomor, — az ember alig tudja már elviselni az életet s mégis egyre új életek támadnak! Az életnek ezt az akarást sohasem éreztem oly hatalmasan, mint itt, ahol könnyből, jajgatásból és éhségből küzdi fel magát... S nekem is élnem kell, mindenáron élnem kell!

1922. JANUÁR 13.

ESTE. Amikor délután kissé elszunnyadtam, megint valami sajátságos nesz ébresztett föl. Megint ellopta valaki a kenyéremet, amely a zsámolyon hevert, az ágyam mellett. Ezúttal

a tatár nő volt. Szörnyen szégyelte magát, amikor látta, hogy a lopását fölfedezték; nekiaján-dékoztam a kenyeret s majd hogy sírva nem fakadt örömeiben. Azt mondta:

— Ma bejön hozzám az uram, neki akarom adni, a gyerekek számára. Hét gyerekem éhez, fázik otthon. Uram Isten, mi lesz velünk?

Kétségbeesett mozdulattal kapott a fejéhez és sírt, sírt egyre. Az ura a piacon kereskedik ócska holmikkal.

Végtelenül sajnálom ezt az asszonyt, de mindig rosszul leszek, ha ránézek. Ennyi piszkot, ilyen gondozatlanságot alig láttam még életemben, legföljebb az evakuáló vonatok sebesültjei és betegei közt. Amikor estefelé a bába bejött a szobánkba, megkérdeztem, miért nem fürdetik meg ezt a szegény asszonyt. Azt felelte:

—A kádunk nem működik. És különben is, leszakadna a lábunk, ha mindenkit meg akar-nánk fürdetni!

—De hiszen ezt a szegény asszonyt úgy beborítja a piszok, hogy belehalhat! — erős-ködtem.

—Eh, akinek ez van megírva, annak ez van megírva! Akinek meg kell halni, tisztaság-ban is meghal; aki életre van szánva, megél a piszokban is! — felelte a bába.

Nem akartam engedni, de ekkor a tatár nő maga is beleszólt a beszélgetésbe s azt mondta:

—Igen, azt gondolom én is! Mindenkinek meg van írva a maga sorsa...!

—De hol van a doktornő, szeretnék be-szelni vele!... — fordultam a bábához.

Az mindig otthon ül. Ott van a rendelő-órája! — volt a válasz.

1922 JANUÁR 14,

MÉG mindig nincs tejem, a gyerek egyre sápadtabb s szemlátomást soványodik. Iszonyúan gyötrődöm, hőemelkedésem van és szűrő fájdalmakat érzek a mellemben. S mindehhez a tehetetlenség bénító érzete, a kétségbeesés, amikor látnom kell, hogy a szegény gyerek el-eped a táplálékért! S én semmit sem tudok neki adni! Ma beszéltem erről a nővérrrel s résztvevő hangon mondta:

— Hát bizony meghal a gyereked, mit csináljunk? Különbén is jobb, ha meghal, legalább nem kínlódik, nem robotol annyit, mint mi!

De aztán mégis csak karjára vette a gyereket s végigjárta vele a termeket, hogy egy résztvevő szívű anyát keressen, aki tejet ad a gyermekemnek. Pár perc múlva visszahozta a kicsikét, — jóllakottan, elégedetten. Az anya azt üzente nekem, hogy táplálja az én gyermekemet is, amíg itt van a kórházban. Így hát nem adatott meg nekem, hogy az első legyek, aki a gyermekemet táplálja.

Ma látogató nap volt s Otmár bejött hozzám. Minden erőmet összeszedtem, hogy izgatottságomat és aggodalmamat eltitkoljam előtte.

De hát az nem is lehet, a gyermeknek élni kell; történni kell valaminek; és ha csak csoda mentheti meg, hát el kell jönni a csodának!

1922. JANUÁR 15.

KÉTSÉGBE vagyok esve. Azt az asszonyt, aki gyermekemet táplálja, ma elbocsátották a szülőintézetből és senki más nem akadt, aki megszoptassa.

Liza nővér, aki nagyon ragaszkodott hozzám, azt indítványozta:

— Adjunk neki cukrosvizet!

— De honnan vegyem a cukrot? Hiszen naponkint éppen csak egy fél teáskanálnyit kapunk; mit ér az? — De Liza segített rajtam; volt egy kis cukorkészlete, hozott három darabot, vízben felolvasztotta s odaadta a gyerekeknek. Azt se tudtam, hogyan köszönjem meg neki ezt az áldozatot.

A lázam most 38.5° . Mi lesz velem és gyermekemmel?

1922 JANUÁR 16.

MA már hajnali négykor felköltöttek bennünket. Nagyon nehezemre esett, mert egész éjjel rosszul aludtam s éppen csak egy órával előbb sikerült kissé elszunnyadnom. Az éjszaka folyamán a mellem úgy megkeményedett, mint a kő, s elviselhetetlen fájdalmakat okozott. Tele volt tejjel s a gyermekemnek mégis éhen kell veszni!

A vöröshajú baba izgatottan rohant szobáról-szobára s parancsokat osztogatott a nővéreknek: — Tiszta lepedőt mindenkinek! — Minden beteget megmosdatni! — A tatár asszonyt az elkülönítőbe! — A tífuszost is az elkülönítőbe!

A nagy felfordulásban megfélemeztek a reggeli teánkról. Az asszonyok szitkozódtak, de csak akkor, ha senki sem volt a szobában; ha valaki bejött, elcsöndesedett minden. Nem értettük, hogy mit jelent ez az egész. Ekkor újra bejött a bába s ezt mondta:

— Ide figyeljete! Ma meglátogat bennünket az amerikai segítő-akció bizottsága. Természetesen megkérdeznék majd, hogy mivel nem vagytok megelégedve, miben szenvedtek hiányt és így tovább. Nohát, ha valaki panaszkodni mer valamire, vagy valami más effélét csinál, meggyűlik a baja valakivel; hogy kivel, azt tudjátok!

No, ez az utasítás fölösleges volt; a csekát eléggé ismertük valamennyien.

Az éjjeliszekrényül szolgáló zsámolyokat fehér szalvétákkal takarták le s minden beteg mellé egy kis csengőt tettek. Körülbelül tíz órára elkészültek mindennel s olyan tiszta és kedélyes képe volt a szobánknak, hogy öröm volt nézni.

Tizenegy órakor megérkezett a bizottság. Három tagból állt: egy sötétkék posztóruhás, igen értelmes arcú hölgyből, egy kockás felöltőjű, simára borotvált, amerikai képű úrból, meg egy zsidótípusú fiatalemberből, aki nyilván a tolmács szerepét töltötte be.

A három idegen néhány percig körülnézetett a szobában, aztán a hölgy angolul így szólt a tolmácshoz:

— Kérdezze meg kérem, hogy megvan-e itt mindenük a betegeknek, s nem szenvednek-e hiányt valamiben.

Mélységesen hallgattunk mind; nyilván a többiek is, akárcsak én, elkéserevde gondoltak arra a szörnyű valamire, amit étel címén raktak elénk, de senki sem merte a szempilláját sem megrebbenteni.

— Kérdezze meg, — folytatta a hölgy, — nincs-e szüksége valakinek konzervtejre, csokoládéra, vagy esetleg gyermekfehérneműre?

A zsidó lefordította; ismét mély hallgatás.

— Nos hát, itt mindenük megvan a betegeknek, — fordult a hölgy az amerikai külsejű férfihoz — s milyen csinos és tiszta itt minden! Nézze csak ezeket a kedves fejkötőket!

S kesztyűs kezével megtapogatott egy ilyen fehér fejkötőt, amelyet ma reggel adtak mindnyájunkra.

—De miért nincsenek itt a gyermekek? — fordította aztán tovább.

—Hogy a betegeknek nyugtuk legyen, — felelte a bába. — A gyermekek mellett mindig a dajkák teljesítenek szolgálatot s csak szoptatásra hozzák el őket az anyjukhoz. Így legalább a szülés után kipihenhetik magukat az anyák. Különben, ha valamelyik a gyermekét akarja, csak csöngetni kell s azonnal behozzák neki!

—Nagyon jó, nagyon jó, fényes berendezés! — mondta elragadtatva az amerikai hölgy. — Nálunk a gyermekek mindig az anyjuknál vannak s kifárasztják.

Ekor rám esett a tekintete, barátságosan mosolygott s azt mondta:

— Hiszen maga még egészen fiatal, legföljebb tizenhét éves lehet!

Nem vártam meg a tolmács fordítását s angolul feleltem, már amennyire a gimnáziumban szerzett tudományom engedte:

— Huszonkettő vagyok már!

A tolmács oroszra fordította a válaszat s azt mondta, hogy csak oroszul feleljek, még ha tudok is angolul; a többieknek is érteni kell, amit beszélünk. Felfogtam, hogy miről van szó; a tolmácsnak nyilván az volt a megbízatása, hogy minden angolnyelvű beszélgetést megakadályozzon.

— Mi a férje? — kérdezte az amerikai hölgy.

— Egyetemi magántanár, — feleltem.

Amikor a bába meghallotta ezt a választ, fülig pirult s szemrehányó hangon szólt hozzám:

— Hát mért nem mondta ezt mingyárt?

Mielőtt még felelhettem volna, megkérdezte a hölgy, örül-e a férjem, hogy fiú lett a gyerek s amikor az igenlő választ megkapta, elbúcsúzott s vele együtt távozott az egész társaság.

Alig telt el néhány perc, már bejött a szobába egy nővér, elszedte a tiszta lepedőket, ismét kiosztotta a régieket, még azzal sem törődve, hogy minden beteg a maga lepedőjét kapja-e. Végeredményben mindegy is volt, — egyformán piszkos és gusztustalan volt valamennyi ... Elszedték a fejkötőket is, hasonlóképpen eltűntek a fehér hálóingek meg a csengek is s negyedóra múlva minden éppen úgy volt, mint azelőtt.

Az én számomra azonban a külföldi hölgy látogatása olyan változást hozott, amely talán megmentette az életemet s a gyermekemét is.

Néhány perccel azután, hogy a betegszoba ismét felöltötte megszokott „proletár“ külsejét,

a bába megint odajött hozzám s még épp oly izgatottan, mint előbb, így szólt:

—De az Isten szerelméért, hát mért nem mondta meg nekem mingyárt, hogy Wagner magántanár az ura?

—Miért mondtam volna meg? Proletár-államban mindenki egyenlő! — tréfálkoztam, nem minden irónia nélkül.

—Persze, hogy mindenki egyenlő, — felelte, — de ... de ... tudja, a fiam vizsgázni fog az uránál s annyira fél attól a vizsgától!

Váltottunk még néhány szót, aztán alaposan megvizsgált, megmasszírozta a mellemet, legalább fél óra hosszat s megparancsolta, hogy tiszta fehérneműt hozzanak nekem. Estefelé még egyszer megismételte a masszírozást s maga hozta el hozzám a gyermekemet. Próbáltam szoptatni s nagy boldogságomra kitűnően sikerült, a gyerek teleszopta magát s tüstént elaludt mellettem.

Sírvafakadtam örömben. Most már tudom, hogy a gyermekem életben marad s boldogok leszünk.

1922. JANUÁR 17,

ÉPPEN itt volt Otmár s darát hozott nekem, valóságos, finom darából! Amikor csudálkozva kérdeztem, hogy honnan szerezte ezt a nagyszerű enivalót, titokzatosan mosolygott s csak annyit mondott:

— Nem hiába voltam annyi ideig hadifogoly! Az ilyen ember, ha muszáj, talál ott is, ahol semmi sincs!

Rettenetes, hogy Otmár csak hetenkint háromszor jöhet el hozzám. De naponta kétszer eljár a kórházba s mindig beadat nekem valami jó, ízletes dolgot, én pedig egyre töröm a fejemet, hogyan juthatott hozzá. S a küldeményhez mindig hosszú, gyöngéd levél van mellékelve. Hogy imádom ezeket a leveleket! Mellesleg, nagyon is jól tudom, mit jelent Otmárnak a levélírás! Mindig mondogatja, hogy szívesebben föl-
apot három öl fát, mintsem egyetlen levelező-
lapot megírjon.

A tatár nő helyett most az a széparcú asszony fekszik mellettem, aki oly szívettépően imádkozott életéért és gyermekéért. Isten meghallgatta, s most szép leánykája van. Az asszony arcán állandó mosolygás ragyog. Csak egy dolog bántja: valóságos farkaséhséget érez, étel dolgában pedig jóformán csak arra van utalva, amit a kórház ad, mert az ura igen keveset hozhat neki; hivatalnokember s maga is majd hogy éhen nem hal. Fölajánlottam neki a kenyere-
met, de sehogysem akarta elfogadni. Kis-
vártatva elaludt, s én csendesen odatettem a székére. Vagy négy óra hosszat alhatott; amikor fölébredt, sokáig csudálkozva nézett a kenyé-
re s végül azt mondta:

— Érdekes, hogy megzavarodik az ember esze ilyen állapotban. Fogadni mertem volna, hogy megettem már a kenyere-
met s még most is itt van! Nyilván csak álmodtam, hogy meg-
ettem. Annál jobb!

S arca ragyogott a gyönyörűségtől, amíg a gusztustalan, kis kenyérdarabot legyűrte.

Este váratlanul magas lázat kapott s a nyögésétől nem tudok aludni.

1922. JANUÁR 18.

A TATÁR nő éjszaka meghalt vérmérgezésben. Az én kedves szomszédasszonyom is nagyon rosszul van; most én szoptatom a leánykáját, mert több tejem is van már, mint amennyi kell. Iszonyúan féltém szegény asszonyt; anynyira szívemhez nőtt, mintha testvérem volna.

1922. JANUÁR 20.

ELSŐ éjszakám itthon. Mindenki alszik, még a kicsikém is, akit éppen most szoptattam meg. Mélységes nyugalom és csöndes, alázatos öröm tölti el a lelkemet. Egész életemben ez után a perc után vágyakoztam s most itt van ez a nagy, kimondhatatlan boldogság; életem, gondolkozásom, álmodozásom megtestesült, hússá, véré vált ebben a törékeny kis emberkében, aki itt fekszik mellettem, fehér takarója alatt.

1922. JANUÁR 24.

AZ a munkás, aki a villanyvilágítást javítani járt nálunk, valóságos abnormális ember hatását tette rám. Arcát sűrű, borostás szakáll nőtte be, amelyből hosszú, sápadt orr ugrott elő, s egész idő alatt dűnnyögött valamit az orra alatt.

Azt hittem, valami nem tetszik neki nálunk, megkérdeztem hát: — Kifogása van valami ellen?

Előbb csudálkozva nézett rám, aztán így szólt:

—Bocsánatot kérek, de erről nem tudok leszokni; mindig káromkodnom kell, különben megpukkadok dühömben. Nem tudok belenyugodni abba, hogy újra megengedték a pálinkaivást!

—Hát olyan megátalkodott antialkoholista? — kérdeztem nevetve.

—Nem, éppen ellenkezőleg! Hanem hát ez így volt: a névnapomat ünnepeltem s persze illendően leittam magam, otthon főzött pálinkával, mert hát a vodka tilos volt. Amint kimegyek az utcára, azonnal nyakoncsíp egy vöröskatona s a bíró elé cipel. A bíró egy kronstadti matróz volt s tüstént rámordított:

—Te inni mersz, amikor mi a kapitalizmus ellen küzdünk? Lőjjétek agyon! — Térdenállva könyörögtem neki, hogy legyen belátása, hiszen feleségem, gyereke van s proletárnak születtem! Erre megvakarta a fületövét és azt mondta: — Nohát, mert proletárnak születted, egy évet ülsz!

Ültem egy egész évet; elgondolhatja, mit jelent ez s amint kijövök, az első, amit meglátok, egy részeg ember! Iszonyú düh fogott el, nyakoncsíptem s átadtam egy vöröskatonának, aki éppen ott volt a közelben. Az meg kikacag s azt mondja: Ha minden részeg embert letartóztatna, egyéb dolga se lenne. S amint tovább megyek, a szövetkezeti boltokban mindenütt vodkát látok, vodkát, vodkát! Szabadon árulják s még hozzá maga az állam adja el!

Levelet írtam magának Leninnek s megmondtam neki: komizság, először becsukni az embereket, amiért pálinkát főznek, aztán álla-

milag főzetni. Választ nem kaptam. Azt mondják a cár pálinkával butította a népet, — hát a proletáruralom mit csinál? Talán jobban csinálja? Pontosan ugyanúgy! Engem pedig egész esztendőre börtönbe dugtak ezek az átkozott disznók s tönkretették az egészségemet! Higgye el, azóta nincs nyugtom többéi

1922. JANUÁR 28.

AZT hiszem, erős legény lesz a fiacskámból, s ezen tulajdonképpen csudálkozom, hiszen sem terhességem alatt, sem most nem táplálkozom kielégítően.

Néha már egészen okos arcot vág, mintha csak figyelne, hogy mi történik körülötte. Ma először láttam könnyet a szemében; sírt: bal-szeme száraz maradt, de jobbszeméből kövér, nagy könnycsepp gördült le lassan az arcán.

1922. JANUÁR 31.

MOST buzgón följegyzek mindent, amit a gyermekemen megfigyelek, de különösen a nyelvét, s ezt gyorsírással csinálom. Anyám nagyon aggódik emiatt; attól fél, hogy házkutatás alkalmával ellenforradalmárság gyanújába keverhetnek a jegyzeteim. Elolvasni jóformán senki sem tudja, mert nálunk Oroszországban, úgyszólván ismeretlen a gyorsírás.

Reggel, amikor a gyermekem fölébred, szinte mámoros vagyok a boldogságtól. Ha ka-

romba veszem, miközben kényelmesen, lustán kinyitja szemét, olyan ujjongó öröm fog el, mintha a világ minden kincsét az ölembe szórták volna.

Sokat éneklek mostanában; hadd vegye körül öröm, boldogság és elégedettség a gyermekemet. -

1922. FEBRUÁR 5.

MA nagy napom van: először hagytam el a házat s mentem be az egyetemre! Sürgősen beszélnem kellett Deniszov professzorral, a disszertációm miatt. De a professzort sehol sem lehetett találni, soká pedig nem kereshettem, mert az időm letelt, vissza kellett sietnem a kicsikémhez.

Ó, milyen csudaszép volt odakinn az utcán! Az ég, a levegő, a csupasz fák, a csillogó hó, mindez valósággal megrészesgített...

Február van még, de már érzik a tavasz a levegőben, mindenütt ott száll a lehellete.

Szívemnek minden zuga tele van örömmel, véremnek minden cseppjében ott remeg az életkedv.

Milyen boldog vagyok! Végigmegyek a széles, ragyogó utcán s az enyhe tavaszi szél az élet és a szerelem dalait hozza felém, éppen úgy, mint ahogy később a gyermeklánc lágy pihéit fogja szerteszt hordani.

Szinte úgy érzem, hogy szét pattan a szívem, mert nem tud ennyi boldogságot magába foglalni! De nem! Megerősödött a szerencsétlenség, a fájdalmak éveiben; s ha a fájdalom ro-

hama alatt nem roskadt össze, miért ne tudná elviselni azt a boldogságot, amelyet saját kezemmel, vas energiával kovácsoltam magamnak?

1922. FEBRUÁR 25.

VÉGRE ismét itt van apám. Nem tudom az örömét leírni, amikor először látta a gyermekünket. Neki már az a sorsa, hogy mindig távol kell lennie hazulról, amikor valami fontos családi esemény történik.

1922. MÁRCIUS 12.

MICSODA boldogság a gyermeki Minden reggel azzal az érzéssel ébredek föl, hogy megint valami rendkívül fontos, örvendetes esemény történt az életemben, pedig hát semmi egyéb nem történik, csak rám mosolyog a kicsikém, amikor fölébred s meglátja az anyja szemét.

Mindenkinek megszépült az élete. Anyám, aki esztendőkön át csak bánatot látott, most új örömforrást, új életcélt talált. S hát még apám! Ha a klinikáról hazatér s megkérdezi, hogy van a kicsike: mosolyog. Mily különös ez a mosolygás olyan ember arcán, aki mintha örökre leszámolt volna már az étellel!

1922. MÁRCIUS 14.

Izgalom a városban: Lenin elrendelte a cseka feloszlatását. Némelyek azt mondják, hogy nem helyesli a cseka kegyetlen módszerét; mások szerint azt helyteleníti, hogy a kronstadti fölkelés után oly sok matrózt és munkást agyonlőttek; ismét mások azt állítják, hogy Anglia ultimátumban követelte a cseka feloszlatását,

Ennek az intézkedésnek sem okára, sem hatására nézve nem tudnak megegyezni az emberek. Némelyek szerint ez az első lépés az egész kommunizmus likvidálása felé, mások viszont úgy vélekednek, hogy a csekát már meg lehetett szüntetni, mert a kommunizmus annyira megerősödött, hogy nem szorul rá a védelmére; vannak viszont, akik azt állítják, hogy az egész dolog csak komédia, mert a GPU, amely most a cseka helyébe lépett, semmi más, mint a régi cseka, új köntösben. Hogy ezeknek igazuk lehet, arról egy beszélgetés tanúskodik, amelyet ma Szánya Mulmenkóval folytattam. Szánya ugyan pap leánya, de a cseka irodájában dolgozik. Észrevettem, hogy néhány napja eltűnt a régi felirat s most új tábla lóg az épületen, ezzel a szöveggel: „Gosszudarsztvennoje Politicseszkoje Upravlenije, Állami politikai hatóság“.

—Hát micsoda emberek szolgálnak most ott? — kérdeztem.

—Természetesen a cseka régi emberei! — felelte Szánya.

—S mit csinálnak ezentúl?

—Azt, amit eddig: burzsujokat és gyanús embereket fogdosnak el.

—Ugyan mondja, miért szolgál maga éppen a csekánál?

—Először is, ott nagyszerű ellátást kapok a jegyeimre, másodszor pedig mégis csak okosabb burzsujokat elfogni, mint az elfogottak közé tartozni. Hiszen tudja, hogy pap leánya vagyok!

1922. MÁRCIUS 17.

BRAUN professzor tüdőgyulladásban meghalt. Élete munkája, amelyet az utóbbi években hihetetlen nélkülözések közt csodálatraméltó áldozatkészséggel folytatott, befejezetlenül maradt utána.

Az egész egyetem mélységesen gyászol. Mindenki szerette a jószívű, szerény professzort, aki hóna alatt egy rakás könyvvel, sietve szokott végigmenni a folyosón s mindenkire volt egy barátságos szava. A sorsa annál szomorúbb, mert még két évvel ezelőtt, mint balti német, külföldre optálhatott volna. De akkor visszatartotta az egyetem s kérte, hogy ebben a nehéz időben ne hagyja el az orosz tudományt. Ha akkor elmegy, ma tekintélyes tudós, s bizonyosan befejezte már nagy művét: így pedig elesett az orosz tudományért.

1922. MÁRCIUS 27.

OTMÁRNAK új szenvedélye van. Majd minden nap kimegy a zsidóvárosra s könyveket kutat, sok könyvet árulnak ott mostanában, különösen németet, franciát és angolt, — annyiért, amennyiért,

nyit a papirosa ér. Könyvek közt élő ember nem sok van már. Otmár különösen sok filozófiai, művészettörténeti tartalmú könyvet és szépirodalmat vásárol. Bjeloborodov professzor ma megbámulta a könyvtárunkat s azt mondta:

— Hamarosan eljön az az idő, amikor az ilyen könyvek, aminőket ön halmozott itt össze, Oroszországban olyan érthetetlenek lesznek, mint egy Beethoven szonáta a zulukaffer fülének. A tudománynak nem marad más területe, csak a politika, technika, meg az orvostudomány, ötven év múlva az orosz a legműveletlenebb ember lesz a föld hátán, mögötte marad még az ausztráliai négernek is. Ha a bolsevisták álmai beteljesülnek, talán Oroszországban lesznek a legnagyobb erőművek, a leggyorsabb vonatok s a leg-hatalmasabb repülőparkok, de az orosz ember maga állattá válik. A százszázalékosan mechanizált állam — ez az ideál lebeg azok előtt, akik most az orosz „embert“ formálják, miközben megsemmisítik benne azt, ami emberi...

1922. ÁPRILIS 6.

ÁNDREJ, a tűzoltó, ma megint kegyetlenül elverte a Lusáját. A házunk egész földszintjét a tűzoltóparancsnokság foglalja el s most, amikor éjjel-nappal valamennyi ablak nyitva van, minden szó fölhallatszik hozzánk.

A dolog azzal kezdődött, hogy Andrej az egész edényt összetörte, s fejszével vagdalta szét a szekrényt meg az ágyat. Aztán üldözni kezdte Lusát, nagyokat vágott rá. Minden ütést szívet-tépő kiáltás kísért.

Leszaladtam az őrszobára, ahol a tűzoltók ültek s oly nyugodtan teáztak, mintha mi sem történt volna.

—Az Isten szerelméért, hiszen ez az ember agyonveri a feleségét! — kiáltottam elszörnyedve.

—Ha ma nem, hát holnap. Minél előbb, annál jobb, legalább nem szenved annyit! — felelte nyugodtan a legfiatalabbik, a szőke Antip.

—De hiszen terhes az asszony, még a gyereket is agyonveri benne! — erősködtem tovább.

—Az meg éppen jó lesz, legalább nem kell fizetnie érte, ha otthagya az asszonyt! — mondta nevetve egy másik.

Ekkor ismét éles kiáltás hallatszott, az ajtó mögött, ahol ez a szörnyű jelenet lejátszódott.

—No de hallják, hát lehetséges ez? Emberek maguk? Hiszen megöli! Hívjanak egy vörös katonát!

—Az sem sokat érne, hiszen Andrej tagja a pártnak! Magunkfajta ember meg találná égetni az ujját!

Az ajtóhoz futottam. Be volt zárva, öklömmel dörömböltem rajta s bekiáltottam:

— Andrej, hagyja már abba!

Odabenn nem szűnt a lárma, Andrej nem törődött a beavatkozással. Ellenben fölállt Antip, lassan odajött hozzám s sötéten, fenyegető hangon mondta: — Hallja, polgártársnő, maga csak menjen haza! Nem illik mások családi ügyeibe beleavatkozni! Az ő dolga, hogy mit csinál a feleségével, magának semmi köze hozzá!

Persze nem volt mit tennem, hazamentem. Becsuktam az ablakot, a fatáblákat s bebújtam a paplan alá, hogy ezt a szívettépő kiáltozást ne selljen hallanom.

1922. ÁPRILIS 7,

LUSA, mint rendesen, ma délelőtt is kint ült a külső lépcsőn és sütötte magát a nappal. Sápadt volt, mint a halál, arcán meglátszottak még a tegnapi verés nyomai, balkarját felkötve hordta. Olyan volt, mint a halálra sebzett állat.

—Lusa, hát mért nem hagyja ott azt az embert? — kérdeztem.

—Hová menjek? Az első uram, aki meghalt, éppen így ütött! Hány gyerekem jött már holtan a világra, mert mindig hasábfával ütötte a hasamat! Ha máshoz megyek, akkor is csak ez lesz a vége. Nekünk, asszonyoknak már ez a sorsunk! Az első uram mindig azt mondta: Nem fazék az asszony, nem törik el!

Lusa ásított s keresztet vetett kitért szája elé. Aztán tovább beszélt, lassan, szórakozottan, észre sem igen véve, hogy ott vagyok mellette: — S minél előbb üt agyon, annál jobb ... lefekszem a sírba és csöndesség lesz körülöttem ... Télen belepi a hó, nyáron fű nő rajta, engem pedig senkise ver többet... s a lelkenek nyugta lesz fönt az égben... ámbár azt mondják, hogy mennyország nincs már, azt Istent eltörölték ...

Most mintha újra észrevett volna, hozzám fordult:

—Azt beszélnek, hogy Istent fölültették egy repülőgépre, meg a Szűzanyát is s külföldre viték, a németekhez!

—Lusa, mikorra várja a gyerekét? — kérdeztem.

—Nyolcadik hónapban vagyok már, de nem mozog a gyerek, bizonyosan megölte!

Megrándult a teste, szeme tágranyílt a rémülettől. Megfordultam s megpillantottam Andrejt, aki éppen befordult a sarkon.

— Eriggy haza! — ordította. — Mit döglesz itt? Eriggy haza!

Eközben odabotorkált s ütésre emelte az ök-lét. Lusa gyors mozdulattal kitért az ütés elől és elszaladt.

— Andrej, — mondtam, — hát nem szégyelli így verni a feleségét?

— Hát minek van feleségem, ha még meg se verhetem? Ha kedvem tartja, elverem! — felelte s közben arcomba nézett, részegségtől zavaros, fénylő szemével. Szemügyre vettem ezt az embert: apró, mélyenülő kalmük szeme van, arca csupa himlőhely, ornyerge beesett, alighanem valami rossz betegség rágta szét, karja hosszan lelóg, mint a gorilláé: semmi sincs benne, ami emberre emlékeztetne; állat ez, utálatos állat!

Még egyszer megpróbáltam hidat találni ahhoz, ami emberi vonás talán mégis van benne s könyörgő hangon mondtam: — De gondolja meg, Andrej, hiszen terhes az asszony, a maga gyerekét hordja a szíve alatt!

— Azzal én nem törődöm, az az ő magánügye! Érti? Magának meg éppen semmi köze hozzá! Menjen innét, különben... Hé, Lusa! Idegyere, húzd le a csizmámat!

Eközben még egyet lépett a külső lépcső felé, hogy leüljön rá; de megbotlott s nem volt már ereje, hogy fölkeljen. Lassan elnyúlt s egy pillanat múlva már horkolt is, arccal a teliköpdösött lépcsőre borulva.

Otmár elé indultam s közben eszembe jutott
Nekraszov verse:

Ki hordoz vájjon súlyosabb sorsot,
Mint te, orosz asszony?
Ki csodálkozik, ha elhervadsz,
Mielőtt kivirágzanál,
Te, a tűrő orosz népnek
Ezer fájdalmat tűrő anyja!

Írtam egy kis tárcát az alattunk lakó tűz-
oltók és asszonyaik életéből. Itt nem változott
semmi — a sötétségnek, állatiasságnak, kegyet-
lenségnek, lelki tompultságnak birodalma ez most
is, mint régen. Igyekeztem megrajzolni a szenvedő
asszony típusát s elvittem a tárcát a városunkban
megjelenő laphoz. Kiderült, hogy a szerkesztő
egyik régi diáktársam. Igen barátságosan foga-
dott s ezt mondta:

— Természetesen kiadjuk a tárcáját, Ale-
xandra Lvovna! Kérem, jöjjön el holnap újra,
majd megmondom, hol kell egy s mást megvál-
toztatni, vagy hozzátoldani. Hiszen tudja, nálunk
most minden írásnak tendenciózusnak kell lenni,
az eszmei tartalom csak százszázalékosan kom-
munista lehet!

1922. ÁPRILIS 12.

MA a szerkesztőségben Iván Ivanovics a következőket közölte velem:

— Az elbeszélését nem adhatjuk ki. Jól megírt, tehetséges dolog, de nincs benne tendencia. Meg kellett volna mutatnia, hogy az orosz asszonyoknak ez volt a sorsa a forradalomig, de most a bolsevizmus felszabadította. Mi nem hozhatunk ilyen típusokat; ezek a régi idők maradványai. A lapban szívvel-lélekkel optimistáknak kell lennünk, ezrével kell a nép közé szórni az örvendő jelszavakat, nem szabad rámutatnunk azokra a pontokra, ahol *áll* az élet, — nem, meg kell mutatnunk, hogy az élet forr, a munka buzog, az asszony fel van szabadítva. Hiszen magam is tudom, hogy ez mind ostobaság, üres fecsegés, amit csak hülyék vesznek komolyan, — de hát mit csináljunk? Tőlünk, újságíróktól nem tehetséges cikkeket, hanem agitatori lendületet kívánnak, — feladatunk az, hogy a népnek s az egész világnak megmutassuk, hogy minden, ami rossz, azért rossz, mert a burzsoázia uralmának idejéből származik s mindaz, amit a kommunista uralom teremt, csak jó lehet. Persze csak tökfejek hiszik el mindezt; de hát mit gondol: nem hülyékből áll a lakosság legnagyobb része?

Iván Ivanovics ravaszul mosolygott e szavak közben. Aztán azonban elkomolyodott s így folytatta:

— Egyébiránt nem is olyan ostoba ez a rendszer, mint első pillantásra gondolná az ember:

ellenkezőleg, igen finoman, nagy lélektani érzékel van kigondolva. Tudja, ez is olyasmi, mint a kő, amelybe lyukat vájnak az egyre hulló cseppek. Ha újra meg újra beleverjük az olvasó fejébe, hogy milyen jó dolga van a mi uralmunk alatt, idővel maga is elhiszi, hogy jó dolga van. Ordítani, kitátott szájjal ordítani, — lássa, ez a kommunizmus legfőbb harci eszköze. S ki volna hivatottabb az ordításra, mint mi, újságíró munkások? Ez az újság feladatai. Ha a kommunista sajtó egy állandóan kitátott, óriási száj lesz, amely egész Oroszországnak föléje borul, akkor kezünkben tartunk majd mindenkit! Különösen az ifjúságot! Az öregek kihalnak, az ifjúság pedig elhisz nekünk mindent, még azt is, hogy nálunk jobb, mint külföldön!

1922. ÁPRILIS 13.

KAPTUNK egy négyszobás lakást s így végre nekünk is meglesz a magunk területe, ahol tetszésünk szerint rendezkedhetünk be.

1922. ÁPRILIS 14.

ÁLLANDÓAN nyugtalankodom a gyermekem miatt, mert annyit kell éhezniem. Egész nap egyéb sincs, csak híg zöldségleves; meg egy kis kenyér, az is többnyire zablisztból, — s így tápláljam a gyermeket! A szoptató anyáknak külön élelmiszeradagok járnak. Legalább tízszer voltam már a hivatalban, hogy elhozzam, de mindig azt

mondták, hogy megillet ugyan, de egyszerűen — nincs. Csak papiroson van minden!

S ugyanígy áll a dolog minden aprósággal! Pelenkát, pólyát ócska fehérműből kell összevarnom. Hintőpor nincs az egész városban, községes liszttel kell bepúdereznem a gyereket; gummipelenkát sehol sem lehet fölhasználni, ehelyett régi iskolai füzeteim borítékait kell a pelenkák alá raknom. Gyerekfehérműm pedig oly kevés van, hogy egész áldott nap folyvást mosnom kell.

1922. ÁPRILIS 15.

MA fölkerestük Braun professzor sírját. Borús, meleg tavaszi nap volt, a levegő csupa nedvesség. Friss korhadás szaga áradt a gallyakkal borított földből s ha a szél kissé fújni kezdett, frissen levágott fenyőfaágak illata szállt a temető kerítése felől. A bokrokon kipattanóban voltak az első zöld rügyek s köröskörül ezernyi veréb csipogott szakadatlanul.

Fájdalomnak, gyásznak seholsem találtam nyomát. Olyan volt minden, aminőnek a természet hétköznapiján lennie kellett. A koszorúk elhervadtak, a szalagokat eláztatta az eső, a kereszt karjairól időnként apró cseppek hullottak a földre, amelyet felbarázdáltak a szorgosan ideoda futkosó folyókák. Hogy is lehetett volna másként? ... Mit jelenthetne az itt, hogy ebben a sírban olyan ember nyugszik, akit az éhség és a nélkülözés ölt meg, — egy tudós, aki élete művét nem fejezhette be?

1922. ÁPRILIS 17.

AMIKOR ma az egyetemre akartam menni, egy kerek, rokonszenves ábrázatú fiatalember állta utamat. Megemelte sapkáját s megkérdezett, hol lakik Rachmanov doktor. Megmondtam, hogy Rachmanov doktor az apám s kérdeztem, hogy mit kíván.

A fiatalember kissé zavarba jött; néhány pillanatig erősen szemembe nézett, aztán így felelt:

— Engem tudniillik megbízott a GPU, hogy tudakozódjam az apjáról. Tulajdonképpen a szomszédoknál akartam kérdezősködni, de majd csak megmondja maga is, amit kell!

Azzal félrevont, elővette jegyzőkönyvét s kérdezni kezdett. Meg kellett felelnem minden elképzelhető kérdésre s különösen aziránt érdeklődött, hogy milyen párthoz tartozott apám régebben. Kijelentettem, hogy apám sohasem törődött a politikával s egész életét egyedül a munkának szentelte.

— No, hiszen az apja olyan ember, akire szükségünk van, hát nem is lesz semmi baja. De, tudja, legutóbb valahol elítélően nyilatkozott a szovjetrendszerrel, meg aztán folyton templomba jár, tegnap pedig egy beteg előtt azt mondta, hogy orvosság csak a biztosoknak jut. Hát mondja meg neki, kérem, hogy ezentúl jobban vigyázzon a nyelvére. S ha valami gyanúsat találunk nála, rosszul jár!

Ebéd után el akartam mondani apámnak ezt a találkozásomat, de sehogysem tudtam kikerülni vele. Többször is nekifogtam s végre nagy húzódozva közöltem vele, hogy mit beszéltem a cseka emberével.

— Eh, hát lőjjenek végre agyon, az is jobb ennél az örökös kíznásnál! Mit akarhatnak tőlem? Az egész életem oly világosan áll mindenki előtt, mintha a tenyeremen hordanám, s folyvást úgy turkálnak benne az orrukkal, mint a disznók a mocsárban! Mit akarnak hát?

Apám izgatottan járt fel és alá a szobában, s oly hangosan beszélt, hogy a gyerek fölébredt és sírni kezdett.

Anyámat is végtelenül fölizgatta a dolog.

—Ljova, — mondotta, — ne feledkezz meg a családoдрól! Hallgatni kell! Mi egyebet tehet az ember?

—Nem tudok hallgatni! Nem tudok hallgatni! — kiáltotta apám újra meg újra.

Amikor kissé megnyugodott, lefeküdt a díványra s arcát eltakarta a párnával, ami mindig a legnagyobb izgalom jele volt nála, — és hamarosan elaludt.,

1922. ÁPRILIS 25.

MÁR négy-öt napja rosszul érzem magamat. Nagyon fáj a fejem, nehezek a tagjaim, mint az ólom s egykori rugalmasságomból és energiámból nem maradt meg semmi. Éppen úgy dolgozom, mint azelőtt, de minden mozdulatom akaratéromnek roppant megfeszítésébe kerül.

Nem panaszkodom, hiszen senki sem segíthet rajtam.

A kicsike szemlátomást nő és gyarapodik, pici karja és lába napról-napra gömbölyűbb, teltebb, én pedig soványodom és gyöngülök. Boldog vagyok, hogy gyöngé egészségi állapotom nem

hat a gyerekre, de nagyon félek, hogy nem tudom már sokáig szoptatni. S mi lesz akkor?

1922. ÁPRILIS 27.

LENIN állítólag igen rosszul van, a pártkongresszuson meg sem jelent.

1922. MÁJUS 9.

A FIAM jókedvű és eleven. Kivitem a szabadba; persze a karomon, mert gyerekkosim nincs. Egész R ...-ben nem lehet most gyerekocsit találni.

A dombot, amelynek lejtői benéznek az ablakunkon, könnyed zöld szín borítja s a fiatal, karcsú nyírfák nedvtől duzzadó rügyekkel vannak teleszórva. Az unalmas, szürke deszkakerítés, amelyet az utóbbi napokban a tájkép legfontosabb alkotórészének néztem, ma már csak apró, jelentéktelen sáv a szememben s fölötte végtelen gazdagsággal árad felém a világoskék, lágy ragyogó ég.

Tavaszi A fiam összeráncolja az orrocskáját, mint a sűtkérező kis cica s aztán lassan, nyugodtan elalszik. Soká, soká üldögélek így, karomon a gyerekekkel s belebámulok a fény és a tavasz áradatába. Valami tompa, petyhüdt fáradság lopózik a tagjaimba, nem gondolok semmire, nem tudok semmiről...

Ekkor arra megy a „Félkezű“. Csodálatra méltó egy asszony: mindig gyönyörűséggel né-

zek rá, igazi orosz parasztasszony. Szürkés-kék szeme mindig egyenesen arcába néz annak, aki-vei beszél; fehér, egészséges fogai energiára és életerőre vallanak; hamvasszőke, piroskendős fejét kissé hátraveti, mintha tudná, hogy nemcsak önmagáért áll helyt, hanem egy egész típusért. Világosszürke blúzt és sötétkék kartonszoknyát visel, minden tiszta rajta és frissen van vasalva, cipője fényesre kefélve. A mai lomposágnak s a szépség iránt érzett közönynek idején okvetlenül föl kell figyelni ennek a képnek láttán.

— Zdrasztvujte, Alexandra Lvovna! — köszönt barátságosan. — Leülhetek maga mellé? Sétálni jött a fiával? Szép nap van ma!

Megmaradt balkezeivel megcirógatja a gyermekemet s az hirtelen fölbred és hangosan föl-kacag. Egy darabig hallgatva ülünk egymás mellett, aztán fülig pirulva azt mondja:

— Alexandra Lvovna, az emberem újra előkerült!

— Micsoda? Visszajött a férje?

Tudtam, hogy a férje a fehér hadseregben szolgált s aztán nyomtalanul eltűnt. Az asszony magára maradt két kis gyermekével s nem sokkal utóbb elvesztette a jobbkezeit. Mint váltóór dolgozott s terheisége idején egyszer úgy elszédítette a feléje száguldó vonat, hogy eléje bukott s karja a sínre került. Erős szervezetével túlélte a szörnyű sebesülést s még folytatta is a szolgálatot. Reám mindig nagy hatást tett az, hogy sohasem panaszkodott a nyomoréksága miatt.

Most, a maga tárgyilagos, határozott és szemléltető módján elbeszélte, hogyan látta viszont az urát:

— Igen, hát így van, tegnap újra előkerült. Mingyárt meg akarta mutatni, hogy hatalma van rajtam, node én is megmutattam ám neki, hogy merre van az ajtó! — Te szamar, — mondtam neki, — amíg rossz sorom volt, ördög tudja, merre kóboroltál, most meg, amikor rendbejött minden, előkerülsz megint! Csakhogy most már nincs rád szükségem, elmehetsz oda, ahonnan jöttél!

Először bután bámul rám, aztán egyszerre azt mondja:

—Hát ez a kisgyerek honnan került?

—Mi közöd hozzá? — mondom. — Hol voltál három esztendeig? Mért nem írtál? Küldtél talán pénzt a gyerekeidnek? Egy fityinget se! Most aztán idejössz és rendezkedni akarsz? Annak már vége, — mondom, — kommunista lettem s elválasztattam magam tőled. Megbízhatatlan paraszt voltál egész életedben, ittál, asszonyok után jártál, örülök, hogy megszabadultam tőled!

No, csak látta volna, hogy nekem jött, verekedni akart velem! De kitzsigáltam a küszöbön s becsaptam az ajtót az orra előtt!

Erre aztán másképpen kezdett beszélni, könnyörgésre fogta a dolgot a nyavalyás. Hogy megjavul, derék ember lesz belőle, meg miegymás. Így összezsugorodott, ni! Beengedtem, de alighogy bent volt, megint a kicsire nézett s ordítózni kezdett:

— Kitől való ez a fattyú, kitől való?

No, erre megmagyaráztam neki, hogy most a kommunizmus alatt vége a férfiak uralkodásának. — Dolgozom, eltartom a gyerekeimet, nincs rád szükségem, — mondtam neki. — És különben is, hol voltál *te* ennyi ideig? Talán bizony

kolostorban? Mért nem jöttél haza olyan sokáig? Bizonyosan másikk asszonyod volt!

—Mi közöd hozzá? — ordított rám.

—Nohát akkor rendben van minden, — kiabáltam vissza neki. — Akkor egy véleményen vagyunk. Most pedig hordja el magát, Iván Ivanovics! Ott az ajtó, tessék kísétálni s örüdjön, ha be nem pörlöm tartásdíjért!

Erre ismét megszelídült, felállt és sapkáját a kezében tartva, egészen udvariasan mondta:

—Legalább engedd meg, légy szíves, hogy nálad tölthessem az éjszakát! Máskülönben nem is igen tudom, hová menjek!

—Jó, — mondom, — tőlem ittmaradhatsz éjszakára, de viseld magad tisztességesen, ahogy illik.

Hanem éjszaka megint hozzám akart férközni, odamászott és édeskedni akart velem. Nekem csak félkezem van, de ezzel úgy odavágtam neki, hogy elkotródott. Most már kifogytam a béketűrésből s éjnek idején kidobtam az ajtónl

Hja, más időket élünk most! Tizenkét eszten-deig vert s én türtem. De most a szovjet uralkodik, az pedig az asszonyok pártján van, nem a férfiakén!

Ebben a pillanatban odaszaladt hozzánk a „Félkező“ legidősebb gyermeke, egy csinos, barna, pufók gyerek. Már messziről kiáltotta: — Mama, mama, Szánka sír! Nagyon bög!

—Hogy tud félkézzel elvégezni mindent? — kérdeztem csudálkozva, amint hazafelé készülődött.

—Ej, mindent meg lehet szokni. Szoptatom a gyereket, tisztába rakom, mindent kimosok félkézzel. Fát vágni s a szamovárt felállítani is meg-

tanultam. Mindent tud az ember, csak akarni kell. Eleinte sokat búsultam az elveszett jobbkarom miatt, de aztán azt gondoltam magamban: ha az embernek helyén van a feje, a két válla közt, akkor meg kell élni félkézzel is. Látja: meg is lehet élni!

1922. MÁJUS 14,

ANYÁM és húgaim elutaztak S. . .-be, a nagynénémhez s így most egészen egyedül vezetem a háztartást.

1922 MÁJUS 23.

HÁROM feladatot szabtam magam elé: anya akarok lenni, háziasszony akarok lenni s amellet tudományosan is akarok dolgozni. Három feladat, a napnak pedig csak huszonnégy órája van s nekem csak két kezem és egy fejem. Nem tudom mind a három feladatot tökéletesen megoldani, hiszen csak ember vagyok s az embernek már az a sorsa, hogy el kell hanyagolnia az egyik dolgot, ha a másikkal foglalkozik.

Legelső természetesen a gyermek. Neki megadok annyit, amennyire szüksége van, egy szikrával sem kevesebbet. Aztán a háztartás következik s legutolsó a tanulás.

Ó, sohasem tudtam eddig, mennyi tudásomj rejtőzik bennem s mennyire gyötör az alkotás vágya! De akárhogy hajszoznak is ezek, a világ kincséért sem venném a lelkekre, hogy miattuk csak egy órát is ellopjak abból az idő-

ből, amellyel gyermekemnek és férjemnek tartozom.

Olyan a természetem, hogy csak akkor lehet boldog, ha harmonikusan fejlődik, ha minden csírája kibontakozhatik, amellyel a teremtő megáldotta. Anya akarok lenni, asszony és olyan ember, aki a szellem világában él és alkot: ha csak egyik hiányzik is e három elem közül, szomorúság szállja meg a lelkemet.

1922. MÁJUS 26.

LENINT szelítés érte. Mindenki ezt suttogja, mindenki tudja, de hangosan beszélni nem szabad róla. Ez lenne talán a menekvésünk? Azt mondják, a kommunisták fejüket vesztették, mert senki sincs, aki Lenint pótolhatná.

1922. MÁJUS 27.

A VASÚTI műhelyekben gyűlés volt. A parkban ültem, amikor a gyűlésről jövők tömege elhőmpölygött mellettem. Két ember leült az én padomra, s jelenlétemmel nem törődve, folytatta a vitáját.

— Úgy, hát megint levontak a bérünkből, — mondta az egyik. — A német munkások javára! Vigye el őket az ördög, dögöljenek meg ott, ahol vannak! Hogy nem szégyellik az utolsó garasunkat elkoldulni! A nyomorúságos bérünk mellett úgyis reszketünk minden kopekért s most még

idejönnek minden héten s levonnak belőle, amennyit lehet, tudja Isten, miféle külföldi munkások javára! Az csak nem lehet, hogy azoknak még rosszabb dolguk legyen, mint nekünk!

—Persze, hogy rosszabb dolguk van, — vitatkozott a másik. — Különben csak nem vonnának le a bérünkből, az ő kedvükért. Semmi osztályöntudat nincs benned, Iván! Persze, hogy rosszabb dolguk van, ha levonnak a bérünkből!

—No, igazán nem tudom, milyen dolguk lehet, ha még rosszabb dolguk van, mint nekünk. Szégyen, gyalázat! Még jól se lakhatik az ember a pénzéért, éhesen jön a gyűlésbe, mint a farkas, ott meg föláll egy elvtárs s azt kiabálja: — Egyhangú határozat, hogy öt százalékot levonunk a német munkások javára, mert azok még a kapitalizmus hidrája alatt senyvednek, mi pedig már felszabadultunk!

—Igazán nem értem, mi bajod van! Hiszen munkás létedre első osztályú ellátást kapsz, az igazgatód kevesebbet kap, mint te! A nemdolgozó elemek pedig egyáltalán nem kapnak semmit! Mi panaszod lehet még? Dehát éppen az a baj, hogy annyi magadfajta munkás van, akiben nincs semmi osztályöntudat!

1922. MÁJUS 28.

A JÖVŐ tanévre Otmár megbízást kapott nyelvészeti előadások tartására. Minden reményünk megvan, hogy lektorból hamarosan magántanárrá lesz.

1922 JÚNIUS 12.

HA a kicsikémmel sétálni megyek, sokszor odajönnek hozzám a szomszédasszonyok s kiöntik előttem a szívüket. Ma Fjedorovna, az öreg házgondnoknő telepedett mellém. Panaszolta, hogy a Masutkája összeállt egy fiatalemberrel, akinek esze ágában sincs, hogy feleségül vegye.

Masutkának nem fontos a dolog, mert azt mondja, hogy ha gyereke lesz, arról az állam gondoskodik, ha meg nem akar gyereket, akkor egyszerűen abortuszt csinál.

— Tegnap, — beszélte az öreg Fjedorovna, — megint ilyen hetykén beszélt velem, s egyszerűen pofonrittyentettem. Mit csinált erre az a cafat? Kiszaladt a vöröskatonákhoz s följelentette a tulajdon édesanyját. Este elcipeltek az őrszobára s egy óra hosszat szidtak össze mindennek; azt mondták, ha ilyesmi még egyszer előfordul, egy esztendőre becsuknak! Hja ja, ilyen a mai fiatalság, galambocskám!

Amint elkészült a panaszkodással, az ifjú Masutka kidugta fejét az ablakon s hangosan, gúnyos arccal kezdte énekelni azt a dalt, amelyet egy idő óta éjjel-nappal hallani nálunk:

Új törvény van mostanában,
Nem muszáj megházasodni,
Csak nevedet kell leírni
A bizottság asztalánál.

Senkinek se mondom most meg,
Hova megyek éjszakára,
Csak kimegyek az utcára,
Szaladok, amerre tetszik!

1022. JÚNIUS 26

EGY éve már, hogy Lenin kihirdette a NEP-et, az új közigazdasági politikát, de a városunkban csak most kezdünk ebből érezni valamit. Az emberek nem bíznak a kormányban, még mindig nem akarják elhinni, hogy kiskereskedelem meg van engedve. Csak most kezdenek sűrűbben felbukkanni a NEP emberek. Mindenféle üzletet nyitnak, többnyire zsidók, mert ezek értenek legjobban a kereskedéshez. Egyik-másik volt iskola-társnóm szülei kézműárú vagy élelmiszerüzletet nyitottak, de úgy látszik, nem sok örömük telik benne. Tegnap benn voltam Szónya Libermann apjának üzletében. Azt mondta nekem:

— No, szép kereskedés ez is! Majd minden nap eljön valaki a GPU-tól s tudakozódik, hogy mennyit keresek, honnan szerzem az árút, ki vásárol nálam, hány ruhája van a feleségemnek, mért van selyemsálja a lányomnak és így tovább. Lelkemre mondom, becsületesen kereskedem s mégis mindig az az érzésem: holnap becsuknak, vagy száműznek.

1922. JÚLIUS 14.

MINT rendesen, a ház előtt ültein a padon és sütkéreztem a kicsikémmel, aki éppen szájához emelte lábacskáját, hogy rózsás nagyujját szopogassa.

Ekkor kilépett az elülső házból két asszony; az egyik fehér bugyrot vitt a karján. Egy biztos fiatal felesége s az asszony anyja volt. A város felé indultak. Körülbelül egy óra múlva vissza-

tértek. A biztos felesége meglátott s odalépett hozzám.

—Éppen most kereszteltettük meg a kicsikénket! — mondta boldog mosolygással.

—Hogyan? Hiszen maguknak kommunis táknak nem szabad megkereszteltetni a gyermeküket, hanem „oktobrizáltatni“ kell? — kérdeztem csodálkozva.

—Természetes, hogy oktobrizálni fogják! De azért elhatároztuk, hogy megkereszteltetjük előbb; mert ha most meg talál halni, mi lesz a lelkecskéjével? Persze, az uramnak nem szabad tudni erről. Az oktobrizáláskor Vil-nek akarja nevezni (Vladimir Iljics Lenin nevének kezdőbetűiből csinálták ezt a kommunista keresztnevet), — így hát a templomban Vladimír névre kereszteltettem, hogy semmiképpen ne lehessen baj! Ha egyszer mégis megbukik a szovjeturalom, legalább keresztény neve van ahelyett a kutyanév helyett!

—De hátha mégis megtudja az ura?

—Hát akkor úgy tesz majd, mintha nem tudna semmit. Hiszen mégis csak az ő tulajdon gyereke! Ki akarná, hogy a tulajdon gyereke a pokolba kerüljön!

Egyébként a szomszédasszonyunk hasonló történetet mondott el nemrégiben Gasdukov biztos feleségéről is. Az ura oktobrizáláskor a Ninel nevet adta a gyereküknek (Lenin neve visszafordítva), ő meg aztán a templomban titkon Ninának kereszteltelte a leánykát.

1922. JÚLIUS 22.

MA hosszú vitám volt Otmárral s a végén kereken rámparancsolt, hogy végre korlátozzam a szoptatást. Magam is belátom, hogy szükség van erre, mert napról-napra gyöngülök, de rettentően félek mégis; a város tele van vérhasban szenvedő gyerekekkel s egyáltalán, honnan kapok most megbízható tejet? Otmár azt akarja, hogy kecskét vásároljak, de hát az sem olyan egyszerű dolog!

1922. JÚLIUS 25

TEGNAPELŐTT egy pud liszten kecskét cseréltem s a kicsikének tüstént adtam a tejből. De úgy látom, egyáltalán nem használ neki.

1922. AUGUSZTUS 13.

VÉGRE elaludt a kicsikém. Beteg. Egész éjszaka sír és kiáltoz s folyvást a karomon kell hurcolnom. Drága, gömbölyű arcoskája egészen sápadt, keze erőtlenül lóg le, könnyektől nedves szeme fájdalmasan, tágrameredve néz maga elé. Otmár megfélekedett a könnyeiről s órákhosszat ül a gyerek ágya mellett; tompa kétségbeesés látszik a tekintetén.

Elviselhetetlenül forró, tikkasztó idő van. Hetek óta küldi már a nap kegyetlenül perzselő sugarait az acélkék égről, a fű kiaszott s a falevelek oly szárazak és barnák, mint késő ősszel. A városban halnak a gyerekek, mert nemcsak a víz,

hanem a tehenek és kecskék teje is tele van vérhasbaktériumokkal. S aztán a legyek milliárdja, amely bőséges táplálékot talált abban a sok piszokban és hulladékban, amit az emberek most egyszerűen az utcára vetnek!

1922. AUGUSZTUS 24.

MILY gyorsan megy ilyesmi a gyerekeknél! A fiacskám igazán súlyos beteg volt, s ma már ismét majdnem olyan rózsás, pufók az arca, mint azelőtt. Az életmódja egészen visszájára fordult; egész éjszaka játszik és csacsog, napközben alszik. Most legfőbb gyönyörűsége, hogy távoli tárgyak után kapkod, amiket nem érhet el s ügyet sem vet arra, ami kezeügyébe esik. Akárcsak a felnőttek!

1922. SZEPTEMBER 5.

NAPRÓL-napra nehezebb megmentenem azt a néhány percet, amit tudományos munkám számára akartam fenntartani. Csak néhány percet, de rendszeresen mindennap! Idáig vasenergiával óvtam ezeket a perceket; de meddig lesz még erőm hozzá? Borzasztóan sok erőmbe került a gyermekem betegsége!

1922. SZEPTEMBER 18.

EGÉSZ lényemmel érzem, hogy tudás nélkül nem élhetek. Mint a méh a mézet, úgy gyűjtöm azokat a perceket, amelyeket munkára fordítha-

tok s így haladok előre, — lassan, igen lassan, de mégis csak előre! Hogy irigylem azokat az embereket, akiknek elég szabad idejük van, hogy tanulmányaiknak szentelhessék magukat!

De Otmárnak s az anyaságnak hatása alatt kifejlesztettem magamban egy jellemvonását: türelmes lettem, megtanultam várni.

Szeretem Lochvickája költeményeit olvasni. Különösen tetszett nekem ez a sor:

„Boldog, ki örökösen várni tud ...“

1922. SZEPTEMBER 20.

ASSZONYNAK és anyának lenni annyi, mint tökéletesen megfeledkezni önmagunkról s egészen háttérbe szorítani saját kívánságainkat és álmainkat.

Mire valók is volnának ezek a kívánságok és álmok, amikor magadat egészen oda kell adnod azoknak, akiket szeretsz, amikor mindent fel kell áldoznod nekik, mert szenvednek és szükségük van rád? Aludni akarsz; de a gyermek sír s azzal kell törődnöd, hogy melegen és kényelmesen fekvődjék. Apád ideges és ingerült; hallgatnod kell, mert tudod, hogy szeret s érted áldozta egész életét, ezt a kutyának való életet, amely emberroncsot csinált belőle.

És az urad: légy vidám a társaságában, ne vegye észre, hogy betegnek érzed magadat, mert neki dolgoznia kell s a munkához nyugalomra van szüksége!

Igen, csak most értettem meg, hogy a mi mostani életkörülményeink közt lehetetlen az

anyaságot, a háziasszony kötelességeit s a tudományos munkát egy személyben egyesíteni.

1922. OKTÓBER 1.

SZEGÉNY fiacskám ismét beteg! Alighanem a tej örökös változása miatt. Rosszul alszik, lázas s arcoskájáról egyszerre eltűnt minden szín. Egész nap szinte mozdulatlanul fekszik kis ágyában s egyszer-egyszer megfog balkezeivel egy skatulyát, játszik vele egy kicsit, aztán megint elejti. Csak nevetne legalább! Odaadnám az egész tudományt, a fiacskám egyetlen mosolyáért!

Én magam úgy érzem, mintha nem is élnék már igazában, mintha egy élettelen testet hurcolnék rossz álmokon keresztül. Néha úgy rémlik nekem, mintha az öntudat lassan eltűnne belőlem s nyitott szemmel álmodom arról, hogy Otmár karjába kap és elvisz, messze, a hazájába, messze abból az országból, ahol csak halál van és éhség...

1922. OKTÓBER 4.

VÉGRE visszaérkezett anyám s vele együtt Irina és Natasa. Legfőbb ideje volt. A gyerek még mindig beteg s az én erőmnek vége.

1923. OKTÓBER 25.

HÁROM hétig nem írtam a naplomba. Beteg voltam. Még most is oly gyöngye vagyok, hogy csak nagy fáradtsággal tudok írni. Körülöttem

minden csöndes. A gyerek a nagymama szobájában van, Otmár az egyetemen, Irina és Natasa a városban. A falon, amely lakásunkat a szomszédétól elválasztja, halkan szűrődik át egy szomorú, egyhangú dal, a varrógép pergésétől kísérvé, — folyvást ugyanazok a szavak, egy kis gyermekről, aki valahol elhagyatva hal meg a kórházban.

Körülöttem minden csöndes; az óra ketyegése úgy hallatszik, mintha egy másik világból jönne. Az ablakokat jégvirág takarja, odakünn vastag hó borít mindent. Nézem a pirosuló szenet a kályhában s egyetlen gondolatom: hova szállt az egészségem, hova?

Gyöngé vagyok és erőtlén, olyan ember, aki semmire sem jó ...

De hát ennek nem szabad így lenni! Muszáj, hogy meggyógyuljak, gyorsan és alaposan, hiszen nem vagyok egyedül, uram van és gyermekem!

1922. OKTÓBER 26.

MA meglátogatott Tászja Volkova. A szeminárium könyvtárosa s szüksége van egy könyvre, amelyet én vettem kölcsön. Nagyon elcsodálkóztott, amikor ágyban talált:

—Ugyan, Alja, maga beteg? Hogy lehet az?

—Ó, semmi különös bajom nincs, hamarosan fölkelek, muszáj is, hiszen itt van a fiacskám, meg Otmár ... Inkább magáról beszéljen Tászja!

Tászja elpirult, orra töve komikus ráncokba húzódtott s kedves kis arcán olyan zavart mosoly jelent meg, hogy akaratlanul is hangosan felkacagtam.

— Emlékszik-e: maga vigasztalt egyszer engem s azt mondta, hogy minden ember számára van valami lehetősége a boldogságnak. Nekem úgy tetszik, hogy most eljutottam idáig ... Csak attól félek néha, hogy hátha mégis tévedés van a dologban ... A fiú tizennyolc éves, én asszisztens vagyok abban a csoportban, amelyikben ő kísérleti lélektannal foglalkozik. Nagyon szeret; én mindig „fiacskámnak“ szólítom, ő engem „mamámnak“, hiszen nyolc esztendővel idősebb vagyok nála. Mindenáron azt akarja, hogy összeházasodjunk. Egyszerű munkásember fia, maga is a gyalupad mellől jött; én „fehérkező“ vagyok, ő kommunista; én ... no, hiszen tudja, hogy egész rokonságomat agyonlőtték a kommunisták ... Minden egészen más, minden egészen különböző nálunk.

Ő valami felsőbbrendű lénynek tekint, olyan hódolattal viseltetik irántam; olyan abszolút hite van bennem, hogy az magamat is szívenragadott. Tudja, — egyszerre csak olyan vágy fogott el szerelem és boldogság után! Annyira szeretném, ha szeretne valaki! Hiszen csak egyszer, egyetlen egyszer élünk s mit ér az egész élet szerelem nélkül?

Nekem nehéz a dolgom; majd minden férfi, aki számbajöhetne, elesett, vagy áldozata lett ezeknek a gyilkosoknak, vagy külföldre menekült. Senki sincs körülöttem, — aki nevelésben, szellemi tulajdonságokban, műveltségben egyenrangú volna velem, az, ha a haláltól megmenekült is, már a másé... Istenem, milyen szerencséje volt magának, hogy Otmárra rátalált...

Nos, így elhatároztam, hogy egész szerelmeidet odaadom a „fiacskámnak“. Hiszen huszonhat

esztendő s vagyok már s boldog akarok már lenni egy kicsit, muszáj, hogy végre boldog legyek!

Amint befejezte, megcsókolt; kezembe fogtam kedves arccskáját: csupa könny volt s boldogságkereső szeméből a kétségbeesés szava beszélt....

1922. OKTÓBER 27.

A KÖZPONTBÓL váratlanul az a parancs jött, hogy a fakultás jogi osztályát be kell zárni. Küszöbön áll az egész fakultás bezárása is, s helyette újat, úgynevezett pedagógiai fakultást alapítanak. Nagy most a felfordulás a jogászok közt. Némelyek igyekeznek gyorsan úgy átalakítani a maguk specialitását, hogy az új pedagógiai fakultáson is helyet kaphassanak, mások viszont idegen egyetemeken akarnak szerencsét próbálni

1922. NOVEMBER 1.

ÚJ cselédünk van. Tizenhét éves s faluról jön, messze északról. Először került ki a hazájából, először utazott vasúton, először látott várost, s már első pillantásra is rendkívül civilizálatlan ember hatását teszi.

Keresztneve Vásza. Kicsi, de hihetetlenül szélesvállú és tagbaszakadt növésű. Széles, cammogó járásával inkább medvéhez, mint leányhoz hasonlít.

Arcsontja széles és erős, kis szeme ferdén villog ki arcának és homlokának vörös hústömegei közül, nagy, fehér fogai úgy csillognak vastag ajkai közt, mint egy vadászkutyának. Ehhez csak

bozontos, sűrű haját kell még elképzelni, amely a tifusz után még egészen rövid, — s mindenki beláthatja, hogy a derék Vászsa nem valami nagy szépség, ámbár Otmár fellengző nyelven „a Tundrák Vénuszának“ nevezi.

Az anyja hozta el hozzánk, aki különben éppen olyan, mint ő, csak húsz vagy huszonöt esztendővel öregebb.

A szereplése azzal kezdődött, hogy leült a konyhai padkára, arcát eltakarta kötényével s hangosan üvöltöni kezdett, hosszan, magasan kintartva ugyanazt a hangot. Közben egyre ugyanazokat a szavakat ismételte, mint valami litániát, amelyet zsenge gyermekkorá óta megszokott:

— Jaj, hová taszítottál, drága anyácskám, hová taszítottál, drága anyácskám ...

Vászsa anyja már rég elment, de a leány tovább üvöltött. Valamennyien vigasztalni próbáltuk, minden lehető módon, de hiába, — üvöltött, üvöltött, üvöltött.

—Vászsa hozz már vizet, hiszen főzni kell! — mondtam én.

—Hazavágyódnak, hazakíváncozunk, nem tudunk vizet hozni! — felelte.

Anyám ma fekszik, Irina a városban van, így hát nem volt mit tennem: magam mentem vízért, bár ínrándulásom miatt alig tudok a lábamra állni. S nemcsak vizet, hanem fát is kellett hordanom a konyhába; hanem ehhez már a legjobb akarattal sem volt elég erőm.

—Vászsa, hozz már vizet, hiszen főzni kell!

—Hazakíváncozunk!

—De Vászsa, legyen eszed, látod, hogy anyám fekszik, s nekem egészen dagadt a lábam. Muszáj, hogy fát hozz!

Semmi válasz ... Kétségbe estem:

—Tudod, Vásza, ha behoztad a fát, majd beszélhetsz nekem a faludról!

—Hazakívánkozunk!

—Te Vásza, most aztán azt mondom neked, hogyha tüstént be nem hordod azt a fát, enni se kapsz!

—Hazakívánkozunk! — mondta újra; de mihelyt ki tudta nyögni ezt a szót, leoldozta a kötényt, tágrameredt szemmel nézett rám, föl-grott s egy pillanat alatt kinn termett az ajtón.

Vásza nagy férficipőt visel s úgy jár, hogy okvetlenül bele kell ütköznie mindenbe. Még mielőtt újra láthatóvá vált, tudtam már, hogy visszafelé jön a fával, mert mialatt a lépcsőn feljött, iszonyú zörgéssel lepotyogtatott néhány hasábot. A konyhába lépve, úgy beleakadt az ajtóba, hogy meglazította az ajtófélfát. Végre elért a tűzhelyig s a fát oly hevesen dobta le a földre, hogy az ember azt hitte, az egész ház összedől. Aztán visszaült a padra és tovább sírt.

Lassan-lassan mégis elcsöndesedett a zokogása s nemsokára annyira jutottam vele, hogy beszélni kezdett magáról és szülőföldjéről. Olyan vidékről származik, amely különösen sokat szenvedett s szenved még most is az éhínségtől. Égnek áll az ember haja attól, amit elbeszél. Eleinte labodából sütöttek kenyeret s amikor ez az egész környéken elfogyott, porrá tört fakérget használtak föl. Ez azonban nem olyan táplálék, hogy életben tudná tartani az embert. Előbb lesóványodtak, aztán hasuk, később végtagjaik is dagadni kezdtek, ínyük vérzett, fogaik meglazultak s végül is úgy hulltak az emberek, mint a legyek. Élelmiszert nem lehetett odaszállítani, hiszen egész Oroszországban mindenütt éhínség volt,

különben is régen megettek már minden marhát s az igáslovakat is. Amit annyiszor hallottunk már, azt az ő falujáról is elmondta Vásza: sok szülő nem temette el éhenhalt gyermekét, hanem megsütötte és megette.

— A falunkban mindenki azt mondja, hogy az éhínséget azért küldte ránk Isten, mert a cárt megöltük. Most már el kell viselnünk a büntetést!

1922. NOVEMBER 3.

Ma a parkban ültem egy padon a gyerekekkel; nagyon hűvös volt már, késő őszi nap. Megláttam magam mellett egy öreg parasztasszonyt, akin tüstént megismerszett, hogy messziről, gyalogszerrel jött. Eszembe jutott, hogy már tegnap is ugyanezen a helyen s ugyanígy láttam üldögelni.

—Nagyanyó, hát te egész nap így ülsz itt? Meg találsz hűlni! Messziről jöttél? — kérdeztem.

—Hát Istenem, faluról jöttem a fiamhoz, őt esztendeje nem láttuk egymást... Készülök a halálra, idestova nyolcvan esztendőm leszek. Szeretném még egyszer látni a fiamat! A telet bizonyosan nem élem túl, el kell még búcsúznom tőle.

Kisvártatva így folytatta, látszólag nem is törődve velem:

— Megházasodott, városi lányt vett feleségül... ajándékot hoztam neki a falunkból, finom lepényt, — most aztán itt ülök s holnap megyek vissza a falumba!

— Hogyan, hát nem találtad meg a fiadat?

— Megtalálni megtaláltam, nagyon jó dolga van, egészen meghízott, felesége is van, kicsi, kö-

vér, igazi úri dáma. Most itt ülök, amíg ki nem jön az irodából, még egyszer meg akarom simogatni, aztán hazamegyek a falumba!

—De nagyanyó, hát mért nem a lakásán várod? Hideg van már, még tüdőgyulladást kapsz!
— mondtum csudálkozva.

—Nem, nem, kedveském! Inkább elpusztulok, de nem teszem be a lábam olyan házba, ahol minden szentképet letéptek a falról! Tudod, azt hittem, hogy keresztény a fiam, de kommunista lett belőle, afféle istentelen! Belépek a szobába, keresztet akarok vetni, nézek ebbe a sarokba, abba a sarokba, sehol egy szentkép. Azt mondja a fiam: — Szentképeket keresel, mamasa? Azokat már rég elégettem a kályhában, mert az mind csupa burzsuj előítélet. Ha imádkozni akarsz, mamasa, ott van ni Lenin vagy Marx! — S rámutat egy szőrös pofára, olyan volt, mint egy pudlikulya! Erre sírva fakadok s azt mondom, hogy nem maradhatok olyan házban, ahol bálványokat imádnak, mert én keresztény lélek vagyok. A fiam tartóztatni akar, de nem tudok maradni. Keményfejű gyerek az is; most elmegy itt a pad előtt a hivatalába, bólint nekem s továbbmegy. Aztán visszajövet megint. No, egyszer látni akarom még, amikor újra elmegy erre, aztán hazamegyek ... Most már így is, úgy is meg kell halnom, de hogy haljak meg, ha legalább még egyszer nem láttam a fiamat?

1922. NOVEMBER 19.

VÁSZA megszokta már nálunk s nem sír többé minden áldott nap. Most folyvást utánam szalad, mint a kiskutya s minden dologról, amit nem ismer, — már pedig ilyen sok van, — tudni akarja, hogy mi a neve és mire való. Legnagyobb hatással volt rá a fogkefével való megismerkedés. Amikor megmagyaráztam neki, hogy ez a szer szám a fogak tisztítására való, előbb hosszasan nézett rám, aztán felkacagott s a földre vetette magát nevetében. Végül így szól:

—Fogat tisztítani! Hát padló a fog, amin járnak, vagy köpnek rá?

—Tudod, — szólt hozzám tegnap, — az uradnak alighanem hiányzik az egyik kereke. Ügyelj csak rá! A falunkban azt mondják, hogy aki sokat gondolkodik, megbolondul, ő pedig egész álló nap ül és gondolkodik. Előbb ír, aztán gondolkodik, aztán megint ír, megint gondolkodik, nem lehet annak jó vége!

—Hát neki már olyan a munkája, hogy írnia meg gondolkodnia kell. Megszokta, nem árt meg neki! — igyekeztem megnyugtatni Vászát.

—Munkája? — felelte megütődve. — Hát miféle munka az, hogy a papírt karmolázza az ember? Favágás, szántás, vetés, — az munka. De az írás nem! S hogy még fizetnek is az embernek ilyesmiért!

Az edényt magam vagyok kénytelen elmosogatni. Vásza minden alkalommal legalább egy tányért vagy csészét eltör.

—Már megint eltörött! — mondja ilyenkor csodálkozva.

—Minek is használtok ti városiak ilyen buta

üvegedényt! A mi falunkban faedényt Használ-
nak, sokkal kényelmesebb az!

— A mi falunkban, — ez Vászának minden második mondatában előfordul s minduntalan be akarja bizonyítani, hogy az ő falujukban minden jobb, gyakorlatiasabb és kényelmesebb, mint a városban. Mindnyájunkkal bizalmas lábon áll már, csak Otmárral szemben tartózkodó. Megmondták neki, hogy Otmár német s most azt gondolja, hogy itt valami nagyon gyanús dolog lapanghat. Hogy milyen fogalma van a németről, arra még nem jöttem rá, de agyában mindenestre egészen közel állhatnak egymáshoz ezek a fogalmak: „német“ és „gonosz szellem“. Hogy mindnyájunkat tegez, önmagáról pedig többes-számban beszél, arról nem lehet leszoktatni.

1922. NOVEMBER 20.

AZ EGYETEM előtt találkoztam Tászja Volkovával. Világoskék blúzt viselt, amely igen illetl csudálatos aranszöke hajához. Arca ragyogott a boldogságtól. Kemény, öntudatos lépésekkel járt s egy rakás könyvet cipelt a hóna alatt.

—No Taszja, mi újság? Lehet-e már gratulálni.? — kérdeztem.

—Igen, gratulálhat, már tegnap házastársakul írtuk be magunkat a „fiacskámmal“.

—Hát hogy hívják most?

—Megtartottam a régi vezetéknevemet s ő vette föl az enyémet. Eddig Veszelkovnak hítták, mostantól fogva Volkovnak!

—S hol laknak?

— Ő a diákotthonban, nekem meg van egy kis szobácskám egy doktornál. De olyan kicsi, hogy ketten semmiképpen nem férnénk el benne, még ha gondolnánk is a szerelmesekről és a kis kunyhóról szóló közmondásra. Ha utánam kívánczik, eljő hozzám, máskülönben az egyetemen találkozunk. Ma egyébként vizsgázott nálam és megbukott. Hja, így jár, aki tanulás helyett mézeshetekkel tölti az idejét! Kissé meg volt rökönyödvé, amikor megtagadtam tőle a bizonyítványt, de azt mondtam neki: — Kedvesem, itt nem számít a családi összeköttetésünk, az egyetem — egyetemi — Most három napra kitiltottam a szobámból, mert szombaton vizsgázik történelmi materializmusból, s ott okvetlenül elbukik, ha Bucharin helyett velem foglalkozik.

Így csevegett tovább s végül azt mondta:

— Ó, Alja, olyan boldog vagyok, hogy azt el sem tudja képzelni! Már az a tudat is, hogy ennyire szeret valaki! Meg aztán... meg aztán nagyon szeretném, ha gyerekelem lenne; a gyermektelen asszony végeredményben mégis csak természetellenes valami. Tudja, hogy mennyire szeretem a tudományomat, de őszintén szólva, az egész Kantot s az egész Bergsont odaadnám egy pár nedves pelenkáért...

1922. DECEMBER 1.

A VÁROSBAN most igen jó anekdota jár szájról-szájra; állítólag Dél-Oroszországból származik s nem is anekdota, hanem valóság.

Egy gyűlésen, ahol egy kommunista egekig magasztalta a szovjet orosz munkás paradicsomi életét s a régebbi időt a legsötétebb színekkel fes-

tette, az előadást követő vita folyamán egy munkás lépett a szószékre s ezt mondta:

— Elvtársak, itt van egy bot. Ez a cár idejét jelenti. Itt fölül a fogantyúja, ezek a burzsujok, ott lenn a földet érő vége, azok a gazemberek, a társadalom söpredékei, s maga a bot mi vagyunk, a munkások meg a parasztok. Hát szóval így volt a cár idejében, s most vigyázzatok, — azzal megfordította a botot s fogantyújával lefelé tartotta, — így van most!

1922. DECEMBER 3.

MÉGIS csak meg kellett válnunk Vászától, semmire se tudtunk menni vele. Másik szolgálot fogadtunk; Dunyása a neve s hosszú évekről szóló jó szolgálati bizonyítványai vannak. Remélem, most végre egészen fölszabadulok a durva házimunka alól.

1922. DECEMBER 5.

MA, az egyetemről hazajövet, láttam egy „polgári“, vagyis pap nélküli temetést. Többnyire párttagokat szoktak így eltemetni.

A halott nyilván jelentéktelen tagja volt a pártnak, mert a temetésén igen kevés ember vett részt, két-három asszony s néhány katonaköpenyes férfi. Valamennyi sötéten, bosszúsan nézett maga elé, tüstént meglátszott rajtuk, hogy csak szolgálati kötelességből kísérik a halottat. A halott nyitott, vörös koporsóban feküdt; fiatal ember volt, és sápadt arcának megkövült vonásain mélységes reménytelenség látszott. Sohasem érez-

tem még erősebben a halál határtalan reménytelenségét, s valósággal nevetségesnek találtam a koporsót ékesítő feliratot: „Mi kommunisták örömmel megyünk a halálba!“

1922. DECEMBER 26.

MA a Georgi Alexandrovics professzornál rendezett estén egyidőre eltávoztam az ebédlőből s a konyhába mentem, ahol Jekaterina Pevlovna végezte a háziasszony munkáját. Mondtam neki, mennyire bámulom, hogy ennyi és ily sokféle követelménynek eleget tud tenni. Azt felelte:

— Mindent meg tud tenni az ember, ha igazán s minden erejéből akarja. Tudni szeretné, hogy ez hogyan sikerül nekem? Persze, nem könnyű így gazdálkodni, de most, tél idején egészen jól megy a dolog. Vasárnap egész hétre megfőzök s vasárnap mosogatom el a múlt heti edényt is. Persze nagyon nehéz egész hétre változatos étrendet csinálni. Van ugyan egy kitűnő szakácskönyvem, de hozzávalóm nincs. Olvastam egyszer, hogy szellemi munkásoknak igen jó a növényi táplálék s megpróbálok káposztából, répából és kásából minél változatosabb ételeket készíteni. Nagy nehézségeket okoz a fa is, mert nedves és nem gyullad meg s olyan nagy darabokra van felvágva, hogy tovább kell aprítanom, különben nem tudom a tűzhelybe berakni. Aztán egész nap szaladgálok, hogy a közművelődési intézetben meg a munkásasszonyok egyetemén megtartsam az előadásaimat. Este még a társasággal is kell törődnöm, hiszen tudja, mennyire fontos egy tudósnak, hogy felvillanyozó eszmeцерét folytas-

son; mindig törnöm kell a fejemet, hogy kit hívjak, vagy milyen meghívásokat fogadjunk el. Ha aztán végre lefekhetem, úgy esem az ágyba, mint egy darab fa. De azért boldog vagyok, mert a munkámmal módot adok az uramnak, hogy egészen a tudománynak szentelhesse magát. Büszke vagyok arra, hogy R . . .-ben s talán egész Oroszországban ő az egyetlen tudós, aki még épp oly zavartalanul és rendszeresen folytathatja a tudományos munkát, mint a bolsevisták uralma előtt.

1923. JANUÁR 3

A POSTA ma váratlanul levelet hozott Natasának a knyáztól. Közli vele, hogy Toszjának sikerült kiszabadítani őt a gyűjtőtáborból, de ő csak Natasát szereti s feleségül is akarja venni. Natasa elgondolkozva üldögélt, kezében a levéllel s végül azt mondta:

— Igazán nem tudom, mit tegyek... Talán menjek hozzá egy ilyen elvtárshoz? És vénkisasszony sem akarok maradni...

Az orvosnőt, akinek osztályán a gyermekemet világra hoztam, letartóztatták. Egyik betege, akit magánpraxisában kezelt, meghalt vérmérgezésben. Az asszony egy előkelő pártember felesége volt. Hanyagsággal vádolják.

1923. JANUÁR 23.

MA a Trocki-utcában összetalálkoztam Jekaterina Pavlovnával. Nagyon hideg volt s meglátaszott rajta, hogy majd megfagy elnyűtt bundájában.

—Mi baja, Jekaterina Pavlovna? — kérdeztem, mert föltűnt nekem, hogy sápadtabb a szokottnál s arcának egészen megzavarodott kifejezése van.

—Ő, semmi, csak sétálni megyek egy kicsit!

—Maga sétálni jár? Ugyan mióta?

—Kijöttem egy kicsit az utcára, mert az uram dolgozik valamit az asszisztensnőjével... Különben, miért titkolózom maga előtt! Egyszerűen azért jöttem el, mert egyedül akar maradni velem. Megígértem neki, hogy nem zavarom a magánügyeiben s állok is a szavamnak... De nehezemre esik, azt elhíheti!

—De hát mért járkál így az utcán? Hiszen elmehetne valahová, például a könyvtárba!

—Nem, arra képtelen vagyok! Senkit sem tudok elviselni, mozgásra van szükségem s minél hidegebb van, annál jobb!

—Ó, szegény Jekaterina Pavlovna!... És soká kell még így kóborolnia?

—Mikor hogy ... Némelykor hazamegyek s másodszor is távoznom kell... Van úgy, hogy még nem elégték meg az egyedüllétet...

1923. JANUÁR 25.

JEKATERINA Pavlovna tegnapi estélyen először találkoztam össze Georgi Alexandrovics új kedvesével. Meg kell vallanom, elragadott a szépsége. Kicsi, vékony, szinte tökékeny teremtés, szokatlanul finom porcellánarcocska, hosszú pillájú sűrke szem, fehér, karcsú nyak, — mindent öszszevéve, lenyűgöző, bájos kép. A tetejébe még nagyon intelligens is; nyugodtan résztvesz a profeszszorok beszélgetésében s rendkívül világosan adja elő a véleményét,

Jekaterina Pavlovna igyekszik a legszeretetreméltóbban bánni vele.

1923. JANUÁR 30.

MA meglátogatott bennünket Filippov felcser felesége, akivel egy vagonban menekültünk Irkuckig.

—Igazán nem tudom, mitévő legyek, — panaszkolta. — A Varjánk most a másodfokú iskolába jár s nem hagy nyugton, mindenáron be akar lépni a Komszomolba. Ez az én szememben annyit jelent, hogy örökre elveszítem, s nem tudom, az uram túléli-e. Hiszen tudja, mire tanítják ott a gyerekeket: Isten nincs, a szülőknek engedelmeskedni nevetséges dolog, a szabad szerelem az élet parancsa és így tovább. Az én Varjám kedves, csöndes, szerény leányka, s bizonyosan tudom, hogy tökéletesen megváltoztatják, ha bemegy a Komszomolba.

—De hát miért akar egyáltalán belépni? — kérdezte csudálkozva anyám.

— Hát hiszen az okát tökéletesen megértem. Tizenöt éves már s szeretne bejutni az egyetemre. De ha nem tagja a Komszomolnak, nem is álmodhatik erről. Én pedig azt gondolom: van-e jogom egyáltalán, hogy a magam nézetei miatt megnehezítsem a gyermekem életét? Mi öregek vagyunk már, végigéltük a magunkét, de ő csak most kezdi. S vájjon nem következ-e el súlyos bünt, ha a régi család szellemében nevelem, mert hiszen ezzel alkalmatlanná teszem a későbbi életre?

— Igaza van, — mondta apám. — Mi magunk tehetünk, amit akarunk. De nincs jogunk a gyermekeinket arra kényszeríteni, hogy a mi régimódi életünket éljék.

1923. FEBRUÁR 7.

NATASA természetesen egy árva sort sem válaszolt a herceg levelére. Mégis beállított hozzáunk R...-be. Az engedélyt megint csak Toszja szerezte meg neki. Igor Vladimirovics ma este jelent meg nálunk. Erősen megváltozott, a gyűjtőtáborban való tartózkodás néhány esztendővel megvénítette, kezét eldurvította a munka, sokat köhög, panaszkodik, hogy állandóan fáj a feje s a szívével is bajok vannak.

Natasa elfogadta Igor Vladimirovics házassági ajánlatát. De furcsa módon jutott ennyire a dolog. A herceg, mint rendesen, ott ült a dívány mellett, amelyen Natasa hevert s könnyöngött neki, hogy mondjon igent végre. Ekkor egyszerre hátrahanyatlott a székben, halálosan elsápadt s eszméletét veszítette. Szívögörse lehetett. Meglehetősen soká tartott, amíg magához

tudtuk téríteni. Amikor szentét fölvetette, ez volt az első szava:

—Beleegyezett, Natasa?

—Igen, beleegyeztem! — válaszolta Natasa.

—S most szemközt ülnek egymással s boszszus, ideges, nyugtalan arccal néznek egymásra.

—Egyáltalán nem tűröm, hogy virágot vegyél nekem az esküvőre! Ilyen időkben bűn volna efféle fényűzésre pénzt költeni! — mondta ma vacsora után Natasa.

—Csak nem Vezethetem virág nélkül oltárhoz a menyasszonyomat! — felelte ingerülten Igor Vladimirovics. — Lvov herceg menyasszonya virág nélkül! S különben is, mindig így képzeltelek el: fehér ruhában, fehér virággal!

—Talán éppen csak azért veszel feleségül! — vetette közbe élesen Natasa. — Ugy látszik, egyáltalán csak mint modell kellek neked s nem mint feleségi

— De Natasa, gondold meg, mit beszélsz!

— felelte keserűen Igor. Aztán sírvafakadt; a szó szoros értelmében sírvafakadt. Natasa együtt sírt vele s elég bajunk volt velük, amíg mind a kettőt megvigasztaltuk és megnyugtattuk.

Ez aztán a jegyespár!

1923. MÁRCIUS 5.

NATASA egész napokat végigsír. Keservesen, szívettépően zokog.

— Ugyan mondd meg már végre, az Isten szerelméért, miért mégy hozzá tulajdonképpen? — kérdezte bosszúsán anyám.

— Egyszerűen add ki az útját, ha nem tesszik neked! — mondta apám. — Micsoda férfi ez egyáltalán? Képeket mázol, amik most senkit sem érdekelnek s Isten tudja, mit nem gondol magáról, amért hercegi kék vér folyik az ereiben! Ez férfi? Ostoba bábú, semmi egyéb!

1923. MÁRCIUS 8.

NATASA még mindig sír s néhány nap múlva meglesz az esküvő. Az ifjú pár számára fölhajszoltunk és berendeztünk egy szobát a Karl Marx utcában. Igor az összes falakat teleaggatta a képeivel, — valamennyi Natasát ábrázolja.

—S tulajdonképpen miből fogunk élni, Igor? — kérdezte ma Natasa. Tudd meg, hogy a szüleimtől semmit sem akarok elfogadni. Magunknak kell megkeresni a kenyerünket!

—Eh, majd csak dolgozom valamit, például mint tanító ...

—Csakhogy egykori fehér tiszt létedre nehezen kapsz ilyen állást! — mondta kétkedő hangon Natasa.

—Hát akkor rajzolok majd ...

—S ugyan ki veszi meg a rajzaidat? Tudod, mi jut eszembe? Egyszerűen rajzold meg a vezetőemberek arcképét! Azoknak ott kell lógni minden hivatalban. Ezzel lehetne valamit keresni.

—S azt hiszed, én majd hivatalról-hivatalra házalok Leninekkal és Trockikkal? — mondta büszke, elutasító hangon Igor.

— Hát ha te nem akarsz, majd én megyek házalni velük!

Valamennyien csudálkozva néztünk Natasára. Micsoda változás történt benne? Mi lett ebből a gyöngé, szép bábuból?

—Különben sem mozdítom meg a kezeimet azért, hogy ezeket a vezető embereket le-rajzoljam! — mondta Igor.

—Hát akkor miből akarsz élni? Megmondtam neked: a szüleimnek nem akarok terhére lenni.

—Hát akkor el lehet sütni valamit!

—Elsütni?

—Hát igen. Eladni egy s más! Aztán anyám is küld majd valamit, meg Toszja ...

—Toszja? — kiáltott fel Natasa elszörnyedve s könny szökött a szemébe. — Ha a férjem akarsz lenni, semmit sem fogadsz el Toszjától. Egy szót sem szóltál nekem arról, hogy pénzt is elfogadtál tőle!

—Nem tudtam, hogy ilyen gonosz is tudsz íenni! — mondta Igor. Natasa megvetően nézett rá.

—Nem tudtad? Hiszen mindig azt mondtad, hogy éppen a gonoszságomért szeretsz! Csakhogy ebben az esetben tévedtél egy kicsit. Ez nem gonoszság, csak önbecsülés s nagyon szomorú, hogy ezt még meg kell magyaráznom neked!

Ilyen „szerelmi párbeszédet“ folytat a vőlegény meg a menyasszony.

1923. MÁRCIUS 11.

ANDREJEVA orvosnő ügye, akit egyik betegének halála miatt letartóztattak, nagy szenzációvá kezd kibontakozni. Nyilvánosan ülnek törvényt fölötte a színházban. Beszéltem a dolgról egyik barátnőmmel, aki a védője lesz. Azt mondja, hogy az orvosnőnek igen rossz ki látásai vannak, mert nemes családból származik. Négy kis gyermeke van s az utolsó reménység az, hogy ez a körülmény talán könyörületességre indítja a bírákat.

1923. ÁPRILIS 10.

MA volt a nagy látványos ítékezés Andrejeva orvosnő fölött. Nem mentem el, nem tudom elviselni az ilyen dolgokat. A színház nagy nézőtere az utolsó helyig megtelt, a mi Dunyásánk természetesen szintén megjelent. A legnagyobb részletességgel elmondta nekem az egészet:

— Nohát fölállt, talpig feketébe öltözve; finom, sápadt arca van s a két kezét így tartotta.

Közben Dunyása igyekezett az orvosnő tartását utánozni s ez úgy sikerült neki, hogy a dolog komolysága ellenére sem tudtam visszafojtani a nevetésemet.

— Azt mondta: mindig vannak olyan idők, amikor minden felfordul s valakinek viselni kell a felelősséget, legtöbbször annak, aki legkevésbé bűnös! Így mondta. Aztán azt mondta,

hogy nem az ő bűne, ha Gulina biztosné meghalt; nincs rendes vattája, nincs jódja, azt mondta: az ápoló nővérekben nem lehet megbízni; akármit parancsolnak nekik, nem teszik meg. Aztán azt is mondta: nem is kórház ez, hanem gyilkosok barlangja, mert a kórházból csak az kerülhet ki élve és egészségesen, akinek különösen erős szervezete van. S aztán még azt is mondta: igen, bűnös vagyok, de csak azért, mert nem mondtam meg, hogy ilyen körülmények közt az orvos semmi felelősséget nem vállalhat! Ebben a pillanatban egy gyerek sírni kezdett s a másik három is vele sírt. Egy leányka, drága kis ötesztendő teremtés, azt kiáltotta: Mama, mama, mikor jössz megint haza? Mert hát már négy hónapja nem volt otthon, négy hónapja ül vizsgálati fogságban...

Akkor a bíró ordítózni kezdett: ki engedte meg, hogy a gyerekeket idehozzák? Tüstént vessék el! A doktornő mostanáig egészen nyugodtan viselkedett, de most reszketni kezdett. Hanem azért a sírását mégis visszafojtotta. Visszafordult a gyerekei felé, keresztet vetett rájuk s azt mondta: Talán nem is látlak többé, gyermekeim! Erre minden asszony sírni kezdett és sok férfi is sírt. Hanem most kiabálni kezdett az ügyész:

— A vádlott a kapitalizmus bérence! Szándékosan szabotálja a szovjethatóságok munkáját, kifejezetten kapitalista kártevő! Olyan szervezetekkel van összeköttetésben, amelyek szabotázzsal s hasonló dolgokkal akarják aláásni a szovjet tekintélyét. Nemesi származású s ezért szándékosan igyekszik a kórházban orvosi eszközökkel megölni a népből származó asszonyokat! Ilyen embereknek nincs helye a mi szociá-

lis államunkban; ezért a vádlott agyonlövését indítványozom!

A doktornő csöndesen ül; nem sír, egy hangot sem ad, de sápadt, mint a halál. Nem meszsze tőle ül az ura. Megbolondult, egész idő alatt nevet, de közben csupa könny a szeme. Tizenkilencben vesztette el az eszét, amikor agyon akarták löni s csak az utolsó pillanatban engedték szabadon. De azt mondják, nem is örült, csak tetteteti magát, hogy végre nyugton hagyják s ne lőjjék mégis agyon ,..

Természetesen agyonlövésre ítélték. Azonnal Moszkvába táviratoztak kegyelemért. Bizonyos, hogy egész éjszaka nem tudok aludni. Nem lesz nyugtom, amíg nem tudom, agyonlövik-e vagy sem. S az a négy gyerek, egyik kisebb, mint a másik! S tulajdonéppen csakugyan nem tett semmit! — fejezte be szavait Dunyása.

1923. ÁPRILIS 30.

MA nálunk volt Filippov felcser felesége. Varja lánya már egy-két hónapja tagja a kommunista ifjúsági szervezetnek, a Komszomolnak s aránylag rövid idő alatt alaposan megváltozott. Szentelen, hetyke, elmegy hazulról, anélkül, hogy megmondaná, hova, s gyakran egész nap nem jön haza. Ha anyja meg meri kérdezni, hogy merre járt, azt feleli: — Ej, mama, nem olyan időket élünk ma, amikor a szüleinek számadással tartozik az ember, hogy merre járt!

Mindenféle gyanús embereket hív meg magához, akik teleülnek az ágyakat és díványokat,

füstölnek és lármáznak s a legcsekélyebb tekintettel sincsenek a súlyos beteg felcserre. A leány látja, hogy anyja iszonyúan szenved emiatt, de úgy tesz, mintha észre sem venné. Amellett kis testvéreit is felbuztatja a szülei ellen.

—Tegnap saját fülemmel hallottam, — beszélte a felcser felesége, — amint a nyolcesztendő Fegyának azt mondja:

—Nem szégyelled magad? Még mindig engedelmeskedel a mamának! Már pionírnak kéne lenned s még mindig ott lógsz a mama szoknyáján. Legfőbb ideje, hogy leszokjál végre ezekről a burzsuj előítéletekről! Az anyja szoknyáján ül, ahelyett, hogy az államot építené!

A szegény felesémé nemcsak nézni kénytelen ezt, hanem minden leleményességét össze is kell szednie, hogy halálos beteg férje előtt lehetőleg elrejtse ezt a változást.

1923. MÁJUS 1

TERMÉSZETESEN az egész egyetem kénytelen volt résztvenni a felvonuláson. Vörös zászlók, vörösruhás gyermekek, — a menet úgy hömpölygött végig az utcákon, mint egy vérfolyam. Az Internacionálét énekelték. A menet élén a polgárháborúban kitüntetett „nemzeti hősök“ haladtak, legelői a városparancsnok, a kövér, esetlen Balachnin, megrögzött iszákosra valló, sötétvörös ábrázatával. Aztán fölállt az emelvényre, s rekedt hangján elbömbölt egy beszédet, amelyre nem hallgatott senki, mert az orgánuma betöltötte ugyan lármájával az egész

teret, de a zsiros, artikulálatlan hangok áradatából még a legközelebb állók sem tudták az összefüggő értelemnek még csak darabkáit sem kihalászni. De azért, amikor bevégezte, csak úgy zúgott a tér a tetszés zajától. Aztán mások beszéltek, végeérhetetlen sorban. A diákjaink mindenféle tréfákkal ütötték agyon az időt, ahogy már ezt az orosz ifjúság szokta, legfőképpen „röpítéssel“. Ez a sajtóságos szórakozás utóbbi időben valami különösfajta tisztelet, vagy rokonszeny nyilvánítás alakult át s minden lépten-nyomon látni, amint néhány diák szembeáll egymással, kezefognak, a megtiszteltetés hősét ráemelik az így keletkezett hídra s aztán néhányszor magasan felröpítik a levegőbe. Amikor a legkedveltebb diákvezéreket már sorban felröpítették, egyszerre ezt kiáltotta egy hang:

— Röpítsük fel a rektort!

Mielőtt a rektor egyáltalán megérthette volna, mi vár reá, már megragadta néhány tagbaszakadt legény, s egy másodperc múlva magasan felröpült a levegőbe.

— Röpítsük fel a dékánt! — hallatszott most s Ernst professzor már röpült is a levegőbe. Utána még néhány professzor következett.

Amint a menet feloszlása után hazafelé tartottunk, különös csoporttal találkoztunk össze. Lovon ülő legények és leányok papi ruhában osztottak áldást a népnek. Legutálatosabban viselkedett egy fiatal, egyébként igen csinos leány, aki minduntalan fölemelkedett a kengyelben, félkezével áldó mozdulatot tett, a másiknak hihetetlenül undorító mozdulatával pedig magasra fölrántotta a szoknyáját. Az utca zsúfolva volt emberekkel. Mindenki megállt s nézte a dolgot,

de se nevetés, se tetszészaj nem hallatszott, s minden arcon undor és megvetés tükröződött. Csak egy-két legény és leány felelt az áldást osztogatóknak, megfelelő mozdulatokkal és durva nevetéssel. Azok a tárgyak, amelyekkel a huligánok a papi külsőt utánozták, egyébiránt mind valódiak voltak, bizonyára egyenesen erre a célra rekvirálták a templomokból.

1923. MÁJUS 2.

MA egykori földrajztanárnőm, Anna Nikolajevna panaszkodott nekem, hogy nem bírja már ki az iskolában, olyan szörnyű követeléseket támasztanak most a tanárokkal szemben.

— Óra közben, — beszélte, — a gyerekek lovagolva ülnek a padon, kiáltoznak, dohányoznak s káromkodnak, mint a kocsisok. Figyelmeztetni nem szabad őket, feladatot nem szabad adni nekik. Fegyelem csak a politikai tárgyú, órákon van, mert ott elvtársak tanítanak. Azok katonai fegyelmet tarthatnak, ellenben ránkézve a híres decemberi dekrétum érvényes, amely szerint „az iskolában mindennemű büntetés tilos!“ A tanulóknak ellenben joguk van elhatározni, hogy kedvükre valók vagyunk-e, vagy sem. Szentül hiszem, hogy én hamarosan kirepülök s hogy ez mit jelent nekem a három kis gyerekemmel, azt elképzelheti!

1923. MÁJUS 4.

MA volt Natasa esküvője. Sajátságosan szomorú esküvő. Natasa még a templomban is sírt s Igor is nagyon le volt verve; amint mondta, nem tudta elviselni, hogy sehosem talált fehér rózsát Natasa számára. Mielőtt a templomba beléptünk, hallottam, amint így szólt Natasához: — Ma nagyon sápadt vagy; merevek a vonásaid s az orrod túlságosan vékony. A ruhád sem tetszik nekem, túlságosan egyszerű, nagyon kevés a csipke rajtái Másként képzeltem el az egészet... nem, igazán semmi sincs úgy, ahogy kellene...

Natasa feléje fordította sápadt arcát, nagy szemét, de nem szólt egy szót sem.

1923. MÁJUS 5.

MA elmentem a Kari Marx utcába, hogy megnézzem, mit csinálnak az ifjú házasok. Amikor a szobába léptem, Igor az ágyon feküdt, cipőjével a fehér terítőn, arccal a falnak fordulva.

—Alja, — ugrott a nyakamba Natasa. — Mondd, van joga Irának, hogy cipőstül feküdjék az ágyra? Ki mossa ki a terítőt? Persze, hogy én, ki más?

—A terítőt a mosónő fogja kimosni! — hallatszott tompán Ira hangja. Ha Natasa Igorral beszél, utóbbi időben az Ira becenevet használja; ez a leánynév különben igen jól illik hozzá.

—Én pedig azt mondtam neki, hogy nem fogadunk mosónőt, mert nincs pénzünk ... S

különben is olyan lusta, semmit nem akar csinálni. Kértem, hogy rajzolja le Lenint és Trockit. Mindössze Kalinint rajzolta le s az is inkább vén kandúrhoz hasonlít, mint vezető emberhez.

—Nem aljasíthatom le a művészetet! — hallatszott a fal felől.

—De enni bezzeg akarsz! Ha megházasodtál, dolgozzál is!

Csudálkozva kerestem a finom, gyöngé, passzív Natasát, akit eddig ismertem; nem volt sehol. Energikus, határozott fiatal asszony állt előttem. Elengedett s odament az ágyhoz, amelyről Igor még mindig nem kelt föl.

—Tüstént fölkelsz és lerajzolod Lenint! Itt van egy képeslap mintának! Én majd eladom!

—Úgy? Magad akarsz járkálni vele, mint egy házaló? Ezt eddig nem tetted meg!

—Azt akarod ezzel mondani, hogy nemcsak a „gonoszságom“, hanem a „büszkeségem“ miatt is vettél feleségül? Ej, elég volt már ezekből az ostobaságokból! Nekünk pénz kell! Tessek fölkelni és Lenint rajzolni! Kelj föl! No, mi lesz?

Igor lassan fölemelkedett, odament a festőállványhoz s rajzolni kezdett.

— No nézd csak, — dörmögte, — gyöngé lánykát vettem feleségül s most mingyárt belémboxol!

— Igaza van Natasának! — mondtam.

Annyi bizonyos, hogy Igonak nagy tehetsége van. Egy óra alatt olyan Lenint rajzolt, hogy szebbet képzelni sem lehet. Elmentem Natasával, hogy eladjuk. Szerencsénk volt, mingyárt az első hivatalban, amelyet fölkerestünk,

a takarékpénztárban, nagyon érdeklődtek a kép iránt.

—Maga rajzolta ezt? — kérdezte a vezető Natasától.

—Igen, én magam, — felelte, mert Igor szigorúan meghagyta neki: senkinek sem szabad megtudni, hogy ő így meggyalázza a művészetét.

Negyven rubelért túladtunk az arcképen s amikor visszatértünk, Natasa boldogan ugrott Igor nyakába és azt kiáltotta:

—Igor, nézz ide, negyven rubel! Huszonötöt kifizetünk a lakásért, a többin fát veszek!

—Ugyan, micsoda banalitás! — felelte Igor. — Add ide azt a pénzt!

—Nem, ezt nem kapod a kezedbe, hiszen úgyis csak ostobaságokat csinálsz vele!

—Én rajzoltam a képet, hát enyém a pénz is! Ide vele!

Igor kitepte Natasa kezéből a pénzt, fogta a sapkáját s már el is tűnt.

Natasa az ágyra vetette magát s keservesen sírni kezdett. Nem volt mit tennem: vigasztaltam s vele együtt vártam, míg Igor vissza nem tért.

Félóra múlva ott volt. Megrakodott mindenféle palackkal és csomaggal. Édességeket, konzerveket, bort és egyéb drágaságokat rakott az asztalra. Aztán három rubelt adott Natasa kezébe s azt mondta:

— Nesze, lakásra és fára! Most pedig gyerekek, üljünk asztalhoz, egyszer legalább együnk úgy, ahogy illik!

Natasa sokáig vonakodott; végül is azt mondta:

— No jó, eszem, de csak akkor, ha meg-

Ígéred, hogy holnap megíni rajzolsz egy Lenin arcképet!

— Ígérni nem ígérhetek semmit. Ha akarok, rajzolok, ha nem akarok, nem rajzolok!

1923. MÁJUS 9.

MA találkoztam az utcán Varja Filippovával. Sötétkék blúzt és vörös nyakkendőt viselt s egy sereg fiú és leány közt a kociút közepén haladt, torkaszakadtából bömbölve az Internacionálét. Amikor meglátott, odaszaladt hozzám s megeredt belőle a szó:

—Ó, Alexandra Lvovna, éppen jókor jött, segítsen rajtam! Tudom, hogy az anyám igen nagyra tartja magát, én pedig nem tudok már boldogulni vele. Mondja meg neki, hogy hagyjon már békén azokkal a burzsuj előítéleteivel, örökös panaszkodás, örökös könnyek! Ha ennek vége nem lesz hamarosan, becsületszavamra, egészen elmegyek hazulról. Nyáron úgyis kimegyünk a magunk községébe. Csak a mi tagjaink lesznek ott, fiúk és leányok, együtt dolgozunk és együtt lakunk. Ezt az anyám semmiesetre sem akarja megengedni, azt mondja, hogy képtelen botrány az egész!

—Lesznek ott veletek felnőttek is? — kérdeztem. — Igazán nem lehet elképzelni, hogy ilyen fiatal leányok és fiúk egyszerűen együtt lakjanak!

—Először is nem vagyunk lányok és fiúk, hanem komszomolcok, kommunista ifjak, ami nagy különbség, másodszor pedig, miért ne laknánk egyedül és együtt?

—No, Varja, ha már ilyen felnőtt módra beszélsz, én is őszintén beszélek veled. A dolognak az lesz a vége, hogy egynéhányan közületek gyereket kapnak majd.

—No s aztán? Ha gyereket akarok kapni, hát gyereket kapok. Az egészen az én magánügyem. Vagy azt hiszi, hogy talán még férjhez is megyek, ha gyereket akarok?

Nem óhajtottam ezzel a szemtelen taknyossal tovább tárgyalni erről a témáról s megkérdeztem:

— Most bizonyosan az iskolából jöttök?

— Igen, az iskolából. Éppen gyűlésünk volt s kidobtuk azt a vén tanárnőt, Anna Nikolajevnát. Ezt akarjuk most megünnepelni.

—Micsoda? Anna Nikolajevnát? A földrajztanárnőt? Hiszen az beutazta a fél világot, senki nem tanít olyan érdekesen, mint ő, engem is tanított a gimnáziumban! Hogy dobhattátok ki? Egyáltalán, mondd meg: joguk van most ehhez a diákoknak? Hogy panaszt tehetnek, azt tudom. De csak úgy egyszerűen kidobni valakit, — lehetetlen!

—Hát hogy lehetséges, vagy lehetetlen, azt nem tudom, de hogy így van, az bizonyos. Nem is ő az első, aki kiröpült. Képzeld csak el, házi feladatot akart adni nekünk! Pedig mi iskolán kívül nagyon is el vagyunk foglalva! Nem beszélve arról, hogy ez már egészen elavult dologi. Mi a laboratóriumi módszer szerint dolgozunk, a Dalton-terv alapján, mindent önállóan végzünk el az osztályban s a tanárnak csak az a dolga, hogy felvilágosítást adjon, ha megkérdezzük! Meg aztán az a vén skatulya a német és francia városokkal akart nyaggatni bennünket. Mi közünk nekünk azokhoz? Most mi vagyunk

az elsők a világon, tanulják meg a külföldiek a mi városainkat, ne mi az övéiket! Mi építjük fel az új világot!

—De hát nem gondoltátok meg, hogy azt a szegény öreg asszonyt most a német városok miatt megfosztjátok az utolsó darab kenyérértől s a szó szoros értelmében éhenhalásra ítélték?

—Az világos! De ő a hibás, miért nem alkalmazkodott hozzánk. Látná csak: minden tanár úgy táncol most, ahogy mi fütyülünk, olyanok valamennyien, mint a kezes bárány! Ha valamelyik okoskodni kezd, tüstént azt mondjuk neki: elvtárs, diákgyűlést hívunk össze s úgy röpül innen, mint a madár! Látná csak, hogy hogy kussolnak!

—És sokat kidobtatok már?

—Az öregeket legtöbbnyire; most már jóformán csak egészen fiatalok vannak.

—No és hogy állnak ezek a fiatalok tudomány dolgában?

—Nohát, abból a halott tudományos kacatból talán kevesebbet tudnak, de politikailag mindenestre sokkal haladottabbak, mint ezek a cári időből ittmaradt ócska romok. A fődolog mégis csak a politika, hogy osztályöntudat legyen az emberben s a nyilvános életben meg tudja állni a helyét! Különben sem az öregek dolga, hogy minket neveljenek, hanem mi neveljük az öregeket! Mi építjük fel az új világot, nem ők! Ismeri ezt a dalt?

Mi, ifjú építőmesterek,
Téglát téglára,
Követ kőre
Rakunk.

Új, világos, fényes és tiszta, amit építünk,
 örömet, boldogságot, új formákat
 kovácsolunk.

Bátran, merészen, kernényen és biztosan
 haladunk előre,

Dörögve, győzelmünkben biztosan énekeljük
 a munka himnuszát!

—Ó, Alexandra Lvovna, még egy kérés
 van magához: szóljon az anyámnak, hogy ne
 nevezzen többé Varjának. Megváltoztattam a
 nevemet, most Oktyabrinának hívnak. Szép,
 forradalmi név, de az anyám még mindig Var-
 jának szólít s ez rettentően bosszant. Hát az
 ilyen vén, elmaradt elemekre igazán csak erő-
 szakkal lehet hatni!

—Csak egyet mondj meg nekem, Varja,
 azaz bocsánat, Oktyabrina, — szakítottam félbe
 lelkes szavainak áradatát. — Egyáltalán nem
 sajnálsz anyádat s a régi tanárnőidet? Hiszen
 ezekkel a rendszabályokkal, ezzel az elkergetés-
 sel a biztos halálba külditek őket, mert nem fo-
 gadják be egyetlen iskolába sem!

—A kommunista nem ismerhet részvétet,
 a kommunista kemény, mint az acél! Minket
 csak a harc érdekel, az áldozatok nem!... No
 de most már olyan messzire vannak az elvtár-
 saim, hogy nem is tudom, utólérem-e még őket!
 Hát beszél az anyámmal, úgy-e? Vizszontlátásra!

Kezet nyújtott, erősen, férfiasan megszorí-
 totta a kezemet s utána szaladt a komszomol-
 coknak, akik már rég eltűntek a szemünk elől.

1923. MÁJUS 16.

MELEG, enyhe tavaszi eső, amely gyöngéd örömet, meleg termékenységet hoz.

A romladozó kerítések mögött zöldéinek a nyírfák s duzzadó rügyeiket kidugják a hasadékokon, a poros, napsütéses utcára, mintha biztatni akarnák az embereket, hogy a természettel együtt üljék meg a szerelem ünnepét.

Azt hiszem, sohasem éreztem még ily bensőségesen, ily forrón az élet örömét. Fiatalabb koromban nem tudtam igazán megbecsülni azt a boldogságot, amit maga az öröm tud szerezni; mindig valami meghatározhatatlan vágyat éreztem a bánat és a fájdalom után: nagyon is sok jóban volt részem akkor — ifjúság, szabadság, gazdagság, körülöttem olyan emberek, akik szerettek s a szememből olvasták ki minden kívánságomat, — szóval megvolt mindenem, amiről csak álmodhattam. Azt hiszem, a nap is úgy ragyogott, a virágok is úgy nyíltak, ahogy én kívántam. S oly természetes volt mindez, hogy meg sem tudtam becsülni!

Aztán következtek azok az esztendők, amikor egymásután vesztettem el mindent s a hajdani nagy bőségből nem maradt semmim; azok az esztendők, amikor halálosan sóvárogtam azután, amit az emberek örömmek és boldogságnak neveznek.

De aztán újra vissza kezdtek térni az örömek, lassan, egyik a másik után, úgy, ahogy elvették tőlem. S milyen aggódó gyöngédséggel, milyen feltárt lélekkel engedem most, hogy belémhatoljanak! Hová lettek azok az idők, amikor még a melankólia sötét bubája után vágyakoz-

tani? Nem, nem: jertek hozzám, az öröm istennőjének gyermekei, ahányan csak vagytok, egyet sem becsülök közületek kevesebbre, mint ahogy megérdemli!

És most, hogy kinyílt a szemem, egyetlen nap sem múlik el, amely bőségesen meg ne hozná a maga örömét! Robinsonként járom az újonnan fölfedezett szigetet s minden érzékem figyelve kutatja azt az ezernyi örömet, — a kicsit s a legkisebbet is, — amit bizonyosan láttam már, de nem fedeztem még fel. S mily felséges érzés az, hogy az ember fölfelé halad, eredménnyel dolgozik s kezdi olyanná építeni az életét, amilyennek akarja.

Most már tudom, hogy az öröm olyan, mint a virág; holnap elhervad, holnapután új virág nyílik a helyén!... S nem szomorkodom többé, ha arra gondolok, hogy valamikor nem leszek már. Jön a gyermekem s elfoglalja a helyemet...

1923. JÚNIUS 2.

AZ ÖREG Filippov felcser napokig tartó szörnyű halálküzdelem után meghalt. Utolsó óráiban folyton azt kérte, hogy végső útjára ne küldjék papi kíséret nélkül. A szegény özvegy — bármily kellemetlen következményekkel járhatott is ez reánézve hivatalnoki mivoltában, — elhatározta, hogy teljesíti az ura utolsó kívánságát s nem földelteti el „kutya módjára“, ahogy az uralmonlévők szeretnék.

A temetésen csak kevesen voltak jelen; a rokonok és ismerősök majdnem mind hivatali alkalmazottak voltak s most, a leépítés idején köny-

nyen megeshetik, hogy az egyházi szertartáson való részvételnek azonnali elbocsátás lesz a következménye. Legfeltűnőbb volt azonban, hogy gyermekei közül csak az ötesztendős Szima jelent meg.

Anyám nem is tudta megállani, hogy meg ne kérdezze:

—De hát hol van Varja, meg a kis Fegya?

—Varja elvi okokból nem jött el, — felelte az özvegy. — Ha egyházi temetésen vesz részt, azonnal kizárják a Komszomolból s ettől fél legjobban a világon Fegya ugyanebből az okból nem jöhetett, mert ő meg pionír.

—Hát akkor is tilos ez, ha tulajdon édesapjukról van szó? — kérdezte anyám élesen.

—Igen, akkor is, — felelte zokogva a felszer özvegye. — Ó, Lidia Nikolajevna, milyen boldog maga, hogy ezekben az időkben megtarthatta a gyermekeit! Én elvesztettem őket, nem az enyémeik többé. Mi az életünket is odaadnók a gyermekeinkért, azok meg úgy néznek ránk, mint a régi idők kellemetlen maradványaira. Szomorú a szovjetállamban a szülők sorsa!

1923, JÚNIUS 7.

OTMÁR ma egyedül hagyott odahaza. Vitaeste van a filozófiai társaságban s én nem vehetek részt rajta, mert a gyermekem nem enged el; kissé gyöngélkedik s ilyenkor nem bízhatom senkire.

Most alszik s háziasszonyi dolgaimat kellene végezni; annyi mindent kellene holnapra előkészíteni! De nem tudom rászánni magam, nem

tudok elmozdulni a nyitott ablak mellől, nem tudok megválni kedves, meghitt barátomtól, a meleg, édes, nyári éjszakától.

A hold a folyó fölött jár s enyhe fényében megcsillogtatja a széles víztükröt. Eléggé megvilágítja a partot s a távoli hegyeket, hogy mindent sejteni lehessen, de mégis elég gyöngén, hogy minden ottmaradjon egy másik világban, túl a valóság küszöbén ...

Amott valahol magányos fény mozog, észrevétlenül siklik lefelé a folyón. Tutaj lehet... Valahol meg kutya ugat, tompán, haragosan, csökönyösen, végeszakadatlanul, ahogy a mi orosz falusi kutyáink szoktak ugatni.

Most kísérteties élet támad a folyón. Egész sereg fény bukkan fel, megszámlálhatatlan kicsi, ragyogó pont s valamennyi lassan úszik lefelé. S alig tűntek el a gőzhajó lámpái, ének hallatszik föl a folyóról, hosszan elnyújtott, mélabús dal. A hosszú tutajokról jön, amelyek végtelen lassú úton vonulnak lefelé a határtalan orosz földön keresztül.

A tűzoltók odalent halat sütöttek vacsorára, avas, bűzös olajban, s a maró szag időnkint fölhatol hozzám a nyitott ablakon át és sajátságos, nyomasztó ellentétként keveredik a nyári éjszaka tiszta levegőjével. De most úgy látszik, elkészültek a lakomájukkal; hallom, amint az ablakot becsukják.

Még egyszer elvonultatom szemem előtt a mai napot. Otmár meg én sokat dolgoztunk a könyvünkön. Micsoda szerencse, hogy nemcsak

együtt élünk, de együtt alkotunk is! S úgy érzem, hogy ehhez az alkotáshoz, ehhez a közös munkához belőled merítem az erőt, mélységes, sötét éjszaka, mintha te volnál az, aki elküldted hozzám kifürkészhetetlen, örök bölcsességednek egy apró sugarát...

A kutya még mindig ugat; merev, végtelen kaffogása úgy hallatszik ide hozzám, mint a végtelen orosz szteppe kiáltása ...

Ekkor lépéseket hallok. Erős, határozott lépéseket. Otmár volna már? Nem, nem lehet, hiszen ezek az összejövetelek sohasem végződnek két óra előtt. De a lépések sokat jelentően kopognak tovább; van bennük valami misztikus, valami sokatigérő, — a közelgő boldogságról beszélnek. Közelgő boldogságról? Nem az enyémről, mert az enyém már itt van. De szívemből imádkozom, hogy az a boldogság, amelyet ezek a lépések hirdetnek s amelyet ez az éjszaka méhében hordoz, érjen el valakihez, akárkihez s adjon neki oly sokat, mint énnekem adott...

1923. JÚLIUS 3.

KAPTUNK egy szobát az egyetem nyaralójában. Minden nyaralót hivataloknak utaltak ki, s azt mondják, hogy az egyetemi nyaralónak van valamennyi közt legszebb fekvése. A szobánknak nagy erkélye és nagyszerű velencei ablakai vannak; ágyak helyett azonban csak faállványok vannak benne. Azt állították, hogy van edény is, de nem vehetjük hasznát, mert néhány serpenyő az egész, amelyek, közül a legkisebb is legalább hús személyre van szánva. Így hát nemcsak

matracot és ágyneműt, hanem edényt is magunkkal kell hoznunk a városból. Élelmezésünkről parasztok gondoskodnak, akik minden nap főzelékféléket, epret, tejet, vaját és sajtot hoznak be. Minden sokkal olcsóbb itt, mint a városban. Nagyszerűen érezzük magunkat, künn a természetben. Az erdő tele eperrel és gombával. Otmár ma anyámmal kiment az erdőbe s néhány óra múlva nagy kosár úrigombával tértek vissza. Megaszaljuk télire. Eper is rengeteg van. Nagyon kellemetlen, hogy semmiféle világítás nincs. Gyertyával kell beérnünk.

Szeretem a napot. Úgy szeretem, mintha először látnám életemben, mintha az én számomra éppen most jelent volna meg az égen. Az utóbbi években, a testi-lelki szenvedések idején, az örökös aggodalom és rettegés közepette mintha nem is lett volna nap, nem is tudtam meglátni. Most, most fedeztem föl, hogy ismét ott van az égen, a ragyogó, melegítő, csodaszép nap!

Kimegyünk a fiunkkal a folyó partjára. A gyerek a fűvényben játszik, Otmár könyvet olvas, én meg behunyt szemmel heverek, arcomat a nap felé fordítva. Órákat tudok így eltölteni s nem gondolok semmire, csak átengedem magam a napsugár forró cirógatásának. Szeress engem, nap, cirógass engem, égesd ki lelkemből a házámért való bánkódást, a körülöttem lévő emberek miatt érzett fájdalmat, feledtess el velem mindent! Forrón éget a nap, szinte fájdalmasan. De ez a fájdalom jólesik.

Érzem, hogy a nap elégeti múltam salakját, lelkemben új élet erői növekednek, testem ismét

egészséges, rugalmas, aranybarna lesz, amilyen valaha volt...

Szűk nekem a szoba. Vonz valami az erdőbe, a mezőre, a folyóhoz. Gyermekemet a karomon tartva, szorosan Otmárhoz simulva, szeretnék továbbmenni, egyre tovább, egyenesen a nap felé...

A nap új emberré tesz. Fiatalodom, szépülök. Az emberek bókolnak nekem; ha a parton járok, megfordulnak utánam. Nevetek s a nap is együtt kacag velem...

Minden sugarát felfogom az aranyos napnak s beengedem a szívembe. Nap, nap, világíts belém, égess el bennem minden rosszat, minden kételkedést, minden sötétséget! Lobbantsd föl újra az élet lángját, ahogy valamikor égett bennem, a napsütéses élet lángját!

1923. JÚLIUS 20.

MICSODA felséges, sugárzó nap van ma! A kisfiam egész nap egy szál ingben szaladgál s fáradhatatlanul hajkurássza a napsugarakat, amelyek a lombok közt áthatolva, a verandára tűznek. — Megfogtam a napocsát! — jelenti újra meg újra, odaszalad hozzám s felém nyújtja összecsucott kezét. Micsoda csalódás minden egyes alkalommal, amikor kinyitja s látja, hogy üres! Milyen édes ilyenkor s hogy hasonlít a fényes napsugárhoz, amelyet oly buzgón igyekszik megfogni!

1923. AUGUSZTUS 1.

VÉGRE sikerült lakást kapnunk a városban. Hat szobánk lesz; háromban szüleim és húgom, háromban mi lakunk. A lakás nagy és világos, a ház szép kertben van. Valósággal izgatott vagyok, s egész nap arról álmodozom, hogyan fogunk itt berendezkedni. Alig várom már a költözködés napját; mindig attól félek, hogy az utolsó pillanatban közbejön valami. Hiszen manapság távolról sem lehet az az érzése az embernek, hogy valósággal meg is kapja azt, amit Ígértek neki.

1923. AUGUSZTUS 5.

MA véletlenül összetalálkoztam az utcán egykori rajztanárommal. Amikor a váratlan találkozás első öröme elcsendesedett, szerencsés gondolatom támadt:

—Iván Ivanovics, — mondtam, — nem tudna valamit szerezni a húgom férjének? Festő.

—A maga kedvéért, Alexandra Lvovna, — felelte, — mindent megteszek. A technikai iskolán dolgozom s ott éppen szükségem lenne rajztanárra. Küldje el hozzám még ma s hozzon magával néhány rajzot is!

Boldogan szaladtam Natasához. Éppen fuszeklik stoppolásával foglalkozott. Igor az ágyban feküdt, mezítláb, mert a munkában lévő fuszeklin kívül több nem volt neki. Tüstént elmondtam, hogy mit beszéltem meg a rajztanárral s kis gondolkodás után azt válaszolta:

— Eszem ágában sincs! Amiatt a nyomorult

ellátás miatt nem megyek el minden nap olyan messzire!

Natasa meg én értetlenül néztünk egymásra.

— Igor! — kiáltott fel Natasa. — Megbolondultál? Én kínlódom minden kopekéért, utolsó holmimat is eladom s te semmit nem akarsz dolgozni! Gondold meg, hogy másállapotban vagyok!

Az utolsó szavak közben sötét foltok lepték el az arcát. Ijedten néztem rá. Mért nem szólt eddig nekünk egy szót sem erről?

—Nem megyek és punktum! Nem vagyok lakáj, hogy órákhosszat kínlódjam egy-két száritott halért! Inkább rajzolok egy képet és eladom! — csökönyösködött Igor.

—Nem rajzolsz semmit, mert lusta naplopó vagy! Egyre csak beszélsz arról, amit csinálni akarsz, de munkára sohasem kerül a sor, mert közönséges naplopó vagy, semmi más!

Natasa sírvafakadt s most én fordultam Igorhoz:

—De Igor, hát hogy lehet így beszélni? Nézze csak meg, mi mindenre nem vállalkoznak a mi professzoraink, hogy egy kis élelmiszerhez jussanak! Otmár is minden nap elszalad a népművelő intézetbe, hogy az ellátást megkapja!

—Otmár Karlovics nekem nem példa, — hangzott Igor lusta hangja az ágy felől, — mert ő először is német létére huszonnégy órát is tud dolgozni egy nap, másodszor pedig nem művész! A művésznek hangulatai vannak, azok ellen nem lehet harcolni!

—Akkor minek házasodtál meg? — szólt közbe Natasa. — Ha nőtlen maradtál volna, most élhetnél a hangulataidnak s nem kéne a feleségedre gondolnod... meg a gyerekedre!

— Gyerek! Nevetséges! Manapság! Eredj a doktorhoz s egy perc alatt el van intézve minden! Hányszor mondtam már! Mi nem engedhetjük meg magunknak, hogy gyerekünk legyen. A te hibád lesz, ha túlságos soká halogatsz, ó, Alja, — fordult most hozzám, — sohase hittem volna, hogy Natasa ilyen hátrányosan fog megváltozni. Háztartás, gyerek, pénz, kereseti lehetőségek, — egész áldott nap egyebet sem hallok tőle. Hát ezért álmodtam én mesebeli hercegnőről!... Igazán mondom, le sem tudom már rajzolni. Olyan kemény, energikus vonás telepedett az arcára, hogy nem tudok mit kezdeni vele. A modelletem elvesztettem s egy gonosz asszonyt kaptam a helyébe!

Közben könnyek hulltak a szeméből s lassan a fal felé fordult.

— Ira, Ira, az Isten szerelméért, ne izgasd fel magad, drágám, kedvesem! — kiáltotta Natasa s odaszaladt hozzá. — Nem szabad, hogy a gyöngye szíveddel fölizgasd magad!

De Igor már kitárt karokkal hevert, mozdulatlanul, arca sápadt volt, mint a halál... Hídeg borogatásokat adtunk neki, spiritusszal dörzsöltük be s majd félóra hosszat tartott, amíg magához tudtuk téríteni. Persze, egyszer-egyszer úgy rémlett nekem, hogy a szíve rendesen ver s az egészség csak a mi ijesztésünkre rendezte meg.

—Kedves, drága Ira, — zokogta Natasa, — csakhogy magadhoz tértél megint! Megteszek mindent, amit akarsz, abortuszt is csinállok, ha mindenáron akarod!

—Igen? — kiáltott fel örvendezve Igor s egyszerre egészen megelevenedett. — Hát akkor gyerünk oda tüstént, öltözz!

Este újra elmentem Natasához, hogy megtudjam, hogyan végződött a dolog a doktornál.

—No, mi történt?

—Nincs abortusz! — felelte Natasa.

—Nem engedte az orvos?

—Ellenkezőleg, még tanácsolta is, mert túlságosan gyöngé vagyok, s nem bizonyos, hogy kibírom a szülést. De az utolsó pillanatban mégsem tudtam rászánni magam s most már egészen szilárd az elhatározásom. Még ha Igor elhagyna is, akarom a gyermekemet és meg fogom szülni!

1923. AUGUSZTUS 12.

ÉPPEN a szüleim hálósobájának ablaka alatt van az a pad, amelyen a mostani szép napokban a házunk lakói sütkérezni szoktak. A pad egyúttal találkozóhely is s innen fölülről igen érdekes megfigyeléseket tehetek, anélkül, hogy meglátnának.

Ma Makarov biztos szolgálója ült ott egy „fess fiúval“. Első pillantásra nyilvánvaló volt, hogy szerelemről van szó. A finom bricseszt és vadonatúj sapkát viselő ifjú éppen ezt mondta:

— Egyet kérdezek magától, Dása: hány esztendeig őrizte az ártatlanságát a kolostorban s boldog volt-e közben? S amikor a kolostorát fölégették s az apácákat szétkergették, hol volt akkor a maga istene?

Dása nem felelt.

—Hány éves maga most, ha szabad kérdeznem ?

—Huszonhét, — felelte elpirulva Dása.

—Huszonhét? Egy év múlva huszonnyolc.

lesz, aztán huszonkilenc, aztán egyszerre csak, tisztesség nem esik szólván, vén csoroszlya lesz! Hát minek tartja magát, kinek a kedvéért sérti meg a természet törvényét?

— Azt hiszi, nem volnék most a kolostorban, ha maguk bolsevisták nem romboltak volna le mindent? Most már nincs kolostor, de én úgy akarok viselkedni, mintha most is ott volnék! — felelte Dása.

—Nohát elég bolond maga, mondhatom! Érdekes kis nőszemély, még érdekesebb ezzel az idejétmúlt ártatlanságával! Adja ide a kezecskéjét!

—Nem! — utasította vissza Dása élesen.

—No, ha nem, hát nem! — felelte nyers hangon a fiú. — De meglássa, hogy éjszaka vágyakozni fog utánam! . . . Hanem hallgasson ide, Dása, mit okoskodik annyit? Hát igaz lehet az, hogy maga hisz Istenben? Hol volt a maga istene, amikor a polgárháborúban égettek és gyilkoltak, hol volt, amikor a Volga vidékén az éhező anyák tulajdon gyermeküket falták föl? Láthatja, hogy Isten nincs! Ha pedig nincs Isten, akkor mit okoskodik? Akkor szabad minden, hiszen ki tilthatna meg akármit is az embernek? ... És mondja, boldog volt a kolostorban? Adott magának valami különöset az Isten? Nem? Hát akkor mit, kényeskedik még mindég?

Dása hallgatott. Ekkor Natasa és Irina beléptek a szobába s odahívtak magukhoz. Így aztán, sajnos, nem hallhattam a párbeszéd végét.

1923. AUGUSZTUS 14.

MA megérkezett Otmár magántanári kinevezése. Micsoda öröm! Persze nagyon sok dolga lesz most, mert meg akarja tartani az angol lektorságot is. Biztosabb így, mert a mai viszonyok közt sohasem tudhatja az ember, mi lesz a nyelvészeti előadásokkal, az angol nyelv azonban aligha tűnik el a fakultás tantervéből.

Amikor délután Deniszov professzorhoz mentem a szemináriumba, ezt közölte velem:

— A pedagógiai technikumban át kell vennem a lélektani előadásokat. De nincs elég időm, szeretném átengedni magának. Hajlandó átvenni ?

Természetesen örömmel fogadtam az ajánlatát.

— De ne feledje, — figyelmeztetett a professzor, — hogy marxista szellemben kell tartani az előadásokat; erre most mindnyájunknak ügyelnünk kell.

1923. AUGUSZTUS 21.

VÉGRE fölvettem a szakszervezetbe s így elkezdhetem lélektani előadásaimat az intézetben.

1923. AUGUSZTUS 23.

NÉMELYKOR mintha megrészegítene az élet öröme. A nap, a folyó, a virágok, a fű, az ágakon éneklő madarak s a macska, amely a nap-sütésben nyújtózkodik ... egész napokat úgy élek most át, mint az állat, mint a növény...

Végtelenül szeretem egyszerű, ostoba mindennapi munkámat, a takarítást, mosást, főzést. Szeretek minden zugot a lakásunkban, minden egyes bútordarabot, mindent, amit megszereztünk s külön-külön mind azt a sok könyvet, amely hosszú sorokban áll a polcokon. Szeretem testemnek minden mozdulatát, amikor végigszaladok a szobán s ezer dolgomat végzem, vagy amikor a tükör előtt állok s szépítem magamat a kedvesem kedvéért...

Uram Isten, köszönöm neked, hogy megajándékoztál ezzel az örömmel, az élet szent örömeivel! Tartsd meg lelkemet, tisztítsd meg s légy segítségére, hogy egyre jobban tudjon ajándékaidban gyönyörködni!

1923. SZEPTEMBER 7.

MA Dásával találkoztam az udvaron. Meglepő látvány volt. Erősen kivágott világos rózsaszín ruhát viselt, lábán hosszúszerű sárga cipő, szörnyen magas francia sarokkal. Kacsázva járt benne, mert nem szokta meg az ilyen lábbelit. Arcának egészen különös kifejezése volt. Meglátzott rajta, hogy lelkéből szégyell ezt a maskarát s mégis valami boldog mosolygás ült kedves vonásain. Frissen bodorított haja esetlen fürtökben helyezkedett el a homloka körül s még jobban kiemelte a gyerekes boldogságnak és gyerekes büntudatnak ezt a keverékét. Az egész látványban azonban az volt a legérdekesebb, hogy régi szokása szerint még mindig kissé lehajtott fejjel járt s két kezét keresztbefonta a mellén.

— Adjon Isten, Dása! — szólítottam meg.

Arcát előntötte a pirosság, szorosán odalépett hozzám s fülembé súgta:

—Mit tettem, mit tettem! Nem tudom, Alexandra Lvovna, mi lesz még ebből...

—Vájjon boldog lesz-e, Dása? — kérdeztem csöndesen.

—A sors akarhatta így. Látom már, hogy enélkül nem lehet a világban élni... — felelte s halkán elsurrant mellőlem. Utána néztem s valószínűleg fájt látni, ahogy magassarkú cipőjében kacszott s teste jobbra-balra ringott, mint a hajó.

Este a mi Dimyásánk gonosz mosollyal szólított meg:

—Tetszett látni Dását? Apáca létere táncba ment Pavlusával s a tetejébe részegen jött haza!

—Nekünk ahhoz semmi közünk, Dunyása! — mondtam.

Dunyása összeszorította az ajkát s ingerült hangon felelte:

— Tudom, hogy nincs közünk hozzá, de azért mégis igaz, hogy apáca létere olyan dolgokat enged meg magának, amiket én sose tennék meg, pedig nem vagyok apáca, mert bűnös dolgok! — s a szeméből gonosz öröm csillant ki.

— De nem értem, miért örülsz ennek, Dunyása! — mondtam.

— Hát mert mindenki örül, ha Isten embere vétkezni kezdi — felelte őszintén.

1923. SZEPTEMBER 15.

— TUDJA már, hogy a férjem asszisztensnőjének gyermeke született? — kérdezte ma Jekaterina Pavlovna.

—Igen, hallottam!

—Gyönyörű kislány.

—Mit, hát maga látta? — kérdeztem csw-dálkozva.

—Természetesen, ott voltam nála. Törőd-nöm kell azzal a kis teremtséssel, hiszen az ő gyer-meke!

Határtalan lehet ennek az asszonynak a sze-relme, ha ilyen áldozatokra képes!

1923. SZEPTEMBER 17.

A DIÁKSÁG mai gyűlése vigasztalan hangu-latba döntött valamennyiünket. Utóbbi időben sokat hallani az úgynevezett „harmadik front-ról“. Ma a pártsejt elnöke a következőket jelen-tette ki:

— A NEP első újjászervező korszaka véget-ért, a költségvetés, az ipar és a kereskedelem rendben van. Most elhatározta a párt, hogy egész figyelmét a harmadik frontra, a szellemi harc frontjára fordítja. Az 1917-től 1921-ig terjedő évek az első front, a hatalomért vívott harc évei voltak. 1921-től 1923-ig tartott a harc a második fronton, a közgazdaság frontján. Most azonban megkezdődik a harc a harmadikon, az ideológia frontján s az első hely, ahol ennek a harcnak kö-nyörtelenül és kíméletlenül ki kell törni: az egyetem!

Kusakov egészen jól beszélt, mint mindig, amikor azt a fogalmazványt olvassa föl, amelyet Szpiridinov, a vörös magántanár készít el neki.

Azt hiszem, találó szimbólum, hogy itt R

ben éppen egy olyan diák jelenti be hivatalosan ezt a harcot, aki még egyetlen tárgyból sem vizsgázott eredményesen.

1923. SZEPTEMBER 18.

MA folyt le a nagy előadóteremben a rektor-választás. A párt Saposnikov medikust ajánlotta, aki ugyan nem fejezte még be egyetemi tanulmányait, de azért „magántanár“ és „politikai“ előadásokat tart. A választás cédulákkal történt. Kiderült, hogy a kommunista Saposnikov csak tizenegy szavazatot kapott, ellenben Volkovra, az orvosi fakultás professzorára több, mint száz szavazat esett.

A választási bizottság elnöke, a mi fakultásunk kommunista prodékánja, megállapította, hogy a szavazás eredménye szerint a helyzet még nem látszik tisztázottnak s második szavazást indítványozott, amely majd megadja a végleges eredményt. Egyszerűség kedvéért, — mondotta, — nyíltan is lehetne szavazni. Beszélt még néhány percig Saposnikov érdekében, aztán így szólt:

— Indítványozom Saposnikov magántanár megválasztását; aki nem egyezik belé, emelje föl a kezét!

Minthogy senki sem emelte föl a kezét, Saposnikovot egyhangúan megválasztották az egyetemünk rektorává.

1923. SZEPTEMBER 22.

ÚJRA megváltoztatják a fakultásunk tervét. A filozófia teljesen eltűnik, helyébe a materializmus története lép. Eltűnik a lélektan s helyette egyszerűen kurzust tartanak a reflexekről. Az orosz irodalom történetéből a társadalmi struktúrák története lesz. Filozófia-tanárunk előadás nélkül marad, mert a materializmust egy a párttól kiküldött lektor fogja előadni. Ugyanígy jár a lélektan professzora, mert a helyét egy orvos foglalja el. Az orosz irodalom szomorú maradványain három professzor kénytelen megszoztolni.

Otmárnak kezébe került egy német újság, amelyben egy német tudósító, aki egy ideig Moszkvában tartózkodott, azt jelenti, hogy az egyetemeken rendben van minden, a professzorokat nyugton hagyják, terrorról szó sincs. Otmár felolvasta professzorainknak ezt a tudósítást s valamennyien felháborodtak ennek az úrnak tudatlanságán és szemtelenségén, aki olyan dolgokba üti az orrát, amelyekhez semmit sem érts aki mindenesetre azt írta le, amit szabadon elővezetett hivatalos tájékoztatók adtak elő neki. Minden rendben! A professzorokat nyugton hagyják! No igen, annyira nyugton hagyják, hogy egyáltalán nincs mit tenniök s családjukkal együtt éhenhalhatnak, S hogy lassankint teljesen megszüntetnek minden olyan tárgyat, amely az egyetemet föléje emeli a közönséges szakiskolának, — az is rendben van? Ó, ezek az „előkelő külföldi látogatók!“ Eddig vad gyilkolás, lángoló tűzvész volt Oroszországban; ezt talán észrevették ott nyugaton s bizonyára tiltakoztak is a polgárháború

borzalmai, vagy a cseka embertelenségei ellen. Most azonban vaskövetkezetességgel, lassan tapossák szét az embereket; addig szorongatják Őket, addig erőszakoskodnak velük, amíg ki nem vész belőlük minden, ami szabadságra és emberi méltóságra emlékeztet; most már nem a tűz pusztít, hanem lassan hal el minden a fagyos hidegben, és — minden rendben van!

1923. SZEPTEMBER 23

MA délben a színházban vitát rendeztek az istentagadók. Meghívták minden vallási társaság papjait. Az istentagadók csúfosan szégyenben maradtak, mert a szónokaik hihetetlen rosszul érveltek. A vita végén minden szónokot letartóztattak, aki a vallás mellett szólalt fel.

1923. SZEPTEMBER 27.

A FAKULTÁSUNKNAK azt ajánlották, hogy egy kommunistát válasszon dékánjául. Tavalý még kézzel-lábbal tiltakozott volna ez ellen. Ma némán engedelmeskedik.

1923. SZEPTEMBER 30,

AZ EGYETEMRE menet váratlanul összehalálkoztam Govorovval. Azonnal magára vonta mindenkinek a figyelmét, mert a diákok általános szegénységével ellentétben igen jószabású új ruhát viselt, arca meg volt borotválva, keze mani-

kürözve. Hanem még mindig szép arcán a fáradt szomorúság kifejezése ült; szeme alatt vastag, sötét könnyzacskók, szája széle ernyedten lógott le.

Összereztem, amint megpillantottam. Mindig féltem ettől a találkozástól, pedig egyszer csak meg kellett történnie. Tudtam: súlyosan megbánthatta Otmárral kötött házasságom. Két éve már, hogy ismét egy városban élünk s idáig úgy esett, hogy nem találkoztunk; szentül hittem, hogy mindenáron elkerüli a velem való találkozást. Most azonban megtörtént; úgy egymásnak szaladtunk, hogy nem lehetett már kitérni.

—No, hogy van, Dima? — kérdeztem, amint magamhoz tértem első meglepetésemből. Keresztnevén szólítottam, ahogy annakidején szoktam.

—Rosszul, Alexandra Lvovna, — felelte hal-
kan. — És maga?

—Köszönöm, nagyon jól! Tudniillik férjhezmentem s gyermekem is van már.

—Igen, mindent tudok, Aljosától, aki jár magukhoz, s tudom azt is, hogy boldog a németjével! Csak egyet mondok: szégyene a mi orosz ifjúságunknak, hogy külföldiek elvehetnek olyan leányokat, mint maga!

—Nagyon hízelgő rámnézve, amit mond, de nem helyes, mert hiszen az uram ittmaradt Oroszországban, itt dolgozik, hát nem idegen többé. Hanem mondja csak: azt hallom Aljosától, hogy maga iszik! Ezt mégse volna szabad tenni!

—Ne igyam? Hát mi egyebet csináljak? Hova jutnék a gondolataimmal? Ó, Alja, hogy mehetett hozzá, amikor tudta, mennyire szerettem! Hiszen tudta, vagy nem?

— Igen, tudtam.

— Írtam magának Irkuckba, Omszkiba s egyik levelemre se válaszolt. Semmit sem hallottam magáról s aztán — aztán meg kellett tudnom, hogy férjhezment!

... Első gondolatom az volt, hogy öngyilkossággal vetek véget az egésznek. De aztán győzött bennem az a másik gondolat, hogy látnom kell még magát, hátha nincs elvesztve minden remény. Reméltem, hogy talán boldogtalan a házassága s elválík a németjétől, ha visszajön R...-be. Azért küldtem magához Aljosát is.

— Igen, tudom. Aljosa elmondta nekem, hogy maga küldte.

— De még mindig nem tudom elhinni, hogy maga tősgyökeres orosz nő létére külföldi embert szeret és boldog vele ...

— Akkor nagyon téved. Több, mint két éve élek már vele s olyan boldog vagyok, hogy azt el sem tudtam volna képzelni. S ami fő: a boldogságunk olyan, hogy okvetlenül tartós is lesz!

— És ha örökre el kellene hagyni Oroszországot?

—Az uram egyelőre nem szándékozik külföldre menni. Persze meglehet, hogy elmegyünk Oroszországból; de nem azért, mintha az uram nem akarna itt dolgozni, hanem mert Oroszország nem akarja, hogy tisztességes emberek dolgozzanak a határai közt... No, de beszéljen inkább magáról, a tanulmányairól.

—Hát voltaképpen igazat mondott az imént; Oroszország nem akarja, hogy itt tisztességes emberek dolgozzanak. Roppant nehézségeim vannak. Amint tudja, orvos volt az apám s ez nagy bűn. Minden nap reszketek a „tisztogatástól“; annál gyanúsabb vagyok, mert a pro-

fesszor engem akart asszisztensévé tenni. Meggyőződésem, hogy nem engedik befejezni a tanulmányaimat. De hát mit sírjak magának?! Nekem alapjában teljesen mindegy, hogyan alakul az életem; ha vége lesz, az sem baj. Szentül hiszem, hogy nem is érdekli magát. No, Isten áldja s kérem, ne hívjon meg magához, úgysem megyek el. Nem tudnám látni a maga németjét. Hosszú léptekkel, gyorsan eltávozott mellőlem. Kellemetlen érzés vett erőt rajtam; mintha valami rossz, rut dolgot követtem volna el. Oly leverő dolog azt látni, hogy az ember olyan érzelmeket ébresztett föl másokban, amelyeket nem tud viszonzni. Mért éppen engem bánt mindig ilyesmikkel a sors, amikor a lelkemben oly nehezen tudok végezni ezekkel a dolgokkal?

1923. OKTÓBER 13/

AZ EGYETEMRŐL hazajövet felnéztem Natasához. Már amint benyitottam, láttam, hogy; rossz hangulatban van. Éppen elkészült egy csomag felbontásával, amelyet Igor az anyjától kapott s egy gondosan hímzett selyem dohánycsöket tartott a kezében .

— Nézd, Alja, — fordult hozzám, — ez a zacskó volt a csomagban, de nem lehet az anyjától, mert ez a cédula volt benne!

Elofvastam a cédulát; „Drága Igoromnak, fogsága nehéz napjainak emlékéül.“

—Töröm a fejemet, hogy kitől kaphatta, de nem tudom kitalálni! — mondta Natasa.

—De Natasa! — kiáltottam egy-két pillanat múlva. — Hiszen világos, hogy csak Toszjától kaphatta! Hát nem emlékszel, hogyan gon-

dozta Igor, amikor Omszkban a gyűjtőtáborban ült, te meg nem akartál törődni vele?

— Igen, csakugyan így lesz, — mondta Natasa szomorúan. — Tudod, utóbbi időben mind gyakrabban gondol rá, mindig őt állítja elélem, mint ideált. De különösen testileg elégedetlen velem; mindig azt mondja, hogy hüllő vagyok, nem asszony. S csakugyan így is van: nagyon szeretem Igor, de nem a testemmel, hanem a lelkemmel, s az érintése sokszor olyan kellemetlen, hogy titkolni sem tudom az iszonyodásomat, — ez aztán szörnyen bántja. Mindig azt mondja, hogy nem adom neki magamat, csak leereszkedem hozzá... Különben most már azt is megértem, mit jelent ez a kis csomag, amelyet a dohányzacskó mellett találtam.

Korpából készült kalács volt, olyan, aminőket a legnagyobb éhínség idején szoktak készíteni. Toszja nyilván arra akarta emlékeztetni Igor, hogy annakidején korpakalácsot vitt neki a fogságba.

—S hol van Igor? — kérdeztem.

—Kiment a zsidvásárra, hogy tüstént eladja a szvettert, amit az anyja küldött neki.

—Ekkor már vissza is jött Igor s Natasa megkérdezte, mit jelentenek ezek a holmik az anyja csomagjában. Eleinte úgy tett, mintha nem tudná; de amikor Natasa szemébe mondta az igazságot, elismerte, hogy ezeket Toszja küldte.

—Hát mért nem mondtad ezt meg nekem mingyárt? — kérdezte izgatottan Natasa.

—Azt gondoltam, hogy magadtól is rájössz, — felelte Igor bizonytalan hangon.

—Akkor csak egyet nem értek: miért dolgozik Toszja ilyen alattomosan, jelekkel és célzásokkal? Miért nem beszél nyíltan? Igen jól

tudja, hogy sohasem futottam utánad s te ragaszkodtál a házasságunkhoz! Szégyelje magát!

— Ne merészelj Toszjáról rosszat beszélni, — mondta haragosan Igor. — Nemeslelkű leány és van szíve! Éhezett, hogy rajtam segíthessen, órákhosszat állt a hidegben, hogy egy darab korpakalácsot hozzon nekem, amit a szájától vont meg! És sohase kényszerített volna engem, hogy vezető emberek arcképeit rajzoljam, maga talált volna ki valamit, amivel pénzt kereshet!

— Igen? Nohát akkor talán eléri majd a célját!

Natasa fölvelt az ablakpárkányról egy tejesüveget s tisztogatni kezdte. Igyekezett nyugodtnak látszani, de észre lehetett venni, hogy egyre erősebb izgalom fogja el. Mind hevesebben rázta az üveget. Egyszerre csak felkiáltott, a székre roskadt, hasához kapott E arca fájdalmasan eltorzult.

Igor odarohant hozzá s könyörögni kezdett: bocsáss meg nekem!

Csókokkal borította a kezét. Natasa hangosan felnyögött, aztán lassan, nehezen forgó nyelvvel így szólt:

— Alja, nagyon rosszul vagyok, kérlek, hozz orvost!

Az orvos a szomszéd házban lakott s sze* rensére otthon volt.

Néhány óra alatt vége lett az egésznek. Koraszülés volt. Natasa csöndesen, sápadtan hevert az ágyban, kövér könnyecseppek gördültek végig lassan az arcán. Igor mellette ült, vigasztalni próbálta.

Natasa ajka most remegni kezdett s lassan azt mondta:

—Ira, miért nem tudtuk megtartani a gyermekünket?

—Ne gyötörd magad, — felelte gyöngéden a férje. — Lesznek még nekünk gyermekeink!

—Neked talán igen... nekem többé nem, Igor!

1923. NOVEMBER 2

VALÓSÁGOS öröm most a piacon vásárolni. Honnan is kerül elő ez a sok minden! Vaj, cukor, méz, mindenféle hal, vörös, sőt fekete kaviár, egyszóval a piac mindig zsúfolva van, a kis fabódék gombamódra nőnek ki a földből, hihetetlenül tarkák és ízléstelenek, de öröm nézni vadonatúj cégereiket, amelyek perecet, kalapot, cipőt, kocsikereket, miegymást ábrázolnak, halatlanul naiv művészettel.

NEP! Mindenki szabadabban lélegzik; a kereskedés, az ipar ismét megengedett dolog, mindenki azzal foglalkozhatik, amivel akar, mindenki azt vásárolhatja, amit akar. Az állami elárúsítóhelyek alkalmazottait sajnálkozó, szinte megvető pillantásokkal nézik. Ki megy még egyáltalán ilyen állami elárúsítóhelyre vásárolni? Csak akinek olyasmire van szüksége, amit az állami gyárak csupán ezeknek az intézményeknek szolgáltatnak ki, — például cukorra. De azt mondják, hogy nemsokára minden kapható lesz a magánüzletekben is. Hogy az állami elárúsítóhelyek erősen érzik a magánüzletek' versenyét, az már abból is látszik, ahogy a vevőkkel szemben viselkednek. Az alkalmazottak már udvariasak kezdenek lenni, s most mindenütt feliratok bukkannak föl, amelyek föl-

szólítják a közönséget, hogy a személyzet goromba viselkedése esetén tegyen panaszt az irodában.

Az elvtárs szót jóformán nem hallani többé a piacon, s már polgártársnőnek is rég nem szólítottak. A hölgyeket többnyire damocskának, hölgyecskének szólítják, férfiakkal szemben pedig rövid idő óta a komikus grazsdanin szudár, polgár úr, megszólítást használják. Amikor tegnap Otmárral együtt mentem a piacra, egy kereskedő odakiáltotta nekünk:

— Damocska, grazsdanin szudar! Kaviár,, legfinomabb kaviár! Mondhatom, egyenesen forradalomelőtti áru! Még a cárnál — Isten nyugosztalja, — még ott sem volt ilyen finom kaviár!

Egy évvel ezelőtt még okvetlenül főbelőtték volna ezt az embert. Ma eszébe sem jut senkinek, hogy megbotránkozzék a szaván; egész nyugodtan mondhatja el ezt. Csak akkor óvatosabbak az emberek, ha a GPU valamelyik tisztviselője jár arra. De a GPU is kevesebbet hallat magáról; persze még mindig megesik, hogy egyes emberek titokzatosan eltűnnek.

Minden embernek olyan a képe, mintha esztendőig rejtőzött volna valami barlangban s most lassan-lassan egyik a másik után mászna ki a napvilágra.

Végre belátták a bolsevisták, hogy kereskedelem és magánkezdeményezés nélkül nem lehet boldogulni; azt hiszem, hamarosan vége lesz az egész bolsevista varázslatnak! Ez a tartalma minden beszédnek, amit maga körül hall az ember. Ma meg éppen egy kommunista mondta ezt nekem:

— Magunk közt szólva, lassacskán vége

lesz a kommunizmusnak, — no, hát egy ideig kommunizmust játszottunk, s most föladtuk a játszmát!

Esti teánál, mint utóbbi időben rendszeren, a beszélgetés főtárgya az a kérdés volt, hogy meddig tart még, amíg a kommunizmus végképpen eltűnik, s én örvendező izgatottsággal mondtam el, hogy milyen benyomásokat szereztem ma a piacon.

Georgi Alexandrovics némán hallgatott s amikor befejeztem, sötét hangon szólalt meg:

— Hát ez mind igen szép volna. De éppen utóbbi időben olyan híreket kaptam, hogy a GPU igen erősen kezd tevékenykedni. Talán kevesebb embert lő agyon, de besúgó hálózatát hihetetlenül kibővíti. Följegyez mindent, minden levelet, minden szót — de csöndesen, teljes titokban. Az az érzésem, hogy ez itt csak a vihart megelőző nyugalom, mintha csak lélegzetvételt állanának meg az új roham előtt. Mindenesetre még óvatosabbnak kell lenni, mint eddig, mert a besúgó rendszert illetően kétségtelen bizonyítékaim vannak.

Georgi Alexandrovicsnak erről a megjegyzéséről hosszas, izgatott vita kezdődött. Otmár úgy vélekedett, hogy Georgi Alexandrovics túlságosan pesszimista színben látja a dolgot, — egyszerűen fölülkerekedett az ész s legyőzte a kísérteties, lázálomszerű utópiákat. A jelenlevők többsége egy véleményen volt vele. Csak Mura tov professzor állt Georgi Alexandrovics pártjára, azt mondván:

— Uraim, önök valamennyien gyógyíthatatlan optimizmusban szenvednek. Hát igazán komolyan hiszik, hogy ezek az emberek önként kiadják kezükből azt a hatalmat amelyet ilyen

példátlan harcban csikartak ki, csak azért, hogy az ész győzzön? Az egész dolognak semmi köze az észhez. Otmár Karlovicsnak bizonyára igaza van, amikor lázálomszerű utópiának nevezi az egészet. De azt hiszi, hogy utópiákból az ész kigyógyíthatja az embert? S aztán még valamit! Tegyük fel, hogy a dolog így folyik tovább s a kommunizmus valóban végképpen távozik a színről; azt hiszik, nem jön el akkor mégis az a nap, amikor a ma hatalmon lévő emberek kénytelenek lesznek tényleg kiadni kezükből a hatalmat? S azt hiszik, hogy ez súrlódások nélkül történhetik? Valamikor, valamilyen időpontban el kellene jönni a megtorlásnak. Megértik, hogy mit jelent ez? Azt, hogy a kommunisták egyáltalán nem engedhetnek, még ha az ész százszor is azt mondaná nekik, hogy engedniök kell! Az ész világosan mutatja most, hogy a bolsevistáknak nincs igazuk; ezért kell most erőszakkal bebizonyítaniuk, hogy igazuk van. Azt mondom önnek, Otmár Karlovics: ön itt ama kevés boldog ember közé tartozik, aki maga dönthet a jövőjéről. Igyekezzék, hogy idejében elhagyhassa ezt a szerencsétlen országot! Amint tudja, én jövő nyáron tudományos megbízatással külföldre utazom. Mindenesetre azon leszek, hogy ezt a szabadságot határozatlan időre meghosszabbítsam!

1923. NOVEMBER 7.

ARIADNA Arkagyevna meghívott bennünket teára. Már régen epedve vártam ezt a meghívást, mert tudtam, hogy megismerkedem nála a híres Volodka Guszjev püspökkel. Ez az ember ezernyi szívet hódított meg városunkban. A mi

Dunyásánk imádja s Ariadna Árkagyevna magán kívül van, ha csak beszél is róla.

Ariadna Arkagyévna az előszobában várt. Furcsán volt öltözve. Rikító vörös, hosszú ruhát viselt, — szabása olyan volt, mint egy papi talárnak, hosszú ujjal s dereka körül vastag vörös zsinórral összefogva. Mellén lánc csüngött, nagy, vérvörös gránátkereszttel. Arca égett az izgalomtól, csodaszép szürkészöld szeme misztikus tűzben ragyogott.

Kijött a fogadásunkra a férje, Koloszov doktor is, álmos, sápadt, mozdulatlan arcával, amelyen még a nagy szemüveg volt a legelevenebb. Tökéletes ellentéte a feleségének, aki a megtestesült elevenség és lelkesedés. A férfi mindig a sötét pincében kicsirázó krumplira emlékeztet, az asszony pedig“ napkeleti kertek illatozó rózsájára ...

— Jöjjenek, jöjjenek! — suttogta az asszony. — Éppen a balalajkán játszik s mingyárt táncolni fog! Ó, istenien táncol!

Anyám felbiggyesztette ajkát; láttam rajta, hogy már eleve is elítéli a püspök viselkedését s nem fogja elmulasztani, hogy véleményét szemébe is megmondja.

A nagy fogadószoba épp oly fantasztikus látvány volt, mint a ház úrnője. Ariadna Arkagyévna mindent megtett, hogy a szobának egyszerre adja meg a keleti karavánszeráj és az orosz templom karakterét. A padló szőnyegekkel volt borítva; csudálkozva nézegettem ezeket a drága darabokat. Ariadna Arkagyévna azt mondta:

— Úgy-e, felséges? Ezeket mind a zsidóháron vettem, egy „egykori“ előkelő hölgytől, a szentképeket pedig egy felosztatott kolostor apácájától, aki most színésznő lett.

Közben rámutatott egy régi pompás Krisztus-képre, amelynek sötét tekintete áthatóan sugárzott keresztül egy piros függőlámpa derengő fényén. Hogy a szoba homályosan volt megvilágítva, az csak növelte a mindenütt érezhető titokzatosság hatását.

Többen is voltak jelen; mind alacsony díványokon ültek, amik megszámlálhatatlan párnával voltak teleszórva.

— A püspök úr! — mutatott be Ariadna Arkagyevna egy közép nagyságú férfiúnak, aki a szoba közepén ült egy párnán s halk bevezető akkordokat játszott a balalajkán. Fölemelkedett és odalépett hozzám. Kíváncsian néztem az arcába s első pillanatra sehogysen értettem meg, micsoda különös kiválóság rejtőzhetik benne. Sápadt, szinte betegesen sápadt arc volt; sűrű haját hátrafésülte a püspök, egészen szabadon hagyva alacsony homlokát; vastag, érzéki ajka nem egészen illett ehhez a képhez.

Csalódást éreztem; lángoló, lelkesítő, próféta szerű alakot képzeltem el s amit láttam, az inkább egy egyházfí, vagy egy templomi karénekes arca volt.

A püspök keztenyújtott, erősen megszorította az enyémet s élesen az arcomba nézett. Kicsi, szürke, szúró, mélyenülő szeme volt, félelmesen közel egyik a másikhoz s merev tekintetű, mint a kígyó szeme. Most megértettem, miben van az ereje: ebben a szemben, amelyből fantasztikus akarat erő és mérhetetlen önbizalom beszélt. Sokáig nézett rám s éreztem, hogy ezzel a pillantással mingyárt első rohamra be akar sorozni női tisztelői közé, a legkevésbé sem kételkedik abban, hogy „igéző“ pillantásának sikere is lesz.

Aztán anyámhoz fordult. Az igen ridegen üdvözölte és kurta, kissé élesen csengő szavakkal tüstént megkérdezte:

— Miért nem hordja püspök úr a rangjához illő papi ruhát?

A püspök szelíden mosolygott; ez a mosoly igen jól illett az arcához s hihetetlenül fiatalnak mutatta. Barátságos hangon felelte:

— Sokkal kényelmesebb így. Az a hosszú püspöki köpeny mindig ott lóg az ember lába körül járás közben. Szívünkben kell hordozni Krisztust, nem a ruhánkban!

Ekkor érdeklődni kezdtem a ruhája iránt, amelyet eleinte a rossz világítás miatt nem figyeltem meg. Sötétkék bársonynadrágot viselt, a végét parasztosan magas csizmájába dugva, és sárga orosz inget, hímzett gallérral.

Körülbelül olyan volt, mint valami kis gyár-
városban egy vasárnapra kiöltözött munkás.

Ariadna Arkagyevna még két hölgyet mutatott be nekünk. Az egyik fiatal, igen szép zsidó nő volt, a másik idősebb asszony, özvegye egy titkos tanácsosnak, akit 1918-ban agyonlőttek. Még néhány fiatalember állt tiszteletteljesen a szoba háttérében, de ezekre Ariadna Arkagyevna üggyet sem vetett.

— Nem játszana nekünk valamit, püspök úr? — fordult most Ariadna Arkagyevna alázatosan a püspökhöz. Az nem sokat kérette magát, fogta a balalajkát s édeskés, lány tenorhangon, sűrű sóhajtásoktól kísérve, énekelni kezdett:

Fekete, édes szemek,
Lángoló, szép szemek...

A szobában mélységes csend volt. Túlságos érzelgőssége ellenére is csakugyan volt valami az énekében, ami rabul ejtette a hallgatóit. Közben a püspök folyvást élesen nézte Ariadna Arkagyevnát, aki fülíg pirult s viszonzta forró pillantásait. Alsó ajka és álla reszketett izgalmában, szemhéja leereszkedett, a lángoló, fáradt szenvedély kifejezését kölcsönözve a szemének.

Anyám le nem vette szemét a püspökről, arckifejezése mind szigorúbbra vált s egyszerre csak hozzám fordult és fülembre súgta:

— Ilyen alak meri püspöknek nevezni magát!

Ariadna Arkagyevna férje, aki anyám mögött ült, ezt felelte neki:

—Hja, mit csináljunk? Mindenkinek megvan a maga bogara. Én már megszoktam, hogy a feleségemnek mindig van valami bolondsága. Egyszer még kommunista is volt, ingblúzt viselt, eljárt minden gyűlésre, füstölt, mint a gyárkémény, csak azért, mert egy Petrov nevű kommunista megtetszett neki. Aztán a legnagyobb éhínség idején lánckereskedéssel foglalkozott s hallatlanul sokat keresett, csak azért, mert egy spekulánssal rokonszenvezett. Most egész nap imádkozik és apácaéletet él... no, az okát maga is láthatja!

—S maga ezt mind tűri? — kérdezte anyám nyersen.

—Ha nem tűrném, már rég megszökött volna tőlem. Hiszen azért szeret, mert amíg az én feleségem, mindent megtehet, amit akar ...

E pillanatban a püspök befejezte a dalát s Ariadna Arkagyevna könyörgő hangon kérte:

— Ó, püspök úr, énekelje még el azt, hogy:

„Sajnálj meg engem!“ Kérem, kérem, kedves püspök úr!

A püspök megpengette a húrokat s énekelni kezdett, ismét Ariadna Arkagyevnára meresztve szemét, aki közben egyre közelebb húzódott hozzá s most már a lábánál ült, Olvatag hangján, amely egy árnyalattal még édesebben csengett, mint az előbb; ezt énekelte most:

Fénylő szemed varázstekintetéért
Gyötrelmet, kint örömmel szenvedek,
Édes ajkadnak egy gyöngéd szaváért
Hóhérbárd alá hajtom fejemet.

Itt egy kis szünetet tartott, aztán így folytatta, a leghevesebb földi szenvedély hangján:

Sajnálj meg engem,
El ne taszíts, hagyj melletted maradnom,
Éretted szenvedni, meghalni
Egyaránt kész vagyok ...

Befejezte a dalt; hanem a szeme még mindig belefűrődött Ariadna Arkagyevna szemébe. Az asszony ekkor hirtelen felugrott s azt kiáltotta:

— Táncoljunk! Táncoljunk! Vaszja, ülj a zongorához és játsszad az „Orosz táncot“!

A püspök gyorsan felugrott, félredobta balalajakáját, leguggolt s kezdte jobbra-balra nyújtogatni a lábait. Táncában volt valami vad, idegenszerű, ázsiai jelleg, amely valósággal fájdalmat okozott nekem. Ariadna Arkagyevna ritmikusan lobogtatta zsebkendőjét s lassan táncolt a püspök nyomában. Mozdulataiban annyi grácia, annyi megbabonázó asszonyi szépség volt, hogy nem tudtam levenni róla a szememet. A tánca olyan

szerelmi vallomás volt, hogy tüzeobbet, erőszakosabbat, parancsolóbbat képzelni sem lehetett...

Anyám felállt, tüntetően elhagyta a szobát s a szomszédos ebédlőbe ment. Nekem úgy rémlett, hogy valami hihetetlen mesét álmodom.

Ariadna Arkagyevna ajka körül üdvösséges mosoly lebegett, a szeretett asszony boldogsága. De sajátságos módon, mintha valami mérge is lett volna ennek a mosolynak s én arra gondoltam, hogy Ariadna Arkagyevna szerelme kízó, gyilkos szerelem lehet. S mintha eltalálta volna a gondolatomat, egyszerre csak megállt, olyan sápadt lett, mint a fehérített vászon, ajkának puha hajlását egy gonosz vonás valami kemény, metsző vonallá merevítette, s sziszegve, hevesen szólalt meg:

— Mire való ez az ostoba, kicsapongó tánc, ma, az ünnep előestéjén? S a püspöknek, aki szintén megállt, arcába énekelte:

Gonosz órában
Láttalak talán ...

Aztán egészen más, hétköznapi hangon fordult a vendégekhez:

— Kérem, uraim, fáradjanak át az ebédlőbe, üljünk vacsorához.

Mind átmentünk az ebédlőbe s ott Ariadna Arkagyevna, még mindig azzal a rút arckifejezéssel, az urához fordult:

—Hányszor mondtam már neked, Vaszja, legyen gondod arra, hogy tisztességesen terítse nek! Tudod, hogy Liza nem ért hozzá! Hát így kell állítani a borospoharakat? Így kell a szalvétákat összehajtani?

—De hiszen magad mondtad, hogy zongo-

rázzak, — felelte félénken az ura. — Nem törődhettem ugyanakkor a terítéssel!

A püspök odalépett az asztalhoz és széles mozdulattal megáldotta az ételeket. Ariadna Arkagyevna és a titkostonácsosné keresztet vetettek, a többi csak fejét hajtotta meg. Leültünk. Ariadna Arkagyevna mindenki elé egy darab tokot tett, vörös mártással, — legelőször természetesen a püspököt szolgálta ki.

A csöndet elsőnek anyám törte meg. Utóbbi időben a betegsége miatt sokkal ingerlékenyebb, mint azelőtt volt s különös kedvtelése, hogy mindenkinek nyíltan szemébe mondja a véleményét, így hát a püspökhöz fordult:

— Bocsásson meg, püspök úr, ha kérdezek öntől valamit. Az ön egész viselkedése, ahogy énekel, táncol stb., annyira ellentmond annak, ahogy én egy papi embert elképzelek, hogy igazán nem tudom, mit gondoljak. Nem olyan dolgok ezek mind, amik ellentmondanak az „élő egyház“ szellemének?

Ez a kérdés már nem is szurkáló volt, hanem egyszerűen goromba. A püspök elpirult s azon a szelid hangon felelt, amelyet már megszoktam nála:

—Nem, nem mond ellent a szellemének. A „halott“ vagy „régiegyház“ el akarta ölni az ember testét s nem tudott mást, csak előkészíteni az embert a halálra. Az „élő egyház“ azonban az élő emberrel törődik. Az ember nem azért jött a világra, hogy meghaljon, hanem, hogy éljen!

—És mit jelent az ön véleménye szerint ez az élet? — kérdezte anyám s hangja olyan volt, mint a bírőé, aki gonosztevőt hallgat ki.

—Ennek az életnek értelme mindenekelőtt az öröm. Az ember éljen át annyi örömet, amenny-

nyit csak bír. Még mindig elég jókor fog a sírban megpihenni I

—És a túlvilági élet? — kérdezte tovább anyám.

—A túlvilági élet? — kacagott fel a püspök s úgy nézett anyámra, mint a tanító a gyerekre, aki valami különösen nevetséges és naiv dolgot mondott. — Hát ön hisz ebben az ostobaságban? Ezt csak a pópák meg a gazdag emberek gondolták ki; a pópák, hogy a juhocskáikat hatalmukban tarthassák, s a gazdagok, hogy jobban kiszípolyozhassák a népet!

Ariadna Arkagyevna eközben nagy borospohárba vodkát töltött neki, s a püspök egy hajtásra kiitta. Sápadt arcán könnyed pirosság jelent meg.

—Ha nem hisz a túlvilági életben, akkor nem hisz Krisztusban sem, mint Isten fiában! — folytatta anyám a vitát, balkezével idegesen gyúrva a szalvétáját. — Miért nevezi egyáltalán püspöknek magát?

—Tökéletesen igaza van. Nincs sem túlvilági élet, sem Krisztus, mint Isten fia. Krisztus csak jó, kiváló ember volt, az első kommunista, aki már akkor előre látta, hogy valamikor a kommunizmus fogja itt a földön megteremteni a paradicsomot.

Anyám mereven szeme közé nézett a püspöknek s Ariadna Arkagyevna is beléakasztotta a szemét, mintha új kinyilatkoztatást várna. Közben ismét töltött neki s a püspök megint egy hajtásra kiitta. Arcát most sötétvörös foltok borították. A vodka hatni kezdett s látszott, hogy a püspök gyorsan lerészegedett.

— Amit én hiszek, azt hiszik a többiek is, folytatta, — csakhogy mások nem merik be-

vallani; csak bennem van meg ez a bátorság. Azelőtt én is olyan ostoba voltam, mint a többiek, különösen a kolostorban, novícius koromban. Akkor maga mellé vett Kyrill püspök. Nyomon követtem, akármerre járt, éppen, mert vágyakoztam Isten után. Mert nem tudtam „Isten“ nélkül élni és „halhatatlanság“ nélkül sem. Elnéztem, hogyan kínlódnak az emberek s azt gondoltam: mégis csak kell lenni valaminek, ami kárpótlást ad a kimondhatatlan sok kínszenvedésért. Sokat szenvedtem magam is; árva voltam, lába alatt voltam mindenkinek, amíg a kolostorba nem kerültem és Kyrill püspök maga mellé nem vett.

— Hát hogyan történt aztán, hogy elvesztette a hitét s hogy lehet, hogy mégis püspökké lett?

— Engem Kyrill püspök tett hitetlenné!

Mindenki csudálkozva nézett rá, hiszen Kyrill püspököt az egész nép úgyszólván szentnek tartotta életmódja miatt s azért is, mert annyi hitetlent térített meg.

—Hát ez így történt, — kezdte elbeszélni a püspök. — 1918-ban volt, hiszen emlékeznek még, akkor mindenki tehetetlenül várta, hogy agyonlövik-e a vörösök, vagy sem. Kyrill püspök nem akart gyónás nélkül meghalni, hát nekem gyónt meg. A gyónása volt az, ami megfosztott Istenbe vetett hitemtől.

—Lehetetlen! — kiáltott föl anyám.

—Pedig így van. Szobájában ült, a püspöki palotában. Roppant egyszerűen élt, jóformán minden idejét imádsággal töltötte, úgyhogy én nap-nap után egyre jobban bámultam szent életéért. Egyszer aztán odamegyek hozzá, hogy megvessem az ágyát. Nem tud fölkelni, beteg.

Így szól hozzám: — Ide hallgass, Vologya, ma meg akarok gyónni neked. Fialat vagy, de buzgó Istenkereső. Látod, — mondotta, — Isten csak addig van, amíg az emberek szívében él. Az emberek pedig azért találták ki őt, hogy meg tudják magyarázni, miért van egyiknek jó dolga, a másiknak rossz, — úgyszólván, hogy kissé helyreállítsák az igazságosságot ezen a nyomorult földön. Az „Isten“ gondolata a leggeniálisabb, amit az ember valaha kitalált s azt bizonyítja, hogy az ember mégis csak más, mint a disznó, vagy a marha. De aztán ennyi is az egész. A túlvilági élet, az csalás. Ha az emberek ezt is ki nem találták volna, már rég eljött volna a kommunizmus és paradicsommá teszi a földet.

Ekkor megkérdeztem: — Hát hogy taníthatott mindig a túlvilágról, ha maga sem hitt benne?

Azt felelte: — Nagyon egyszerű: hazudtam! Éppen ez a tragédia! Hogy az embereket megvigasztaljam, rávettem őket, hogy egy üres pontban higgyenek. De az égben nincs semmi, minden a földön van ...

— Ezt ön mind csak kitalálta! — kiáltott fel anyám. — És szégyen, gyalázat, hogy a szávaival beszennyezi Kyrill püspököt, aki valóban szent volt!

A püspök azonban nem hallgatott arra, amit anyám mondott. Egészen részeg volt már s akadozó nyelvvél beszélt magában, a többiekkel nem törődve:

— A kommunizmus az egyetlen vallás. Krisztus volt az első kommunista. Csakhogy ő azt mondta: Osszuk meg önként mindenünket a többiekkel, a kommunisták pedig erőszakkal vesznek el mindent a gazdagoktól. A kommunis-

ták Krisztus parancsát hajtják végre, azt mondta Kyrill püspök.

—Ezt nem mondta, ez hazugság! — kiáltott föl anyám. — Miért halt akkor mártírhálát, ha így gondolkozott? Hiszen csak kommunis-tává kellett volna lennie! És különben is, miért gyónta meg önnek mindezt, ha amúgy sem hitt semmiben?

—Miért? Nagyon egyszerű! Kyrill püspök halálában is meg akarta csinálni azokat, akiket életében megcsalt s nekem azért gyónt meg, mert utódjává akart tenni. — Eredj, — szolt hozzám — és nyisd fel az emberek szemét!

— Hazugság, hazugság! — kiáltotta anyám izgatottan. — Ha tudta volna, micsoda ember ön, inkább saját kezével vetett volna véget az életének, semhogy a nyáját az ön kezére adja. Hiszen ön még csak nem is keresztény! Ön pogány!

A püspök nem hallgatott anyámra, hanem egyre jobban elnehezülő nyelvvel tovább dadogott:

— És négy nap múlva jöttek a vörösök s vitték kivégezni. Akkor még egyszer megáldott s azt mondta: — Tedd jóvá, amit én örültségemben vétettem, légy képviselője az „élő egyháznak“, mint ahogy én a „halott egyházé“ voltam!

— S még azon a napon elevenen elásták ...

Egy darabig hallgatott; közben leöntött egy pohárral. Aztán tovább dadogott:

— Egyáltalán, Krisztus és Platón voltak a legnagyobb csalók. Az egyik, mert az ideák birodalmáról hazudott az embereknek, a másik, mert az égről beszélt nekünk s nem a földről. Lenin, igen, az volt az igazi vallásalapító! Lenin szerette az emberiséget, amikor az eszméit ki

gondolta. Ez volt a szeretet! S csak a szeretet minden, a szeretet!

— S ön valószínűleg ezért veszi most feleségül a harmadik asszonyt? — vetette közbe anyám ingerülten.

A püspök lassan anyám felé fordította fejét, különös mosollyal nézett rá s aztán lassan így szólt: — Igen, éppen azért! A testi szerelem a legfőbb szeretet, mert ez szerzi a legnagyobb örömet, s minden, ami örömet szerez, jó! Ezért a legjobb vallás a kommunizmus, mert megengedi az embernek, hogy örömet keressen a földön, amennyi örömet csak akar, minden korlát nélkül... A kommunizmus ...

Elnéztem sötétvörös foltokkal tarkított, sápadt arcát s szemét, amely részegségtől és örülettől csillogott s arra gondoltam, hogy a közhit szerint a püspök aktív tagja a GPU-nak, árulkodásai nyomán sok embert elfogtak s agyon is lőttek már ...

A püspök ivott, ivott s egyre mámorosabb lett.

— Ariadnocska, gyere ide, galambocskám, — dadogta, magához intve Ariadna Arkagyevnát. — Gyere, ülj ide mellém, s olvass nekem valamit az evangéliumból... A legszebb, leggeniálisabb könyv az evangélium ...

Hirtelen megrázkódott, mintha kissé ki akarna józanodni s hangosan mondta:

— Az pedig, amit Kyrill püspökről beszéltem, természetesen hazugság!

Aztán ismét magábaroskadt s tovább morgott:

— Mindig látom álmomban ezt az átkozott öreget... Mindig a régi tömlőről és új borról beszél nekem... Hozd hát ide az evangéliomot, Ari-

adnocska! ... Csak el tudnám felejtetni ezt az öreg szentet...

A püspök egyre halkabban, akadozóbban beszélt s amikor Ariadna Arkagyevna visszatért az evangéliummal, már aludt, fejét az asztalra támasztva ...

Amikor végre elmentünk, anyám odavolt izgalmában.

— Csirkefogó, gazember! — ismételte folyvást, egyebet nem is tudott mondani.

Én hallgattam. Még nem tudtam rendbeszedni a benyomásaimat. A püspök fejében össze-vissza keveredett minden s szörnyű bűnök lehetiek, amik ezt a zavart létrehozták benne. Egy dolog azonban bizonyos: sok emberre van hatása s odavezeti őket, ahová akarja. Szegény, szegény Oroszország! Micsoda kezekben van most a sorsod!

1923. NOVEMBER 17.

VALAMENNYI professzor közül mintha Bje-laborodov szenvedne legjobban a bolsevisták szellemi nyomása alatt. Ma este nálunk volt, sápadtan, lesóványodva, mint olyan ember, aki már a mélység szélén áll. Merev szemmel nézett az abroszra, nem vett észre senkit s úgy beszélt a kommunistákról, mintha előadást tartana:

— A kommunisták egészen sajtáságos emberek. Engem legjobban az a meggyőződésük háborít fel, hogy az élet értelmének kérdését s azt a még nagyobb kérdést, hogy hogyan kell élni ezt az életet, végképpen és minden időkre megoldották. S a megoldásuk, az igazságuk oly végtelenül egyszerű, oly végtelenül primitív,

akárcsak ők maguk; mert valamennyien, kivétel nélkül, még a „leggeniálisabbak“ is, alapjában véve nem egyebek, mint „sötét, szűk koponyák“, ahogy már Dosztojevszki nevezte a forradalmárokat. De éppen ebben a buta korlátolt-ságban, ebben a primitívségben van az erejük, mert a nagy tömeg sohasem fogadja el az igazi igazságot, hanem mindig csak azt, amelyik az ő korlátolt felfogóképességének megfelel.

Van egy Babkina nevű hallgatónőm. Pusztaláttára is szinte fizikai fájdalmat érzek. Száraz kóró, durva, kusza fej, üres arc, vizes albino-szem. Férfiblúzt, katonaposztóból készült szoknyát és katonabakancsot visel. Csak egy dolgot ismer ezen a földön: a pártot. „A párt nagy és Lenin az ő prófétája“, ez a hitvallása, s ehhez egy sziriai anachoréta fanatizmusával ragaszkodik. Előadás közben állandóan kérdéseket intéz hozzám, amelyeknek semmi közük nincs az anyaghoz. Valósággal durván bánik velem s a tanári testületben egyre azt hajtogatja, hogy Nyugateurópától nincs mit tanulnunk, mert ott nem a kommunizmus uralkodik. A nyugateurópai nyelveket, filozófiát, történelmet, mind fölöslegesnek találja, az egyetlen tudomány neki a Politgramota, a politika elemei. S minden oly egyszerű, világos, magától értetődő a szemében! Alig húsz esztendő, nemrég került közénk a szteppékről s mégis minduntalan belémköt! De a legszörnyűbb a dologban az, hogy még csak ellent sem mondhatok neki, úgy kell táncolnom, ahogy ő füttyöl, mert nagyon is jól tudom, hogy egyetlen szavával az északi jegestenger mellé, vagy akár másvilágra juttathat.

Egyetlen szavamat sem hagyja kritika nélkül s mindazt, amit nem ért meg, a priori elveti.

Mit ért egyáltalán az én világomból, abból, amit én átéltem és végiggondoltam? Nem érti a világot, de megveti, mert ösztönszerűen érzi, hogy nem felel meg az ő eszméjének.

Az ő szemében nincs ilyen fogalom: ember; csak proletár és burzsuj van. Csak az előbbinek van joga élni, de ennek is voltaképpen csak akkor, ha egyszersmind kommunista. Mások iránt semmi részvétet nem érez. Hideg közönnyel, sőt, talán forró kielégüléssel nézné, ha én feleséges-től, gyerekestől éhenhalnék. Mindenesetre úgy látom, hogy fejébe is vette ennek a feladatnak teljesítését.

Lássák, ez csak apróság, de rendkívül jellemző: sohasem tisztogatja a körmét. Hiszen sokan vannak most, akik a körmüket nem tisztogatják; de ő elvből teszi ezt! Ezzel akarja bizonyítani proletárvoltát. Nagy kezét, lapos, feketeszélű körmeit mindig maga elé rakja az asztalra, mintha mindenkinek oda akarná kiáltani: nézzétek, én igazi proletár vagyok!...

A kommunisták legjellemzőbb ismertetőjele, hogy mindent a végső határig akarnak vinni, részvét és kímélet nélkül: semmi megértéssel nem viseltetnek az emberi lélek iránt. Rájuknézve egyáltalán nincs is emberi lélek, csak jelszavak vannak s az ember nem más, mint automata, amely ezeknek a jelszavaknak végrehajtásához szükséges. Nálunk nem az eszme van az emberért, hanem az ember az eszméért!

De ez viszont az ereje is a kommunizmusnak; mert a kommunizmus, ez a száraz, tartalmatlan eszme, rájuknézve az, ami az automatának a mozgató rugó. Enélkül az eszme nélkül halott. Számukra nincs választás: kommunizmus, vagy halál!

Lehet-e csudálni, ha ingadozás és kímélet nélkül haladnak a céljuk felé s nem bántja őket se lelkifurdalás, se kétség? Nekik minden egyszerű és könnyű, mert mindaz, ami az emberben rejtélyes és homályos, irracionális és isteni, az az ő szemükben egyszerűen — nincs, az emberből sakkfigurát csinálnak s előre megszabnak minden húzást, ami az élete folyamán megtörténhetik vele. S ezt az eleve elrendelést, ezt nevezik az emberek boldogságával való törődésnek! Kussolj és légy boldog!... Csakhogy éppen az a tragédia, hogy a világ legprimitívebb agyvelői vállalkoznak arra, hogy megmutassák az ember útját a legbonyolultabb valamihez, ami csak van a nap alatt: a boldogsághoz! Paradicsomot akarnak teremteni és sejtelmük sincs arról, hogy ki lehetne boldog ebben a paradicsomban!

1923. NOVEMBER 19.

MINT minden hétfőn, ma is elmentem Deniszov professzor előadására. Húsz perccel elmúlt már tíz óra s még mindig nem jelent meg. Csudálkoztam ezen, mert Deniszov professzort úgy ismerik, mint a pontosság mintaképét. Oda-rendelt engem s ha közbejött volna valami, azt bizonyosan megüzeni. Nyugtalanul jártam fel és alá a folyosón. Közben háromnegyed tizenegy lett. Tudakozódtam, de senki sem tudott semmit. Nyolckor előadást tartott, kilenckor hazament s tízre ismét itt akart lenni. Itt valaminek történnie kellett. Már a lakására akartam menni, amikor szembejött velem Misa Karpov.

—Deniszov professzort letartóztatták! —
súgta izgatottan a fülembé.

—Letartóztatták? — kérdeztem rémulten.
— De hát miért, uram Isten?

—Az ok ismeretlen. A rektor meg a dékán
éppen most mentek el, hogy közbevegyék magu-
kat az érdekében.

Szomorúan mentem haza. Tudtam, hogy
Deniszov professzor semmit sem véthetett. A po-
litikától teljesen távortartotta magát s kora reg-
geltől késő éjszakáig dolgozott minden nap, kés-
szülő nagy művén. Ami ideje maradt, azt a gép-
gyári munkásoknak tartott előadásokra áldozta.
Így hát munkásságát sem kifogásolhatta senki.

Este a feleségénél jártam. Az asszony sír, a
gyermekek sírnak. Senki sem tudja, miről van
szó, minden szervezet, amely érintkezésbe került
vele, az érdekében fáradozik, de a GPU minden
felvilágosítást megtagad.

1923. NOVEMBER 24.

AZ EGYETEM minden eszközt igénybevett.
Annak a gyárnak a munkásai, ahol Deniszov
professzor előadásokat tartott, küldöttséget me-
nesztettek a GPU-hoz, a népművelő hivatal egy
tisztviselőjét küldte Moszkvába, táviratokat in-
téztek Lunacsarszkihoz, Kalininhoz s a népmű-
velésügyi népbiztossághoz. Kegyelmet kérnek,
de nem is sejtik a letartóztatás okát. A GPU nem
ad felvilágosítást és senkinek sem engedik meg,
hogy a professzort meglátogassa.

1923. NOVEMBER 25.

A DIÁKOK közt arról beszélnek, hogy Deniszov professzort Szibériába száműzik; hogy miért, nem tudja senki. Megkérdeztem egy kommunista hallgatót, Babkinát.

— Nem lesz semmi különös oka! Ideológia! Hiszen utóbbi időben igyekezett hozzánk alkalmazkodni, de a régi eszméket mégsem lehet senkiből teljesen kiverni.

Babkina tehát rendjénvalónak találta, hogy valakit az „ideológiájáért“ Szibériába küldenek s véleménye szerint nincs is szükség ennél több okra. Ez a Babkina az új diáklányok típusához tartozik, akik tavaly óta kezdenek behatolni az egyetemre. Sárga arc, lapos orr, világosszürke szem, világossárga haj és igen hiányos orosz tudás. Északról való votyák nő s nyilvánvaló szellemi elmaradottsága nem akadályozta meg a kommunistákat abban, hogy a diákság képviselőjében kiküldjék a tanári karba, ahol aztán mindenbe beleavatkozik, bár fogalma sincs semmiről.

1923. NOVEMBER 29.

DESZINOV professzor ismét szabad. Ma nála voltam. Néhány nap alatt esztendőket öregedett. Olyan, mintha súlyos betegségen esett volna át.

—Hát miért tartóztatták le voltaképpen?
— kérdeztem.

—Ostoba história! Egy emigráns, Sztaszov professzor, aki most Párizsban él, levelezőlapon közölte velem, hogy megjelent a könyve!

—Bolszvistaellenes könyv?

— Szó sincs róla, akkor bizonyosan nem írta volna meg nekem. De minek írt egyáltalán? Persze, szabad országban él s el sem tudja képzelni, hogy bűn lehet egy levelezőlapot kapni! Ha a szervezetek és a munkások közbe nem lépnek az érdekében, ma már Szibériában volnék, azon a címen, hogy „összeköttetést tartok fenn az emigrációval!”

1923. DECEMBER 14.

MA reggel Ariadna Arkagyevna a szolgálójával levelet küldött nekem, s kért, hogy sietve menjek hozzá.

Amikor beléptem, szőnyegekkel telirakott szobában ült, egy alacsony díványon. Arca sápadt volt, nagy szürke szeme szomorúan bámult a messzeségbe. Amint megpillantott, lassan felém fordította fejét s köszönés nélkül azt mondta:

— Alexandra Lvovna, kérem, mondja meg nekem, kit szerethet a maga véleménye szerint komolyan a püspök, engem, vagy Szója Szlokaszovát? Amint hallom, Szója a maga fakultásán tanul!

Egy-két pillanatig gondolkoztam, aztán határozott hangon feleltem:

—Szója Szlokaszovát!

—Gondoltam, hogy így fog válaszolni. Magában megvan az a ritka tulajdonság, hogy mindig azt mondja, amit gondol. Éppen ezért akartam magát megkérdezni. Persze, az igazság sokszor valószínűtlenül hangzik, mert minden ember azt akarja hallani, amit igazságnak szeretne tartani... Csinos az a leány?

—Tizennyolc éves. Ebben a korban nem kell különösen csinosnak lenni, maga az ifjúság is megszépíti az embert!

—Értelmes?

—Nem, inkább ellenkezőleg. De olyanfajta nőnek semmi szüksége arra, hogy okos legyen. A férfiak még szeretik is, ha a nő nem okos; ilyenkor azt mondják, hogy annál több nőiesség van benne. Nálunk legutóbb hosszú vita folyt erről s legtöbben azt állították, hogy az értelmes ember, ha házasodni akar, mindenekelőtt szellemi képességeket követel meg attól, akivel együtt akarja tölteni az életét. A férjem azt mondta erre, hogy ebben az esetben azt tanácsolja a professzor uraknak, hogy egymás közt házasodjanak. Azt állítja, hogy az értelem az utolsó, amit a férfi a feleségétől megkívánhat. Persze, — tette hozzá udvariasan a jelenlévő hölgyekhez fordulva, — ez még nem jelenti azt, hogy az asszonynak nem is szabad értelmesnek lenni...

—Ó, az ura öntudatlanul is nagy fájdalmat okozott nekem, — mondta szomorú mosollyal. — Éppen ezzel akartam megvívni a harcomat, ez ellen a kis liba ellen... Reméltem, hogy a férfi nem sokáig ingadozhatik, ha egy ilyen ostoba jószág meg egy értelmes, szellemes asszony közt van választása ...

—Amilyen maga, ezt akarta mondani, — egészítettem ki.

—Hát igen, maga előtt nem kell röstelkednem ... de mondja, ez a Szója is szereti a püspököt?

—Amennyire én látom, nem. De hát ez is csak javára válik.

— Ő, Istenein, ezt mind tudom, de a maga

szájából is hallani akartam a megerősítését... Milyen szerencsétlen az az asszony, aki olyan férfiban szeret, mint a püspök. Az a titokzatos, sűrű szem, meg az a szenvedő vonás a szája körül! Az az édes szenvedés, — az az eszme, amely értelmet ad mindennek, ami őt körülveszi! Feltűnt már magának, hogy az asszonyok sohasem testesítenek meg egy eszmét, mindig csak azokból az eszmékből kortyolgatnak, amelyeket a férfiak hoznak világra? Én is tudom ezt, bennem sincs eszme, de szomjúhozom rá s mélyseges szenvedéllyel keresem abban a férfiban, akit szeretek s akit éppen azért szeretek, mert remélem, hogy benne találok meg azt, amit keresek ...

A püspök bizonyosan mélyebb természet, mint külsejéről és viselkedéséből gondolni lehetne. Szened, — s aki szened, mindig érdekes. Talán azért nem tudok fölmelegedni a férjem iránt, mert mindig nyugodt és elégedett és sohasem szened. Meggyőződésem, hogy ha például ma megvakul, igazán szerelmes leszek belé ... Magában éppen azt csudálom, hogy minden körülmények közt boldognak érzi magát!

—Ó, ez nincs egészen így, minden körülmények közt. . .

—De igen, maga sohasem akar érdeklődést kelteni a fájdalmával. Maga valami egészen rafinált dolgot eszelt ki; a többi asszony mind a boldogtalansága révén akar érdekes lenni, maga pedig az állandóan boldog asszony szerepét játssza s ezzel rejtélyesebbnek hat, mint a többiek a szenvedéseikkel ...

—De én egyáltalán nem akarok szerepet játszani, egyszerűen boldog vagyok, ez az egész!

Ariadna Arkagyevna kisvártatva folytatta a vallatást:

—Alexandra Lvovna, azt beszélük, hogy a püspök válni készül a feleségétől s el akarja venni Szója Szlokaszovát!

—Igen, hallottam.

—Elhelyezik a városunkból, mert túlságos nagy feltűnést kelt.

—Ezt is hallottam.

—S tudja, mi bánt engem legjobban? Még azt a fáradságot is sajnálta, hogy elbúcsúzzék tőlem! A férfiaknak nincs szívük! De persze, magam vagyok a hibás. A férfiak feje tele van mindenfélével, az asszony pedig csak „Reá“ gondol! S ha nem tud a férfi világából annyit elhódítani, hogy az el ne hagyja, hát akkor nem értette meg a szerelem titkát...

Sehol sem nyílik meg az ember lelke úgy, mint a szerelemben. De számolni kell azzal a veszéllyel, hogy jobban feltárul a kelleténél. Szükséges, hogy mindig megmaradjon egy elzárt, megmagyarázhatatlan rész. De egyszer talán arra kerül a sor, hogy a szerelemben világossá, nyílttá válik minden s abban a pillanatban vége is a szerelemnek! Ha csak annyit mond is az ember: szeretlek, — már nagy és veszedelmes lépést tett, mert elárulta a legnagyobb, legérdekesebb titkot... Túlságosan feltártam magamat előtte, ez volt a hibám s ezért győz velem szemben az az ostoba liba, Szója Szlokaszova... Magát pedig végtelenül irigylem!

—Engem?

—Hát igen, magát, igenis, magát! Feltartatlanul haladt a fejlődés útján, nyíltan kiéli a lelkét, de sohasem végig, mert hiszen nincs

is vég, ha az ember mindig továbbhalad. Nem kell félnie, hogy az ura egyszer csak nem szereti többé ...

Bennem most lírai hangulatokat ébresztett a bánat. Egészen átitatnak ezek a szép és mély verssorok, — a költőjük nevét nem ismerem, — az van bennük, hogy az asszony legyen szép és izzó, mint a rózsa, de jég vegye körül, amely megvédelmezi a megismerés és birtoklás gyilkos valóságától...

És ez a dolog a püspökkel azért is fáj annyira, mert ő az első ember, aki elhagyott. Idáig mindig én voltam az, aki végzett a másikkal.

1923. DECEMBER 16.

MOST nagyon nyugtalanít Govorov sorsa. Ma az egyetem közelében találkoztam vele. Úgy járt, mint a vak, nem vett észre semmit, s többször is meg kellett szólítanom, amíg rámismert. Tökéletesen beteg ember hatását tette, arca erősen borostás volt, szeme mélyen beesett.

—Mi baja? — kérdeztem megdöbbenve.

—Nem sokáig húzom már. Hamarosan eltűntetnek. A GPU megidézett s azt az ajánlatot tette, hogy álljak be titkos kémnek. A diákokat kellett volna kihallgatnom s ellenforradalmi beszélgetéseket provokálnom. Tanári állást és sok pénzt ígértek, de természetesen visszautasítottam. Amikor látták, hogy erre a gazságra nem tudnak rávenni, azt mondták, hogy nincs is szükségük rám, akad más vállalkozó elég, hanem én megbánom még a dolgot. No, maga is tudhatja, mennyit ér ezek után az életem. Ne-

kem egészen mindegy volna, de öreg anyám van s egy nővérem. Hát Isten áldja!

Odanyújtotta nekem jéghideg kezét s mint a minap, most is gyors léptekkel sietett el. Nekem összefacsarodott a szívem s törtem a fejeimet, mihez foghatnék, hogy megmentsem. De nagyon is tudtam: itt nincs segítség. Halál, vagy legjobb esetben száműzetés, — ez a sors várja.

1924. JANUÁR 22.

LENIN meghalt, az egész városban óriási az izgalom. Mi lesz most? Hogy nagy beteg, azt már régen tudtuk, de hogy meg is halhat, arra a lehetőségre nem gondolt senki.

Sajátságos módon a halála olyan körökben is részvétet keltett, amelyek kívülállnak a pártton, sőt, ellenségei a kommunista rendszernek.

Deniszov professzor következőképpen nyilatkozott erről:

— Lenin értelmes ember volt, meg tudta őrizni elfogulatlan ítéletét saját eszméivel szemben. Amikor látta, hogy a kommunista eszmét nem lehet megvalósítani, elszántan pontot tett utána s behozta a NEP-et. Ő csak lélegzetvételnek nevezte; de minden okos ember tisztában volt azzal, hogy Lenin nem gondol komolyan ennek a szünetnek a megszakítására. Mindennek ellenére is a valóságnak, a gyakorlati életnek embere volt, tehát tulajdonképpen hiányzott belőle a „nagy ember“ egyik fontos jellemvonása. Nagyon félek, hogy Lenin után most elkövetkezik az a nevezetes „nagy ember“, aki nem törődik a valósággal, s akkor el vagyunk veszve. Tudniillik nagyon igaza volt Dosztojevszkinnek,

amikor azt mondta: Igazán „nagy ember“ legyen az, aki meg tudja állni a helyét a józan ésszel szemben!

1924. FEBRUÁR 3.

LENINSZKI Nabor — felhívás a pártba való tömeges belépésre! Egyébről sem hallani. A Lenin halálával támadt rést száz meg százezer újonnan belépő munkásnak kell kitölteni. Természetesen nagy a tülekedés, mert a párttagoknak nem kell félni az elbocsátástól, ami most — máról-holnapra — minden kívülállót fenyeget.

1924. FEBRUÁR 15.

A NEP egyik következménye, hogy újra föl kezdenek éledni a régi orosz szokások. A professzorok társas összejövetelei, amelyeken az utóbbi években kizárólag szellemi táplálékkal szolgáltak a meghívottaknak, most lassanként ismét rendes vacsorákká változnak vissza. Ezek az esték felváltva folynak le különböző házakban, s rendszeren 40—50 személy jön össze, akit persze nem csekélység megvendégelni. Legnehezebb az asztali készlet előteremtése. Efféle dolgokat még nem lehet vásárolni, s a régi idők-ből a legtöbb család keveset tudott átmenteni; így hát ilyen esték előtt a hölgyek kénytelenek végigszaladgálni az ismerőseiket, hogy a szükséges asztali készletet összeszedjék. Holnap ismét nálunk lesz tanári este, s nekem is körútra kellett indulnom. Eljutottam Jekaterina Pavlovnához is. De csak Georgi Alexandrovics volt

otthon s egy fiatal leány ült vele a szobájában,
— nem volt idősebb tizenhat évesnél. Georgi Alexandrovics megismertetett egymással.

— Milocska Bassova, a tanítványom, — mutatott be. A leány felállt, mély bókot csapott előttem s elpirult. Szomorúan néztem rá s azt gondoltam: no, kedvesem, tudom, mit jelent ez. Ha nem volna ilyen bájos teremtés, bizonyosan nem lenne a tanítványod!

Mintha eltalálta volna a gondolatomat, hozzátette:

— Ha Milocska nem lenne olyan tehetséges és értelmes, nem vállaltam volna tanítványomul. Tudja, olyan friss és világos ítélete van, hogy sokszor még engem is új és termékeny gondolatokhoz segít!

Milocska megint fűlig pirult.

Elbúcsúztam és Georgi Alexandrovics kísért.

— Ó, Alexandra Lvovna, — mondta a lépcsőházban, — micsoda naivság, micsoda költészet rejtőzik ebben a kis Milocskában, ha maga azt csak sejtené is! A lelke éppen most van kibontakozóban s képzelje, szerelmes belém, anélkül, hogy maga is tudná! Az asszonynak ez a kibontakozása a tizenhatesztendős leányból — ez valóságos csuda, felséges kinyilatkoztatás! Regény fejlődik itt ki...

— S mi lesz belőle? — szakítottam félbe.

—Hogy mi lesz belőle? Eh, ez a rettenetes kérdés! — válaszolta kedvetlenül. — Mindig ez az örökös „és azután?“ Csakhogy az életben nem szabad az „és azután“ kérdezni, úgy kell élni, mintha „azután“ nem is volna!

—S a leányt nem sajnálja? — kérdeztem.

—Hogy nem sajnálom-e? Mi az? Úgy sze-

retem mint a világ legnagyobb csodáját, mint az ébredő, szerelemre érő asszonyt s én, én tanítom meg szeretni!... Milyen kár, hogy az egyetemen nincs tanszéke a szerelem művészetének! Én tudnék erről előadásokat tartani! Kár, hogy nem adhatok ki könyvet erről a tárgyról! Az emberek ostobák, szégyenlik azt, ami egyedül boldogíthatja őket. S milyen bolondok! Azt akarják, hogy az egyetlen dolog, ami az embert boldoggá teheti, mindenki életében csak egyszer forduljon elő! Csak egyszer szeressen az ember, de sok könyvet olvasson; pedig minden új szerelem egy új könyv! A feleségem megértette ezt. Nem ismerek más asszonyt, aki felfogta volna, hogy a férfit nem lehet arra kényszeríteni, hogy csak egy nőt szeressen életében! Ezért becsülöm ...

— S bizonyosan ezért sétál most valahol, amíg ismét haza nem szabad jönnie — szakítottam félbe. Elpirult és lesütötte szemét. Kezet nyújtottam neki és elbúcsúztam. Nehéz szívvel mentem haza. Szenvedtem emiatt a kedves, tiszta kisleány miatt.

1924. FEBRUÁR 18.

A HÁZIASSZONYUNK is azok közé tartozik, akiknek puszta látása nyomasztóan hat rám, mert állandóan ébrentartják a részvéteimet. Legszívesebben a pincéjében üldögél, ahol a lakása van s ritkán jön ki onnét. Ma láttam, amint éppen vizet hozott. Szakadt katonaköpeny volt rajta s ha a szél meglibbentette, világosan látszott, hogy a köpeny alatt csak rongyok vannak. Köszöntem neki, de alig fogadta.

—Nagyon büszke, — szólt hozzám a kommunista Ivanovna, aki a közelben állt. — Az uram elintézte, hogy a tulajdon háza pincéjébe kerüljön. Úgy kell neki, miért hordja olyan magasan az orrát, — nézze csak, most is úgy jár a vizes vödreivel, mintha ő volna a cárnő! Majd kiverjük belőle ezt a gögöt, kidobjuk még a pincéből is! A Vanykám azt mondta, olyan törvényt hoznak most, hogy a régi háztulajdonosok egyáltalában nem lakhatnak az egykori házukban. Mert minden ház a munkásosztályé s nem a burzsujoké! Érti!

—De Ivanovna, — próbáltam megszelídíteni, — miért nem akarja meghagyni abban a pinceoduban? Hát zavarja ott magát? Nem látja, milyen beteg?

—Meglátszik a pofáján, hogy beteg, de ha egyszer burzsuj, dögölgjön meg, ne éljen!

—De az Isten szerelméért, nem sajnálja? Hiszen ő is csak ember!

—No igen, hát ha így látja az ember, csakugyan megsajnálja, de a párt álláspontjáról nézve, megérdemli, hogy minél előbb megdögölgjön.

Megszoktam már ezt a feneketlen gyűlöletet s mégis mindig újra meglep. De legjobban az háborít föl, hogy ezek a kommunista gyűlölködők ugyanazt teszik, amit az ellenfeleiknek szemére vetnek s amiért gyűlölik őket. A kommunista Ivanovna is drága prémben, magasszárú, finom fekete bőrcipőben állt előttem; cselédje van és bőségben él, mialatt a többiek nyomorognak. Ahogy így kiöltözve láttam, s mellette rongyaiban a szegény Varvara Boriszovná, meggondolatlanul, akaratlanul ezt mondtam:

— De nézze, hogy fázhatik az a rongyai-ban, amikor maga ilyen jól van öltözve!

A kommunista Ivanovna egy-két pillanatig rámnézett, de szavaim tulajdonképpeni értelmét egyáltalán nem fogta föl. Kis szünet után elgondolkozva mondta:

—No, küldök majd neki egy ruhát, hiszen van holmim elég, azt se tudom, hová tegyem. Az emberem a „felelősöknek“ járó ellátást kapja, azoknak gyakran osztogatnak szöveteket is! No, egyszerűen fogok egy ilyen ruhát s elküldöm neki, csak a Vanykám meg ne tudja, hogy ruhát ajándékozok a kapitalizmus hidrájának!

—Ha ugyan elfogadja. De micsoda szólásai vannak magának! — kacagtam fel, mert egészen egyszerű asszonyka volt, — az arca vas-kos, az orra tömpe s arckifejezése jóindulatú, de rendkívül korlátolt.

Zavartan elnevette magát s így szólt:

— No, mi is tudjuk ám, milyen szavakat kell használni manapság! Magam is működöm és felelős munkát végzek az asszonyok között!

Egy óra is alig telt belé, a gyermekemmel a padon ültem a ház előtt, amikor a pince lépcsőjéről haragos kiáltozás hallatszott ki az udvarra. A háziasszony kiáltozta:

— Menj a pokolba a ruháddal! Nem vagyok koldus! Ha semmim sincs, hát azért nincs, mert mindenemet elvettétek! Az uram egész életében kínlódott, dolgozott, amíg ezt a házat fölépítette, s aztán agyonlőtték! Most meg fölvegyem egy kommunista asszony viselt ruháját? Kegyelemből?

Ivanovna cselédje fönt állt az első lépcsőfokon s éppen akkor érkeztem oda, amikor a

lépcső aljáról fölrepült a ruha, egyenesen az arcába. A cseléd fölvette, megvetően leköpött s visszament Ivanovna lakásába.

1924. FEBRUÁR 23.

A SZAKÁCSMŰVÉSZETÉRT való lelkesedésem valamennyi ismerősömet meghökkenti, de Otmárnak nagy örömet szerez. Nekem gyönyörűség, ha valami különös fogást eszelhetek ki a számára, s ha látom, hogy igazán ízlik neki, oda vagyok a boldogságtól. Persze az arcáról kell leolvasnom, mert ha megkérdezem, hogy ízük-e, mindig kitűnőnek találja, hogy nekem örömet szerezzen; de az arckifejezése néha meghazudtolja a szavait.

Néhány hónappal ezelőtt megkértem, rendeljen nekem Németországból egy szakácskönyvet. Tegnap megkérdeztem, mit esznek leggyakrabban a hazájában, s azt felelte: — Gombócot. Ma aztán nekiláttam, hogy elkészítsem ezt az előttem teljesen ismeretleneledelt. De mingyárt kezdetben váratlan nehézségekre bukkantam.

—Otmár, — mondtam, — itt azt olvasom: végy annyi lisztet, amennyi szükséges; hol van itt a híres német pontosság? Fogalmam sincs, hogy mennyi liszt „szükséges“ itt!

—Hát azt csak úgy érzés szerint kell csinálni, — nyugtatott meg. — No gyere, majd megmutatom, körülbelül magam is el tudom képzelni!

Otmár kijött velem a konyhába s beleöntött egy bizonyos mennyiségű lisztet abba a tálba, amelybe már pontosan az előírás szerint bele-

tettem a fölvdagalt fehérkenyeret s a többi alkatrészeket.

— Otmár, — mondtam, — én ugyan nem vagyok német, s így nem tudom, mi a gombóc, de az az igénytelen érzésem, hogy egy kicsit sok lisztet öntöttél bele!

Otmár visszament a dolgozószobájába. Egy idő múlva ismét megjelent a konyhában.

— Te, Alja, — mondta, — azt hiszem, mégis túlságosan kevés lisztet vettünk. Hiszen a gombócot vízben főzik és szét talál esni, ha nem elég kemény!

Ellenvetések akartam tenni, de Otmár még egy marék lisztet tett hozzá ahhoz a tömeghez, amelyet éppen meg akartam gyúrni.

Most azon töprengtem, mekkorának kell lenni azoknak a golyóknak, amelyeket ebből a tömegből a recept szerint formálni kell... Megtettem, ami tőlem telt, hogy ne sikerüljenek túlságosan kicsire.

Dél. Elérkezett az az ünnepélyes pillanat, amikor Otmár orosz felesége először tálalt föl német ételt az urának. Otmár elcsudálkozva nézett a gombócra s azt mondta:

— Hát tudod, a gombóc általában voltaképpen valamivel kisebb. De hogyha elég puhára főtt, akkor a nagyság mellékes.

Ünnepélyes arccal tett egyet a tányérjára. Feszült figyelemmel néztem, amint fölvágtá; de amikor észrevettem, hogy megnyúlik az arca, s komoly erőfeszítésébe kerül, hogy a késsel átvágja a gombócot, — éreztem, hogy próbálkozásom rosszul sikerült. Én is kivettem magamnak egy gombócot: kemény volt, mint a kő és szívós, mint a kaucsuk! Szüleim és húgaim ki-

kacagtak, csak Otmár tett kétségbeesett erőfeszítéseket, hogy elégedett arcot vágjon.

— A gombóc tulajdonképpen igen jól sikerült, — mondta vigasztalóan, — csak legközelebb végy valamivel kevesebb lisztet!

1924. FEBRUÁR 24.

MA eljött hozzánk Lenocska Voszkreszenszkája, — „csak egy ugrásra“, mint mindig. Arca olyan, mint a túlérett alma, s vidám kék szeme úgy kacag, mint az eleven élet. Hogy most a külsejével is kezd törődni, az abból látszott, hogy kötött kék sapkát viselt, holott eddig mindig hajadonfőtt járt, s nem bánta, merre lóg a haja. Hóna alatt néhány szürke füzetet hozott, zsinórral összekötve.

—Irináért jöttem, ülésünk van ma a lég-hajózást pártoló társaságban; eljön? — kérdezte tőlem.

—Természetesen nem! — kiáltott ki Irina a szobájából. — Vizsgákra kell készülnöm, s különben mi köze a léghajózásnak a filológiához?

—Ugyan, Irina, vigyázz! — felelte. — Meglátod, kirepülsz még az egyetemről! Natasa nemkülönben! Mind a ketten olyan maradiak vagytok, — azt hiszitek, hogy a tudománynak van még valami köze az egyetemhez! Fődolog a politikai munka, különösen azok számára, akiknek olyan sötét a múltja, mint nektek! Hiszen az apátok doktor, már ez is öröklött terheltég s a tetejébe elmenekültetek a fehérekkel együtt! Bizonyos, hogy a tisztogatásnál kidobdlnak benneteket!

No, tőlem tehettek, amit akartok, de nekem fejest kell ugranom a politikai munkába, hogy senki ne gyanakodjék rám. Ha valaki rájön, hogy az apám pap volt, el vagyok veszve. A körkérdésre adott válaszomban szót sem írtam erről; egyszerűen azt írtam, hogy tanító volt, anyám pedig nevelőnő egy árvaházban. Ez különben nem is hazugság, igazán az volt, mielőtt férjhezment.

—No, Lenocska, tisztelet, becsület az energiádnak! Tiszta szívből kívánom, hogy fejezd még be az egyetemet, mielőtt téged is elér a „tisztogató!” De azt mondd meg, mit jelent ez a kék sapka? Azt hittem, a férfinem legyőzését vizsgálta utánra halasztottad? Vagy nem tudsz már tovább várni?

—Uram Isten, igazán nincs nyugta az embernek a férfiaktól, mindenüvé utána szaladnak! De engem ugyan szovjetházasságba be nem ugratnak, én valami tartósabbat akarok! Úgy meg akarom fogni a feleségemet, hogy soha életében ki ne szabaduljon a kezem közül!

—Micsoda? A feleségedet?

—Hja, ezt mindig így mondom, mert én akarok úr lenni a háznál! Különben is, mint orvosnő, kiválasztom majd az igazit, eugenika szempontjából, mert tudod, hogy az ideálom az egészséges és lehetőleg nagyszámú család. Alighanem azért, mert papi családból származom...

—No, Lenocska, ez mind igen szép; de még mindig nem tudom, mit akarsz ezzel a kék sapkával!

—Undok vagy! Hát ha mindenképpen tudni akarsz: rám akaszkodott egy diák, annak a kedvéért tettem föl!

Eközben fülíg pirult. Különös, de akármi-lyen piros az arca, jobban el tud pirulni, mint akárki más.

—No, hát erős, egészséges a fiú? Bizonyos, hogy eugenikai szempontból kifogástalan gyermekeitek lesznek? — kérdeztem érdeklődve.

—Ellenkezőleg, éppen ez a baj! Sovány, sápadt, gyöngé, valóságos nyomorék! Alaposan megvizsgáltam, kikopogtattam, a tüdeje nincs egészen rendben s baj van a veséjével is. Roszszul is van táplálva.

—No és?

—Hát a szívét szaggatja az embernek a sírásával, olyan szerelmes belém, házassági ajánlatot is tett már... De tudod, a családfáját majdnem Rjurikig vissza tudja vinni, hercegi származás! Ezt persze gondosan titkolja és hamis útlevelet használ... Azt mondja, tetszik' neki a természetességem és kicsattanó egészségem; olyan vagyok mint az aranyalma, azt mondja. így is nevez: Aranyalmának. De hát mi-féle gyerekek lesznek azok, akik ilyen egészséget örökölnek?

—Most már aztán igazán nem értem, Lenocska, miért tetted föl ezt a kék sapkát, ha nem akarsz hozzámenni!

—Hát tudod, éppen ez a baj; meg aztán annak a címnek is megvan a maga varázsai Gondold meg, a gyermekeim hercegek lesznek, én meg hercegné... Még ha hamis útlevéllal is! Es olyan okos, olyan finom keze van s olyan nemes arca!

Lenocska mélyet sóhajtott s kisvártatva azt mondta:

— Különben van még valaki, éppen az el-lentéte; goromba disznó, igazi bolsevik. Ez egy-

szerűen azt mondja: — ha nem jössz hozzám, úgy kirepülsz az egyetemről, hogy észre sem veszed. — De én tudom róla, hogy nagyon gyanús betegsége van, éppen a mi klinikánkon kezelték. No, viszontlátásra! Most ismeritek a szívügyeimet. Gyorsan tovább kell szaladnom, ma még előadást tartok a gyárban a munkásoknak a fertőző betegségekről, aztán az ápolónővérekkel az analfabetizmust kell likvidálnom s tanulnom is kellene valamit!

Azzal elszállt, mint a tavaszi szél. Igazi típusa az „új leánynak“, aki bátran, egészen magára hagyatva, a mai idők minden undorító szennyén keresztül igyekszik utat törni magának s közben azzal is törődik, hogy legalább egy kevés derűt és tisztaságot megőrizzen.

1924. FEBRUÁR 27.

VARVARA Boriszovna vendéget kapott. Moszkvában élő leánya látogatta meg, egy igen csinos hölgy. Nagyon hasonlít az anyjához; ilyen lehetett jobb időkben Varvara Boriszovna. Megkérdeztem, hogy van az anyja; azt mondta, beteg, éppen át kell szaladnia a patikába. Még csak annyit mondott el gyorsan, hogy egy kommunista mérnök a férje s reméli, hogy most majd segíthet az anyján.

1924. FEBRUÁR 28.

TOLJA Karpov, a diák, ma este nálunk volt teára; ő a legmodernebb „új ember“, ahogy magát nevezi.

Nagy, kitűnő növésű, virágzó arcú fiú s állandó barátságos, elégedett mosolygása érvényre juttatja szép, vakító fehérségű fogait. Földerül az ember szíve, ha ránéz.

—Becsületszavamat adom, — mondja, — hogy néhány esztendő alatt vezető embere leszek Oroszországnak. Hiszen az a hibája a mi intelligenciánknak, hogy félreáll és sír, ahelyett, hogy alkalmazkodnék. Ha muszáj kommunistának lenni, bánom is én, hát kommunista leszek! Ha proletárszármazást követelnek tőlem, hát kérem, proletároktól származom. Az apám ugyan nyomdatulajdonos volt, de egy kis fantáziával nyomdai munkást is lehet csinálni belőle. Igaz, hogy épségben üdül külföldön, de a körkérdésekre azt felelem, hogy a vörös becsület mezején esett el, a proletariátus ellenségeivel vívott harcban. Ki tehet nekem szemrehányást a hazugságaimért? Födolog a siker. A kommunista államban egyébiránt az a fő, hogy az ember minden helyzetbe bele tudja magát találni s mindenhez értsen. Nekem eddig körülbelül tíz különböző foglalkozásom volt, pedig éppen huszonkét esztendőös vagyok.

—No, hiszen ezt a művészetet mi, hadifoglyok, tökéletesen értettük már, — mondta az uram. — Én például egyszer egy hónapon belül voltam csatornatisztító, fogporgyáros, takács és sírásó!

—No, látják, hogy igazam van? — folytatta Karpov. — Például megérkezem egy helységbe, természetesen tüstént jelentkezem a párt-áéi s ha megkérdezik, nem vagyok-e véletlenül agronóm, mert okvetlenül szükségük volna rá, azt felelem: — Agronóm kell nektek? Hát kérem, azonnal agronóm leszek! — A kommunis-

tának univerzális tehetségnek kell lenni. Polgári előítélet, hogy előbb meg kell tanulni mindent. A tudós természetesen mindent tud. De semmit sem tanulni és mégis specialistának lenni, az az igazi kunszt! Akkor mégis csak tesz az ember valamit a közösségért, ahelyett, hogy a tanulószobában kuksolna!

—Az ám, igaz, — vetette közbe Otmár, — agronóm is voltam egyszer, a cukorrépa-termelés specialistája; én is szolgáltam ezzel a közösséget, de őszintén megvallva: a közösség iszonyúán ráfizetett!

—Hja, maga ezt is burzsuj szempontból nézi s elfelejti, hogy miről van szó tulajdonképpen, — felelte Karpov. — Elmondom, hogy jártam azon a helyen, ahol agronóm lettem. Először is persze mindenkire ráördítotam, hogy milyen elmaradott, aztán megparancsoltam, hogy éjjel-nappal dolgozzanak kommunista tempóban s ha valamit megkérdeztek, úgy fejeztem ki magam, lehetőleg sok latin és angol szóval, hogy egyáltalán nem értettek meg. Faggatni nem mertek, mert akkor megint orrot kaptak volna az elmaradottságuk miatt. Azután azt mondtam: — No, látom, mennyire elmaradtatok a kommunista építés új szelleme mögött; hát csináljátok úgy, ahogy megszoktátok! — S eközben megtettek mindent, hogy engem étel, ital s más egyébek dolgában kielégítsenek. Olyanra híztam, mint a hordó. De akkor elkövettem azt a meggondolatlanságot, hogy a munkások közé fölvettem egy volt agronómot is, aki mint burzsuj, elvesztette az állását. Persze tüstént keresztüllátott rajtam s beadványt intézett a kerületi hatósághoz, hogy nem értek semmihez ...

— No, ezzel vége is tett az ellátásának — mondtam én.

—Éppen ellenkezőleg, — kacagott Karpov, — a kerülettől az a válasz jött, hogy legfontosabb a szellem, a kommunista építő akarat. A volt agronóm elvesztette a helyét, mint bomlasztó elem egyhavi börtönt kapott, engem pedig a helyi újság úgy ünnepeelt, mint a munka hőst. Lássak, így kell ezt csinálni, ez a siker!

—De ez a siker mégsem lehetett tartós, különben máig is ott volna! — jegyezte meg Otmár.

—Nem, kérem, a dolog így áll: olvastam a Pravdában egy felhívást, hogy az egyetemek még mindig a proletariátus ellenségeinek kezében vannak, hogy a régi professzorok s velük együtt a diákok is, szőröstül-bőröstül reakciósak s a kommunista ifjúságnak becsületbeli kötelessége, hogy utat törjön az egyetemre. Így hát eljöttem R...-be s most diák vagyok, olyanformán, ahogy agronóm voltam. Azt hiszik, megbuktathat engem akármelyik professzor is, még ha nem tudok is semmit? Minden kommunista diák sikerrel fogja abszolválni az egyetemet, mert a professzorok természetesen nem kockáztathatnak meg egy szibériai kirándulást.

—Ennyire mégsem egyszerű a dolog, — mondta Otmár, — én például éppen tegnap buktattam meg a Komszomol vezetőjét, Kusakovot. Nem akartam, de kénytelen voltam vele, mert ilyen tudatlanságot még nem láttam életemben.

—Ez sem jelent semmit, mert maga külföldi s így némiképpen védve van különböző véletlenek ellen, amelyeknek a mi orosz professzoraink ki vannak téve. A maguk követét végre még a GPU is tiszteli egy kissé. De kérem,

ugyanaz a Kusakov tegnap tüstént azután, hogy magánál megbukott, jó eredménnyel vizsgázott le Dmitrijev professzornál történelemből, pedig a száját se nyitotta ki. Érdekes különben: amikor Kusakov a vizsgája után belépett a diák-bizottság irodájába, átkozottul szidta Dmitrijev professzort, magáról pedig dicsérettel beszélt.

—Ezt egyáltalán nem találom különösnek, — felelte Otmár, — egyik legundokabb vonása a maguk orosz kommunistáinak, hogy az orosz intelligencia minden tagját szeretnék agyonverni, csak azért, mert az intelligenciához tartozik, a külföldinél pedig rendjénlevőnek találják, ha odatartozik és aszerint viselkedik,

—Ebben tökéletesen igaza van, — helyeselt Karpov, — de ennek ez az oka: az intelligencia gyűlölője szíve mélyén azért haragszik az ellenséges osztály tagjaira, mert ők azok, ami ő maga szeretne lenni. Külföldinél nem érzi annyira ezt az irigységet, a külföldi egészen más ember a szemében, hiányzik az összehasonlítás alapja.

Még soká vitatkoztak így Otmár és Karpov, míg végül oly későre járt az idő, hogy Karpovnak mennie kellett.

1924. MÁRCIUS 1.

ESTE aztán Jevgenya Nikolajevnánál, a háziasszony leányánál ültem a ház előtt lévő padon. Természetesen mingyárt azt kérdeztem tőle, hogy van az anyja s így felelt:

— Ó, szegény anyám, egészen ki van éhezve s abban a pinceodúban igazán lehetetlenség lakni. Valószínűleg már holnap visszamegyek Moszkvába s megkérem az uramat, en-

gedje, hogy magunkhoz vegyük. Itt úgysem maradhat, mert a napokban kiadják azt a törvényt, amely az egykori háztulajdonosoknak megtiltja, hogy a házukban lakjanak.

Körülbelül félóra hosszat üldögélhettünk, amikor egy levélhordó lépett oda hozzám; Jevgenya Nikolajevna Velicskót kereste, aiánlott levéllel.

Az asszony azt mondta:

— Én vagyok; bizonyosan az uramtól jön a levél, még semmit sem kaptam tőle, amióta elutaztam.

Kezébe vette a levelet s elégedett mosolygással kezdte olvasni. Egyszerre csak elsápadt s a levél kiesett a kezéből.

— Úristen, Úristen! Kérem, olvassa maga, én semmit sem értek belőle.

Fölemeltem a levelet. Hivatalos értesítés volt a moszkvai házasság-bejegyző hivataltól, amelyben közölték velem, hogy Velicsko mérnök elvált tőle, férjezett állapotát tehát tekintse megszűntnek.

Jevgenya Nikolajevna mereven nézett a messzeségbe s arcán lassan gördült le két könnycsepp. Keze reszketett s időnkint azt mormogta magában:

— Úristen, miért? Úristen, miért?

Próbáltam vigasztalni, már amennyire ilyenkor vigasztalni lehet valakit. Kiszedtem belőle, hogy már majdnem Öt esztendeje él ezzel a mérnökkel a legboldogabb házasságban s mielőtt R...-be utazott, az ura még lelkére kötötte, hogy ne maradjon sokáig, mert nem tud nélküle élni.

1924. MÁRCIUS 2.

MA végre felvilágosítást kapott Jevgenya Nikolajevna a válása ügyében. Az ura ezt írta neki:

„Nemrég egy mulatságon megismerkedtem egy aktív kommunista párttaggal, Anna Sirinkinával. Nagyon megtetszett nekem s mert meggyőződésével jobban illik hozzám, mint te, elhatároztam, hogy elválok tőled s őt veszem feleségül. A gyermeknek küldök majd tartásdíjat, de elvárom, hogy a kommunizmus szellemében neveld. Az r...-i pártszervezet fel fog ügyelni a gyermek nevelésére.“

Szegény Jevgenya Nikolajevna most kétségbeesett helyzetben van. Mint mérnökné, sohasem törődött a szakszervezetekkel. Állást azonban csak úgy kaphat, ha tagja valamelyiknek. Tagja viszont csak úgy lehet, ha állása van. Most egésznap a munkatőzsdén ácsorog, abban a reményben, hogy talán mégis hozzájuthat valamihez, legalább ideiglenes munkához.

Egyre azt mondja: — Uram Isten, bárcsak maradtam volna Moszkvában, akkor az. uram nem megy el arra a mulatságra s ma is a felesége lennék! — Mélységesen felháborító, hogy micsoda véletlenektől függhet egy asszony sorsa.

1924. MÁRCIUS 3.

A FAKULTÁSUNKON kétségtelenül a legérdekesebb emberek közé tartozik egy Mitya Csisztyakov nevű hallgató. Fiatal, szinte gyerekes arca van s a kifejezése rendkívül okos, értelmes. Hihetetlenül rongyos ruhát, képtelenül

nagy, széttagosított nemezcipőt visel, de azért első pillantásra megismerszik rajta, hogy valamikor egészen más környezetben élt, mint ma. Barna szemének jóindulatú, szinte vidám a tekintete s puha, gyermeketeg ajka minduntalan mosolyra húzódik, amely néha szeszélyes egy kicsit, de mindig nyílt és őszinte. Gesztenyebarna haját már rég nem vágatta s úgy lóg az arca körül, mint egy falusi diakónusnak. Keze kicsi, ujjai finomak, de telistele kéreggel és nyílt sebhelyekkel. Meglátszik ezen a kézen, hogy sok nem neki való munkát végez.

Még sajtóságosabb látvány lenne, ha a homloka mögé benézhetne valaki. Mesés emlékezőtehetsége és rendkívül finom elméje van, de mégis azt a hatást kelti, mintha odabent nem volna egészen rendben. Dobalózik Kant, Schopenhauer s még Isten tudja, hány nagy ember bölcs mondásaival, tökéletesen tud latinul, görögül, németül, franciául és angolul, mindig elsőnek felel a professzorok kérdéseire s a szavai mindig ragyogó eszméket vetnek föl a tárgy körül, de sohasem illenek pontosan a tárgyhöz. Olyan hatást tesz, mint egy nagyszerűen berendezett szoba, ahol azonban egyes tárgyak mégsem állnak azon a helyen, ahol kellene.

Előadás után Mitya Csisztyakov hozzám fordult:

— Engedje meg, hogy hazakísérjem, amúgy is magukhoz kell mennem, mert a húga megígérte, hogy kölcsön ad nekem egy könyvet.

Útközben vallatni kezdtem az életkörülményeiről.

— Lakásom nincs, — mondotta. — Ott alszom, ahová éppen elvetődöm. Néha ismerős diákoknál, ha befogadnak, néha a pályaudva-

ron, néha a templomban. Erős gondolkodással mindig rájön az ember, hogy hol töltheti az éjszakát. Nyáron különben is egyszerű a dolog, akkor a kertben vagy egy üres vagonban pompásan lehet aludni!

—S miből él?

—Fát vágok, bárkák kirakodásában segítek, — nyáron mindig talál az ember valamit, de télen persze nehezebb. Hanem hát úgyis ostoba előítélet az, hogy az embernek minden nap enni kell. Átlag háromszor eszem hetenkini s nézzen rám, mégis csak élek, még hozzá jól élek!

S mindezt vidáman, tréfálkozva mondta. Szembe néztem, hogy vidám szavai közt megkeressem a lappangó fájdalmat. Kerestem, de nem találtam meg. Nem hittem, hogy nincs valahol, de nagyon-nagyon mélyen lehetett elrejtve ...

—Bizonyosan mindig így élt? — kérdeztem tovább.

—Dehogyan. Az apám — ezt persze csak titoktartás pecsétje alatt mondom el magának, — tábornok volt. A forradalom első napjaiban agyonlőtték. Anyámról és nővéreimről régóta nem hallottam semmit, nem tudom, hol vannak, sőt azt sem, hogy élnek-e egyáltalán. Egyedül vagyok. Egészen egyedül. A körkérdésekre adott válaszokban mindig azt írom, hogy az apám lakáj volt, aki a tábornokoknál szolgált s így sikerült elosztatnom azt a gyanakvást is, amit a nyelvismereteimmel fölébresztettem. Természetes a dolog, ha az uraságnál tanulja az ember ezeket a nyelveket! S ami a legfontosabb: idejében elkezdtem proletár származásomat megkonstruálni, mert hamarosan beláttam, hogy

manapság az embernek nem lehet tábornok az apja. Két esztendeig dolgoztam s aztán mint tősgyökeres proletár kerültem az egyetemre!

Miközben gyorsan elmondta mindezt, jobb lábával egyre valami furcsa mozdulatot tett, majdnem olyanformán, mintha futballozna s ilyenkor a cipője tátongó orrából mindig kibúj-
tak a lábujjai.

Amikor Dunyása ajtót nyitott nekünk, va-
lósággal visszaretent Mitya Csisztyakov láttára s első mozdulatával be akarta csapni orra előtt az ajtót; odasúgta nekem:

— Miféle csavargót szedett föl?

Mitya Csisztyakov nálunk teázott. Közben időnkint Irinára nézett, elpirult, mint a nyas-
káláson rajtakapott kisgyerek, aztán igyekezett cipőjét és kibukkanó lábujjait lehetőleg jól hát-
radugni a szék alá. De amellett a legjobb han-
gulatban volt, vígan, hevesen, szinte lázasan beszélt s vidám kedvre derítette az egész társa-
ságot.

1924. MÁRCIUS 13.

OTMÁR, amikor ma hazajött az egyetem-
ről, elmondta nekem a legfrissebb szörnyű új-
ságot. Govorovot és Ivanovot ma éjszaka letar-
tóztatták. A két diáknál házkutatást tartottak s
nem találtak semmit, de mégis elfogták mind a
kettőt. Bizonyos, hogy rosszul járnak. Utóbbi
időben a bolsevisták nem tobzódnak annyira a
halálos ítéletekben, de ez a szelídség voltaké-
ppen csak látszólagos. Most jobb szeretik északi
vagy keleti gyűjtőtáborokba küldeni az embe-
reket, ahol súlyos munkát végeztetnek velük, de
enniök alig adnak. Az eredmény ugyanaz,

mintha agyonlőnék őket: végül mégis csak elpusztulnak. A bolsevisták azonban azt mondják: most a munka tudományos megszervezésének korszakában élünk, tehát észszerűbb dolog a burzsujt előbb munkaerőnek kihasználni s csak aztán elintézni, mint rögtön agyonlőni.

Elhatároztam, hogy Govorovnak ennivalót viszek a börtönbe. Odamentem Otmárral. A börtön kapuja előtt nagy sereg ember verődött össze, csupa rokon, aki hozzátartozójának át akart adni valamit. Utóbbi időben ismét szörnyű sok letartóztatás történhetett. Hogy miről van szó, azt nem tudja senki, minden sokkal titokzatosabban, rejtélyesebben történik, mint azelőtt.

Végre rám került az átadás scra. Egy kövér felügyelő elvette tőlem a csomagot s félóra múlva visszakaptam a szalvétát, amelybe az ételt kötöttem. Ceruzával írott kis levél volt benne, a papirosát arról szakították le, amibe a kenyeret csomagoltam. Govorov ezt írta:

„Köszönöm. Kérem, anyámnak semmit se írjon a dolgról! Híve, Govorov.“

1924. MÁRCIUS 25.

— GRATULÁLOK, Irina Lvovna! Magának is, Natália Lvovna s magának nemkülönben!

Ezekkel a szavakkal üdvözölte Tolja Karpov a nálunk teázó fiatal diáklányokat. Mind kérdésekkel rohanták meg, hogy mit jelent ez már megint; ő azonban nyugodtan, lassan, egymásután kezét fogott velük, kényelmesen helyet foglalt s csak akkor kegyeskedett a nagy újsággal előrukolni:

— Nohát, megkezdődött az egyetem „meg-tisztogatása!”

Bombaként hatottak a szavai, annál is inkább, mert a bevezetés után az ifjú hölgyek valami kellemes hírre vártak. Vladimir Vasziljevics Trubin, Tolja egyik kollegája, aki vele együtt lépett be s akit csak most vettünk észre, halálsápadt volt s tegnap óta mintha tíz esztendőt öregedett volna. Csak most nyújtott kezét nekünk s olyan volt a keze, mint a jég.

Néhány pillanatig néma csend volt, de aztán ennek is megjött a visszahatása. Irina sírva fakadt, Natasa kezét tördelte s neki is hullt a könny a szeméből, — Aszja, a finom, törékeny, mélabús, sötétszemű Aszja úgy nézett Toljára, mint a sebzett őz. Lenocska Voszkreszenszkája volt az egyetlen, aki aktív módon fejezte ki megdöbbenését. Felugrott, fel és alá szaladgált a szobában s azt kiáltotta:

—Uram Isten, tisztogatás! El vagyok veszve! Már csak egy évem hiányzik s most hagyjam ott az egyetemet? Nem, az nem lehet, azt nem tűröm el olyan egyszerűen!

—Egészen jogosulatlanul heveskedik, Voszkreszenszkája elvtársnő! — mondta oktató hangon Karpov. — Az egyetemet meg kell tisztogatni a bűnös, bomlasztó burzsuj elemektől, amelyekkel telítve vannak a vörös főiskolák. Helyet kell csinálni azoknak, akik a felelős párttényezők előtt osztálytudatos magatartást tanúsítanak. Csak ezeknek van joguk, hogy a proletártudomány csarnokába bevonuljanak!

—Ó, Istenem, hiszen én megtettem mindent, ami emberileg lehetséges! — sopánkodott Lenocska. — Az alsóbbrendű egyetemi személyzet közt segítettem az analfabetizmust lik-

vidálni, a munkásoknak előadásokat tartottam a nemi betegségekről, az ápolónővérek sejtjében előadtam Karl Liebknechtről, a gyermekbetegségekről és Rosa Luxemburgról, fizikai kultúráról, léghajózásról és vegytanról, állami elárúsító üzemekről és ...

—Elég! Maga túlságosan egyszerűnek képzelem a dolgot! — vágott a szavába Karpov. — Ez mind nem mentené meg magát, de a személyes összeköttetései a főiskolai szekció és a szakszervezet némely befolyásos személyiségeivel, azok még talán megmenthetik. Ellenben maguk, — fordult hűgaimhoz és Aszjához, — maguk mind a hárman úgy kiröpülnek, hogy észre sem veszik! Semmi ideológia, semmi szovjet öntudat, s főként, semmi részvétel az egyesületi munkában!

—Hiszen mind a ketten két hónapig segítettünk az analfabetizmust likvidálni! — szólt közbe Irina.

—Két hónapig! Ez, amint a Komszomol elnöke oly szépen szokta mondani, a legnagyobb mértékben kevés. Aztán meg, maguk gondosan öltöznek, nyugateurópai nyelveket beszélnek, nem ismerik el a szabad szerelmet, tisztogatják a körmüket, egyszóval, teljesen elszakadnak a dolgozó tömegektől, teljes hiányát mutatják az osztályöntudatnak, teljes mértékben eltérnek a párt által megszabott vonaltól...

—De hiszen én a vizsgák maximumát tettem le! — kiáltotta izgatottan Irina.

—Ugyan, micsoda gyerek maga! Hiszen ez az egyik legnagyobb hibája! Hányszor mondtam már magának, — folytatta Karpov most már teljesen elkomolyodva, — hogy vegyen példát rólam!

— Én például aktivista vagyok, s bár a tudományos munkámat teljesen elhanyagolom s bár azt a néhány kollokviumot, amire hivatkozhatom, hosszúlejáratú előlegképen koldultam össze, azért bizonyosan mégis megmaradok az egyetemen, maga pedig bizonyosan kiröpül. Előadásokon és szemináriumokban ritkán láttak még, ellenben aktív tagja vagyok az istentelenek körének, tagja a fali újság szerkesztőségének, ahol igyekszem gyanús gondolatokat kipécézni a tanárok előléjárataiból, minden gyűlésen föllépek, mint előadó s dobálózom a hangzatos frázisokkal. Hiszen tudják, hogy a párt jelenleg uralkodó jel-szava a „céltudatos beállítás“, no hát, én céltudatosan állítottam be magamat, A szovjet birodalmában csak az viheti valamire, aki pökhendi, arcátlan és nagyszájú ...

Lássák, én egész tudományos módszertant szerkesztettem össze magamnak, hogy milyenek kell látszani az igazi szovjetembernek. Nézzék meg például a ruhámat! Meri azt mondani valaki, hogy van benne valami, ami nem illik tökéletesen a szovjethez? A legfinomabb külföldi posztóból van varrva, mert egy párttagtól kaptam; s mégis szovjetszerűbbnek látszik, mint például az az ócska, szakadt, kopott, úri köpeny, amelyet Vladimir Vasziljevics visel. Nézzék csak meg a szabását: félig civil, félig katonai, félig sport, félig szalonruha, afféle közlény — a katonakabát és a szmoking közt, szóval éppen olyan, amilyet a GPU emberein vagy az állami elárúsítóhelyek alkalmazottain látnak ...

— Tudja már, hogy milyen irányelvek szerint megy majd végbe ez a tisztogatás? — szakította félbe Irina Karpov szóáradatát.

— Hivatalosan az egyetlen irányelv a rossz

tanulmányi eredmény, nem hivatalosan az egyetlen mértékadó szempont az osztálytól idegen ideológia s a nem kívánatos származás.

E pillanatban a gyerek sírni kezdett s hozzá kellett sietnem, hát nem hallgathattam meg a beszélgetés végét.

1924. MÁRCIUS 30.

MÁR kifüggesztették azoknak a névsorát, akiket a második évfolyamról „kitisztogattak“. Tegnap bementem az egyetemre, hogy lássam a helyzetet. A névsorok a harmadik emeleti folyosó hátsó végében lógtak. A lépcső tele volt diákokkal, akik lázas izgalomban szaladgáltak föl s le, rövid szavakat kiáltva oda egymásnak. Újra föltűnt nekem a ruházatuk szegényes volta. Mily kevesen hasonlítottak azokhoz a diákokhoz és diáklányokhoz, akiket azelőtt itt szoktunk látni!

Mellettem éppen fölkiáltott egy nagyon fiatal diáklány:

— Leninre! (Divatba jött, hogy Istenemre helyett azt mondják: Leninre!), azt mondják, én is a kitisztogatottak közt vagyok! Most mit csináljak?

Igen nehéz volt a névsorokhoz hozzáférközni. A sötét folyosó közepén lógtak, éppen a legsötétebb helyen.

— Disznóság! Éppen a legsötétebb helyre kellett kiakasztani! — jegyezte meg valaki.

— Hja, vannak dolgok, amik nem bírják meg a világosságot! — mondta másvalaki a tömegből.

Gyufák lobbantak fel s egy-egy pillanatra

megvilágították a nagy táblát, amelyet beborítottak a sűrűn teleírt listák s minden villanásra valamelyik diáklány kétségbeesett felkiáltása következett. A folyosót szegélyező padokon tucatjával ültek szegények és szivettépően, vígasztalhatatlanul sírtak. Valóban elég okuk volt a kétségbeesésre. Mert az egyetemről való kizárás egyet jelentett a polgári halállal. Az ilyen szerencsétlen sohasem remélhette többé, hogy állást kap vagy akár csak a szakszervezeti cédulát is megkaphatja. Míg a diáklányok nyíltan elárulták kétségbeesésüket, a fiúk igyekeztek férfias bátorságot mutatni. Megvetően köptek a földre, kezüket zsebredugták s lassan ballagtak a lépcső felé. De soknak szemében olyan izzó gyűlöletet láttam felvillanni, hogy megremegtem tőle.

Most ismét két diáklány haladt el melletttem; az egyik sírt, a másik szemrehányóan mondta neki:

—Hát mondd, miért vetted föl mindig az egyetemre ezt a gyapjúruhát! Látod, most emiatt „tisztogattak ki“!

—De hát mit csináltam volna? — mentegőzött a másik. — Egyetlen ruhám volt, anyámnak egy húszesztendő ruhájából átígazítva!

Nagy fáradtsággal sikerült a tábláig jutnom; Natasa küldött el, hogy megnézzem, ő maga otthonmaradt. Natasa is a kizártak közt volt. Hiányos tanulmányi eredmények miatt! S a maximális számú kollokviumot tette le! A kizártak nevét legnagyobb részben jól ismertem, mind az intelligenciához tartoztak: orvosok, tanítók, mérnökök, papok, jogászok, tisztviselők gyermekei. Csaknem kivétel nélkül kizárták a gyáro-

sok, kereskedők s egykori rendőrök és csendőrök gyermekeit is. Érdekes volt két iker esete, akik együtt tanultak Natasával a második évfolyamon. Az egyik tehetséges és szorgalmas volt, — ezt kizárták. A másik semmit sem tanult, de tudta kedvét keresni a párt embereinek, s bennmaradt.

Egy hosszú, sápadt diák állt mellettem.

— Hülyék, nem értem, miért zártak ki engem! — mondotta. — Apám ugyan bíró volt, de három hónapos voltam, amikor meghalt, anyám varrónő, s a negyedik osztálytól fogva óraadással tartottam fönn magam. Proletár vagyok, disznóság engem kizárni!

Közelünkben állt egy diák, aki a bizottsághoz tartozott. Udvariisan fordult a szitkozódó diákhoz s azt mondta:

— Kérem, elvtárs, forduljon Telegin elvtárshoz. Ha igazán proletár, akkor tévedés lesz a dologban s bizonyosan törlik a „kitisztogatottak“ jegyzékéből!

A hosszú diák megköszönte és elment. Egy diáklány felkiáltott:

— Úgy! És én azt hittem, hogy itt csak a tanulmányi eredményekről van szó!

A kommunista megfordult, élesen ránézett a beszélőre s megfenyegette:

— Csöndesebben, csöndesebben, elvtársnő! Ennek igen kellemetlen következményei lehetnek!

Lassan mentem hazafelé s útközben azon törtem a fejemet, hogyan mondjam meg Natasának a szörnyű hírt, s mit lehetne tenni a megmentésére.

Lenocskát is „kitisztogatták“. Olyan, mintha

néhány óra alatt ugyanannyi fonttal lefogyott volna; de az energiája nem hagyta el,

— No, velem nem boldogulnak olyan könnyen, — mondotta. — öreg szüleim vannak s ha nem végezhetem el az egyetemet, minden reményünk odavan. Csak feleségül kell mennem Telegin elvtárshoz s ittmaradok az egyetemen!... De a szegény hercegem, az sír és kétségbe van esve. Mit csináljak? Testestül-lelkestül gyakorlati ember vagyok, semmi érzésem az érzelmes drámák iránt. Élni akarok, segíteni akarok a családomon! Nem én volnék az első, s az utolsó sem, aki számításból köt házasságot. S ami fő, nem vagyok hozzákötve, elvégzem az egyetemet, megkapom a szakszervezeti cédulát, aztán elvások Telegin elvtártól s hozzámegyek a herceghez. Pontosan elmagyaráztam ezt neki, de egyre csak sír s azt mondja, hogy Telegin elvtárs után nem kellek már neki. Nem kellek neked? — mondom, — úgy is jó! Keserves dolog ez, mit csináljak?

1924. ÁPRILIS 3.

MOST már a harmadik évfolyamot is elérte a végzet. Szinte egy hét kellett nekik a lecke-könyvek ellenőrzéséhez. Gyorsabban is megcsinálhatták volna, hiszen nem erről van szó. De a bolsevisták ismét valami ördögi komiszságot eszeltek ki.

Elsején volt esedékes a tandíjfizetés. A hivatalnokok s más ilyenek gyermekei sokszor igen magas tandíjat fizetnek, amelynek összege az apa jövedelme, a származás s több más szempont szerint különböző. A főszerepet mindenestre Kusakov elvtárs hatalmi szava játssza,

aki igazában saját mérlegelése szerint állapítja meg a tandíjak magasságát. A tandíj sokszor hetvenöt, sőt száz rubelre is rúg negyedévenként, miközben az apa mint hivatalnok, talán harminc vagy negyven rubelt kap havonta.

Aki a fizetés napján nem teszi le a pénzt, azt azonnal kizárják. A tandíjat szándékosan emelték ilyen magasra, hogy az értelmiségiek hozzátartozóinak lehetőleg megnehezítsék a tanulást. A proletár eredetű diákok s azok, akik valamilyen összeköttetésben vannak a párttal, nem fizetnek semmit. Az esedékesség ideje mindig igen keserves idő. Micsoda hősies erőfeszítéseket tesznek ilyenkor, — minden rokonnak segíteni kell, hogy a horribilis összegeket felhajszolják!

Így volt most is. Tegnap a diákok minden erejük megfeszítésével megfizették a tandíjat, ma pedig ott van a táblán: a kizártak által fizetett tandíjat nem lehet visszakövetelni!

Irina is a kizártak közt van. Azonnal megpróbálkoztam valamivel. Natasánál nem annyira komoly a dolog, neki nincs különös kedve a tanulásra; de Irinának élet és halál kérdése ez! Tüstént elmentem hát Bjeloborodov professzorhoz, aki asszisztenséül akarja megtartani. Mint mindig, most is igen barátságosan fogadott.

—Azért jöttem, hogy Irina érdekében kezdjek valamit! — mondtam minden bevezetés nélkül. — Hiányos tanulmányi eredmények miatt zárták ki, s ön maga is tudja, hogy a maximumot érte el; nem léphetne közbe az érdekében?

—Ó, Alexandra Lvovna! — felelte fáradt hangon. — Tudja, mennyire ragaszkodom magához és egész családjához. De segíteni nem tu-

dok! A diákok „tisztogatása“ csak a kezdet. Hamarosan ránk, professzorokra is kerül a sor. Mi most még úgy ülünk itt, mint a poloskák, hasadékokban megbújva, s várunk, amíg előrángatnak. Most a diákságot tisztogatják meg rendszeresen, minden tehetséges és művelt elemtől. Nem látta a fakultásunk legutolsó fali újságjában ezt a jelszót: ki a stréberekkel! Kidobni mindenkit, aki a szociálistikus középvonalon fölül akar tolnakodni! Hát nem tudja, hogy azokat, akik jól tanulnak, a professzorok cselédeknek nevezik? Ez itt a kezdete a „harmadik fronton“ meginduló harcnak; az első csapások a diákokat érték. Hamarosan sorra kerülünk mi is ...

— Lássá, maga azt hiszi, hogy én segíthetnék magán, de nekem is szükségem volna valakire, aki rajtam segítsen... Hanem, Alexandra Lvovna, talán az ura elérhet valamit!

—De ha ön, mint régi tanár, tehetetlen, mihez fogjon ő, fiatal magántanár létére? — mondtam kételkedve.

—Az ura külföldi! Mint ilyennek, egészen más helyzete van! Ha egy orosz ember intelligens és művelt, ez burzsuj ideológiának számít; a külföldinél ugyanez nyugateurópai civilizáció!... Igen, az volna az egyetlen lehetőség, ha az ura érne el valamit... Hát Isten áldja, Alexandra Lvovna! Oroszországban hamarosan vége lesz a tudomány és a szellem birodalmának!

Otmár még ma este elment a diákbizottságba, hogy Irinán segítsen. Sikerült. Kijelentette, hogy Irina az ő költségén él, ő tartja el, s mint az egyetemen működő tanár családtagját, ismét visszahelyezték.

1924. ÁPRILIS 10.

MA az ablakból ismét kihallgathattam Dásának, az egykori apácának s ifjú barátjának beszélgetését.

— Azelőtt nehéz volt, akkor mindenféle előítéletek uralkodtak, de most nagyon egyszerű minden, — mondta oktató hangon a fiatal ember. — Ha például én kedvemet akarom tölteni veled, egyszerűen szólok s a dolog el van intézve ... Holnap, teszem föl, ugyanezt akarom Násztjával, holnapután Másával, s boldok volnának, ha ők is nem töltenék a kedvüket, hiszen csak egyszer élünk s az ember vegye el az élettől, amit adhat...

A fiú kétségtelenül tovább is fejtegette volna még életfilozófiáját, de Dása félbeszakította, s éles, metsző hangon azt mondta:

—Várj csak, megállj! Eddig nem így beszéltél! Azt mondtad, ha gyerek lesz, házasnak íratod be magad velem!

—Eszembe se jut! Sok dolgom volna, ha minden kis nővel újra beíratnám meg kiíratnám magamat; egész napomat a hivatalban tölthetném s még ebédre se jutna időm, a szolgálatról nem is beszélve!

—És a gyerek?

—A gyerek? A gyerek az államé; mire valók a bölcsödék?

—S hát én kivel maradjak aztán?

—Te? Te dolgozhatsz valamit, ami hasznára van a közösségnek. Elég dolgozod lesz, hogy jóvátedd, amit a kolostorban a burzsuj életeddel vétettél! Segíts az államot fölépíteni!

Dása egy szót sem válaszolt, hanem fölállt és megvető mozdulatot tett. Aztán lassan el-

ment. A fiatalember zavartan elnevette magát s azt morogta:

— Haragos kis nő!

Láttam az ablakból, amint Dása lassan kiment a kapun, a folyó felé. Nem tudtam megállani: utána siettem.

—Nem szabad kétségbeesni, Dása! — próbáltam vigasztalni. Mert hogy vigasztalásra nagy szüksége volt, azt egy kurta pillantással is megláthattam tompa kétségbeesést kifejező arcán.

—Ó, ha tudná, mennyire gyűlölöm magamat! — mondta sírástól remegő hangon. — Már rég megértettem, hogy a bűnben nem találhatom meg a boldogságot. Mégis rátértem erre az útra ... Huszonnégy évet töltöttem a kolostorban, kis gyerekkoromban odakerültem már. Egyebet se láttam ott, csak szeretetet, nyugalmat, elégedettséget. Pável mindig azt mondja, hogy ott nem lettem volna boldog. Nem igaz! Boldog voltam, festegettem a szentképeket, csöndben, boldogan, elégedetten ... Aztán jöttek ezek az állatok ...

—Hátha a gyermek meghozza a boldogságot?

—Ó, az is lehetetlen. Mi történhetik vele? Bölcsődébe kerül s ott éppen olyan istentelent nevelnek belőle, mint Pavlusa. De én vagyok a hibás mindenben. Hogy is hibáztathatnám Pavlusát, amiért olyan komisz és cserbenhagy? Mit kívánhatok egy ilyen istentelentől, amikor magam is megszegtem a fogadalmamat? Kinek a bűne nagyobb? Nem, az én számomra nincs már vigasztalás ...

1924. ÁPRILIS 15.

MITYA Csisztyakovot néhány nappal ezelőtt letartóztatták s tegnap a Szolovjecki szigetekre száműzték. Hogy miért, nem tudja senki. Alighanem — úgy mint nálunk —, mások előtt is fecseghetett a származásáról.

1924. MÁJUS 5.

A SZEGÉNY Dása, akit a fiatalember oly gyalázatosan cserbenhagyott, a szülészeti klinikán betegedett le. A gyermeke holtan jött a világra s néhány óra múlva maga is meghalt. Dunyása azt mondta:

— Jól van így, szegény lelke végre megtalálja a nyugalmat, úgysem élhetett volna azzal a tudattal, hogy a fogadalmát megszegte!

Nehéz volna megmondani, mi volt erősebb Dunyásában: a részvét a szegény apáca iránt, vagy az a megelégedett érzés, hogy az igazság elégtételt kapott.

1924. MÁJUS 7.

LENOCSKA Voszkreszenszkája végképpen elhatározta, hogy hozzámegy a párttaghoz. Igyekszik boldog mosolygást színlelni, de tüstént meglátszik rajta, mennyire szenved. Abban reménykedik, hogy a házasság nem tart soká, s ismét visszamehet a herceghez.

A „tisztogatás“ szörnyű izgalmat keltett a városban. Sokan Moszkvába utaznak s ott próbálnak valamit elérni a központi hatóságoknál. Előfordult már néhány öngyilkosság is, s ma

reggel a parkunkban felakasztva találták a hosszú diákot. Tehát a proletárellet sem használt semmit.

1924. MÁJUS 10.

Georgi Alexandrovics magántanár az egyetlen, aki még csak kísérletet sem tesz a munkái kinyomatására, holott talán mindenkinél többet dolgozik.

—Mért nem tesz semmit, hogy a munkáit kinyomassa? — kérdeztem.

—Rámnézve, Alexandra Lvovna, az a legfontosabb, hogy magam meg legyek elégedve a művemmel. Egyáltalán nem illik a mai idők szelleméhez s csöpp kedvem sincs, hogy ehhez a szellemhez alkalmazkodjam. Inkább maradjon örökre kinyomatlanul, semhogy üres hangyanánt küldjem ki a pusztába. Az én munkámnak nincs most olvasója Oroszországban ...

Emlékszik Puskin versére:

„Poéta, ne keresd soha a nép kegyét...

Benned magadba' van műved legszebb jutalma.

Van bíráló erőd, éles tekinteted.

Ha, amit alkotál, jó és tetszik neked:

Nem bánthat a tömeg gyalázó riadalma,

Nem bánt, ha becsmérli oltárod szent tüzét.

Gúnyos, dühös szavát a szellő hordja szét...”

1924. MÁJUS 13.

— MI történt veled, Alja, egészen megváltoztál! — mondta anyám, amint a szobámba lépve rajtakapott, hogy új hálóinget próbáltam föl a tükör előtt.

—Miért? — kérdeztem csudálkozva.

—Hát mert régebben a világ minden kincséért sem akartál elmenni a varrónőhöz, fölvetted, amit rádadtak s egyáltalán nem törődél ilyen dolgokkal. S az a legérdekesebb, hogy nálad éppen fordítva van, mint másoknál. Rendszeren a lányok szoktak nagyon öltözködni; aki egyszer férjhez ment, annak már mindegy, hiszen az ura úgyis minden nap látja, mindenféle formában!

—Éppen ezért, mert mindig lát, ne csak konyhakötényben lásson, hanem másképpen is. Nem értem azokat az asszonyokat, akik csak a társaság számára szépítik ki magukat, otthon meg úgy szaladgálnak, mint az ördög öreganyja. Hát ki örül legjobban annak, ha szép vagyok? Természetesen a férjem, s mért csak akkor legyen ebben része, amikor másoknak szánom a szépségemet? Hiszen törődöm a külsőmmel akkor is, ha társaságba megyek, de ezerszer inkább törődöm akkor, ha tudom, hogy senki más nem lát, csak ő!

—Lehet, hogy igazad van, — mondta lassan az anyám, — de ez mind oly idegenül, oly furcsán hangzik nekem ...

Anyám elment, de én még soká álltam ott a hálóinggel s elgondolkoztam a szavain. Igen, igazam van, százszor is igazam. Én megértettem, hogy mi az: asszonynak lenni. Bizonyos, hogy a férj, ha igazán szeret, az egész embert szereti. De az egészhez nemcsak a lélek tartozik, hanem a test isi Különös érzés fog el, ha arra gondolok, hogy mit jelent az uramnak a testem s valami titokzatos, aggódó öröm vesz erőt rajtam, amikor meg próbálom értetni magammal, hogy se testemben, se lelkemben nincs semmi,

ami ne volna egészen, föltétlenül, határtalanul az övé, — azé az emberé, akinek mindent, mindent odaajándékoztam ...

És az ő számára ne szépítsem ki magam?, Mit ér nekem a társaság elismerése, mit ér minden bók, az uramnak egyetlen mosolyához képest, ha a ruhámon vagy a frizurámon tetszik neki valami?

Azt hiszem, megértettem a házaselet titkát: az asszony ne csak házvezetónője, ne csak bajtársa vagy munkatársa legyen az urának, hanem szeretője is. Ne csak szeresse az urát az asszony, hanem szerelmes is legyen belé, szeressen belé újra meg újra. Egész gondolkozásomat, egész intelligenciámat és minden ösztönömet arra akarom irányítani, hogy újra meg újra meghódítsam — a szívemmel, amely minden ízében az övé s a testemmel, amelynek minden atomja az ő tulajdona.

Azt hiszem, felfogtam a házasság titkát. Ma reggel így szólt hozzám Otmár:

— Tudod, drágám, idegen embert magadba bolondítani nem nehéz; de te megcsinálod azt, hogy a tulajdon férjed minden nap újra beléd szeret, mégpedig napról-napra egy fokkal erősebben!

1924. MÁJUS 29.

NÉMETORSZÁGBÓL megjött az a könyv, amelyben a cikkünk megjelent. Első munkánk, amely külföldön látott napvilágot.

Ó, milyen nagyszerű dolog ez, micsoda öröm, micsoda büszkeség! Elvesztettünk mindent, a semmiből dolgoztuk föl magunkat, rendszeres, energikus, fáradhatatlan munkával, —

így győztük le az életet s legyőzzük ezentúl is, míg el nem érjük a célt: a mi nagy könyvünket. A *mi* könyvünket, mert nekem is nagy részem van benne s tovább is dolgozom rajta. S ezentúl is így akarom megfeszíteni minden erőmet, hogy az életemet úgy töltsen ki értelemmel és tartalommal, ahogy szélességét és mélységét magamban kimértem: nemcsak gyermekem anyja s az uram házvezetője akarok lenni, nemcsak asszony, aki szerelmet ad neki, hanem munkatársa és bajtársa is, aki útjának magaslatain sem hagyja magára.

Öt évre kibéreltünk egy nyaralót. Pompás kis ház, négy szobával s nagy terrasszal, ahonnan csudálatos kilátás nyílik a folyóra. Egész nyáron ott lakunk majd. Ezek a nyári lakások azelőtt a burzsujoké voltak, most bérbeadják őket, igaz, hogy aránylag igen drágán.

1924. JÚNIUS 5.

MA érintetlenül kaptuk vissza a felügyelőtől azt a csomagot, amelyet Govorovnak akarunk átadni. Govorovot elszállították. Hogy hova, arról nem adtak felvilágosítást. Az egyetemen némelyek azt mondták, hogy csak Z.. -be került, mások azt állítják, hogy már végleg deportálták, vagy Vjernübe, vagy a Szolovjecki szigetekre. Biztosat azonban senki sem tud mondani.

Egy dolog bizonyos: gyöngé szervezete nem soká bírhatja a fáradalmakat. Érdekes, hogy hosszasan vitáznak azon, mi történhetik Govorovval, de senkinek eszébe sem jutott azt a kérdést fölvetni: milyen bűnnel vádolják? Egyszerű dolog, — hiszen Oroszországban ma mindenki tudja, hogy ez a pont a legmellékesebb ...

1924. JÚNIUS 27

ESTE kilenc óra. Otmár Irinával Deniszov professzorhoz ment vacsorára, nekem egyedül kell itthonmaradnom, mert senkim sincs, akire a gyereket hagyhatnám. Anyám beteg, Dunyására pedig nem merem bízni a kincsemet.

Már nyugodt, csöndes minden köröskörül, leszáll a meleg, illatos júniusi éjszaka. Szeretem a késő este csöndjét, a foszlányos, magányos, elkésett hangokat, a sötétkék eget s a növekvő holdat, amely oly őszintén, oly naivul néz le a földre...

Ma úgy érzem, mintha mindezt először lát-nám, vagy legalább is először ebben a hangulatban, gyász és fájdalom nélkül, csöndes megindultságban és vidámságban.

Leánykoromban a természet szépsége nem örömet, hanem fájdalmat okozott nekem. Magányosnak éreztem magamat s szerelem után sóvá-rogtam, s minél szebb volt minden körülöttem, annál fájdalmasabban mardosott a vágy, valaki után, aki szeressen. Amikor Otmárt megtalál-tam, egyszerre eltűnt ez a fájdalom; de hamarosan jöttek a gondok, a gyerek és a vizsgák miatt s szinte megfeledkeztem a világ szépségéről.

Hanem most ismét a természetben élek; újra találok vele s új szemmel nézem, egy érettebb, teljesebb ember szemével, — alig is tudom elhitétni magammal, hogy bennem történ-tek ily nagy változások s nem a természetben.

Ó, hogy szeretném megfogni, itt tartani ezt a csudálatos, titokzatos éjszakát, amely rámte-kint sötét szemével, mély, gondolkozó, bölcs szemével...

Halkan dúdoló egy kis dalt, messzetűnt

ifjú leánykoromból, — ugyanazt a dalt, amelyet egykor Vadim énekelt, aki annyi fájdalmat okozott nekem. De elfelejtettem minden szenvedést, csak a dal maradt meg. Szomorúság nélkül éneklek s örülök ennek a kedves, egyszerű dalnak, mert halkan tovalibbenő harmóniába olvad ennek a varázsos éjszakának sötét, mély hangjaival.

Most sötétkékre vált az ég, bársonyosan terül szét a csillagok mögött.

Valaki végigmegy az utcán a házunk előtt. Meg tudom különböztetni egy karcsú leányalak körvonalait. Gyöngéd sziluettjét látom csupán, s mégis mintha bizonyosan tudnám, hogy kínozza a hold enyhe, hideg fénye, hogy a vágy nyilait küldi le ifjú szívébe ...

Már egészen közel van az ablakomhoz. Nina az, a diáklány, aki Szolovjev kollégájába szerelmes. Boldogtalanul szerelmes, mert a fiú szívét már a víg, robusztus Vera Trofimova hódította meg...

A szegény, finom kis Nina továbbment. Sajnálom, de még sokkal inkább örülök annak, hogy engem már nem bánthatnak a hold alattomos sugarai, nekem már megvan az én Otmárom!

Mily gyöngéden rajzolódnak ki a távoli hegyek sötét körvonalai az égen s mily titokzatosan terül el a messzeség, amely a folyó medrén túl dereng...

1924. AUGUSZTUS 5.

— TUDOD, Alja, — mondta ma Otmár, — mégis csak gondolnunk kell arra, hogy külföldre költözzünk. Az egyetemen napról napra elviselhetetlenebb a nyomás s hamarosan annyira jutunk, hogy már csak a százszázalékos orthodox marxistákat tűrik meg a szellemi élet minden területén. Befejezzük a könyvünket, aztán lerázzuk lábunkról Oroszország porát. Most persze keményen kell takarékoskodni, hogy összekaparjunk egy kis pénzt s vértézve legyünk minden ellen.

Otmár szavai mélységesen elszomorítottak. Elhagyjam Oroszországot, a hazámat? De belátom: ennek meg kell lenni, mert itt a szellemi halál vár reánk. Inkább idegenben élni, mint itthon meghalni.. .

De hogy viselik majd el a szüleim, ha elmegyek, s elveszem tőlük a gyerekünket, öregkoruk egyetlen örömét?

1924. SZEPTEMBER 4.

MURATOV professzor most igen gyakran van együtt Otmárral s jövő évi terveiket beszél meg. Muratov jövő évben végképpen el akarja hagyni Oroszországot, Otmár pedig helyesli ezt a szándékát s azt mondja: ilyen nagyhírű tudós-nak majd csak akad katedrája valahol Európában. A mi dolgunk sokkal nehezebb, Otmárnak még előbb ismertté kell tennie a nevét. Inkább ma hagyná itt Oroszországot, mint holnap, de amíg a könyvünk el nem készül, céltalan a do-

log, hiszen ez a könyv lesz az alap, amelyre az existenciáját föl akarja építeni.

Így aztán különös helyzetben vagyok ezzel a könyvvel: egyfelől az életünk egyik feladatai látom a megírásában, másfelől tudom, hogy a befejezése rámnézve a hazám elvesztését jelenti.

1924. OKTÓBER 28.

IGEN takarékosan élünk s a félretett pénzt dollárra váltjuk be. Találtunk egy zsidót, aki dollárokat kap amerikai rokonaitól s örül, hogy beválthatja rubelre. Ennek természetesen teljes titokban kell történni, hiszen Oroszországban minden tilos, sokszor még az is, ami hivatalosan meg van engedve.

1924. NOVEMBER 1.

DÉLBEN megszólalt a telefon.

— Ki beszél? — kérdeztem.

—Itt az egyetemi iroda. Kérem, Otmár Karlovics szíveskedjék azonnal kimenni a pályaudvarra. Külföldi munkásdelegáció érkezik s meg szemléli a gyárat és az egyetemet. Szükségünk van valakire, aki helyesen magyaráz meg nekik mindent!

—Sajnos, beteg az uram, — feleltem.

—Beteg? Hogyan? Hiszen ma délelőtt még előadást tartott?

—Igen, de most rosszul van. Hiszen tudja, hogy betegsége óta tegnapelőtt volt először az egyetemen; úgy látszik, túlságosan korán hagyta el a házat.

— Nagy kár! Annyira számítottunk rá! Vannak ugyan tolmácsaink, de szerettük volna, ha ott van valaki, az itteni egyetemen alkalmazott külföldiek közül!

Átmentem a szomszédos dolgozószobába.

—Ki telefonált? — kérdezte Otmár.

—Egy külföldi munkásbizottsággal kellene beszélned. Nem akarom, hogy odamenj! Hazudni nem igen tudsz s ha úgy beszélsz, ahogy a nyelvedre jön, a legnagyobb kellemetlenségeid lehetnek.

1924. NOVEMBER 25.

ISMÉT tisztogatás a pártban! A pártemberek reszketnek, mert a dolog úgy történik, hogy mindenütt „ki kell seperni“ egy bizonyos százeléket. Egyiket burzsuj életmód, másikat hiányos buzgalom, harmadikat szolgálati szabálytalanságok miatt, stb. Akikre a tisztogatás lesújtott, azoknak keserves a sorsa, mert a kommunisták többé-kevésbé gonosztevőknek tekintik őket, a pártonkívüliek pedig, akiknek sorába ismét visszazuhannak, leplezetlen megvetéssel és kárörömmel bánnak velük.

1925. JANUÁR 6.

IRINA éppen hazajött Natasánál tett látogatásából.

— Natasa kétségbe van esve, — mondotta. — Ira Omszkba akar utazni. Azt állítja, hogy ott könnyebben találna munkát, mint itt, de Natasa meg van győződve, hogy Toszja keze van a dologban. Érzi, hogy Igor egyre jobban

eltávolodik tőle s annál hűvösebb, minél inkább növekszik az ő ragaszkodása. Úgy látszik, csakugyan igaza volt, amikor azt mondta, hogy Igor csak addig szereti, amíg ellenáll neki!

1925. JANUÁR 14.

IGOR és Natasa átköltöztek Omszkba. Natasa keservesen búcsúzott mindnyájunktól, mintha soha többé nem térne vissza.

1925. MÁRCIUS 3.

VÉGRE, annyi idő után levél jött Natasától Omszkból. Vigasztalan levél. Igor jól és udvariasan bánik vele, de hidegen s alig tudja thV kölni Toszja iránt érzett szerelmét. Toszjának igen jó állása van, eltartja Igor anyját s most még Igort és Natasát is. Amint írja, az a benyomása, hogy Igor anyja a válás érdekében dolgozik.

1925. MÁRCIUS 9.

NATASA levele:

„Édes Alja! Egyre elviselhetlenebb az a szerep, amelyet itt játszom. Ma este mindnyájan együtt ültünk a szobában, Igor, az anyja, Toszja meg én. Én egy sarokban ültem és hímeztem, amikor hirtelen kialudt a világosság. Körülbelül félóra hosszat ültünk sötétben, csak akkor gyulladt meg újra a lámpa. A fénye élesen rá-

esett Igorra, aki éppen megcsókolta Toszjá-t. Fölálltam és ki akartam menni a szobából. Igor odalépett hozzám és zavart mosollyal mondta: — Bocsáss meg Natasa, igazán nem szándékosan történt. A sötétségben összetévesztettek benneteket, azt hittem, te vagy az!“

1925. ÁPRILIS 7.

LEVÉL jött Natasától s mélységesen megrázott mindnyájunkat. Igor elvált tőle s elvette Toszját. „Igor azt hiszi, hogy hamarosan újra férjhezmegyek. De én nem tudok kétszer szeretni. Azok közé tartozom, akiknek szívében kevés ugyan a szeretet, de ezt a keveset egészen és mindörökre odaadják. Nem tehetek másként, egész életemben szeretni fogom Igort s türelmesen várok, amíg visszatér hozzám.“

1925. ÁPRILIS 16.

OTMÁR boldog. Tudományos megbízatással külföldre rendelik! Én úgy félek, — egy hónap múlva utazunk. Persze Otmár vissza akar térni erről az utazásáról, mert csak a könyv befejezése után akarja végképpen elhagyni Oroszországot, ez pedig, amennyire most megítélhetjük, nem lesz meg két esztendőn belül. De mégis félek, hogy a külföldi tartózkodás úgy hatniajd Otmárra, hogy elhatározza: nem tér vissza többé. Az a terve, hogy négy hónapot tölt külföldön, Varsóban, Bécsben és Berlinben.

1925. MÁJUS 8.

Az UTOLSÓ napok olyan gyorsan elteltek úti készülődésekkel, hogy még a naplomba sem tudtam beírni semmit. Hamarosan megválók tőle. Otmár engedélyt kapott, hogy kéziratokat vigyen magával s az a jó gondolatunk támadt, hogy ez alkalommal a naplomat feltűnés nélkül átjuttatjuk a határon. Annál is könnyebb lesz ez, mert hiszen ezek a lapok szinte elvesznek a följegyzéseknek roppant tömegében, amelyeket három esztendeje nap-nap után, sokszor óráról-órára készítettem a gyermekünk szellemi és nyelvbéli fejlődéséről.

1925. MÁJUS 11.

HOLNAP utazunk Moszkvába. Csak addig akarunk ottmaradni, amíg a szükséges iratokat s a jegyeket megkapjuk. Szüleim szomorkodnak, anyám majd minden nap sír. Magam is nagyon izgatott vagyok már, borzasztóan fáj, hogy szüleimtől el kell szakadnom; de az a reménység, hogy annyi újat és érdekeset láthatok, mégis csak boldogan dobogtatja meg a szívemet. Azért sem fáj annyira a válás, mert hiszen meg vagyok győződve, hogy erről az útról ismét visszatérünk Oroszországba.

1925. JÚNIUS 1.

A NÉPMŰVELÉSÜGYI népbiztosságon néhány izgalmas percet éltünk át, amikor Otmár bemutatta kézirateit s az én följegyzéseimet a gyermek fejlődéséről, amelyek közt a naplóm

lapjai is rejtőztek s engedélyt kért, hogy ezeket átvihezzük a határon. Az a hölgy, akihez utasítottak, fellapozott néhány oldalt s mert semmi egyebet nem látott, csak egy sereg nyelvészeti és lélektani följegyzést, beírta ezzel, gondosan összecsomagolt mindent, összekötötte a csomagot s nagy pecséteket ütött rá.

OROSZ hazámban készült feljegyzéseim ezzel végetérnek. A naplót szerencsésen áthoztuk a haláron s elhelyeztük az uram rokonainál.

Nyugateurópai tartózkodásunk körülbelül négy hónapig tartott. Szeptember végén visszatértünk Oroszországba. De most már nem soká maradhattunk ott; november végén kiutasítottak s december közepén ismét Bécsben voltunk. Amíg az uram mindenféle ügyét intézte, kényeszerű tétlenségemet arra használtam föl, hogy leírtam a kiutasításunkkal kapcsolatos élményeket, amelyeknek benyomásai egészen frissek voltak még. Ezekkel a följegyzésekkel végzem hát be a naplót.

A haza mindnyájunkat nélkülözhet, de egyikünk sem nélkülözheti a hazát. (Turgenyev.)

ÉPPEN borjúmájjal töltött kalácsok kisütésével foglalkoztam. A zsír sistergett a serpenyőben s étvágycsináló illat terjengett a szobában. Előző nap kaptam meg fizetésemet a pedagógiai fakultáson s ezt meg akartam ünnepelni egy kicsit; élénken elképzelve, hogy lépek majd be Otmár szobájába, hogy teszi félre a könyvet s fordítja felém kedves arcát, hogy nyújtózkodik a könyvek fölött való hosszas görnyedés után s hogy szólal meg: — hát elkészült a reggeli? — Hogy fog aztán átkarolni, hogy szorít magához s hogy mondja el mégegyszer: milyen boldog velem. Azt is kiszíneztem magamban, hogy ülünk le az asztalhoz, hogy jön be nagyapa és nagymama s velük a fiunk vígan és csinyekre készen, csacsogását egy pillanatra sem szakítva félbe: aztán később Irina, szorgoskodva és szomorúan, mint mindig s közvetlenül nyomában Dunyása, a nehéz szamovárral, amely meghitt zümmögésével betölti a szobát...

Ekkor hirtelen éles csengettyűszó hallatszott, összerezentem és felugrottam. Melyik asszony ne reszketne meg Szovjetországban, ha szokatlan időben csengettyűszót hall az előszobából! Nyugtalanul néztem az ajtóra. Ez a csöngetés egyszerre elűzte jó hangulatomat s a lappangó félelem, amely már hosszú-hosszú idő

óta nyomta a szívemet, hirtelen új erővel ragadott meg.

— Egy vöröskatona jött, az uradat keresi!

— suttogta zavartan Dunyása, a szolgáló.

Szeme megmeredt a rémülettől, lekuksolt mellém, várta a válaszomat.

—Át kell szaladnom a külföldiek ügyosztályába, személyes megbeszélésre, — mondta Otmár s egy kis darab papírt mutatott nekem. — De előbb még át kell olvasnom valamit az előadásomhoz!— tette nyugodtan hozzá s bement a dolgozószobájába. Én reszketve, félelemtől gyötörve álltam egy helyben. Aztán utána szaladtam. Már az íróasztala mellett ült, szemüvege mellette hevert s egy könyvben lapozgatott, valami vidám dallamot dúdolva magában.

—Hát nem mégy mingyárt a GPU-hoz? — kiáltottam fel izgatottan.

—Persze, hogy nem! — felelte s rám sem nézve, lapozgatott tovább a könyvében. — Majd holnap megyek! Most még át kell nézнем valamit, hiszen egy órákor előadásom van!

Ott maradtam mellette. Annyira izgatott voltam, hogy egy szót sem tudtam szólni.

—Már megint nyugtalankodol — nevetett Otmár. Letette a könyvét és magához vont. — Nézd, hát mit tehetnek velem? Először is, nejn követtem el semmit, másodszor pedig külföldi vagyok!

—Nem, nem, menjünk azonnal, nem tudok megnyugodni, amíg meg nem hallom, miért hívtak! — mondtam hevesen. — Akár akarod, akár nem, azonnal megyünk!

—Ejnye, de félős vagy! — nevetett Otmár.

—No, menjünk hát, ha mindenáron úgy akarod, ámbár nekem most nagyon kellemetlen.

Lassan fölemelkedett s huncutul nézett rám. Mulatott izgatottságomon és félelmemen.

Odakünn hideg volt. A hó csikorgott a Já búnk alatt, a hideg marta orrunkat, arcunkat, a jeges szélben alig tudtunk lélegzetet venni. Nem kellett messzire mennünk, de nekem végtelenül hosszúnak tetszett az út. Otmár gyöngéden karonfogott s egy cikkről beszélt, amelyet Németországba akar küldeni. Nem tudtam figyelni, alig is értettem, miről beszél. Kétségbeejtett a nyugalma.

A GPU épülete. Piszkos, teleköpdösött, hihetetlenül kitaposott lépcső, sűrűn teleszórva napraforgó-mag héjával. Hosszú, félhomályos folyosó. Egy sereg fegyveres fiatalember, néhány „fess fiú“ és igénytelen, egyszerű legények, telezabált, ostoba, elégedett ábrázattal. Sok idegen: zsidó, lett, tatár, sőt néhány kínai is. S ezektől az emberektől függ a sorsunk! Szorongó, elhagyatott, reménytelen hangulatban voltam, amikor Otmár magamra hagyott ezen a folyosón s belépett egy ajtón, amelynek felirata ez volt: „Külföldiek ügyeit intéző osztály.“

Az egyik sarokban falhoz támasztott létra állt. Leültem az egyik fokára és vártam. Görcsösen összekulcsoltam a kezemet s igyekeztem megnyugodni, de már nem voltam ura magamnak, izgalmamban vacogott a fogam s agyamban egyik rémitő kép hajszolta a másikat. Hiszen lehetséges volt, hogy Otmár tüstént visszajön megint; de lehetséges volt az is, hogy nem jön ki többé. Letartóztathatták odabenn, eltűnhetett s talán egész életemben nem tudom meg, mi történt vele. Mi történik amögött a piszkos fal mögött, amely fölött félig elmosódott, ügyetlen kézírással azt mondja a cédula: „Külföldiek ügyeit

intéző osztály?“ Mit tud meg most Otmár? Mit mondanak neki? Mit mond ő? Mit csinálnak vele? Itt ülök s a szívem tele halálos aggodalommal.

— Permjakova elvtársnő! Ma tizenkét percet késett a számovárral! Le van tartóztatva! — kiáltott rá egyik pufókképű „fess fiú“ jókedvű kacagással a kövér, pirosarcú cselédre. — Majd én ültetem le a hűvösre!

Ott áll a lány előtt, szétvetett lábbal, kezét nadrágzsebébe dugva, széles lovaglónadrágját erre-arra ingatva, rugalmasan himbálózva a lábujja hegyén.

Arckifejezése olyan vidám jóindulatot, olyan túlradó önelégültséget és életörömet, olyan határozott, tisztán állati jóllétet árul el, hogy valósággal megdöbrent. Hogy lehet itt, a GPU-nál, ilyen jó kedve valakinek? Gsudálkozva nézem a fiatal GPU tisztviselő vadonatúj, valósággal kacagó egyenruha-kabátját, revolvert tartó vállszíját, fényesre pucolt csizmáját.

— No, egyelőre ezt kapja, Mása elvtársnő!

— s a GPU embere jóízűt csettint, belecsíp a leány zsíros, vastag arcába és tréfálkozva leveri fejeéről piros kendőjét. A leány hangosan felvisít s néhány másik piroskendős leány, meg a vörös-katonák hangos nevetésre fakadnak.

—Nagy huncut ez a Vologyka! Mindig boldonságokon jár az esze! — mondja a szolgáló, nagy gyönyörűséget eláruló hangon s megigazgatja a fejkendőjét. Ekkor megszólal a telefon.

—No mi az? — mondja a „huncut Vologyka“, aztán hallgatja egy darabig a telefont:

—Jól van, — letartóztatni! — Felakasztja a

hallgatót s azzal tovább folyik a tréfákozás, csipkedés, élcelődés.

Végre kilép Otmár az ajtón. Gyors, aggódó pillantást vetek az arcára ... egészen nyugodt.

—Beszélj hát, beszélj, mi az? — kérdezem izgatottan, gyorsan utána lépdelve, amint nyugodt járással végigmegy a folyosón.

—Egy hónapon belül távoznom keli Szovjetországából! — feleli, miközben lassan felhúzza gyapjúkesztyűjét.

—Tréfálsz! — mondom gyorsan, s nem tudom, melyiknek higgyek: nyugodt arcának-e, vagy szörnyű szavainak. Lemegyünk a lépcsőn, ki az utcára. Hózivatar. A vad, hideg szél örvénybe kavarja fel a szúrós hópehelyeket s vad dühvel vágja az ember arcába. Otmár gondosan feltűri a galléromat, én pedig hallgatva, elszörnyedve nézek a szemébe. Ekkor egyszerre észreveszem, hogy lassan pirosodni kezd az arca. Előbb az orcája, aztán homloka, aztán a nyaka, s halántékain kidagadnak az erek. Még mindig hallgat, féltő gonddal karonfog s átvezet a kocsiuton. Most már felfogom, hogy Otmár nem tréfál.

—De hát az Isten szerelmére, miért? — suttogtam olyan hangon, amelyet magam is idegennek érzek.

—Minden megokolás nélkül. Azt mondták, már az egyetemen is rendben van a dolog!

—Hogyan?

—Úgy, hogy elbocsátanak!

Néztem az utcát és nem ismertem rá. Amit utoljára lát az ember, egészen másként tűnik a szemébe, mint azok a dolgok, amelyekről tudja, hogy holnap is látni fogja. Milyen kedves, milyen meghitt volt most nekem ez a széles, vég-

telenül hosszú utca szerény házikóival és magas léckerítéseivel, — meleg, otthonos élet áradt felém belőle, olyan élet, amelytől most örökre el kell búcsúznom! Örökre elbúcsúzni? Csakugyan igaz ez? Lehetséges ez egyáltalán? Sóhaj-tás tört ki a mellemből s a szememből könnyek patakozottak. Nem tudtam többé visszatartani a könnyeimet, lehetetlen volt. Ha mingyárt jéggé fagytak is az arcomon, ha a vihar elvakított is a porrá morzsolts, szúrós hóval, mégsem téphette ki szívemből ezeket a meghitt képeket, nem fojthatta el azt a kínszenvedést, amely fészket rakott a szívemben.

Hogy jutottunk haza, már nem tudom; azt sem, hogyan mentünk föl a lépcsőn ... Anyám elénkrohant, Dunyása pedig rettegő tekintettel bámészkodott ránk. Némán mentünk be a hálószobánkba; hátunk mögött hallottam anyám lépéseit s éreztem ezeken a lépéseken, hogy szörnyű szavakat, elháríthatatlan szomorúságot vár tőlünk.

— Kiutasítottak, — mondta Otmár s az asztalra dobta prémes sapkáját. Anyám keze, amellyel éppen be akarta csukni az ajtót, hogy senki se hallhasson meg bennünket, reszketni kezdett s megállt feleútján. Ajkát erősen összeharapta, lassan leült a karosszékbbe s jobbkezével beteg csípőjéhez kapott, mintha hirtelen szúró fájdalmat érezne. Én az ágyra vettem magam s hangosan felzokogtam. Sok fájdalom ért már életemben, sok nehéz órában volt részem, de ezek a percek elviselhetetlenül nehéznek látszottak. A kiutasításunk szörnyű igazságtalanság volt a szememben s hogy hazámat, szüleimet, szorgos és csendes életünket, tudományos munkánkat most, éppen most kell elhagy-

nom: ez a gondolat elviselhetetlennek látszott, pedig hiszen évek óta tudtam már, hogy egyszer rákerül a sor.

Hazám, kegyetlen, vakon dühöngő, esztelelenül őrjöngő és mégis drága hazám! Mit teszel velem? Tudod-e hát, érzed-e hát, hogy olyan levelet szakítottál le, amely erősen össze volt növe ágaiddal? Tudod-e, hogy olyan sebet téptél szívembe, amely sok esztendeig nem fog begyógyulni s ha begyógyul is, csak felületesen? Nem, nem, egészen nem gyógyul be soha. Tudod-e Oroszország, hogy szeretlek téged, az égboltodat, mélabús természetedet, jó és akaratlan, erős és durva, értelmes és kegyetlen embereidet? ... Hazám, hazám ... Mily büszke voltam arra, hogy az uram külföldi létére Oroszországban maradt a kedvemért, hogy irántam való szerelemből Oroszországnak ajánlódta tudását és munkaerejét s dolgozott azon, hogy összekösse ezt az országot a nyugati kultúrával! Itt van Oroszországban s mert engem szeret, megtanítottam arra, hogy szeresse Oroszországot is ...

Emlékszel-e, hazám, hogy hogyan éhezünk, amikor lesújtott rád a nagy éhínség, hogyan fagyoskodtunk, hogyan vitt el kevés hiján a tífusz? Az ország romlása gyermekünknek is majdnem életébe került, minden szenvedést, minden gondot együtt éltünk át veled, türelmesen viseltük a keresztedet s vártunk jobb időkre, — és most, amikor kezdünk magunkhoz térni a borzalmak és nélkülözések után, most elüldözöl magadtól? Miért? Tudod-e hát, mit teszel? Hiszen oly kevés művelt ember van s azt a keveset, aki határaid közt dolgozni akar, ostobán elüldözöd! Oly gazdag vagy

hát magunkfajta emberekben? A dolgozók országának nevezed magad; hát mi nem dolgoztunk eleget? ...

Kinézek az ablakon, — vastag fehér hóréteg borít mindent, minden fehér, ameddig a szem ellát... Ó, milyen messze, milyen mélyre el-
 ásva alszik az eszed, a szíved, szegény hazám... Gyűlöllek, vakságodért, durvaságodért, erőszakosságodért és kegyetlenségédért s mégis szeretlek, szeretlek, még ebben a pillanatban is, egész mélységesen megsebzett szívemmel...

Elhatároztuk, hogy ebéd előtt nem szólunk apámnak; legalább ebédeljen meg nyugodtan, összeszedtük magunkat s asztalhoz ültünk. A szokottnál kissé később érkezett haza a kórházból. Éppen most kapta meg a fizetését s gyorsan elment még a piacra, — óriási sügéretet vásárolt, hogy örömet szerezzen nekünk. Bundában lépett be az ebédlőbe s vele együtt friss, egészséges, tiszta téli levegő áradata hatolt be a szobába; némán, diadalmas pillantással húzott elő a papirosból egy óriási, piros uszonyos sügért... Sohasem felejttem el ezt a percet! Apámnak örömtől sugárzó arcát, ezüst zúzmarával megrakott bajuszát s hidegtől kivörösödött kezét, amellyel a csillogó pikkelyű, óriási halat felénk nyújtotta! Egész életemben gyötörni fog ennek a percnak emléke, apámnak tiszta, szinte gyermekes öröme, aki egész szívével azon volt, hogy nekünk „egy kis lakomát“ rendezzen, — s a zavar, a bánat, amelyet mi többiek alig tudtunk eltitkolni. Ma sem tudom még, ki tette ezt velünk s nem is fogom megtudni soha; de kívánom neked, kegyetlen ellenségünk, hogy élj meg te is egy ilyen percet, — olyat, aminő az volt, amikor apámnak, aki

görnyedt hátán annyi év munkájának, nélkülözéseinek terhét viselte, meg kellett mondanom, hogy bennünket, gyámolítóit, örömét és reménységét, mindörökre kiutasítottak Oroszországbóli Kiutasítottak, elkergettek, mint valami gonosztevőket. ..

—Mi bajotok? Történt valami? — kérdezte apám s nyugtalanul nézett zavart arcunkra, mely a legnagyobb erőfeszítéssel sem tudta egészen elrejteni a bánat kifejezését. A sügér kisiklott apám kezéből s most az asztalon hevert, tágranyitott szájjal, féhéren a pikkelyeire fagyott hótól.

—Semmi, semmi, — mondta anyám. — Csak veszekedtünk egy kicsit!

—No, ha csak az a baj, az elmúlik! — s arcára ismét visszatért a vidámság. — Hozd már azt az ételt, Dunyása! — kiáltotta dörgő hangon. Dunyása behozta a levesestálat; arca még mindig elárulta az imént átélt ijedelmet.

Apám egész ebéd alatt nagyon jókedvű volt s nekünk szörnyű erőfeszítésünkbe került, hogy a fájdalmunkat eltitkoljuk. Ebéd után átment a szomszéd szobába újságot olvasni s anyám utána ment, hogy lassan előkészítse. A félig behúzott ajtón keresztül hallottam, ahogy apám faggatni kezdte: — Lidocska, mondd meg már, mi az, hiszen látom, hogy van valami baj!

Nem bírtam tovább; berohantam a szobába, apámhoz, aki az ágyán ült; átkaroltam a nyakát s zokogva súgtam fülébe az igazságot.

Holtom napjáig nem felejtem el, hogy a hazám, forrón szeretett hazám ajtót mutatott nekem. Hogy kinek a kezével — nem mindegy az? Annyi bizonyos, hogy nekem, uramnak és gyermekemnek nincs itt helyünk többé... Gyer-

mekem, ez a nap döntötte el a sorsodat. Azt akartam, hogy orosz légy; de Oroszország elkergetett apád hazájába; ez a haza befogad és fölnevel, legyen hát ez a hazád! Apád hazája lesz a hazád, nem az anyádé... De ne felejtsd el, gyermekem, hogy orosz nő volt az anyád, hogy Oroszország volt a hazája, ó, mért szeretlek oly szenvedélyesen, oly vakon? Mért látom oly szörnyű szerencsétlenségnek a kiutasítást? Nemsokára gyors csobogással megindulnak a kis patakok, — a folyó, az én kedves folyóm, szét-töri bilincseit, az erdők zöldbe borulnak, csodálatos kék lesz az ég és felhők szállanak rajta. Hogy fogadod majd nélkülem a tavaszt, hazám? Azt hiszed, nem változik meg semmi, ha én nem leszek itt? Olyan lesz minden, mint eddig? ...

És aztán eljön a nyár, zöldéinek a mezők, eljönnek a titokzatos, sötét éjszakák, a frissen kaszált széna édes illatával, óriási bárkák siklanak lefelé a folyón, a kikötőben ezer kéz dolgozik, megszámlálhatatlan zöldessárga dinnye röpül kézről-kézre a kirakodásnál. És roppant nagyra, hatalmasra nő meg a folyó, apró fehér jégdarabok gyanánt úszkálnak rajta a gőzösök s szirénáik szava már kora reggel távoli, gyönyörű életről beszél... s te nem fogsz emlékezni rám?

Neked könnyű lesz elbúcsúzni tőlem, hazám, sokkal könnyebb, mint nekem, aki belepusztulok a bánatba, a kétségbeesésbe. Mint az a „fess fiú“, aki belecsípett a kövér szolgáló arcába s úgy melleleg kiadta a parancsot: — Letartóztatni! — amelytől talán egy ember élete függött: ugyanúgy parancsoltad meg, hazám, hogy el kell hagynunk területedet...

Mit tesz az ember ilyenkor Oroszországban? Lépéseket. Mit jelent az, lépéseket tenni? Ezt jelenti: értelmetlenül s eredménytelenül óráhosszat hivatalokban ülni és várakozni. Mi is elkezdtünk „lépéseket tenni“. Előbb hosszan tanácskoztunk, hogy kihez forduljunk, aztán arra az eredményre jutottunk, hogy legjobb volna megtudni, igazat mondtak-e a GPU-nál, hogy az egyetemmel már el van intézve a dolog, s Otmárt törölték az egyetem tagjainak sorából. Elmentünk az egyetemre. Én is Otmárral tartottam; mindig vele akartam lenni, hallani akartam mindent, amit neki mondanak, magam akartam látni, hogyan áll az ügyünk s ami a legfontosabb: pillanatra sem akartam egyedül hagyni, mert félttem, hogy letartóztatják, eltüntetik s még csak meg sem tudom, hová vitték, mit tettek velem. Nem tudtam könnyek nélkül nézni nyugodt arcába, nem tudtam borzadás nélkül látni kedves, tiszta, reám változatlan gyöngédséggel tekintő szemét, mert folyvást arra kellett gondolnom, hogy minden pillanatban elszakíthatják tőlem, egy másik világba, s hogy az életemnek akkor semmi értelme nincs többé.

Most az egyetem igazgatósági épületében vagyunk. Nagy, komor ház, szinte elviselhetetlenül tele az illemhelyek, a nedves, mocskos nemeczipők, a komisz dohány szagával s azzal a penészes, dohos szaggal, amelyet régi, rossz karban lévő épületekben lehet érezni. Félhomályos folyosók, ahol diákok és diáklányok kószálnak, prémes kabátban, hosszú fülvédős prémes sapkában, s várnak a dékánokra, titkárokra, meg klubelnökökre, akik szokás szerint későn érkeznek. Soká járunk fel s alá a nagy, ka-

szárnyaszerű váróteremben, s szórakozottan olvassuk a diákoknak az összes falakon lógó fali újságjait, amelyek gyűlölködve gúnyolják ki a professzorokat és magántanárokat.. .

Kerestük a rektort, kerestük a dékánt, vártunk a rektorra, vártunk a dékánra. Otmár hallgatva járt egyik sarokból a másikig s olvasta az összes fakultások, klubok, szekciók és alszekciók hirdetéseit. Lépéseiről s arról, ahogy ezeket a dolgokat olvasta, amelyek soha legkevésbé sem érdekelték, láthattam, mennyire gyöttri ez az értelmetlen várakozás. S én is futkostam egyik sarokból a másikba, újra meg újra elolvassva a fali újságokat, amelyek túrhetetlenül durván és ízléstelenül voltak megszerkesztve s hihetetlen fantáziaszegénységről tanúskodtak. Újra meg újra meglepett az eredetiség és tehetőség teljes hiánya ezekben a cikkekben és rajzokban, amelyek mind „szociális megbízásból“ készültek. „A kapitalisták hazudnak, mert ez hasznot hajt nekik“, olvastam valamelyik „osztálytudatos főiskolás aforizmái“ között. — „A fehérgárdisták is hazudnak; mert a hazugságon kívül nincs más fegyverük; ugyan miért távolodik hát el a dékán elvtárs állandóan a proletár igazság vonalától?“

Odamentem egy másik újsághoz s ezt olvastam benne: „Elvtársak! Milyen nyelven írtak Lenin, Bucharin, Trocki? Orosz nyelven! Miért akarta hát legutóbb P. professzor az előadásában ostobán a fejünkbe verni, hogy más nyelveket tanuljunk, azokat a nyelveket, amelyek a kapitalista hidra beszél?“

Kimentem a folyosóra, leültem a kályha mellett fölhalmozott farakásra s egyre jobban elmélyedtem sötét gondolataimban. Harminc

napon belül át kell lépnünk az orosz határt. Miért? Mit tettünk? Még egyszer, századjára átéltem valamennyi napunkat; mind egyforma volt, — könyvek, tudomány, zene, a gyermek, háztartási munka, — nem találtam semmi egyebet. Csak munkát. Reggeltől-estig semmi mást, csak munkát. S harminc napon belül el kell hagynunk Oroszországot; hová menjünk? Honnan vegyük a pénzt? Mi lesz a gyerekekkel? Mit tegyünk befejezetlen tudományos munkánkkal, összegyűjtött anyagunkkal? Miért van mindez?

Eppen elhaladt mellettem az egyetem rektora. Egészen fiatal ember, egykori orvos, aki politikai tevékenysége miatt nem tudta befejezni a tanulmányait. Igen jól emlékeztem rá, az 1916-os és 17-es diákgyűlésekről. Jó szónok volt, s kitűnően tudott beszélni a szabadságról, a tőke láncairól, a proletariátus elnyomásáról s háború alatt rá tudta venni a diákokat, hogy lemondjanak a láncról.

Mindig könnyen befolyásolható, fanatikus, de őszinte, becsületes, igazságszerető embernek tartottam, öntudatlan reménykedéssel néztem összegörnyedt, öregessé vált alakjára s próbáltam elfogni félig lehunyt szemének egy pillantását. De nem láthattam semmit, oly gyorsan haladt el mellettem; csak azt vettem észre, hogy egészen ócska bundát visel, amely túlságosan bő neki s úgy lóg a vállán, mint egy karing, hódprémes gallérját pedig csaknem egészen szétrágtá a moly. Úgy megfigyeltem ezeket a részleteket, mintha a segítségükkel eltalálhatnám, hogy milyen állást foglal el a mi ügyünkkel szemben. A lábán óriási, egészen elnyűtt nevezőcipőt viselt, amelynek hegye komikusan görbült fölfelé. Egyáltalán: beteges, gondoktól

gyötört ember hatását tette rám, aki nem tudja, mitévő legyen. Nem tudom, miért, de a megfigyeléseim eredményét rossz előjelnek éreztem.

— Itt a rektor! — mondta Otmár, aki éppen elhaladt mellettem. Az ő bundája sem volt éppen valami új, az ő lábán is nemrégén újra talpalt szürke nemezcipő volt, s karaküll gallérja sok javítást megért már. Neki is prémes sapka volt a kezében. S mégis meglátszott egész föllépésén, hogy valami „igazi“ rejlik benne; tudtam, hogy izgatott, de nyugodt léptekkel járt, azzal a méltóságérzettel, amit annyira szeretek benne. Különösképpen szeretem ezt a méltósággal párosuló szerénységet, az olyan ember szerénységét, aki soha és sehol nem követ el alacsony dolgokat, mindig úriember tud maradni és sohasem sért meg senkit. Miért kell Oroszországnak egy ilyen embert kiutasítani? Századjára kérdeztem ezt magamtól, egyre erősödő büntudattal: mert ha én nem vagyok, sohasem ismeri meg Oroszország kegyetlenségét.

Senki asszonynak nem kívánom, hogy ilyen perceket éljen át! Minden percemet vele töltöttem, munkájának minden sorát együtt éltem meg vele; mindenki másnál jobban tudtam, mennyi munka van belétemetve ebbe a könyvbe, amelyet most már nem fejezhet be, mert harminc napon belül el kell hagynia Oroszországot. Ahhoz is az ő energiája és akaratereje kellett, hogy öt esztendő alatt elérje valaki azt, amit ő elért: ily tökéletesen megtanulja az orosz nyelvet s ily általános tiszteletre és kedveltségre tegyen szert. S most egy pillanat alatt világossá vált előttem, hogy ez mind hiábavaló volt, hogy életének műve megsemmisült s mindez csak azért, mert Oroszországra

bízta magát, mert orosz nőt szeret. Különösen az a gondolat gyötört, hogy az én szerelmem, amellyel oly boldoggá akartam tenni, — az volt az okozója ennek a fájdalmas csapásnak, ó, Oroszországban igen könnyű az embereket megbántani s az életüket összetörni, hiszen mi is elvesztettünk mindent; de mi itthon voltunk, a magunk fajtája gyötört meg bennünket. De mi köze volt mindehhez Otmárnak? Nem magamért sírok, de Otmár munkájáért és sorsáért, a szívéért sírok, amely örökre el fog telni keserűséggel és megvetéssel Oroszország iránt. Tudom, hogy sohasem bocsátja meg hazámnak ezeket a napokat, — pedig nem panaszkodott, nem lázadozott, még csak nem is beszélt a dolgról. Bizonyos, hogy a fiam is így fog gondolkodni egykor, reá is átragad ez a megvetés s az a két ember, akit mindennél jobban szeretek a világon, idegenként fog szembenállni Oroszországgal. Eddig az uram ezért az országért dolgozott, a gyermekem orosz környezetben nőtt fel; most mindez megváltozott egyetlen perc alatt. Otmár és a gyermekem németek, akik félvállról nézik majd Oroszországot, a jogtalanság, az erőszak, az elnyomatás hazáját, ahol az emberélet „egy lyukas garast sem ér“. És én, — mi leszek én ott az idegenben? Meg tudom-e szeretni azt az idegen országot? Ó, ezek a percek — kegyetlen, kínzó gondolatok félelmes percei, a piszkos ajtó mögött, az óriási kályha mellett, a farakáson ülve! Kinézek a szomorú téli tájra: hó, mindenütt hó, ólomszürke ég, csupasz fák, — ez vagy hát, hazám, ez vagy te, komor, barátságtalan természetteddel, piszkoddal, lezüllöttséggeddel, ostobaságoddal és kegyetlenséggeddel, ezekkel a fahasábokkal, amelyek itt

hevernek a parkett közepén, a törött fehér fajansz kályha mellett, — ez vagy te, szerelmem! Nem, Oroszország, hosszú évszázadok alatt sohasem tudtál tiszteletet érezni, sohasem becsülted meg azt, amid volt, sohasem tisztelted az embert! Mit jelent az egyetem fűtőjének ez a parkett? Hisz ez csak a burzsuj élet maradványa! Mit jelent neki ez a csudálatosan finom, fehér fajansz kályha, amelyet könyörtelenül szétrombol a beléerőszakolt méteres fahasábokkal? Mit jelent egy GPU embernek Otmár? El vele! A mi népünknek nincsenek értékei, vagyis inkább nem becsüli őket! Egy kézmozdulattal régi műalkotásokat rombolnak szét, emberi életet semmisítenek meg, lelkeket zúznak össze ... A rombolás ösztöne, a tulajdon legprimitívebb érzékének és évszázadok munkájának megvetése, — ez az, amit legfélelmeesebbnek találok benned, Oroszország!

Otmár hozzám lép. Karját nyújtja s a kijárat felé vezet. Arca ismét egészen nyugodt. Lemegyünk a lépcsőn, — ekkor két diáklány jó velünk szembe. Ismerem őket, egy kicsit szerelmesek Otmárba. Egyik odaröpül hozzá s faggatni kezdi valamelyik előadásáról, szeretne egy könyvet, amely azzal a tárggyal foglalkozik. S Otmár udvariasan mosolyogva, mint mindig, felvilágosítást ad neki, megmagyarázza, amit nem ért s az ablak párkányán felírja az olvasásra ajánlott könyv címét és szerzőjének nevét. Én kissé oldalt állok; megéreztem már, hogy a rektorral való beszélgetés kedvezőtlenül végződött. De külsőleg én is nyugodt vagyok s közömbös dolgokról beszélgetek egy medikával. Hogy mily nagyszerűen tudnak színlelni az emberek, — gondoltam magamban akaratlanul.

Végre szabadon engedik Otmárt, de ekkor újra néhány diák lép oda hozzá s felkérlik egy előadás tartására; ha most nem ér rá, azt mondják, lehet később is, talán egy hónap múlva. Hol leszünk mi egy hónap múlva? Otmár megígéri nekik, hogy erről beszélnek még s lemegyünk a jéggel borított lépcsőn az udvarra.

Az óriási udvar és a kert tele hóval. Hó, hó, mindenütt hó. A kapuhoz keskeny út vezet, kissé felszórva hamuval, de azért minden lépésre elcsúszik az ember. A bíborszínű nap éppen a ház fölött áll és sajtóságos fényt ad a tájképnek.

Különös érzés uralkodik el rajtam. Emlékezetembe akarom vésni a bíborvörös napnak s ennek a vastag hórétégnek ragyogását, a csúszós, keskeny utakat s a fák hóborította ágait, — magammal akarom vinni külföldre ezt a képet. Minek az ott nekem? Hát nincs ott hó, nincs bíborvörös nap, nincsenek hamuval felszórt keskeny utak? Nem tudom, miért, de mindent összehordok a lelkembe, elraktározok benne valahol mindent, amit lehet, hogy később emlékezni tudjak rá. Minek emlékezni, minek Oroszországra emlékezni? Igenis, mindent vissza akarok idézni később az emlékezetembe! Megjegyezzem-e ezt a vörösesebarna macskát is, amely ott ül a kerítésen s keservesen nyávogva emelgeti a lábacskáját? Igen, megjegyzem ezt is s ezt az otromba cégért, azzal a formátlan pereccel, meg azt a sapkakészítő műhelyt is, mindent, mindent...

Nem kérdeztem Otmárt; vártam, amíg magától megszólalt: a rektor igen barátságatlanul fogadta, még hellyel sem kínálta meg. Élénken el tudtam képzelni, ahogy ez a rektor méltósá-

gosan ül karosszékében, világosan láttam magam előtt nyugtalanul ide-oda futkosó szemét, amely sohasem tud az emberre nézni s idegesen meg-megránduló kezét is. Azt mondta, egyáltalán nem tud semmiről, egyébként pedig teljesen közömbös volt. Ezt nem vártam. Szemrehányást tettem Otmárnak, hogy valószínűleg nem beszélt elég nyomatékosan.

— Csak nem gondolod, hogy könnyörögni fogok neki?

—Hát akkor magam megyek el hozzá; szent meggyőződésem, hogy a GPU értesítette a kiutasításunkról. Nem volt zavarban?

—Hogy zavarban volt-e, vagy sem, azt nem tudom, de mindenesetre úgy viselkedett, mint egy disznó. Ha kidobnak, megyek, de könnyörögni nem fogok!

—De Otmár, mit beszélsz? Hát nem lehetséges, hogy félreértés az egész? — suttogtam. — Hiszen a GPU kerget el!

—Nekem egészen mindegy, hogy ki kerget el; elkergetnek, tehát nem óhajtok tovább ittmaradni!

Arca kipirult s szemére rádermedt a hajthatatlanságnak és gyűlöletnek az a kifejezése, amelytől legjobban félek. Ezt sohasem felejtí el és sohasem bocsátja meg, — gondoltam ismét keserűen.

— Magam megyek a rektorhoz s úgy beszélek majd vele, hogy megtudjam az igazat! — mondtam. Ebben a pillanatban két pompás lótól vont elegáns szánon elsiklott mellettünk a rektor. A szánat is, a lovakat is, annakidején egy iskolatársnőm apjától vették el. Otmár udvariasan köszönt, de a rektor úgy tett, mintha

nem látna bennünket s még mélyebben beásta magát a szán prémtakarói közé.

Mellékutcába térünk, hogy senkivel se találkozzunk. Otmár karonfog, hallgatunk. Közben igyekszem elkapni minden futó benyomást, s próbálom“ megrögzíteni, úgyszólván beleragasztani a szívembe. Itt ez a hosszú kerítés különböző széles deszkákból. Itt, ebben a kis házban lakott egy gimnáziumi osztálytársnőm, ebben az elhagyatott kertben készültünk együtt a fizika vizsgára, virágzó orgonabokrok és almafák között. S most egyszerre hihetetlenül tisztán emlékszem vissza, hogy ültünk egy durván összeácsolt kerti asztalnál, — előttünk egész rakás nyitott könyv, — s hogy súgta fülembé az iskolatársnőm: — ó, te ostoba emberbarát, te népkedvelő, várj csak, majd megmutatja neked a nép! Én fütyülök a népre, jobb szeretem a katonatisztekét! Katonatiszthez megyek feleségül!

Cseka emberek csapata jó velünk szembe, egy foglyot vezetve. Istenem, hányszor láttam már ezekben az években utcán vezetett foglyokat, de gyámoltalan, szerencsétlen külsejük még sohasem hatott rám úgy, mint ma. Persze ez sem közönséges gonosztevő, hanem politikai bűnös s nyilván különösen veszedelmes. Előtte két katoná halad, rákmódra hátrafelé lépkedve, s revolverét a foglyra szegzi; csak időnkint vetnek előre egy gyors pillantást, hogy hátrafelé lépegetés közben el ne essenek a jégdarabokkal teli-szórt hepe-hupás úton. Jobbra és balra is egy-

egy katona, hasonlóképpen lövésre kész revolverrel s mögötte ismét kettő, szuronytszegezve. A fogoly intelligens külsejű ember; kezét rongygyá mállott nyári köpenyének zsebében tartja (harminc fok hidegben!), feje fődetlen, haja kuszán lóg az arcába. Lassan lépdel a kocsiút közepén, a biztos halál felé. Arca halálsápadt; vagy sokáig ült a börtönben és halálos beteg, vagy a félelem sápasztja el. A nép megáll az utcán s elszörnyedve nézi ezt a megszokott, de mégis megszokhatatlan képet.

— Politikai bűnöst visznek, — mondja egy piros fejkendőss asszony, aki nagy kosarat cipel a karján, mélyen felsóhajtva, — ennek is csak van anyja vagy felesége s talán gyerekei is!

Én pedig ... Rajtam úgy erőt vesz a félelem, hogy alig tudok megállani a lábamon. Most hazamegyünk s talán bennünket is letartóztatnak és elvisznek, mint ezt az embert, messze, egyre messzebb hazulról, szüleimtől és gyermekemtől, a börtönbe s aztán a halálba. És senki sem lép közbe értünk, senki sem kiáltja oda nekik: Mit cselekesztek? Még csak azt sem meri megkérdezni senki: miért? ... Miért viszik hát ezt az embert? Az orrán félrecsusszant szemüveg, a zsinórja groteszkül lóbálódzik. Újságírónak, íróembernek, vagy tanítónak látszik ... a halálba viszik s mindenki néma elszörnyedéssel bámészkodik rá; de mer-e csak egy ember is kérdezni vagy mondani valamit? Legfőljebb halkán, egészen halkán azt suttogják: politikai bűnös! És ha minket visznek így? Lassan megdermedek a rémülettől; legszörnyűbbnek azt látom, hogy sehová sem fordulhat, sehol sem igazolhatja magát az ember. Igazságtalanság or-

szaga, erőszak országa, elnyomatás és kegyetlenség országa, — hazám!

Egyre szorosabban simulok Otmárhoz, aki nyugodt léptekkel halad tovább. Tudom, nem arra gondol, amire én, nem osztozik a rettegésben, mert még mindig nem jut eszébe, mi várhat rá, mert még mindig jobb, sokkal jobb véleménnyel van Oroszországról, mint aminőt megérdemel. Mélységesen meg van bántva, de nem ijed meg. Nem árulom el a gondolataimat, — talán most történik először, hogy elhallgatom előtte, amit gondolok.

Otthon ebéddel várnak. Az asztal már ünnepélyesen meg van terítve, az ebéd különös gonddal készült, húsostáska van s anyám meg Dunyása reggel óta azon dolgoztak. Elkerülöm apám, anyám tekintetét, mert tudom, hogy tüstént sírvafakadok, hogy egyáltalán nem tudok enni, hogy minden meggyötör, minden, amit apám elkényszeredett vidámsággal beszél, miközben arca megremeg, anyám pedig szünetlenül törölgeti a szemét. A gyerek nagyapja karján ül s keservesen sír; egy pillantást vetek rá s látom, hogy beteg. Arca izzik, kezecskéje élettelenül lóg le. Beteg a gyerek! És ha letartóztatnak bennünket? Most behozza Dunyása a nagy tálat a húsostáskával. Apám igyekszik örvendező, izgalt arcot vágni s azt mondja:

—No, ezt már szeretem! Húsostáska! Ez is rég nem volt már az asztalunkon! Hé, elvtársak! Aljuska! Micsoda arcot vágsz? Ide a tányérodát! — kiáltja vidámnak szánt hangon, de hirtelen ellágyul az arca s halkan remegő hangon ezt mondja:

—Drága gyermekeim, emlékezzetek a szavaimra: minden, ami történik, javunkra szol-

gál. Kidobnak benneteket Szovjetország-
ból, — menjete Isten nevében! Itt semmi jó
nincs, semmi szép nincs! Fiatalok vagytok még,
erősek, egészségesek. Megcsináljátok még a ma-
gatok útját. A jó ember sehohsem pusztul el.
Csak itt nálunk pusztulnak el a jó emberek,
másutt sehoh! Tekintsétek megtiszteltetésnek,
hogy kiutasítanak benneteket; nálunk csak a
gazembernek van jó dolga; itt már évszázadok
óta börtönben és száműzetésben sínylödnek a
jó emberek. Úgy van, Istenemre mondom! Jus-
son csak eszetekbe, milyen írók éltek nálunk
száműzetésben! Nem volt-e Szperanszki a
szürke ház foglya? És Puskin? És Szaltikov-
Scsedrin? És Dosztojevszki? Nem, gyermekeim,
ne bánkódjatok, örüljete inkább! Az új hazá-
ban rendeztétek be jól az életeteket, s higyjétek
el nekem, hogy Isten keze van a dologban. Az
ő akarata nélkül hajaszála sem görbülhet meg
az embernek. Egyetlen hajaszála sem! Mi talán
most nem tudjuk megmagyarázni, de bizonyo-
san javatokra válik, úgy, most pedig egyetek
húsostáskát!

Apám beszédével valóságos lelkesedésbe
lovalta magát, kedve egészen földerül s előbb
húsostáskát, aztán mustárt s végül tejfelt rakott
a tányérjára. Anyám azonban csöndesen sírdog-
gált. Apám előbb ránézett, aztán reám s keze,
miközben a borsos pikszis után nyúlt, megállt
a levegőben.

— Hát miért sírsz, Lidocska? — kérdezte
szomorúan.

Anyám fölállt s átszaladt a hálószobába.
Egész délelőtt erőt vett magán s Dunyása meg
a szomszédasszonyunk még mindig nem tudta,
hogy mi történik voltaképpen. De most már

nem bírta tovább, apám szavai megadták neki a kegyelemdöfést. Nem hitt ezekben a szavakban. Ránéztem apámra, aki e néhány óra alatt a szó szoros értelmében esztendőkkel öregedett s megértettem, mily nehezebbé eshettek ezek a szavak. Elképzelttem az öregedésüket, magányukat, elhagyatottságukat, ha mi nem leszünk többé mellettük. S apám ugyanerre gondolhatott, mert hirtelen azt mondta, zavart hangon:

— Ó, gyermekeim, drága gyermekeim, mi lesz belőlünk, ha ti elmentek? S mihez fogjak a gyerek nélkül?

És a szép húsostáska érintetlen maradt,

Este. Odakünn dühöng a hózivatar, az ablakok egészen befagytak. Dunyása kályháról-kályhára jár s rakja a fát. Mit tegyünk? Kihez menjünk? Kit kérdezzünk? A hivatalok mind zárva. Menjünk barátainkhoz és ismerőseinkhez? Nem lehet, nem szabad őket „magunkkal rántani“, hiszen tudjuk, hogy mi most „megbélyegzettek“ vagyunk s minden lépésünket pontosan megfigyelik. S mit is segíthetnek rajtunk a barátaink, akik maguk is napról-napra várják a letartóztatásukat? Jobb volna a „hatalmasokhoz“ fordulni. De mit csinálhat az ember most, este öt órakor? Olvassunk, dolgozzunk a könyvünkön, zongorázzunk? Mi értelme volna?

Könyvet veszek a kezembe; a betűk táncolnak a szemem előtt, nagy fáradtsággal olvasok, de nem értek meg semmit. Leteszem a könyvet s az ebédlőbe megyek, a zongorához. Még nyitva a kóták, amikből délelőtt együtt játszottunk. Milyen jókedvűek voltunk akkor! S most? Letűk néhány akkordot s becsukom a zongorát.

Otmár odalép hozzám, megsimogatja a hajamat, átkarol és megcsókol. Aztán ő is járkálni kezd, hol a zongorához lép, hol a könyvekhez, egyiket a másik után nyitja föl s teszi félre. Mégis hamarosan összeszed annyi erőt, hogy előkészüljön másnapi előadására, aztán leül a zongorához s játszik, mint rendesen, szokott rendszerességével: előbb gyakorlatokat, aztán egy szonátát, aztán rögtönzéseket. Meglátszik rajta, hogy nem a félelem gyötri, mint engem, hanem rendes napi munkájának megzavarása, helyzetének bizonytalansága kínozza.

Eszembe jut a gyerek. Meg kell mérni a lázát. Nagyanyja az ölében tartja, nagyapja négykézláb mászkál körülötte a szobában s medvét játszik. A gyerek gyöngé kísérleteket tesz, hogy mosolyogjon, de neheze esik az ülés s tüstént meglátszik rajta, hogy nagy láza van. Nagyanyja sír s végtelen gyöngédséggel néz az unokájára. Olvasni tudok a gondolataiban, — mily szörnyű, hogy számára hamarosan mindörökre elnémul kedves unokájának édes gagyogása, hogy örökre eltűnik szeme előtt a határtalan messzeségbe, ahonnan nem vezet híd Szovjet-ország felé: külföldre.

A lázmérő 38.7°-ot mutat. Mi baja a gyereknek? Meghült? Vagy megkapta a kanyarót a szomszédunk fiacskájától? Lehetetlenség, hogy beteg gyerekekkel utazzunk. Eget-földet meg kell mozgatnunk, hogy legalább a határidőt meghosszabbítsák. Történni kell valaminek. Ekkor mély, dörgő basszushangon hatot üt az ebédlő órája. Minden ütése szíventalál. Hányszor hallom még ezt a jólismert hangot?

— Otmár, — mondom, — menjünk a dékánhoz; lehet, hogy a rektor nem tud semmit,

hiszen annyi a dolga; de lehetetlen, hogy a dékán se tudjon semmiről, amikor a GPU-nál azt mondták, hogy az egyetemmel már rendben van minden!

— Jó, — mondja Otmár, — menjünk; de ne izgasd föl magad túlságosan, s mindenekelőtt, ne alázkodj meg előtte!

Kimegyünk a hideg téli éjszakába, a dékán lakására. Nem messze lakik tőlünk. Aggodalmasan nézek körül, mert meg vagyok győződve, hogy figyelnek bennünket. Iszonyúan gyötör ez a meggyőződés. Meglehető távolságban észreveszünk magunk mögött egy sötét alakot, velünk szembe egy erősen italos katona jó, rongyos köpenyben. Tetőtől-talpig végigmér bennünket, érthetetlen szavakat dörög s tovább megy. Ott hátul az a sötét, hosszú bundába burkolt alak, bizonyosan az az ember, akinek feladata, hogy megfigyeljen bennünket. Lassabban megyünk: ő is. Miért nem akar utóiélni? Vagy csak én képzelem mindezt? Talán csak valami hivatalnok, aki hóna alatt aktatáskájával elkészve megy haza a szolgálatból?

De talán csak azért nem tartóztattak le bennünket, mert látni akarták, hogy kihez fordulunk; talán akkor fognak el, amikor kijövünk a dékántól. Az aggodalmam egyre nő. Szorosán Otmárhoz simulok s továbbmegyünk. Már a Mennybemenetel terén vagyunk, háttérében a Mennybemenetel diplomának sziluettje, — mellette a börtöné. Elfordulok, nem akarok arra gondolni, hogy ott a börtön van. A Mennybemenetel utcáján tompa fényvel világít egy magányos lámpa; mingyárt a dékán lakása előtt vagyunk.

Megérkeztünk. A külső lépcsőt egészen be-

borítja a hó. Otmár megnyomja a villanycsengő gombját, nem működik. A húzós csengettyű sem működik. Kopogtatunk egyszer, kétszer, mégegyszer. Iszonyú hideg van, jeges szél söpör végig az utcákon. Embert sehol sem látni; de mégis, a háztömb sarkán ott áll a hosszúbundás, vastag aktatáskás ember s felénk néz. Hát mégis? Ott áll, zsebredugott kézzel, aktatáskájával a jobb hóna alatt.

— Otmár, kopogtass hát az ablakon, nem bírom tovább ezt az álldogálást!

A kopogtatás után meghalljuk a dékán lány, édeskés hangját; odanyomja arcát az ablakhoz, hogy lássa, ki kopogtat. Nagy, sápadt, telihold képe olyan, mint egy kísértet. Megismer, int nekünk s zavartan mosolyog. Afféle „opportunistá”, egykori gimnáziumi tanár, egy pópa fia. Aktív párttag, szörnyen sokat beszél, de nem hisz neki senki, sem azok, akiket elárult, sem akikhez csatlakozott...

A dékán bevezetett egy kicsi, csaknem üres szobába. Csak közepén állt egy asztal, durva vászonból szótt, piszkos parasztabrosszal leterítve és az asztal körül három durván faragott konyhaszék. Mit akart a dékán kifejezni ezzel a szobával? Ez jelentette a „proletár ízlést”? Arra való volt, hogy itt fogadja a látogatóit? Figyelmesen néztem a dékán sápadt, teljesen kifejezéstelen arcát. Ruházata erősen viseltes ingblúz, zöld katonanadrág és magasszárú, esetlen nemezcipő volt. Már ez a kifejezéstelen arc s a szoba berendezése is megsúgta nekem, hogy hiába jöttünk.

Otmár részletesen elmondta az esetét a dékánnak s én feszült figyelemmel néztem a szemébe, el akartam fogni arcizmainak minden

legkisebb mozdulatát, hogy lássam: tudott-e a kiutasításunkról, vagy sem. Tud róla, mondtam magamban, amint észrevettem, hogyan dörzsölgeti piszkoskőrmű, rút kövér kezét; a körmét valószínűleg azért nem tisztogatta, hogy közelebb álljon a „proletár tömegekhez“.

—Semmiről nem tudok, semmiről! — mondotta, lassan ingatva a fejét. Engem ez bosszantott legjobban, hogy még csak nem is csodálkozott, úgy fogadta a hírt, mintha a legtermészetesebb dolog lenne a világon.

—De a GPU-nál azt mondták, hogy az egyetemmel egyetértésben járnak el! — mondtam; nem tudtam tovább fékezni magam.

—Nem tudok semmit, igazán semmit, — mormogta a dékán, folyvást dörzsölve vastag kezét.

—Talán lenne oly szíves és megtudná a GPU-nál, miről van szó tulajdonképpen s aztán azt is szeretném tudni, hogy az egyetem közbelép-e az érdekekben, — mondta Otmár.

Nekem úgy tetszett, hogy Otmár túlságosan nyugodt a dékán túlságosan közömbös, hiszen bennem forrott, égett minden.

—Holnap egész nap el vagyok foglalva, holnapután is van néhány ülés, de azután való nap tudakozódni fogok a GPU-nál!

—S közben telik az idő! Nekünk minden pillanat drága! — kiáltottam fel. — Hiszen harminc nap múlva már külföldön kell lennünk!

Otmár meghúzta a kabátom ujját s a dékán szinte csudálkozó arccal nézett rám.

— Nem értem, mért olyan izgatott, — folytatta. — Szentül meg vagyok győződve, hogy a GPU visszavonja a rendelkezését. Emlékezzenek csak vissza Szergejev magántanárá esetére!

Mekkora lármát csaptak azzal! Letartóztatták, elítélték, majdnem agyonlőtték s aztán egy hónap múlva szabadon engedték, most pedig úgy sétál, mintha mi sem történt volna s nyugodtan tartja az előadásait. Vagy Kornilov professzor! Emlékezzenek vissza: Szibériába száműzték s egy hónap sem telt belé, ismét nyugodtan tartotta nálunk az előadásait. Azoknál már így megy ez: ma kiadják a parancsot, hogy letartóztassák, agyonlőjjék az embert s holnap szabadon engedik! — Eközben kedélyesen mosolygott, s az ő megvilágításában a GPU úgyszólván gondos anyának tűnt fel, aki kissé hirtelenkező, kissé ügyetlen ugyan, de végtelenül jó; néha megijeszti kissé a gyermekeit, de aztán, ha nem is jutalmazza meg éppen, de legalább semmi bajt nem okoz nekik.

Hangjában egy kis elnézés, sőt lenézés érzett, mintha csak meg kellene érteni ezeket az embereket s mintha ő nem „velük“, hanem „velünk“ tartana.

— Ennyire mégsem egyszerű a dolog, — mondtam, ámbár Otmár ismét erősen meg-rántotta a kabátom ujját. — Szergejev magántanár csak azért szabadult ki, mert a nővére személyesen (hangsúlyoztam a személyesen szót) könyörgött Krülenkonák, Kornülov professzor pedig csak úgy, hogy egy esztendeig fáradoztak érte szakadatlanul a népművelési népbiztosságnál és más hatóságoknál s akkor is maga Kalinin lépett közbe az érdekében. Nem, nem olyan egyszerű a dolog, ahogy ön képzelem!

Remegett a hangom; élénken elképzeltem a beteg gyereket, a szörnyű hideget s az utazást a rosszul fűtött vagonban, az ismeretlen jövő felé.

—Adjon hát tanácsot, mitévők legyünk!
 — folytattam izgatott hangon. A szavaim kellemetlenül hatottak a dékánra; kissé balra hajtotta a fejét s lassan, most már csak Otmárhoz fordulva így beszélt tovább:

—A felesége kissé izgatott; ez persze érthető. De igazán nincs rá oka. Azt tanácsolom, ne nyugtalankodjanak; „azok“ kétségtelenül visszavonják a parancsukat. Csak folytassa az előadásait s holnapután, ha egy kis időm akad, tudakozódok a GPU-nál, hogy mit „kotyvasztottak össze“ már megint!

Ez a bizalmas „összekotyvasztottak“ szó, beszélgetésének egész hangja s a dékán egész viselkedése, amelyen meglátszott, hogy csak le akar rázni a nyakáról, annyira sértő volt, hogy engem előntött a harag. Uram Isten! Ha a rektor meg a dékán így fogja pártunkat, ki segít akkor rajtunk?

A dékán búcsúzásul mosolyogva nyújtotta kezét s miközben kikísért, még egy esetre emlékeztetett, amikor egy magántanárt száműztek s az rövid idő múlva visszatért, sőt, nemsokára professzorrá is kinevezték.

Amikor ismét kinn voltunk a hóviharban, odahajoltam Otmárhoz s így szóltam:

— Ez az ember mindent tud, az egyetemmel elintézték a dolgot, orrunknál fogva vezet, hogy időt veszítsünk, amikor még tehetnénk valamit! Holnap magam megyek a rektorhoz s ha az egyetem nem mer közbelépni a GPU-nál az érdekében, akkor itt nincs mit tennünk, Moszkvába utazunk!

Otthon beszámoltunk az eredményről, gondosan becsukva minden ajtót, hogy senki se halljon meg semmit. Apám oda volt örömeiben,

hogy a rektor meg a dékán semmiről sem tud s nyilván félreértés az egész. Anyámnak azonban tüstént ugyanolyan aggodalmai támadtak, mint nekem. — A gyerekeknek 39.3° láza volt.

Ekkor megszólalt az előszoba csengője. Ijedten ugrottam föl s azt gondoltam, hogy már értünk jönnek. De Dunyása vendégeket jelentett be. Kétségbeesve roskadtam az ágyra. Vendégek! Most beszélni kell, másokat meghallgatni, jókedvű arcot vágni s úgy tenni, mintha semmi, de semmi nem történt volna, mert ilyen dolgokról Oroszországban nem beszél az ember az ismerőseivel. De hogy beszéljek mindenkit érdeklő dolgokról, — egy új kalapról, átalakított városi bundáról, új hócipőről, vagy az egyetem tervezett piknikjéről? Mindenki jókedvű volt s azt a kérdést tárgyalta, hogy meg kell-e hívni erre az estére az operaénekeseket, vagy se.

—Mit gondol maga, Alexandra Lvovna? — érdeklődött az egyik professzor felesége.

—Ó, a gyerekem beteg, ma egészen meg vagyok zavarodva! — feleltem. Nem bírtam tovább, egyszerre elvesztettem önuralmammat. Fölálltam s bementem a szobámba.

—Alját nagyon leveri a gyermek betegsége, — hallottam még anyám mentegető szavait. Kisvártatva utánam jött Otmár s azt mondta:

—Most már magam is azt hiszem, hogy félreértés az egész s holnap talán minden tisztázódik!

Megcsókolt s bement a dolgozószobájába.

— Készülnöm kell még a holnapi előadásomra, — mondotta.

S hallottam, ahogy a könyvekben lapozott s írt a gépen.

A hálósobánkban félhomály van. A gyerekek rosszul alszik, a kezeckéje forró. Mit tegyek, mihez fogjak? Az ebédlőből víg nevetést hallok. Egy fiatal, csinos asszony egy dalt énekel: „őszi kikerics, elkésett virág...” — a húgom kíséri. A mélabús dal még jobban kétségbeejt. El akarom verni a gondolataimat s fölkapom az első, kezemügyébe eső könyvet: „A Privalov-milliók“, Mamin-Szibirjától. Egyik oldalt olvasom a másik után, de egy árva szót sem értek. S közben hallok, mi mindenről csevegnek a szomszéd szobában. Legjobban azon csudálkozom, hogy mily nyugodtan beszélnek arról: mi lesz néhány nap, néhány hét múlva, vagy a nyáron. A nyáron! Tanakodnak, hogy milyen nyaralót béreljenek, egyetemi nyaralót, vagy másfélét. Számukra van folytatása ennek az életnek, a miénket egyszerre lerombolták. Az ő szemükben egy nyaraló: ennyi meg ennyi fa, egy hangverseny: valóság.

— Otmár! — kiáltok át az uramhoz. — Otmár, nem táviratozhatnál a konzulodnak?

Bejön hozzám, szemüveg nélkül, kezében könyvvel. Rámnéz s rövidlátó szemén észreveszem, hogy még csak meg sem értett, annyira el volt merülve a könyveiben.

— Azt kérdezem, hogy nem táviratozhatnál-e a konzulodnak! — kiáltom még egyszer, mert tudom, hogy ilyenkor gyakran többször is ismételni kell a kérdést, amíg megérti.

Most végre megértette. Leül mellém, arca gondterhelte kifejezést ölt, megsimogatja kezemet s lassan mondja:

— Nem, nem akarok a képviseletünkhöz fordulni, előbb megvárom, mit mond holnap a GPU. Ha a követünkhöz fordulok, elkerülhetetlen a kiutasítás. És különben is, hogyan táviratozzak, hiszen azt úgyis elfogja a GPU?

A vendégek elmentek. Otmár alszik s a gyerekek is. Én nem tudok aludni. Figyelek minden hangra, minden zörejre. Az udvaron ugatni kezd a kutya; talán most jönnek értünk? A kandallóban üvölt a vihar, az ablaktáblákat csapkodja a viharúzte hó. Micsoda kinszenvedés! Egyszerre szörnyű gondolat nyilall át a fejemben. Hátha el sem engednek a határig, hátha valahol útközben egy kis állomáson eltűnünk, ahogy már annyi emberrel megtörtént? Halálunkat akarják! S az a gondolat, hogy valahol külföldön minden nélkül, roppant nehézségek közt előlről kell kezdenünk mindent, most egyszerre nem is látszik oly szörnyűnek a szememben. Csak élni, élni! Valahol egy zugban, koldusként, de élni! S most már egyszerre csak egy kívánságom van: el Oroszországból, amily gyorsan csak lehet, messzire el Oroszországtól, csak vége legyen ennek az örökös gyötrelmennek, ne kelljen folyton félni a letartóztatástól, megriadni minden nesztől! Csak ki külföldre, itt hagyni Oroszországot, a GPU-t, a börtönöket, az örökös, végeszakadatlan agyonlövést, agyonlövést, agyonlövést... Hazaszeretetem elenyésszik, csak a GPU-tól való félelem marad meg; gyűlölni kezdem Oroszországot, csak egy gondolatom van már: el innen, el innen!

Bemegyek a dolgozószobába s leülök az íróasztalhoz. Tele van papírosokkal, — kisebb-

nagyobb egyenletesen vágott papírdarabokon van összegyűjtve a könyvünk anyaga, — a könyvünké, amelynek két esztendő alatt kellene elkészülni. A könyv nem készül el, mert nemso-kára nem vagyunk már Oroszországban, vagy egyáltalán ... nem akarom végiggondolni!

A kéziratokat lehetetlen magunkkal vinni, mert gyorsírással készültek, gyorsírásos szöveget pedig nem engednek át a határon. Átírni technikai lehetetlenség. Lapozgatom a sűrűn teleírt papírdarabokat s kimondhatatlan fájdalom fog el újra. Ki érti meg, mit jelent az, ha az ember hosszú évek munkáját nem tudja befejezni, mert nemcsak magát a művet, de az összegyűjtött anyagot is elveszik tőle?

De most mihez fogjunk vele? Itthagyjuk? Kinél? Hogy talán szerencsétlenné tegyük azt, aki ért hozzá, föltéve, hogy akad ilyen ember? Csak egy út van: elégetni, elégetni mindent... Egymásután forgatom a lapokat. Nem olvasok, hogy is lehetne azt elolvasni, amit öt esztendő alatt majdnem napról-napra írtunk?

Hogy szeretem ezt mind! Ez a jövőnk, az életünk munkája; s most felfogom, hogy hiába-való volt. Megértem, hogy mindezt haladéktalanul el kell égetnem, minden pillanatban jöhetnek, megtalálhatják a gyorsírásos följegyzéseket s akkor el vagyunk veszve ...

Így hát elégettem azt, ami oly drága volt nekem, mint tulajdon életem, tulajdon lelkem: öt esztendő művét, életünk munkáját.

Mit mond majd Otmár, ha megtudja, hogy elégettem a könyvét? El tudja-e viselni, fel tudja-e fogni, hogy ez szükséges volt, elkerülhetetlenül szükséges?

Nincs nyugtom, ismét átmegek az ebéd-

lőbe s a sötétben, a díványon ülve, kiszínezem az utazásunkat, a kerekek egyenletes, végtelen rázását... s újra az a gondolatom támad: valóban eljutunk-e a határig? S ha igen, mihez fogunk ott, miből élünk majd? De nem mind-egy-e, hogy cipőt tisztítunk, vagy más egyébét csinálunk, ha egyáltalán elengednek és életben hagynak?

S most hirtelen eszembe jut, hogy a kiutasításunk talán személyes bosszú műve lehet. Pontosan emlékszem még arra a napra, amikor három hónappal ezelőtt Otmárnak először volt dolga a borzalmas GPU-val. Éppen az egyetemen volt s én szokásom szerint érte mentem. Ekkor találkoztam egy diáklánnyal, aki közölte velem, hogy Otmárt telefonon a GPU-hoz hívták. Aggódva futottam oda s megkérdeztem a kapu előtt ülő GPU-katonát, benn van-e még az uram; azt mondtam, diáklány vagyok s csak azt akarom megtudni, bejön-e a második előadásra, vagy sem. Ezt oly nyugodtan adtam elő, hogy az ember minden további nélkül elhitte s föltelefonált, hogy jön-e hamarosan Wagner magántanár. Aztán közölte velem a választ: a magántanár elvtárs nem jöhet, mert odafönn valami fontos ügyben dolga van még. Akkor távoznom kellett a GPU-ból, s vagy negyven percig jártam föl s alá az utca szemközt lévő részén, s rettegve vártam az uramat. Végre kijött. Egy darabig hallgatva mentünk egymás mellett, aztán megkérdeztem, mi történt.

—Felszólítottak, hogy adjak titkos jelentéseket a GPU-nak arról, amit egyetemi körökben beszélnek!

—És te?

— Természetesen elutasítottam, de alá kel-

lett írnom, hogy a történeteket nem közlöm senkivel, különben agyonlőnek.

Most hirtelen visszaemlékeztem erre s hideg borzongás futott végig rajtam. Eszembe jutott Otmár elbeszélése, hogy a GPU parancsnoka mind vörösebb arccal hallgatta a vonakodását s végül rákvörösösen kérdezte, hogy ez-e az utolsó szava s amikor erre is megkapta a választ, elővett egy darab papírt, ráírta a hallgatásról szóló klauzulát, aláírta Otmárral s közben egy árva szót sem szólt. Mért éppen őt választották ki akkor? Alighanem mert idegen s így azt gondolták, könnyebben hajlandó elárulni a kollégáit. Vagy mert minden professzor becsületes, nyílt embernek ismerte és tisztelte s mindenkire inkább gyanakodott volna, mint árulni őket?

Igen, most már világos előttem, hogy a kitasításunk semmi más, mint bosszú a felszólítás visszautasításért. Vájjon megtudják-e valaha a professzorok, hogy azért kell Oroszországot elhagynunk, mert Otmár nem akarta elárulni őket.

Dunyása behozza a szamovárt a szobába; reggeli hét óra van már, az ablakon sápadt világosság vigyorgott be. Dunyása csudálkozva, részvéttel s nekem úgy rémlik, kissé bizalmatlanul és kutatva néz rám. Talán megbízták már, hogy megfigyeljen bennünket? Egy árva szó nélkül kimegy ismét. Régóta szolgál nálunk; őszintén ragaszkodik hozzám, de még csak meg sem kérdezi, mi történt velem, — annyira ránehezedik a GPU-tói való félelem! Ha nem érezné, hogy a GPU -tói származik a baj, megpróbálna vigasztalni, így azonban hallgat.

Most újra bejön Dunyása s tüzet rak a nagy kályhába; apám is belép az ebédlőbe, kezében aktatáskája s az egyenruhájához tartozó sapka; tekintete vidám és reménykedő.

— No, töltsd be gyorsan a teát! — mondja.

Odamegyek a szamovárhoz, amely kedélyesen zümmög és bugyborékol, éppen mint tegnap, vagy egy héttel vagy egy esztendővel ezelőtt, mint mindig. A tea beöntése megnyugtat, a megszokott reggeli hangulat lecsillapítja izgott idegeimet. Iszom egy csészével s a félelem oszladozni kezd, erőm ismét visszatér.

Apám feláll s lecsavarja a villanyt, mert odakinn egészen világos van már. Félreteszi az újságot, amelyet olvasott, gondosan berak valami írásokat az aktatáskájába s az az érzésem, hogy mondani akar valamit. Kimegy az előszobába, hallom, amint fölhúzza a bundáját, sárcipőjét és elejti a botját. Most ismét visszatér a szobába, bundában, sapkában, hóna alatt az aktatáskával; nyugodt hangon, mintha valami szolgálati ügyről volna szó, azt mondja:

— Alja, menj magad a rektorhoz s ha kell, a GPU-hoz is! Ha úgy beszél velük valaki, mint ember az emberrel, mégis csak meg kell tudnia valamit... Hiszen nem állatok!

Gyorsan megfordul és kimegy.

Hiszen nem állatok! — mondom halkán magamban; — ha egyenesen, őszintén beszélek velük, muszáj, hogy megértsenek; hiszen emberek, nem állatok! Otmár, mint külföldi, persze nehezebben beszél velük, de hiszen én orosz vagyok! Igazán nem találhatnék valami közös nyelvet velük, csak azért nem, mert ők bolsevisták, mi pedig nem vagyunk azok?

Ezen a szörnyű éjszakán úgy rémlett ne-

kem, mintha egyetlen menekvésünk az lenne, ha lehetőleg gyorsan kikerülünk Oroszországból; de most, a tiszta téli reggel világában újra megfeledkeztem erről s elhatároztam, hogy megteszek mindent, ami hatalmamban van, hogy visszavonassam a kiutasítást. Bementem a hálszobánkba; Otmár az ágyban ült, olyan arc kifejezéssel, mint akinek „éppen most jut eszébe a dolog“. A gyerek fölébredt s első pillantásra meg lehetett állapítani, hogy nincs jobban. Átvittem a nagyanyjához s felöltöztem, hogy a rektorhoz menjek.

Útközben Ivanov professzorral találkoztam. Mind a mai napig meg vagyok győződve, hogy neki is része volt a kiutasításunkban, — bocsássa meg az Isten, ha igaztalan vagyok hozzá. Itt Szovjetországban megszoktuk, hogy a szó szoros értelmében mindenkire gyanakodjunk, mindenkitől féljünk s különösen Ivanov professzor töltött el félelemmel ismeretségünk első percétől fogva. Éreztem, hogy valami nincs rendben nála, hogy „nincs helyén a lelke“. Amikor megpillantott, elárasztott kérdésekkel, — csupa olyan dologról, amely most tökéletesen közömbös volt nekem. Folyvást nevetett, de ismét meglepett az a különös ellentét, fiatal, rokonszenves arca és mozdulatlan, fáradt, mélabús szeme közt.

S ekkor hirtelen felbukkant bennem az a meggyőződés, hogy ez az ember mindent tud, hogy ő a bűnös a kiutasításunkban, vagy legalább is része van benne. Keményen, szemrehányóan néztem a szemébe, ő meg félrefordította a tekintetét.

— Hová megy? — kérdezte gyorsan s a hangja észrevehetően remegett.

—Fontos dolgom van! — feleltem s folyvást igyekeztem elkapni bujkáló tekintetét.

—Fontos dolga? — ismételte s idegesen felkacagott. Búcsúzásul kezet nyújtottam neki s az övé erősen megremegett.

Eszembe jutott az a tevékenység, amelyre annakidején a GPU vezetője az uramat szólította fel. Az utcakereszteződéshez érve, megálltam és körülnéztem. Ivanov professzor ugyanazon a sarkon állt, ahol beszéltünk egymással s utánam nézett. Amint a mozdulatomat észrevette, gyorsan továbbment, akár a tettenért iskolásgyerek; de amikor újra megfordultam, megint csak ott állt s utánam nézett. Vájjon mi történt a lelkében? Ha kém volt is, bizonyára nem tehetett róla, kényszerítették rá. A haláltól való félelem, a felesége és gyermekei miatt való gond juttatta ennyire. Nem mindenki tud hős lenni!

De miért éppen *reá* gyanakodtam? Amikor az uram a GPU vezetőjének felszólítását visszautasította, mindenkit gyanúsítani kezdtem. Most meg voltam győződve arról, hogy a GPU mindenáron tartani akar egy „informátort“ az egyetem tanári testületében. S ha ez a kívánsága a GPU-nak, akkor nem is nyugszik, amíg célját el nem érte. De kit nyerhet meg? Gondolatban végigfutottam az összes „régiprofesszorokon“; nem, egyik sem képes ilyesmire. Az „új“ professzorok közül természetesen senki sem vonakodnék kémvizsgálatot tenni a GPU-nak, hiszen valamennyi párttag. Csakhogy az ő szolgálataikkal nem érnének semmit, mert az „újoknak“ természetesen sohasincs alkalmuk, hogy a „régiek“ bizalmába furakodjanak. A GPU-nak azonban kémre van szüksége. S most

már meg voltam győződve, hogy azt végül is Ivanov professzor személyében találta meg. Ivanov professzor csak néhány hónappal ezelőtt került hozzánk egy déloroszországi egyetemről, s mi a Bjelobrodov professzornál rendezett névnap alkalmával ismertük meg. A legtöbb egyetemi tanár megjelent ott, csak az a néhány „új“ hiányzott, aki tanultság helyett csak pártigazolvánnyal rendelkezett, — meg a dékán, akit legújában a kommunisták közül kellett választani. Csupa hivatásos tudós, aki megőszült a tudomány sokesztendős szolgálatában; fiatalabb ember csak kettő volt jelen: az uram és Ivanov professzor. A szolgálónak kimenője volt, az ünnepektől felesége néhány hölgy segítségével maga szolgálta ki a vendégeket. Sok finom étel és sok „innivaló“ volt. S minél többet ittak, annál inkább elfeledtek a GPU-ról. Egyre behatóbban tárgyalták az egyetemek helyzetét s egyre hangosabban, izgatottabban beszéltek. Mindenki igen sokat ivott s egyre gyanútlanabbá, bizalmasabbá vált. Én természetesen nem ittam s ijedten figyeltem a lakomán résztvevők beszédét. Szorongatott a gondolat, hogy okvetlenül *kell* egy árulónak lenni közöttünk, mert elképzelhetetlen, hogy a GPU elszalassza ezt az alkalmat, amikor a tanári kar hangulatát megismerheti. A cselédség nem volt jelen, tehát a kémnek közöttünk kell lenni. A tekintetem végigsiklott rajtuk, — egyik sem lehet! Volt valami, ami ezeket az ősz fejeket egymáshoz hasonlóvá tette s egy nagy egészé egyesítette: a lelki nagyság és föltétlen tisztesség kifejezése. Valamennyi egyformán viselte ezt a bélyeget; de ekkor Ivanov professzorra esett a pillantásom, aki éppen Otmar mellett ült. Összerezentem

azt mondtam magamban: *ez az áruló!* A pusztá gyanú is szörnyűségnek látszott a szememben; hátha mégis ártatlan? De a megfigyelések, amiket most tettem, sokkal súlyosabbak voltak, semhogy megszabadulhattam volna az érzésemről.

Ivanov professzornak rendkívül kellemes, barátságos arca van, de, amint említettem, a szeme sajátságosan nyugtalan és szomorú hatást tett. Néha úgylátszott, mintha valósággal elmerülne gondolataiba, s ilyenkor valósággal megkövül az arca, ami felismerhetetlenségig megöregítette. Ezek azonban igazán csak pillanatok voltak; tüstént megelevenedett az arca, ismét sokat beszélt, énekelt, nevetett. Folyvást töltögette a bort Otmárnak, Bjeloborodov professzornak és mindenkinek, aki a közelben ült s maga is szörnyen sokat ivott; vagy legalább is úgy tett. Mert hamarosan észrevettem, hogy jóformán egyáltalán nem iszik. Egészen sajátos volt a viselkedése. Azt a hatást tette, mintha valami határozott feladata volna, még pedig az, hogy az uramat és Bjeloborodov professzort leitassa s rábírra bizonyos meghatározott dolgok elmondására.

A lakoma résztvevői többnyire öreg emberek voltak s a bor megtette hatását. Megkezdődtek a pohárköszöntők. A beszéd percről-percre szabadabbá, fesztelenebbé vált; az volt az érzésem, hogy mindnyájan belevetették magukat a nyílt tengerbe s a biztos pusztulás felé úsznak. Roppantul izgatott voltam s aggódalmasan ügyeltem, hogy Otmár ki ne ejtsen valami megfontolatlan szót. De megállapíthattam, hogy igen óvatosan viselkedik. Egyébként nemcsak én figyeltem aggódva az uram és a többiek vi-

selkedését, a háziasszony is szakadatlanul könnyörgött:

— Elég, uraim, elég!

De a férfiakkal nem lehetett bírni; maguk-szörű emberek közt érezték magukat, érezték, hogy kimondhatják, ami a szívüket nyomja s a sokáig visszafojtott harag elemi erővel tört utat magának. Ismét pohárköszöntők következtek; mindegyiknek ugyanaz volt a mondanivalója: megfulladunk, a tudomány és a vélemény szabadsága elvész, de amíg élünk, harcolni akarunk, harcolni, akár hiába is, harcolni a tudomány szabadságáért.

— Éljen a tudomány szabadsága!

Mindenki fölemelkedett s óriási zaj támadt.

Valaki elmondta, hogy a munkáit csak azért nem nyomatják ki, mert ő egy lelkész fia; a másik elmondott egy esetet, amely a legélesebb világításban mutatja be a kommunista rektor tudatlanságát; a harmadik az asztalra támasztotta fejét és siránkozó hangon ismételte: — Rabszolgák vagyunk, rabszolgák! Soha, még a cár idejében sem nyomták így el a tudósokat és a tudományt!

Egyszerre csak fölállt Ivanov professzor; keze reszketett, hangja remegett, amikor megszólalt:

— Uraim! Poharamat emelem a régi rendszerre, a monarchiára, az egyházra! Le a bolsevizmnessal! Isten tartsa meg a cárt!

Ez a pohárköszöntő oly ügyetlen, oly durva, oly alkalmoszerűtlen volt, hogy nemcsak én csudálkoztam el rajta. Mély csönd támadt, egyszerre mindenki kijózanodott. Különösen az asszonyok, a szegény asszonyok szörnyedtek el

s vetettek dühös pillantást Ivanov professzorra.

Ekkor megszólalt a háziasszony:

— Ugyan, hallgassanak már, uraim, hagyják a politikát! Inkább hallgassunk egy kis zongorajátékot, vagy énekeljünk!

Ekkor újra felállt Ivanov professzor s megpróbálta beszédjét tréfának feltüntetni:

— Éljen Szovjetország! Fel, fel, ti rabjai a földnek!

Szavait ismét fagyos hallgatás fogadta. Mindenki zavartan állt föl s a társaság átment a szalonba.

Olmár, egy szót se beszélj vele! — szóltam az uramhoz, felhasználva ezt az alkalmat. De bizony Ivanov professzor, nyilván szándékosan, mindig az uram közelében forgolódott.

— Mondja, úgy-e, hogy külföldön sokkal jobb, mint itt a mi elvtársaink között? Csudálom, hogy ön, külföldi léte, egyáltalán ki bírja nálunk! — szorongatta Otmárt.

Otmár kitérően felelt neki valami tréfával, én pedig ismét tükön ültem. Merhet-e valaki ekkora társaságban így beszélni, ha nem a GPU agent provocateur-je? S milyen durván fogott a dologhoz! Csak ilyen beborozott állapotban lévő és makulátlan jellemű embereknek figyelmét kerülhette el, akik ekkora gázságot elképzelni sem tudtak. Szörnyű gyanúm bizonyossággá vált volna, ha már akkor tudom azt, amit csak később, közvetlenül Oroszországból való elutazásunk előtt tudtam meg, hogy Ivanovot nemrég bocsátották ki a börtönből, — előbb halálraítélték, s aztán megkegyelmeztek neki. Olyan ember, akit két hónappal előbb halálraítéltek s aki boldog lehetett, hogy itt, távol ukrainjai szülőföldjétől, ismét visszakérül megszo-

kott életkörülményei közé, nem lehet annyira vakmerő, hogy ismét kockáztassa az életét. Így csak olyan ember beszélhetett, aki tudta, hogy semmi baja nem történhetik, mert megbízójának parancsa szerint cselekszik.

Milyen nyugtalan voltam ez után a névnap után, amikor észrevettem, hogy Ivanov professzor nagy rokonszenvet mutat az uram iránt, s mindenképpen igyekszik közelebbi ismeretséget kötni velünk. Ez hamarosan sikerült is neki. Feleségével sűrűn eljárt hozzánk. Barátainknak mondták magirkat, de az érzésem velük szemben nem változott. Pillanatig sem kételkedtem abban, hogy igazán megszeretett bennünket, de a viselkedésében mindig volt valami, amin csudálkoztam. Ivanov professzor többnyire beszédes és jókedvű volt, de mindig az volt az érzésem, hogy ez csak álarc, hogy egyáltalán nincs vidám kedvében, ellenkezőleg: állandóan valami titkos bánat rágja a lelkét. Ha nevetett is, a szeme mindig komor maradt. Lehet, hogy nyugodt, vidám természetű ember volt, de ránehezedett valami, ami egy másodpercre sem hagyta nyugton. Amellett igen ideges volt s állandóan panaszolta, hogy nem tud aludni, mert túlságosan sokat dolgozik. Álmatlanságát anynyiszor magyarázta a munkájával, hogy úgy éreztem: egészen más okának kell lenni. Felesége némelykor arról panaszkodott, hogy sohasem tud kedvére főzni, állandó étvágytalanságban szenved. Azt hitte volna az ember, hogy gyönyörűen élnek egymással: a férfi fiatal volt még s már egyetemi tanár; utolsó könyve (tehetséges munka, bár persze bolsevista frázisokkal megspékelve) nagy sikert aratott, még anyagi tekintetben is. Két bájos gyermek s kedves, gondos-

kodó asszony.. . mindene megvolt, amit az állásabeli férfi kívánhatott s mégis mélységesen boldogtalannak látszott, feleségével együtt.

Most eszembe jut egy este, amikor Ivanov professzorhoz voltunk meghíva. Megmutatta nekünk a képeit; régebben ugyanis sokat és ügyesen rajzolt meg festett: tájképeket, de főleg szentképeket. Különösen feltűnt nekem Szent Panteleimonnak, a csodatevő gyógyítónak a képe: igen szép volt az egész kép, de különösen a szent sajátos arckifejezése.

— Amikor ezt a képet festettem, — mondta Ivanov professzor, — még hittem abban, hogy az erős hit csodálatos módon meggyógyíthatja az embert; ma már gyerekes képzelődésnek tartom az ilyesmit!

Mutatott még néhány tájképet, de aztán újra visszatért a Szent Panteleimon képéhez:

—Sokszor szomorúan tekintek vissza arra az időre, amikor ezt a szentképet festettem. Akkor kétségtelenül volt tehetségem, akkor írtam az első könyvemet is. Most az az érzésem, hogy soha többé nem írok valamirevaló dolgot; ilyen szentképet sem festek soha többé.

—De miért nem? — kérdeztem. — Ellenkezőleg, azóta érett ember lett önből s bőséges anyaga van, amiből merítsen!

—Nem, nem, ami kitelt tőlem, azt már megcsináltam, s most már csak terméketlen, üres esztendőök állnak előttem!

A szemében megint megjelent az a sajátos fáradt, reménytelen kifejezés. Ennek az embernek beteg a lelke. Tudtam, hogy mi a baja: az, hogy becsülete és emberi méltósága árán vásárolta vissza életét. Felesége, aki hallgatta a beszélgetésünket, így szólt:

—Már megint a halotti énekét fűjja. Persze, hogy fogsz még ilyen jó könyvet írni! Hiszen megint annyit dolgozik!

—Te ezt tudományos munkának nevezed?
— felelte megvető mosollyal Ivanov professzor.

—Ez csak kicsúfolása a tudományos munkának!

— Már megint rosszkedvében van! Mit csinálj vele? Éjjel nem alszik, nappal folyvást dolgozik. Meddig bírja még ezt?

Néhány semmitmondó frázis után elbúcsúztunk. A professzor felesége kikísért a külső lépcsőre és magasra tartotta a petróleumlámpát, hogy világítson nekünk, erősen megszorította kezemet s odasúgta nekem:

—Ó, hogy irigylem magát, hogy irigylem magát!

—Miért? — kérdeztem csudálkozva.

—Ó, drágám, hát mindenért! Amért olyan jól él az urával, amért együtt dolgoznak a tudományos munkájukon és . .. és ... mert külföldi az ura!

Az utolsó szavak nagy hatást tettek rám s újra megkértem Otmárt, hogy legyen óvatos; de kikacagott.

S éppen most, amikor a rektorhoz mentem, kellett összetalálkoznom Ivanov professzorral, s újra feleleveníteni emlékezetemben azt a tényt, hogy kémnek tartottam. Rossz előjel!

Beléptem annak a háznak nagy udvarára, ahol a rektor lakott. A munkásfakultás férfi- és nőhallgatói éppen a tüzelőfával dolgoztak. A lányok az előírással vörös fejkendőben, a legények mindenféle régi, rongyos holmiban hosszú sorban álltak két-két lépésnyire egymástól, s dobáltak egymásnak a fahasábokat a fás színtől egé-

szen a közös lakásig. Úgy álltak ott, mintha durva fejszével keményfából faragták volna ki őket s vidám kiáltozással, durva tréfákkal kísérték munkájukat. A leányok szakadatlanul vihogtak és kiáltoztak, a legények mély basszus-hangon kacagtak. Egyik leány odalépett hozzám s megkérdezte, mit akarok. Készségesen megmutatta a rektor lakásának ajtaját; durva, óriási kezét egészen vörösrecsípte a hideg s nagy, kerek holdvilágképe komikus, tömpe orrával s kerek, naiv rákszemével barátságosan nevetett rám. Szerettem volna elpanaszolni a bajomat s mindent elmondani neki... de erőt vettem magamon, megköszöntem a felvilágosítást s indultam a rektorhoz.

A rektor proletármódra lakott. Piszkos, homályos lépcsőház, piszkos, homályos folyosó. Belebotlottam egy vödörbe, valami folyadék lötytyent ki belőle s megnedvesítette a kezemet. Megálltam és nem tudtam, merre forduljak. Kinyílt egy ajtó s megjelent egy vénasszony, magasra feltúrt szoknyában. Bosszús arca volt s úgylátszott, nagyon haragszik valami miatt. Dühös pillantással ragadta föl a vödört, amelybe belebotlottam s vitte a kijárt felé, egy tekintetre sem méltatva engem. Megkérdeztem, hogy itt lakik-e a rektor; még mindig haragos hangon, lépését sem lassítva meg, azt mondta: — Egyenest! — s becsapta a külső ajtót, engem ismét teljes sötétben hagyva.

Nagynehezen megtaláltam a kilincset, lassan kinyitottam az ajtót, s ismét valami kis folyosófélébe jutottam, amely valamivel világosabb volt, mint az első. Egy középtermetű asszony lépett elő; arcvonásait nem láttam tisztán a sötétségben, de hangja ismerősnek tet-

szelt; hol is hallottam már? Ekkor ráismertem: Nyurocska volt.

— Maga itt lakik? — kérdeztem izgatott hangon. — Milyen rég nem láttuk már egymást! Mondja, itthon van a rektor?

Elhalmoztam kérdésekkel s erősen megszorítottam a kezét. Keze nem viszonzta szorításomat s a hangja szárazan, hivatalosan csengett, amikor felelt nekem:

—A rektor felesége vagyok. Az egyetemre ment s hogy mikor jön vissza, nem tudom. Egyébiránt két óraker elutazik. Ma aligha tud beszélni velem!

—Nyurocska, okvetlenül beszélnem kell velem!

—Nincs ideje!

—Hát akkor magával kell beszélnem!

—Sokáig én sem érek rá, ma nagyon sok a dolgom!

Nyurocska oly ridegen fogadott s oly nyilvánvalóan igyekezett megszabadulni tőlem, hogy igazán csak végső kétségbeesésben állhattam szóba vele. Hamarosan észrevettem, hogy tud a kiutasításunkról s rendjénlévőnek találja ... De nem akartam észrevenni semmit, azt gondoltam: valahogy majd csak utat találok a szívéhez, örültem, hogy Nyurocska a rektor felesége, s úgy kapaszkodtam ebbe, mint a fuldokló a szalmaszálba. Kinyitotta előttem a rektor dolgozószobájának ajtaját; komor, homályos szoba, amelynek ablaka az udvarra nyílt s majdnem egészen elsötétítette egy nagy hórákás. Nyurocska egy széken mutatott helyet, ő maga egy bőrdíványra ült. összefonta kezét a térdén s hallgatva nézett rám, hideg, részvétlen arckifejezéssel. Még mielőtt megszólalhattam

volna, félig kinyílt az ajtó s a nyílásában megjelent a feltúrt szoknyája asszony feje.

— No, magam gyúrjam meg a tésztát, vagy kijössz? — kérdezte rekedt, bosszús hangon.

Most egyszerre megélnkült Nyurocska arca; egy pillanatig határozatlanul nézett rám, aztán ezt mondta:

— Süsd egyelőre a húst, mindjárt megyek!

Most elmondtam neki mindent, Nyurocska mozdulalan arccal ült előttem, mint egy Buddha-szobor, mint a hideg, könyörtelen sors megtestesülése. De kétségbeesésemben akkor alig vettem észre, hogy ez már nem a vidám, szorgoskodó Nyurocska, akivel jóformán az egész 18-as évet végiszolgáltam a könyvtárban.

Amikor befejeztem, kissé fölemelkedett s kikiáltott a félig nyitott ajtón: — Marja, nehogy odaégeds a húst!

Hallgatva néztem rá, részvétlensége valószínűtlennek, groteszknak tűnt fel a szememben; nem tudtam, mit tegyek, mit mondjak.

— Mióta szolgál az ura az egyetemen? — kérdezte aztán száraz, tárgyilagos hangon.

— Öt éve.

— Pártonkívüli?

— Az.

Egyebet nem is szólt, mintha rábízta volna, hogy magam vonjam le a következtetést: aki öt évet szolgál egy orosz egyetemen s még nem kommunista, az ellenség s nincs keresnivalója Szovjetoroszországban.

Kíséret nélkül kellett kitalálnom a sötét folyosókon keresztül. Megértettem már mindent: Nyurocska azért volt oly közömbös velem szemben, mert ő párttag, én meg pártonkívüli vagyok. S újra vágyakozni kezdtem egy olyan or-

szág után, ahol még emberek vannak, ahol az embernek joga van az élethez, még ha nem is tagja egy bizonyos pártnak.

A rektortól a GPU külföldi osztályába mentem. — Hiszen nem állatok, — csengett fülemben apám szava. A nagy homályos szoba háttérében fölemelkedett egy magas sovány alak s odalépett hozzám. Az arc fiatal volt, de a nagy kék karikák halvány orcái fölött s az ernyedten lefittyenő száj olyan aggastyánt juttatott eszébe az embernek, aki egész életében egyebet sem látott, csak borzalmat.

— Szeretném tudni, miért utasítottak ki bennünket! — fordultam hozzá,

— Megokolás nélkül utasították ki! — felelte.

— De a rektor és a dékán azt mondja, hogy semmit sem tud a kiutasításunkról!

— Az egyetemet értesítették!

Az a nyugodt, közömbös hang, amely ezt a felvilágosítást adta, meggyőzött arról, hogy ez az ember igazat mond, s a rektor is, a dékán is hazudott.

Még ugyanaz nap elmentünk Sztrojev professzorhoz, aki nemrégiben ünnepelte tudományos működésének 25 éves jubileumát. Nagy pompával ülték meg ezt az ünnepet: a hadsereg és a munkások, valamint mindenféle hatóságok kiküldöttei nagy beszédeket tartottak, táviratokat olvastak fel s az ünnepeltet akkor a forradalom büszkeségének, a vörös professzornak, a munka hőségének s más efféléknek nevezték.

Otmár elmondta neki a kiutasításunkat. Ma sem tudom elfelejteni a rémület kifejezését.

amellyel a professzor ezt a hírt meghallotta; annyira izgatott volt, hogy meg sem értettem: minden kellemetlensége mellett is hogy izgat-hat föl ennyire ez a dolog egy idegen embert.

— Nagyon rosszul áll az ügyük, — mon-dotta. — Örüljenek, ha ép bőrrel átkerülhetnek a határon. Rosszul, nagyon rosszul áll az ügy!

Amikor Otmár a tanácsát kérte s megkér-dezte, hogy nem segíthetne-e rajtunk, ijedten válaszolta, védekezően maga elé tartva két kezét:

—Ugyan, hova gondol? Magam is örülök, hogy élek s minden nap köszönetet mondok Is-ten kegyelméért, hogy még nem tartóztattak lel Minden éjszaka várom, hogy értem jöjjenek.

—Hogyan? Hát a jubileuma... — vetet-tem közbe.

—Ugyan kérem, a jubileumom! — kaca-gott fel. — Ezt a jubileumot nem nekem ren-dezték, hanem a külföldnek. Komédia volt, amelyben én igen nevetséges és igen hálátlan szerepet játszottam. Éppen a jubileumom nap-ján, amikor ünnepeltek s beszédekkel meg táv-iratokkal árasztottak el, jártam a GPU nál s tér-denállva könyörögtem, hogy engedjék szabadon a vőmet, aki valami nevetséges gyanúsítás miatt ártatlanul ül a börtönben, — hiába! Azzal gya-núsítják, hogy tavaly egy volt katonatiszt nála töltött egy éjszakát, — egyébiránt olyan ember, aki szabadon él a városban, sőt állami alkal-mazása van! Szóval: pusztá ürügy! Szép jubi-leum! ... Különben is, az ügyük rosszul áll, na-gyon rosszul! — ismételte fejét rázva. — Több, mint egy esztendeig fáradoztam a vőm érdeké-ben s eredmény nélkül; s maguk egy hónap alatt akarnak elérni valamit? Ennyi idő alatt

még azt sem fogják megtudni, hogy ki utasította ki magukat és miért! Hiszen sohasem mondanak meg semmit. Minden dologban titkolóznak. Utazzanak minél gyorsabban külföldre s ha féllábbal túl vannak a határon, vessenek keresztet mindakét kezükkel! Adják el holnap a holmijukat és utazzanak!

Másnap visszatért a rektor a kormányzó-ság székvárosából, hidegen és részvétlenül, mint eddig. Azt mondta, hogy ott semmit sem tudnak az uram kiutasításának okairól; a parancs közvetlenül Moszkvából jött.

Már csak két hetünk van hátra. Két hét alatt el kell hagynunk Oroszországot; a meghosszabbításért beadott kérésünket, amelyben a gyermekünk betegségére hivatkoztunk, elutasították. Kezdjük eladogatni a holminkat. Ezekre az órákra csak fájdalommal tudok visszaemlékezni. A könyveink, amiket annyira szeretünk s annyi gonddal szereztük össze, most súly szerint kelnek el, hogy halat s mi egyebet csomagoljanak beléjük. Bundák, ruhák, bútorok, — minden elmegy, nevetségesen csekély áron. Senkit sem látogatunk meg, nehogy valamelyik ismerősünkre ráuszítsuk a GPU-t. Minket sem látogat senki, Ivanov professzor kivételével, aki igen boldogtalannak látszik s folyton szerencsét kíván nekünk a külföldi tartózkodáshoz. A szobáink üresek, mindent elhurcolt a tájár zsidó. Ez az utolsó esténk, holnap Moszkvába utazunk.

Utolsó éjszakánk ebben a házban! Talán egész életünkben az utolsó. Lehet-e ilyenkor

aludni? Ó, milyen kedvesnek, meghittnek látom üres szobánkat s mily mereven néz be a befagyott ablakokon az éjszaka, a sötét, jeges éjszaka! Messziről kutyaugatás hallatszik s az éjjeli örök fakereplőjének egyhangú cserregése. A gyerek nyög álmában, szüleim szobájából halk suttogás hallik; ők sem tudnak aludni.

A holmink becsomagolva: két táska fehérnemű, két párna és két takaró. így utazunk el a proletárok országából. Eladtunk mindent, amit lehetett s az arával új életet kell kezdenünk valahol külföldön.

Az utolsó ebéd itthon. Nem akarom leírni; olyan szomorú volt, mint minden alkalom, amikor egymást szerető emberek örökre kénytelenek elválni. Senki sem evett. Amikor Dunyása behozta a sült halat s meglátta a teli levesestányérokat, a tál kicsúszott a kezéből, rávetette magát, két karjával átölelte a térdeket s hangos, üvöltő sírásra fakadt, ahogy csak a nép asszonyai tudnak sírni.

Este kilenc óra; indulni kell a pályaudvarra. Fel akarom öltöztetni a gyereket, de ez nehéz feladat. Még mindig lázas s azonkívül az utazás is egészen megzavarta s kilendítette egyensúlyából. Nem ért és nem is akar megérteni semmit. Belekapaszkodik az ágyacskája rácsába s a világ kinciséért sem akarja megengedni, hogy felöltöztessék. Megragadja kis kezével a takarót, bemászik a párna alá s torkaszakadtából kiáltja:

— Nem akarok Moszkvába menni, itt akarok maradni nagypapánál, nagymamánál! Nem megyek!

A szó szoros értelmében erőszakkal kell felöltöztetnünk.

Az utolsó pillanatban besiet Ivanov professzor és a felesége. Az ismerőseink nem tudták, hogy már ma elutazunk, a diákoknak pedig sejtelmük sem volt arról, hogy kiutasítottak. A professzorné arca ronggyá volt sírva. Karonfogott s azt mondta: — Egy-két szót beszélnem kell magával!

Átvezetett Otmár dolgozósobájába, amely már csaknem üresen állt s zokogva mondta:

— Bocsásson meg az uramnak! Bocsásson meg!

Egyáltalán nem csudálkoztam már a szavain, hiszen csak megerősítették azt, amit már rég sejtettem. Elmondta, hogy az urát ellenforradalom vádja miatt agyonlő vetésre ítélték, de elengedték a büntetését, sőt előléptették s pénzzel is ellátták, de egy föltétellel...

— Bocsásson meg neki, nem tehet róla, kényszerítették! — zokogta. — Bocsásson meg neki!

Némán megcsókoltam s átmentünk az ebédlőbe.

Most azt mondja az apám: itt az idő. Régi orosz szokás szerint mindnyájan az asztal köré ülünk, aztán fölállunk és imádkozunk s kezdjük a búcsúzkodást. Apám mindnyájunkra keresztet vet s arcán visszatükröződik annak az embernek ragyogó hite, aki magában hordozza az Istent.

— Most menj Isten nevében, drága gyermekem! — szól hozzám és megölel...

De minek föltámasztani ezeket a perceket.

Átmegyünk az udvaron, ki az utcára, ahol már várnak ránk a szánok. Hideg van, 27 fok Reaumur szerint és a pályaudvar messze. Elhelyezkedünk; a párnás ülések szörnyen kényelmetlenek, hátsó támaszuk egészen alacsony. A ház lakói összegyűlnek, valaki megigazítja a takaróinkat.

Valaki megcsókol még s mellettem fölbukkan a homályból Ivanov professzor zavart arca. Kezet nyújtok neki. Sem haragot, sem gyűlöletet nem érzek iránta; csak sajnálom. A lovak megindulnak s szülővárosom ismert házai, ismert utcái elszaladnak mellettem. Az ég csupa csillag. Drága, meghitt orosz egem! Mind közelebb-közelebb jutunk a pályaudvarhoz, pedig szeretném, ha minél hosszabbra nyúlna az út, hogy minden egyes háztól elbúcsúzhassak, minden egyes templomban imádkozhassak és sírhassak minden fa alatt, amellyel együtt nőtem föl...

Őrült kegyetlenségnek tűnik föl szememben a kiutasításunk, miközben a nyugodtan ragyogó égre nézek. De a csillagos ég azt mondja nekem, hogy az emberek mindig gyötörni fogják egymást, mindig szétrombolják egymás életét, s úgy rémlik, mintha a csillagok Istennek csillogó könnyei volnának.

—Ne sírj, drágám! — suttogja Otmár. — Majd odaát is berendezzük valahogy az életünket!

—Igen, ha eljutunk odaig! — akarom mondani, de a szavak sehogysem tudják elhagyni az ajkamat.

A pályaudvar. Ragadós, telefüstölt levegő, a pogyász szanaszét hever a földön, az asztalok

mellett oly kevés a hely, hogy legtöbb ember a padlón ül. Ez ugyan az elsőosztályos váróterem, de azért mindenütt csupa piszok, a padlót gusztustalan hulladékok borítják. Egy vasutas buzgón kergeti vissza azt a közönséget, amelyet ruházatáról ítélve nem tart érdemesnek arra, hogy itt időzzék. Az emberek szikozódnak, azt állítják, hogy a harmadosztályos váróterem zsúfolva van s különben is, most mindenki egyenlő, de a vasutas könyörtelen marad. Az asztalokon szedett-vedett készlet, s egy-egy óriási asztali pálma, amely már a háború előtt is ott állt.

Hozzánk szegődik egy ismert jogász, akit éppen Moszkvába vezényeltek s roppantul örül ennek. Természetesen sejtelve sincs arról, hogy bennünket kiutasítottak, vígan és szakadatlanul fecseg s csupa régesrégen ismert szovjetanekdótát mond el. Elbeszéli, hogy Lloyd George, a Rapallo-konferencián előhúzza arany szivartárcáját, amelyen ez az ajánlás olvasható: „Lloyd George-nak az angol munkások“, mire Csicserin is büszkén veszi elő gyémántokkal kirakott arany szivartárcáját, amelyre rá van vésve: „Száva Moroszovnak (emberbaráti működéséről ismert nagyiparos a forradalomelőtti időkből) a munkásai“! — A jogász, aki kissé többet ivott a kelleténél, egyik anekdotát a másik után rázta ki a kabátja ujjából s éppen meg akarja magyarázni nekünk, hogy miért oly büdös és piszkos mostanában Moszkva, amikor megszólal a csengő s berobog a vonatunk. Hideg van, a gyerek a nyakamba kapaszkodik s torkaszakadtából sír. A lokomotív három vörös lámpása egyre nő, a vonat lassan megáll. A tömeg megrohanja az ajtókat, iszonyú tülekedés kezdődik. Valaki vörös katonáért kiált, mert el-

lopták egy kosarát, asszonyok sírnak, férfiak káromkodnak. Nagy ügyel-bajjal jutunk fel a vagonba és sikerül két hálólhelyet elfoglalnunk, egy felsőt meg egy alsót. Második csengetés. Búcsúzni kezdünk.

— Ne felejtse el nagyapát! — mondja apám a gyerekeknek, aki keservesen sír és átöleli kicsi karjával. Apám aztán engem csókol meg s végül Otmárt; egy szót sem szól többet; egyetlen hang sem hagyja el az ajkát.

Most sírva, szótlánul búcsúzik tőlünk Irina. Mindnyájan érezzük, hogy örökre, egész életre szóló búcsú ez.

Anyám velünk utazik, elkísér Moszkváig. Egész úton minden állomáson attól félünk, hogy leszednek a vonatról és letartóztatnak. Mi asszonyok három éjszaka nem alszunk, csak Otmár meg a gyerek tudnak pihenni.

Moszkvába érkezve órákhosszat szaladgálunk s nem tudunk szobát találni. A pályaudvaron, a piszkos váróterembe kell eltöltenünk az éjszakát. Csak másnap kapunk egy szobát, egyetlen ággyal, ágynemű nélkül, napi tíz aranyrubelért.

Anyám ottmarad a gyerekekkel, miközben Otmár meg én a városban futkosunk, egyik hivataltól a másikig, s még csak azt sem tudhatjuk meg, miért utasítottak ki, vagy egyáltalán kitől származik ez a rendelkezés. Senki sem tud semmit, mindenütt azt mondják, hogy félreértés lehet a dologban.

Végül a lubjankára megyünk, a GPU külföldi osztályára. Ott azt mondja a tisztviselő, hogy Moszkvában egyáltalán nem tudnak a ki-

utasításunkról, az intézkedés okvetlenül a r . . .-i hatóságoktól származik. Senki sem tud semmit, a központban azt mondják, hogy a vidék intézkedett, vidéken azt, hogy a központ. Amikor aztán megkérdeztem a tisztviselőt, hogy mit tegyünk, azt feleli:

— Itt félreértés van, de az útlevelemben benne van a kiutasító végzés s ha a jelzett nap után még Szovjetországban találják magukat, akkor letartóztatják!

Omár most a követséghez fordult, hogy legalább a kiutasításunk okát tudja meg. Néhány napig ide-oda telefonálgattak, de az eredmény ugyanaz volt: senki sem tudott semmit.

Elutazásunk napja elérkezett. Anyám kikísért a pályaudvarra. Irtózatosan szenvedett az utolsó hetekben; olyan volt, mint az árnyék, az arca sápadt, szeme bedagadt a sok sírástól. Én már nem sírtam, nem voltak könnyeim. Erősnek kellett lennem. A búcsú fájdalma összemorzsolta a szívemet s mégsem volt más gondolatom: el Oroszországból, el, amily gyorsan csak lehet!

Harmadik csengetés. Anyám megcsókolt bennünket. Sokáig nem tudott elszakadni tőlem,

— Utoljára látlak, kislányom, drágaságom, — suttogta. — Érzy a szívem, hogy soha többé nem látjuk egymást! Soha többé!

A vonat lassan megindult a gyerek hangosan sírni kezdett.

— Mért marad itt nagymama? Jöjjön ve-lünk! Ne maradjon egyedül a pályaudvaron.

mert elvész! — kiáltotta, kinyújtva kezét drága „babuskája, nagymamája után.

A vonat mind gyorsabban haladt; anyám mellette futott, felénk emelve a karját. Nehézkesen mozgott hosszú bundájában. Megbotlott, elesett...

Levettem magam a padra s eltakartam az arcomat. De sírni nem tudtam már.

A határállomáson két óra hosszat vizsgáltak bennünket. Minden írást, minden okiratot elvettek tőlünk. Nagynehezen tudtam a gyermekem születési bizonyítványát s a házasságlevelünket visszakönyörögni. A végén az a magas, halvány asszony, aki a vizsgálatot végezte, visszaadta még azt az okmányt, amely egyetemi taulmányaim befejezését tanúsította.

— Emlékül! — mondta gúnyos mosollyal.

Újra felszállhattunk a vonatra. Most már csak egyetlen vagonból állt s egy perzsa szőnyegkereskedőn kívül mi voltunk az egyedüli utasok. Néhány vöröskatona fölkapaszkodott a lépcsőkre s a vonat lassan megindult.

Elértünk a határra. Mindenütt hó, vastag hó, amelyből csak itt-ott emelkedtek ki az alacsony fák s a tüskés drótsövények. Nagy vörös zászlókkal díszített kaput pillantottunk meg, ezzel a fölírással: „Világ proletárjai egyesüljete! A vonat egyre lassabban haladt, s amikor a határt jelző póznákat elérte, a vöröskatonák leugráltak a lépcsőkről s néhány méterrel távolabb lengyel katonák foglalták el a helyüket, örökre elhagytam a hazámat, örökre bezárult mögöttem Oroszország kapuja; első érzésem mégsem a fájdalom volt, hanem a megnyugvás.

a biztonság érzete, amikor kinyílt az ajtó s udvarias köszönéssel két lengyel katona lépett a vagonunkba. Most már biztosan tudtam: kemény sors, nehéz küzdelem vár reánk abban az országban, ahová megyünk, de a félelem, a megbénító, gyilkos félelem elmarad mögöttünk, ott, a vörös zászlós kapu mögött, amely most lassan eltűnik a szemünk elől . . .

Ekkor Otmár odalépett hozzám, átkarolta a vállamat s gyöngéden mondta:

— Ne szomorkodj, drágám! Új életet építünk magunknak. Befejezem a könyvemet s annak a segítségével kiharcoljuk azt, amit Oroszországban elvesztettünk!

Búsan néztem rá s lassan, habozva szakadt le ajkamról a szó:

— Hát nem vetted észre a határon, vizsgálat közben, hogy a könyved anyaga nincs velünk? Hiszen gyorsírással készült, az életünkbe kerülhetett volna ... Én... elégettem!

Otmár soká, némán nézett rám; a tekintete kemény volt.

Tudtam, hogy most hiába próbálnám meggyőzni a cselekedetem szükséges voltáról; ebben a pillanatban semmi sem enyhítheti súlyos veszteségét. . .

Örjögő sebességgel száguldott velünk a vonat. Megfogtam Otmár kezét s gyöngéden cirógattam. És álmodtam az új életről, amelyet ki akarunk harcolni az új hazában ...

(Vége.)